

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Διδάσκοντας την Ιστορία του Ποντιακού
Ελληνισμού σε μαθητές του Δημοτικού Σχολείου.**

*Παραγωγή διδακτικού υλικού για το μάθημα της Ιστορίας, με
διεπιστημονικές προεκτάσεις στη Νεοελληνική Γλώσσα, στη
Λογοτεχνία και στη Γεωγραφία.*

29/6/2016

Γιώργος Μουρατίδης

Α' Επιβλ. Καθηγητής: Σμυρναίος Αντώνης

Β' Επιβλ. Καθηγήτρια: Παπαρούση Μαρίτα

Γ' Επιβλ. Καθηγήτρια: Βασιλάκη Ευγενία

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....σ. 4-7

Περίληψη.....σ. 8-9

Α΄ Ενότητα: Θεωρητικό Μέρος.....σ. 10-90

1. Μνήμη και Συμβολικοί Πόλεμοι της Ιστορίας..... σ. 11-27

1.1. Η Ιστορία της προσφυγικής μνήμης του Ποντιακού Ελληνισμού.....σ. 11-15

1.2. Οι πόλεμοι της μνήμης..... σ. 15-26

1.3. Η Ιστορία της αναγνώρισης της ποντιακής γενοκτονίας .....σ. 26-27

2. Γενική Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού..... σ. 28-57

Εισαγωγή.....σ. 28-29

2.1. Γεωγραφικά και μορφολογικά στοιχεία.....σ. 29-31

2.2. Η ποντιακή διάλεκτος.....σ. 31-32

2.3. Ποντιακή μουσική και παράδοση.....σ. 33-34

2.4. Ο Πόντος στην ελληνική Μυθολογία.....σ. 35-37

2.5. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία.....σ. 37-57

3. Οι διωγμοί και η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου:1908-1923.....σ. 58-81

3.1. Πληθυσμιακή κατανομή.....σ. 58-61

3.2. Τα γεγονότα της περιόδου 1908-1914.....σ. 62-66

3.3. Τα γεγονότα της περιόδου 1914-1918: Α΄ φάση της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού.....σ. 66-73

3.4. Τα γεγονότα της περιόδου 1919-1923: Β΄ φάση της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού.....σ. 74-80

4. Διδακτικές προσεγγίσεις των Συμβολικών Πολέμων της γενοκτονίας και του Ολοκαυτώματος..... σ. 81-90

Εισαγωγή.....σ. 81-82

4.1. Διδακτική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος στο εξωτερικό.....σ. 82-84

4.2. Διδακτική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα.....σ. 84-86

4.3. Διδακτική προσέγγιση της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού.....σ. 86-90

Β΄ Ενότητα: Ερευνητικό Μέρος..... σ. 91-165

1. Προβληματισμός..... σ. 92-97

2. Ο σκοπός της έρευνας..... σ. 98

3. Ερευνητικά Ερωτήματα και Υποθέσεις.....	σ. 99-100
4. Μεθοδολογία Έρευνας.....	σ. 101-104
4.1. Δειγματοληψία.....	σ. 101
4.2. Είδος έρευνας.....	σ. 101-102
4.3. Μεθοδολογία και ερευνητικά εργαλεία.....	σ. 102-104
5. Υλοποίηση Προγράμματος.....	σ. 105-130
5.1. Χρονοδιάγραμμα Εφαρμογής.....	σ. 105
5.2. Δεοντολογία.....	σ. 105-106
5.3. Σχεδιασμός διδασκαλιών.....	σ. 106-109
5.4. Διδακτικά πλάνα και διδακτικοί στόχοι.....	σ. 109-129
5.5. Συλλογή των δεδομένων.....	σ. 130
6. Επεξεργασία των δεδομένων.....	σ. 131-153
6.1. Αρχικό τεστ (pre-test).....	σ. 131-136
6.2. Τελικό τεστ (post-test).....	σ. 136-144
6.3. Σύγκριση επιδόσεων αρχικού/τελικού τεστ.....	σ. 145-148
6.4. Ερωτηματολόγιο.....	σ.148-153
7. Τελικά συμπεράσματα.....	σ. 153-154
8. Εγκυρότητα-Αξιοπιστία.....	σ. 155-157
9. Περιορισμοί Έρευνας.....	σ. 158-159
10. Προεκτάσεις Έρευνας.....	σ. 159
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	σ. 160-165
Γ' Ενότητα: Παράρτημα.....	σ. 166-203
Α' Μέρος παραρτήματος.....	σ. 167-179
Β' Μέρος παραρτήματος.....	σ. 180-203

Πρόλογος

Έτος: 1921. Τοποθεσία: Μυτιλήνη

«Το ταξίδι απ' τη Νικομήδεια του Πόντου για τη Μυτιλήνη κράτησε σχεδόν δύο μερόνυχτα αφού το πλοίο, τούρκικο φορτηγό που είχαν καταλάβει οι Έλληνες, κινούταν με κάρβουνο και ήταν αργό. Όταν κατέβηκαν οι ελληνικές οικογένειες στη σκάλα της Μυτιλήνης η διοίκηση του νησιού τις οδήγησε στο παλιό κάστρο, ψηλά στην πόλη. Ανάμεσα σε αυτές τις οικογένειες ήταν και οι δικοί μου.[...] Σ' αυτόν τον χώρο κατέφθασαν οι Αρχές του νησιού και κατέγραψαν τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονταν στο κάστρο, όπου και έστειλαν ψωμί με ελιές και ρέγγες. Έπειτα, οι πρόσφυγες όρισαν μια επιτροπή τριών ατόμων η οποία και θα ερχόταν σε επαφή με τις Αρχές για να εκφράσουν τυχόν παράπονα και αιτήματα.[...] Η διοίκηση του νησιού αποφάσισε να δίνει 5 ή 10 δραχμές κατά άτομο σε κάθε οικογένεια για ένα διάστημα δύο μηνών, έως ότου να έβρισκαν κάποια δουλειά» (προσωπικό αρχείο Μουρατίδη, Χ., σσ. 27-28).

Έτος: 2015. Τοποθεσία: Μυτιλήνη

«[...]Το νησί έχει μετατραπεί σε έναν απέραντο υπαίθριο καταυλισμό αφού οι δομές φιλοξενίας δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να στηρίζουν τους περισσότερους από 10.000 ανθρώπους που έχουν φτάσει στη Λέσβο.[...] Εγκλωβισμένο είναι και το πλοίο «Ελευθέριος Βενιζέλος» αφού η διαδικασία της καταγραφής των προσφύγων προχωράει με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς λόγω της δυσκολίας του εγχειρήματος. [...] Η καταγραφή δεν έχει ακόμα ξεκινήσει να γίνεται στο λιμάνι, αφού σύμφωνα με πληροφορίες το κέντρο καταγραφής στο λιμάνι θα σταματήσει να λειτουργεί και η διαδικασία αυτή πλέον θα γίνεται στον καταυλισμό του καρά Τεπέ, περίπου τρία χιλιόμετρα έξω και βόρεια της πόλης.[...] Οι άνθρωποι που έχουν καταφτάσει στο νησί, διαμένουν στην πόλη της Μυτιλήνης στους δημόσιους χώρους της» (ανακτήθηκε 10/10/2015 από: <http://tvxs.gr/news/ellada/maxi-gia-mia-thesi-sto-ploio-dinoyn-oi-prosfyges-sti-mytilini>).

Ενενήντα τέσσερα χρόνια χωρίζουν τις δύο παραπάνω αφηγήσεις και όμως θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελούν κομμάτια της ίδιας ιστορίας. Αρκετές είναι οι περιπτώσεις που τα ιστορικά γεγονότα επαναλαμβάνονται με τέτοιο ανατριχιαστικό τρόπο, σαν να επανέρχονται τιμωρητικά ώστε να θυμίσουν στους ανθρώπους όσα

λησμόνησαν ή αγνόησαν. Στην εποχή μας η ελληνική κοινωνία καλείται να δείξει την ανθεκτικότητα και το κοινωνικό της πρόσωπο απέναντι σε μια πρωτοφανή προσφυγική κρίση. Εκατοντάδες πρόσφυγες φτάνουν καθημερινά στα νησιά μας αναζητώντας ένα ασφαλές έδαφος μακριά από τη σκληρότητα του πολέμου. Ωστόσο, οι εικόνες αυτές, όπως είδαμε παραπάνω, ίσως δεν είναι τόσο πρωτόγνωρες και ασυνήθιστες. Τα χώματα της Λέσβου, που κάποτε πάτησαν γεμάτοι ανακούφιση οι κατατρεγμένοι Έλληνες του Πόντου, έμελλε να είναι τα ίδια με τα χώματα που φιλούν στις μέρες μας, Σύριοι κατά κύριο λόγο πρόσφυγες, καθώς φθάνουν κατά χιλιάδες στις ασφαλείς και ειρηνικές παραλίες του νησιού. Κοινά, τότε και τώρα, είναι τα συναισθήματα ανακούφισης και λύτρωσης, όταν τα πόδια πατούν ασφαλή εδάφη. Πατρίδες και σπίτια εγκαταλείφθηκαν, οικογένειες ξεριζώθηκαν, γονείς έχασαν τα παιδιά τους. Σφαγές και βίαιος εκτοπισμός από τη μία, ο τρόμος του εμφυλίου πολέμου και αναγκαστικός εκπατρισμός για τη σωτηρία από την άλλη. Συνωστισμός στο λιμάνι, άθλιες συνθήκες διαβίωσης, καταγραφές προσφύγων, αγωνία, φόβος. Ακόμα ένα σημάδι της τραγικής τούτης ειρωνείας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος τότε αποφάσιζε με την άλλη πλευρά τη μετακίνηση των λαών και σήμερα έχει δώσει το όνομά του σε ένα από τα πλοία της σωτηρίας που μεταφέρουν τους Σύριους πρόσφυγες στην ηπειρωτική Ελλάδα. Εικόνες εξαθλίωσης και απελπισίας, που ζυπνούν τις τραυματικές εκείνες μέρες της ελληνικής προσφυγιάς.

Είναι σημαντικό, βέβαια, να αναφέρουμε ότι σε καμία περίπτωση δεν επιχειρείται ακριβής σύγκριση ή ταύτιση αυτών των δύο περιπτώσεων προσφυγιάς, καθώς τα γεγονότα παρουσιάζουν αρκετές και αξιοσημείωτες διαφορές, που καλό είναι, ορισμένες από αυτές, να επισημάνουμε παρακάτω. Πρώτα απ' όλα, στην περίπτωση του 1922 είχαμε την άφιξη στην Ελλάδα ομόδοξων και ομοεθνών προσφύγων, ενώ σήμερα οι πρόσφυγες προέρχονται από χώρες της Μέσης Ανατολής και στην πλειοψηφία τους είναι μουσουλμανικού θρησκευματος. Επιπλέον, διαφορετικές είναι και οι αιτίες της προσφυγιάς. Τα χρόνια της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου και της Μικρασιατικής Καταστροφής, είχαμε διώξεις και σφαγές εναντίον των Ελλήνων, οι οποίοι έφθαναν στην Ελλάδα για να γλιτώσουν από το θάνατο και από το φρικτό σχέδιο των Νεοτούρκων για εκκαθάριση της Τουρκίας με κάθε τρόπο και μέσω από το ελληνικό στοιχείο. Σήμερα, οι Σύριοι πρόσφυγες, εγκαταλείπουν την πατρίδα τους με δική τους απόφαση, για να γλιτώσουν από τη

φρίκη του εμφυλίου πολέμου, που θέτει σε άμεσο κίνδυνο τις ζωές τους. Τότε η Τουρκία ήταν η αφετηρία του ταξιδιού και η Ελλάδα ο τελικός προορισμός και παράλληλα η μητέρα πατρίδα. Σήμερα, η Τουρκία και η Ελλάδα, αποτελούν ενδιάμεσους σταθμούς στο ταξίδι των προσφύγων προς την Ευρώπη. Τέλος, καλό είναι να υπογραμμίσουμε, πως στην περίπτωση της ελληνικής προσφυγιάς, οι πρόσφυγες αποτελούσαν ένα ομοιογενές μίγμα Ελλήνων χριστιανών. Αντίθετα, στις μέρες μας, οι πρόσφυγες που υποδέχεται η χώρα μας, εμφανίζουν μεγάλοι ανομοιογένεια, καθώς ανάμεσά τους περιλαμβάνονται όχι μόνο πρόσφυγες πολέμου, αλλά και οικονομικοί μετανάστες από διάφορες χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως Μαροκινοί, Ιρακινοί, Αφγανοί, Πακιστανοί κ.ά.

Όσοι, λοιπόν, σήμερα κοιτούν επιφυλακτικά τους Σύριους πρόσφυγες που καταφτάνουν στα νησιά μας, γνωρίζουν ότι πριν κάποια χρόνια, οι παππούδες τους ήταν σε παρόμοια θέση; Πρόκειται, άραγε, για λησμονιά ή για ιστορία που δε μαθεύτηκε ποτέ; Μια εσκεμμένη, ίσως, ταφή της ιστορικής μνήμης και των μαύρων γεγονότων που θίγουν την εθνική μας περηφάνια και δε θέλουμε να ανασύρουμε από το χρονοντούλαπο της ιστορίας μας. Επίσης, γνωρίζουν ή έχουν διδαχθεί κατάλληλα οι σύγχρονοι Έλληνες τα γεγονότα της περιόδου του προσφυγικού ζητήματος και τα μαρτύρια των Ελλήνων της Μ. Ασίας και του Πόντου; Η παρούσα μελέτη θα επιχειρήσει να πραγματοποιήσει μια ουσιαστική διερεύνηση των παραπάνω ερωτημάτων και παράλληλα θα επιδιώξει να φωτίσει μια άγνωστη, έως σήμερα για τους περισσότερους Έλληνες, πλευρά της ελληνικής ιστορίας.

Κλείνοντας την εισαγωγή, αξίζει να σημειώσουμε πως την περίοδο που συγγράφεται η εργασία (Νοέμβριος 2015), το ζήτημα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, έχει αναδυθεί σε ένα από τα δημοφιλέστερα θέματα της επικαιρότητας στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αλλά και στις κοινωνικές συζητήσεις. Η αιτία είναι οι δηλώσεις του υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων της Ελλάδας, ο οποίος ανέφερε πως κατά την προσωπική του άποψη τα γεγονότα της περιόδου 1919-1923 στον Πόντο δεν αποτελούν Γενοκτονία, αλλά εθνοκάθαρση. Είναι γνωστό από το παρελθόν πως το θέμα της χρήσης ή μη του όρου γενοκτονία αποτελεί επίμαχο ζήτημα, ικανό να πυροδοτήσει μεγάλου εύρους αντιδράσεις, όχι μόνο από ποντιακά σωματεία και συλλόγους, αλλά και από μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας όπως συμβαίνει στις μέρες μας. Το θέμα που πραγματεύεται, λοιπόν, η εργασία μας εντελώς

συμπτωματικά, αποκτά άκρως επίκαιρο χαρακτήρα και ίσως είναι η πιο κατάλληλη και πρόσφορη περίοδος για την εφαρμογή και δημοσίευση των αποτελεσμάτων της μελέτης μας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης και παραγωγής διδακτικού υλικού», στην κατεύθυνση Ανθρωπιστικών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η θεματολογία και το περιεχόμενο της εργασίας, όπως προαναφέραμε, αφορούν τη μελέτη της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, ενώ δομικά διακρίνεται σε δύο μεγάλες ενότητες, το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος.

Το πρώτο και θεωρητικό μέρος της εργασίας, περιλαμβάνει 4 κεφάλαια. Η δομή που ακολουθείται σε αυτό το πρώτο μέρος της εργασίας έχει απαγωγικό χαρακτήρα. Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο *Μνήμη και Συμβολικοί Πόλεμοι της Ιστορίας*, επιχειρείται η σύντομη παρουσίαση σημαντικών εννοιών και ζητημάτων, που σχετίζονται με το θέμα της μελέτης, όπως είναι η *μνήμη*, η *λήθη*, η *γενοκτονία*, η *ιστορία της προσφυγικής μνήμης των Ελλήνων του Πόντου*, η *πορεία της αναγνώρισης της γενοκτονίας των Ποντίων στην Ελλάδα*, αλλά και οι *πόλεμοι για τη μνήμη*, που έχουν απασχολήσει ιστορικούς και ερευνητές σε όλο τον κόσμο εδώ και πολλά χρόνια. Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο *Γενική Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*, πραγματοποιείται μια γενική επισκόπηση της ιστορίας του Πόντου ξεκινώντας από την προϊστορία και φθάνοντας έως την οριστική εγκατάλειψη της περιοχής από το ελληνικό στοιχείο το 1923 με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης. Επιπλέον, σε ενότητες του δεύτερου κεφαλαίου εξετάζονται θέματα, που αφορούν τα γεωγραφικά, πολιτισμικά και λαογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής του Πόντου. Ακολουθώντας την πορεία προς το ειδικότερο και επίμαχο ζήτημα, το τρίτο κεφάλαιο αφορά αποκλειστικά τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και έχει ομώνυμο τίτλο. Στο παρόν κεφάλαιο αναλύονται ζητήματα της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού των περιόδων: 1908-1914, 1914-1919 και 1919-1923, σε παράλληλη εξέταση με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Τέλος, το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας κλείνει με το τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο *Διδακτικές προσεγγίσεις των Συμβολικών Πολέμων της Γενοκτονίας και του Ολοκαυτώματος*. Σε αυτό το σημείο της έρευνάς μας, γίνεται προσπάθεια συγκέντρωσης και παρουσίασης των σημαντικότερων προσπαθειών, που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό, ώστε να διδαχθούν

στη σχολική τάξη ζητήματα Συμβολικών Πολέμων της Ιστορίας, όπως είναι το Ολοκαύτωμα και η γενοκτονία.

Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας, τίθεται σε εφαρμογή το ερευνητικό μας σχέδιο, το οποίο έχει ως κεντρικό άξονα το διδακτικό εγχειρίδιο Ιστορίας που δημιουργήσαμε για τις ανάγκες της έρευνάς μας. Το εν λόγω εγχειρίδιο, αποτελείται από 8 κεφάλαια με ιστορικό κείμενο και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες αφορούν την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ξεκινώντας από τη μυθολογία και φτάνοντας ως τη γενοκτονία. Βασικός σκοπός μας, λοιπόν, ήταν η παραγωγή ενός εκπαιδευτικού προϊόντος, βασισμένου στις σύγχρονες εκπαιδευτικές πρακτικές και μεθόδους της διδακτικής της ιστορίας, που θα είναι σε θέση κάθε εκπαιδευτικός να το εφαρμόσει στην τάξη του στα πλαίσια των επιπλέον διδακτικών ωρών που δίνονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα για το μάθημα της Ιστορίας. Το συγκεκριμένο σχέδιο θα αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για όποιον εκπαιδευτικό θεωρεί πως αξίζει οι μαθητές να αποκτήσουν ολοκληρωμένη ιστορική γνώση γύρω από θέματα της Ιστορίας του Πόντου, αλλά και να γνωρίσουν μια άλλη Ελλάδα για την οποία ίσως δεν τους είχε μιλήσει ποτέ κανείς έως τώρα. Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας περιέχεται, επίσης, η παρουσίαση της ερευνητικής μας παρέμβασης και η πρακτική εφαρμογή του εκπαιδευτικού μας υλικού σε μαθητές Δημοτικού σχολείου της Έκτης τάξης, ενώ υπάρχει και λεπτομερής ανάλυση των δεδομένων που συλλέξαμε πριν και μετά τη διδακτική μας παρέμβαση. Πιο συγκεκριμένα, τα επιμέρους κεφάλαια που απαρτίζουν το δεύτερο μέρος της εργασίας είναι: *Προβληματισμός, Σκοπός της Έρευνας, Ερευνητικά Ερωτήματα και Υποθέσεις, Μεθοδολογία Έρευνας, Υλοποίηση του Προγράμματος, Επεξεργασία Δεδομένων, Τελικά Συμπεράσματα, Εγκυρότητα και Αξιοπιστία, Περιορισμοί Έρευνας και Προεκτάσεις Έρευνας.*

Α΄ ΕΝΟΤΗΤΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Μνήμη και Συμβολικοί Πόλεμοι της Ιστορίας

10

1.1. Η Ιστορία της προσφυγικής μνήμης του Ποντιακού Ελληνισμού

Είναι γνωστή η στενή σχέση που συνδέει τη μνήμη με την ιστορία. Σύμφωνα με τον Ζακ Λε Γκοφ (1998, σσ. 10), η μνήμη, πνευματική, προφορική ή γραπτή, αποτελεί την πρώτη ύλη της ιστορίας και ταυτόχρονα το ενυδρείο από το οποίο αντλούν οι ιστορικοί. Από την αρχή της ύπαρξής της, η ανθρωπότητα βασίζεται στη μνήμη για να μπορέσει να επιβιώσει και να εξελιχθεί. Όπως επισημαίνει ο Σμυρναίος (2013, σσ. 66-67), οι αρχαίοι Έλληνες λάτρευαν τη θεά Μνημοσύνη, για να τονίσουν την αναγκαιότητα του ενθυμείσθαι και να απαξιώσουν το λησμονείν μέσα στην ανθρώπινη ζωή.

Από τις πρώτες προφορικές προσπάθειες διάσωσης της μνήμης, μέχρι τη σημερινή έκρηξη των μνημονικών καταγραφών, οι λαοί σε όλον τον κόσμο βρίσκονται σε συνεχή επαφή με τη μνήμη και σε μια διαρκή προσπάθεια υπέρβασης της λήθης. *«Η συλλογική μνήμη των λαών είναι αυτή που αποδίδει ένα φαινομενικά ιστορικό θεμέλιο στην ύπαρξη των εθνότητων ή των οικογενειών»* (Λε Γκοφ, Ζ., 1998, σσ. 92), και παράλληλα είναι σε θέση να δημιουργήσει εθνικές και πολιτισμικές ταυτότητες μέσα στις κοινότητες των ανθρώπων. Επιπλέον, η διαχείριση της συλλογικής μνήμης και λήθης αποτέλεσε και αποτελεί σημαντικό διακύβευμα για τις κοινωνίες. Η λήθη για παράδειγμα, χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές από τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες ως μέσο χειραγώγησης της συλλογικής μνήμης των λαών, με σκοπό να εξυπηρετηθούν πολιτικά και άλλου είδους συμφέροντα.

Όσον αφορά στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, τα καθοριστικά γεγονότα της γενοκτονίας και της μετανάστευσης που βίωσαν οι Πόντιοι, οδήγησαν σε αναδιαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας και προσέδωσαν στην έννοια της μνήμης μια ιδιαίτερη βαρύτητα. Η πάση θυσία διατήρηση της μνήμης και ο πόλεμος με τη λήθη φαίνεται πως κυριάρχησε στις κοινωνικές ομάδες των Ποντίων και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Κάνοντας μια αναδρομή στο παρελθόν θα λέγαμε πως τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των Ποντίων στην Ελλάδα οι καταγραφές της προσφυγικής μαρτυρίας που υπάρχουν είναι ελάχιστες. Την περίοδο εκείνη προείχε η ανάγκη της επιβίωσης σε μια νέα πατρίδα, αρκετά εχθρική για πολλούς πρόσφυγες. Από τη δεκαετία του '30 και έπειτα έχουμε την ίδρυση των πρώτων προσφυγικών σωματείων και την προσπάθεια για τη συγκρότηση μιας κοινής προσφυγικής

ταυτότητας. Αξίζει να αναφερθούμε στην εμφάνιση στον Τύπο της Ελλάδας του ιστορικού *Αρχείου του Πόντου* το 1929, στο οποίο συγκεντρώθηκε πλήθος λαογραφικού και ιστορικού υλικού από τις χαμένες πατρίδες. Αυτά τα πρώτα χρόνια και μέχρι τον Πόλεμο, οι Πόντιοι πρόσφυγες εγκαθίστανται σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, με τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις να εμφανίζονται στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Βόρεια Ελλάδα. Παρατηρείται μάλιστα και εσωτερικός κοινωνικός διαχωρισμός με τους πιο εύπορους από αυτούς να προτιμούν ως τόπο διαμονής την Αθήνα και τον Πειραιά. Η διαδικασία της αφομοίωσης των Ποντίων στη νέα πατρίδα δεν ήταν εύκολη υπόθεση καθώς όπως μαρτυρά ο Τύπος της εποχής και διάφορα μεμονωμένα περιστατικά ρατσιστικών και ξενοφοβικών επιθέσεων (βλ. Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης, 2010, σσ. 231-240). Η ελληνική κοινωνία αποδείχθηκε αρκετά ανέτοιμη να υποδεχτεί και να αφομοιώσει ένα τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων, ενώ παράλληλα τα αρνητικά στερεότυπα και ο ρατσισμός κυριαρχούσαν σε μεγάλο αριθμό του γηγενούς πληθυσμού.

Η δημιουργία μιας ενιαίας προσφυγικής ταυτότητας για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας και του Πόντου τις πρώτες δεκαετίες μετά την εγκατάσταση δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Οι διακριτές ταυτότητες (Πόντιοι, Καππαδόκες, Μικρασιάτες κτλ.) που υπήρχαν μεταξύ των προσφύγων, οι διαφορετικές μνήμες κάθε προσφυγικής ομάδας από την καταστροφή, αλλά και οι εσωτερικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των προσφύγων, δυσχέραιναν αρκετά τη διαμόρφωση μιας συλλογικής προσφυγικής ταυτότητας. Απομονώνοντας την περίπτωση των προσφύγων από τον Πόντο και σύμφωνα με όσα επισημαίνονται από τη Βεργέτη, βασικό χαρακτηριστικό διαμόρφωσης της συλλογικής ποντιακής ταυτότητας ήταν η μνήμη του τόπου καταγωγής, των αλησμόνητων χαμένων πατρίδων. *«Η ιστορική μνήμη του Ποντιακού Ελληνισμού είναι η μνήμη του τόπου και η μνήμη της κοινής μοίρας της διασποράς.»* (2000, σσ. 276-278). Επίσης, άλλο ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων είναι η συνεχής αναπροσαρμογή που γνώρισε μέσα στο χρόνο αλληλεπιδρώντας με τον κοινωνικό της περίγυρο και συνεχίζει να αναδιαμορφώνεται ακόμα και μέχρι τις μέρες μας.

Ο πόλεμος του '40 και η ένωση όλου του έθνους ενάντια στη γερμανική κατοχή, φαίνεται πως συνέβαλε στην αλλαγή στάσης του κοινωνικού περιγύρου απέναντι στους πρόσφυγες, όπως επίσης επηρέασε σημαντικά και το εσωτερικό της

ποντιακής κοινότητας. Η προσφυγική ιδιότητα των Ποντίων σταδιακά χάνεται, ενώ αρχίζει η εξάλειψη ορισμένων βασικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών, όπως η ποντιακή διάλεκτος. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Αγτζίδη (Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε. & Αγτζίδης, Βλ., 2010, σσ. 199-200), την ίδια περίοδο, εξαλείφονται και οι διαφορετικές εθνοτοπικές ταυτότητες που υπήρχαν μεταξύ των Ποντίων και δήλωναν την περιοχή προέλευσης από τον Πόντο (π.χ. «Σιναπλίδες», όσοι κατάγονταν από τη Σινώπη, «Πάφραλης», όσοι ήρθαν από την Πάφρα κ.ά.) και ενοποιούνται κάτω από μία συλλογική ταυτότητα με το προσωνύμιο «Πόντιος».

Από τη δεκαετία του '60 και με αποκορύφωση τη δεκαετία του '80, Πόντιοι, δεύτερης και τρίτης γενιάς οργανώνονται συστηματικά πλέον μέσα από την ίδρυση ποντιακών σωματείων αλλά και συλλόγων, ενώ αναπτύσσεται η παράδοση του ποντιακού πολιτισμού, μέσα από τραγούδια και λογοτεχνικά έργα. Ο Εξερτζόγλου μάλιστα (2011, σσ. 196-197), τονίζει ότι τη δεκαετία του '80 παρατηρείται μια στροφή στο εσωτερικό των προσφυγικών οργανώσεων προς την πολιτικοποίηση και θέτεται για πρώτη φορά το αίτημα για αναγνώριση της προσφυγικής μνήμης ως γενοκτονίας.

Το νέο αυτό αφήγημα που διατυπώθηκε από τα ποντιακά σωματεία στηριζόταν στον ισχυρισμό ότι οι Πόντιοι εξοντώθηκαν από τους Τούρκους λόγω της ιδιαίτερης εθνικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας, ενώ παράλληλα τους στερήθηκε με βίαιο τρόπο το δικαίωμα να παραμείνουν στον τόπο τους. Οι ποντιακές οργανώσεις κατηγόρησαν το επίσημο ελληνικό κράτος ότι επιδιώκει να λησμονήσει τα τραγικά συμβάντα της περιόδου και πραγματοποίησαν σημαντικές προσπάθειες, ώστε το αφήγημα της γενοκτονίας να αναγνωριστεί ως κομμάτι της ελληνικής ιστορίας, αλλά και να προβληθεί στο εξωτερικό και σε διεθνή συνέδρια. *«Η πολιτική της λήθης ευνοεί εκείνες τις δυνάμεις που σε επίπεδο εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επιδιώκουν να οικοδομήσουν νέες νομιμοποιημένες μορφές εξουσίας στις οργουελικές διαστάσεις της επάνω στην κατεστραμμένη μνήμη και ταυτότητα των ατόμων, των πολιτών, των λαών, υπογραμμίζει ο Χαραλαμπίδης στο βιβλίο Πόντιοι, δικαίωμα στη μνήμη (1991, σσ. 26).* Ο τρόπος που εκφράστηκε η προσπάθεια για αναγνώριση της γενοκτονίας από τους ανθρώπους που πρωτοστατήσανε, θα λέγαμε ότι έχει μια μορφή διεκδίκησης της χαμένης μνήμης που εσκεμμένα αποκρύφτηκε, αλλά και μιας ετεροχρονισμένης δικαίωσης απέναντι στο τουρκικό κράτος, το οποίο συνεχίζει να αποσιωπά τα εγκλήματα που διέπραξε την περίοδο της γενοκτονίας και να παραμένει ατιμώρητη.

Το αφήγημα αυτό της γενοκτονίας, όπως κατασκευάστηκε τη δεκαετία του '80 και συνεχίζει να προβάλλεται ακόμα και σήμερα, μπορούμε να πούμε ότι δυστυχώς συνοδεύεται από πολλές παθογένειες και μεροληπτικές εκφάνσεις. Αρχικά, η γενοκτονία παρουσιάζεται ως αποκλειστικό προνόμιο προσφυγικής εμπειρίας των Ποντίων και όχι μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μιας ελληνικής γενοκτονίας του 1922. Επίσης, από το αφήγημα αυτό απουσιάζουν παντελώς οι ενέργειες και η πολιτική που ακολούθησε το ελληνικό κράτος κατά τα γεγονότα της περιόδου από το ξέσπασμα των Βαλκανικών πολέμων μέχρι και την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης το 1923. Ο αγώνας για αναγνώριση της γενοκτονίας από τους σύγχρονους Πόντιους έχει συμβάλει καθοριστικά στο μετασχηματισμό της προσφυγικής ταυτότητας προς μια διεκδικητική και λυτρωτική κατεύθυνση, ενός κοινού χρέους προς τους προγόνους τους. Χαρακτηριστική είναι η παρατήρηση του Εξερτζόγλου (2011, σσ. 200), που αναφέρει πως: *«το αίτημα της αναγνώρισης της Γενοκτονίας προκύπτει σε κύκλους απογόνων προσφύγων που δεν είχαν οι ίδιοι εμπειρία των συμβάντων. Οι απόγονοι αυτοί δε θυμούνται παρά τις ιστορίες που άκουσαν από τους παππούδες τους, τις οποίες μπορούν να μετασχηματίσουν και να μεταφέρουν με τους δικούς τους όρους στα σημερινά συμφραζόμενα. Ο ίδιος ο όρος πρόσφυγες δεύτερης και τρίτης γενιάς δε σημαίνει την επιβίωση της ρευστής και εύθραυστης προσφυγικής ταυτότητας των πρώτων προσφύγων στις επόμενες γενιές, αλλά τον συνεχή μετασχηματισμό της μέσα από τις εμπειρίες και τις κοινωνικές μεταβολές στο πέρασμα του χρόνου».*

Η απουσία από τη ζωή των προσφύγων πρώτης γενιάς, επίσης, ίσως είναι και ένας από τους λόγους που εξηγεί εν μέρει αυτήν την έκρηξη μελέτης του ιστορικού παρελθόντος τα τελευταία χρόνια από τους νέους Πόντιους. Η έλλειψη αυτή των προφορικών μαρτυριών από τους παππούδες, που έως τώρα λειτουργούσαν σαν ένα ζωντανό ιστορικό αρχείο, δημιουργεί την ανάγκη και την περιέργεια στις νέες γενιές να αναμοχλεύσουν τις μνήμες του ιδιαίτερου και τραυματικού παρελθόντος, να τις διαφυλάξουν και να αναζητήσουν απαντήσεις σε ερωτήματα που τους προβληματίζουν. Τέλος, εκτός από το γεγονός ότι η μελέτη του ιστορικού παρελθόντος συμβάλλει στη δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας μεταξύ της ποντιακής νεολαίας, θα λέγαμε ακόμα ότι αποτελεί "αντίδοτο" στη σημερινή αλλοίωση των παραδοσιακών αξιών που μοιάζουν να αποτελούν στοιχεία προς εξαφάνιση σε ένα ιδιαίτερα ζοφερό μέλλον.

1.2. Οι πόλεμοι της μνήμης

Αν ανατρέξει κανείς στις σελίδες της παγκόσμιας ιστορίας θα συναντήσει ορισμένα γεγονότα που αποτέλεσαν και αποτελούν ακόμα και σήμερα, λόγω σύγκρουσης και διαμάχης μεταξύ κρατών ή φυλών, ταξικών φορέων, πολιτικών εκπροσώπων, ιστορικών μελετητών, ακαδημαϊκών, αλλά και διαφόρων κοινωνικών ομάδων, όχι μόνο στα όρια ενός κράτους, αλλά και σε διεθνές πλαίσιο. Στα ζητήματα αυτά έχουν αποδοθεί από τους μελετητές ονομασίες, όπως *«συμβολικοί πόλεμοι για την ιστορία»*, *«πόλεμοι κουλτούρας»*, *«πόλεμοι της μνήμης»*, *«αμφιλεγόμενη ιστορία»*, *«ιστορικά ζητήματα για συζήτηση»* και διάφορες άλλες, που αναδεικνύουν την ύπαρξη εναλλακτικών προσεγγίσεων για το ίδιο θέμα ή ιστορικό γεγονός. Τα γεγονότα αυτά κατά κύριο λόγο είναι αξιόλογα ιστορικά συμβάντα, που έχουν επηρεάσει μεγάλο αριθμό ανθρώπων, με το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα να αποτελεί το Ολοκαύτωμα της φυλής των Εβραίων από το Χιτλερικό καθεστώς κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πέρα από το εβραϊκό Ολοκαύτωμα, στην παγκόσμια ιστορία υπάρχουν αρκετά ακόμα ζητήματα, που αναδύουν τη σύνθετη αυτή σχέση ανάμεσα στην ακαδημαϊκή με τη δημόσια ιστορία ή εθνική ιδεολογία ή ακόμα επισημαίνουν τις αποκλίσεις που υπάρχουν μεταξύ της συλλογικής μνήμης των λαών και της επίσημης ιστορίας τους. Αυτά τα ζητήματα έχουν γίνει η αιτία να ξεσπάσουν ανά τον κόσμο *“συμβολικοί πόλεμοι για την ιστορία”*, όπου τα διάφορα κράτη ή φυλές επιδιώκουν είτε να αποενοχοποιηθούν από τα δεινά που έχουν προκαλέσει, είτε να διεκδικήσουν τη δικαίωση και την αναγνώριση των δεινών που υπέστησαν ως θύματα. Μελετώντας αυτά τα ζητήματα μπορούμε να αντιληφθούμε καλύτερα πως ένα ιστορικό γεγονός είναι σε θέση να αποτελέσει μέσο άσκησης πολιτικής, πως η ιδεολογία διεισδύει στην ιστορία, αλλά και πως το ίδιο ιστορικό θέμα αποκτά δύο διαφορετικές οπτικές, με σκοπό να εξυπηρετήσει συμφέροντα και σκοπιμότητες των φορέων εξουσίας. Παρακάτω θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά ορισμένα από αυτά, ώστε να αποτελέσουν αφορμή για περισσότερη σκέψη και αναλογισμό πάνω στο ποντιακό ζήτημα και στη γενοκτονία, που μας αφορούν στην παρούσα εργασία.

1.2.1. Η σφαγή των Nanking

Αρχικά, θα αναφερθούμε στο τραγικό περιστατικό της «σφαγής των Nanking» ή των «ιαπωνικών φρικαλεοτήτων», όπως συναντάται συχνά στη διεθνή βιβλιογραφία. Με τους δύο παραπάνω όρους αναφερόμαστε στην κλιμακούμενη βία του ιαπωνικού στρατού εναντίον Κινέζων στρατιωτών και αμάχων, από την κατάληψη της Μαντζουρίας το 1931 έως το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με κορυφαίο γεγονός τη μαζική εξόντωση περίπου 200.000 Κινέζων και τον βιασμό 20.000 γυναικών στην τότε πρωτεύουσα του κινεζικού κράτους Nanking, το έτος 1937. Η πόλη Nanking καταστράφηκε ολοσχερώς και μεσολάβησαν πολλά χρόνια, ώστε οι κάτοικοί της να ξαναχτίσουν την πόλη. Για το συγκεκριμένο ιστορικό ζήτημα υπάρχουν τρεις διαφορετικές οπτικές θέασης, της Κίνας, της Ιαπωνίας, αλλά και της μεγάλης δύναμης, της Αμερικής.

Σύμφωνα με τον Κόκκινο (2010, σσ. 171-172), η πλευρά της Κίνας και η επίσημη εθνική ιδεολογία, αρχικά και μέχρι τη δεκαετία του '80, αποσιωπούσε το γεγονός, καθώς δε θεωρούταν ορθό σε μια περίοδο ευημερίας και ανάπτυξης, να θυμηθεί ο κινεζικός λαός τα τραύματα του παρελθόντος, που θα έπλητταν την αυτοεικόνα του. Η αποσιώπηση αυτή κράτησε έως το 1987, όπου η σφαγή των Nanking άρχισε να γίνεται σύμβολο της βαρβαρότητας της ιμπεριαλιστικής Ιαπωνίας, καθώς και της κινεζικής αντίστασης. Το 1991 αποφασίζεται να δοθεί βαρύτητα στη σχολική διδασκαλία του γεγονότος και ταυτόχρονα ενισχύεται η τραυματική μνήμη της Κίνας ως θύματος ενός επεκτατικού πολέμου.

Στην Ιαπωνία, τώρα, από το 1950 επικρατεί έντονη διαμάχη για το εάν θα πρέπει να περιλαμβάνεται στα σχολικά εγχειρίδια, έστω και ελλειπτική αναφορά στα γεγονότα της σφαγής. Οι πιο προοδευτικές κυβερνήσεις, με αποκορύφωμα τις προσπάθειες των κυβερνήσεων Hosokawa και Murayama τη δεκαετία του '90, επιδίωξαν να εντάξουν στα σχολικά εγχειρίδια σχετική αναφορά στο περιστατικό, στοχεύοντας σε μια ιστορική αυτογνωσία του ιαπωνικού λαού και παράλληλα δίνοντας στην Ιαπωνία το ρόλο του θύτη αλλά και του θύματος (εξαιτίας του γεγονότος της ρίψης των ατομικών βομβών στη Χιροσίμα και Ναγκασάκι). Ωστόσο, κάθε τέτοια προσπάθεια συναντούσε τη σφοδρή αντίδραση της δεξιάς και ακροδεξιάς αντιπολίτευσης, η οποία προέβλεπε ως βασικά επιχειρήματα πως: πρώτον, ο ρόλος της Ιαπωνίας ήταν απελευθερωτικός από τους αποικιοκράτες στην Άπω Ανατολή, δεύτερον, το γεγονός έχει διογκωθεί από την Κίνα και την κομμουνιστική

προπαγάνδα, αφού τα θύματα ήταν λιγότερα και θεωρούνται φυσιολογικές απώλειες πολέμου και τρίτον, η σφαγή των Nanking υπολείπεται κατά πολύ σε αριθμό θυμάτων από άλλα εγκλήματα, όπως η ρίψη των ατομικών βομβών στις δύο ιαπωνικές πόλεις το 1945. Μετά, λοιπόν, από συνεχείς προσθαφαιρέσεις του γεγονότος στα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας και χρόνια διαφωνιών και συγκρούσεων στο δημόσιο διάλογο, οι Ιάπωνες φαίνεται πως επέλεξαν μια πιο ουδέτερη στάση, κάνοντας σύντομες αναφορές στο ‘επεισόδιο’, όπως χαρακτηριστικά το αποκαλούν στα σχολικά βιβλία και χωρίς να αναφέρονται στον αριθμό των θυμάτων.

Στην αμερικανική κοινή γνώμη τώρα, μετά την επίθεση της Ιαπωνίας στο Pearl Harbor το 1941, επικράτησε έντονος αντι-ιαπωνικός ρατσισμός και μίσος. Η σφαγή των Nanking άρχισε να απασχολεί τα ΜΜΕ στην Αμερική μετά το 1980, οπότε και διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις, με τις πιο πρόσφατες να προσπαθούν να συμψηφίσουν ιστορικά τη ρίψη των ατομικών βομβών στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι με τις σφαγές στο Nanking.

1.2.2. Πόλεμοι μνήμης στην Πολωνία

Το δεύτερο παράδειγμα αμφιλεγόμενης ιστορικής μνήμης που θα αναλύσουμε είναι οι πόλεμοι της ιστορίας στην Πολωνία. Η Λεμονίδου στη σχετική μελέτη της (2010, σσ. 130-151), παρουσιάζει λεπτομερώς το πώς εναλλάχθηκε αρκετές φορές από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως σήμερα, το επίσημο ιστορικό αφήγημα για τη στάση της χώρας στον Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα. Τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο δημιουργείται το ιστορικό αφήγημα που προβάλλει την Πολωνία ως θύμα, αφού προδόθηκε απ’ τους συμμάχους που την παρέδωσαν στον Στάλιν, αλλά ταυτόχρονα και ως ήρωα, καθώς δε συνεργάστηκε ποτέ με το Τρίτο Ράιχ. Το νέο σοβιετικό καθεστώς που αναλαμβάνει την εξουσία μετά τον Πόλεμο, καλλιεργεί έντονα αντι-γερμανικά συναισθήματα, αλλά ταυτόχρονα αποσιωπά τις μνήμες της σοβιετικής κατάκτησης και τις χιλιάδες σφαγές Πολωνών στρατιωτικών από Ρώσους. Ακόμα και πριν τον Πόλεμο, στην κοινή γνώμη της Πολωνίας είχε καλλιεργηθεί έντονος αντισημιτισμός, ο οποίος διευρύνθηκε μετά το 1940 και πήρε τη μορφή καταδόσεων, όπως και εν ψυχρώ εκτελέσεων (πογκρόμ) Εβραίων από Πολωνούς. Κορυφαίο γεγονός ένδειξης αντισημιτισμού από την πλευρά των Πολωνών αποτελεί το έγκλημα της Γεντβάμπνε το 1941, όπου 6.100 Εβραίοι κάτοικοι της ομώνυμης

πόλης οδηγήθηκαν σε έναν αχυρώνα και κήκαν ζωντανοί από Πολωνούς συμπατριώτες τους. Η κομμουνιστική προπαγάνδα, προέβαλε συνεχώς την αντίδραση των κομμουνιστών ηρώων εναντίον των φασιστικών γερμανικών στρατευμάτων και δεν επέτρεψε σε καμία περίπτωση να καταγραφούν τα παραπάνω γεγονότα στα σχολικά εγχειρίδια, αποσιωπώντας συστηματικά κάθε εβραϊκή πτυχή του Ολοκαυτώματος. Η ευρύτερη πολωνική κοινωνία θα ανακαλύψει τις τραυματικές πτυχές των πολωνο-εβραϊκών σχέσεων, από το 1989 και έπειτα, οπότε με την πτώση του κομμουνισμού άνοιξε ο δημόσιος διάλογος και τα ΜΜΕ έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως για το τραγικό περιστατικό στο Γεντβάμπνε. Τέλος, η κάθαρση του τραυματικού παρελθόντος των Πολωνών θα επέλθει και επίσημα το 2001, όταν ο Πολωνός πρωθυπουργός Κβασνιέβσκι θα ζητήσει δημόσια συγγνώμη εκ μέρους του πολωνικού λαού από τα θύματα του Γεντβάμπνε.

1.2.3. Το εβραϊκό Ολοκαύτωμα

Αναμφίβολα, όμως, το γεγονός που σημάδεψε τον 20^ο αιώνα και δίχασε όχι μόνο τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, αλλά και ολόκληρη την υφήλιο, δεν ήταν άλλο από το Ολοκαύτωμα της εβραϊκής φυλής από το χιτλερικό καθεστώς μεταξύ 1938-1945. Με τον όρο Ολοκαύτωμα, περιγράφεται ο συστηματικός διωγμός και η γενοκτονία, διαφόρων εθνικών, κοινωνικών, πολιτικών και θρησκευτικών ομάδων από τη Ναζιστική Γερμανία, με κύριο στόχο τη φυλή των Εβραίων σε όλο τον πλανήτη (ανακτήθηκε το 26/1/2016 από: el.wikipedia.org). Σύμφωνα με τον ιστορικό διαδικτυακό τόπο History Place και το άρθρο ‘*Η γενοκτονία του 20^{ου} αιώνα*’, ο Χίτλερ από την άνοιξη του 1940 ξεκίνησε την κατασκευή των στρατοπέδων συγκέντρωσης, όπου θα συγκεντρώνονταν όλοι οι Εβραίοι της Ευρώπης, ως σκλάβοι και εργάτες σε καταναγκαστικά έργα. Τα βασανιστήρια και οι μαζικές εκτελέσεις Εβραίων από τους ναζί πήραν τρομακτικές διαστάσεις την πενταετία 1940-1945 και οι νεκροί Εβραίοι υπολογίζονται σήμερα στους 6.000.000 (Genocide in the 20th century, 2000, ανακτήθηκε 26/1/2016 από: www.historyplace.com/worldhistory/genocide/holocaust.htm).

Τα πρώτα χρόνια μετά τη λήξη του Πολέμου, όταν η Γερμανία πραγματοποιούσε προσπάθειες ανάκαμψης και επούλωσης των πληγών της, η τραυματική μνήμη του Ολοκαυτώματος απωθήθηκε στη σφαίρα της λήθης στην

ιστορική συνείδηση του γερμανικού λαού. Οι ηττημένοι Δυτικογερμανοί, μάλιστα, αυτοθυματοποιούνταν και αναφέρονταν στα δεινά που υπέστησαν οι ίδιοι εξαιτίας της ακραίας και παρανοϊκής πολιτικής του Χίτλερ. Μέχρι και το 1986, «ο ιστοριογραφικός αναθεωρητισμός που επιχειρήθηκε από τους Nolte, Hildebrand και Sturmer, επεδίωξε να από-ενοχοποιήσει το γερμανικό έθνος για τα εγκλήματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και το Ολοκαύτωμα, συσχετίζοντας αντιστικτικά το ναζισμό με το σταλινισμό και εκλαμβάνοντας τον γερμανικό ολοκληρωτισμό ως αντίδραση στην επιθετικότητα του κομμουνισμού» (Κόκκινος, Γ., 2005, σσ. 150). Βάσει των όσων αναφέρει στη μελέτη του ο Κόκκινος (2010, σσ. 67-69), μόλις από το 1990 και έπειτα, το Ολοκαύτωμα άρχισε να γίνεται ορατό στο δημόσιο λόγο της Γερμανίας και να αποκτά κεντρική σημασία στην ιστορική συνείδηση. Αυτή η στροφή της ενωμένης πλέον Γερμανίας προς την αναψηλάφηση του τραυματικού παρελθόντος, πυροδότησε πλήθος αντιδράσεων και αρνήσεων του αφηγήματος του Ολοκαυτώματος, από Γερμανούς και όχι μόνο μελετητές.

Από τα πιο γνωστά παραδείγματα, αποτελεί το συγγραφικό έργο του γνωστού Βρετανού συγγραφέα David Irving, ο οποίος θεωρείται απ' τους αρνητές του Ολοκαυτώματος με την πληρέστερη ιστορική γνώση για τα γεγονότα της περιόδου στη ναζιστική Γερμανία. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η δράση του Γερμανού αρνητή δικηγόρου Horst Mahler, ο οποίος μάλιστα το 2009 καταδικάστηκε σε 6 χρόνια φυλάκισης για τις απόψεις του. Ένας ακόμα, διεθνούς φήμης αρνητής της Γενοκτονίας των Εβραίων είναι ο Αμερικάνος καθηγητής, Arthur Butz, ο οποίος στο βιβλίο του με τίτλο: *'The hoax of the 20th century'*, παρουσιάζει μια τελείως παραλλαγμένη οπτική του Ολοκαυτώματος, αμφισβητώντας τον αριθμό των νεκρών και αναφέροντας πως τα κίνητρα των Γερμανών δεν ήταν να αφανίσουν τους Εβραίους, αλλά απλώς να τους μετατοπίσουν σε άλλες περιοχές (Butz, A., *The international 'Holocaust' controversy*, ανακτήθηκε 26/1/2016 από: www.ihr.org). Η διαμάχη, ωστόσο, που κυριάρχησε στο δημόσιο και ακαδημαϊκό λόγο, κυρίως μετά το 1960 και κορυφώθηκε τη δεκαετία του '90, ανέδειξε το Ολοκαύτωμα σε βασικό πλαίσιο αναφοράς της σύγχρονης ιστορικής συνείδησης του γερμανικού λαού. Οι νεώτερες κυβερνήσεις της Γερμανίας, παρά τις όποιες αντιδράσεις της γερμανικής συντηρητικής δεξιάς, σε μια προσπάθεια ηθικής και υλικής επανόρθωσης, αποζημίωσαν τις χώρες-θύματα των

ναζιστικών θηριωδιών και υιοθέτησαν το αφήγημα της καταδίκης των ναζιστικών φρικαλεοτήτων και των πράξεων του παράφρονα δικτάτορα Χίτλερ.

Το θέμα του Ολοκαυτώματος σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο αναδειχθέντα και προβεβλημένα ιστορικά ζητήματα στην Ευρώπη, ενώ παράλληλα τείνει να αποτελέσει τη σημαντικότερη ιστορική πτυχή της σχολικής ιστορίας στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στα γερμανικά σχολεία τέλος, το Ολοκαύτωμα διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης στα πλαίσια της σύγχρονης ιστορίας και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ διοργανώνονται εκπαιδευτικά προγράμματα που φέρνουν τους μαθητές σε επαφή με μάρτυρες του Ολοκαυτώματος ή διεξάγονται εκδρομές στα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Εβραίων (βλ.http://www.slate.com/blogs/quora/2014/02/06/how_do_german_students_learn_about_the_holocaust.html, ανακτήθηκε 26/1/2016).

1.2.4. Η γενοκτονία των ιθαγενών της Βόρειας Αμερικής

Κλείνοντας, την ανασκόπησή μας στα αμφιλεγόμενα ιστορικά ζητήματα της παγκόσμιας ιστορίας, θα αναφερθούμε συνοπτικά σε δύο γνωστά θέματα από την περίοδο της αποικιοκρατίας, τις σφαγές των ιθαγενών της Βόρειας Αμερικής και της Αυστραλίας, από τους Ευρωπαίους αποίκους. Με την ανακάλυψη της Αμερικής το 1492 από τον Χριστόφορο Κολόμβο, οι Ευρωπαίοι άποικοι ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με τους ντόπιους ιθαγενείς, τους οποίους ονόμασαν Ινδιάνους, διότι πίστευαν λανθασμένα ότι είχαν φτάσει στην Ινδία. Από τότε και μέχρι το 19^ο αιώνα εκατομμύρια ιθαγενείς της αμερικανικής ηπείρου θανατώθηκαν, βασανίστηκαν, εκτοπίστηκαν, έγιναν σκλάβοι, αναγκάστηκαν να αλλάξουν θρησκεία ή πέθαναν από τις νεοφερμένες ασθένειες των Ευρωπαίων. Ο γνωστός καθηγητής Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Χαβάης, David Stannard, στο βιβλίο του *American Holocaust* (1992, σσ. 74-75), κάνει λόγο για 100.000.000 ανθρώπους που εξοντώθηκαν συνολικά, δικαιολογώντας τους πολλούς μελετητές διεθνώς που θεωρούν την κατάκτηση της αμερικανικής ηπείρου από τους Ευρωπαίους ως τη μεγαλύτερη γενοκτονία της παγκόσμιας ιστορίας. Σύμφωνα με το άρθρο του Jeffrey Ostler "*Genocide and American Indian History*" (Ostler, J., 2015, ανακτήθηκε 27/1/2016 από: americanhistory.oxfordre.com), οι Αγγλογάλλοι άποικοι, έβλεπαν ως εμπόδιο τους γηγενείς πληθυσμούς στην προσπάθειά τους να κυριαρχήσουν στα νέα εδάφη και

να εκμεταλλευτούν τον χρυσό που υπήρχε στα ορυχεία. Στην αμερικανική κοινή γνώμη υπήρξε μεγάλη διαμάχη, κυρίως σχετικά με το περιεχόμενο του όρου γενοκτονία και για το εάν οι πράξεις των Ευρωπαίων αποίκων θεωρούνται γενοκτονικές. Οι πιο συντηρητικές τάξεις θεωρούν πως οι θάνατοι των γηγενών προήλθαν μέσα από τις ασθένειες που μετέδωσαν οι Ευρωπαίοι στους Ινδιάνους, γεγονός που δεν ήταν άμεσος στόχος των αποίκων και δε φέρουν καμία ευθύνη γι' αυτό. Οι συζητήσεις και οι διχασμοί συνεχίζονται ακόμα και στις μέρες μας, με την κοινή γνώμη ωστόσο, στο μεγαλύτερο μέρος της, να αναγνωρίζει τις βιαιότητες των αποικιοκρατών προς τους ιθαγενείς της αμερικανικής ηπείρου. Παρόμοιες διαμάχες συναντάμε και για τις περιπτώσεις των δεινών που υπέστησαν οι υπόλοιπες γηγενείς φυλές της Αμερικής, όπως οι σφαγές των Ίνκας στη νότια Αμερική από τον Πισάρο και των Αζτέκων από τον Κορτέζ.

1.2.5. Οι φρικαλεότητες κατά της φυλής των Αβοριγίνων

Σημάδια βίαιης κατάκτησης απέναντι στους αυτόχθονες κάτοικους, Αβοριγίνες, παρατηρήθηκαν και στην αποικιοκρατία της Αυστραλίας από τους Ευρωπαίους τον 18^ο αιώνα. Τα πρώτα χρόνια οι άποικοι φυλάκισαν τους ιθαγενείς, έκαναν σκλάβους αρκετούς από αυτούς, τους ανάγκασαν να μετοικήσουν σε άγονες περιοχές και τους στέρησαν τα εδάφη τους. Η σημαντική διαφορά στην περίπτωση της Αυστραλίας είναι ότι το κυρίαρχο κράτος πραγματοποίησε προσπάθεια αφομοίωσης της φυλής των Αβοριγίνων, θέτοντας σε εφαρμογή ένα ανορθόδοξο σχέδιο. Το 1909 η αυστραλιανή κυβέρνηση εγκαινίασε το αποτρόπαιο μέτρο (που συνεχίστηκε μέχρι και τη δεκαετία του '70) της βίαιης απομάκρυνσης των παιδιών από τις οικογένειες των Αβοριγίνων, σε μια προσπάθεια να τα διασώσουν από την πρωτόγονη ζωή που όπως πίστευαν, είχαν επιλέξει οι γονείς τους. Το συγκεκριμένο ζήτημα ήταν αυτό που δίχασε σε βάθος την αυστραλιανή κοινωνία, καθώς πολλοί θεώρησαν γενοκτονία τη στέρηση των παιδιών από τους ιθαγενείς, ενώ άλλοι θεώρησαν επιτακτική την ανάγκη αφομοίωσης της φυλής. Το επίσημο κράτος της Αυστραλίας ζήτησε επισήμως συγγνώμη το 2008 για τις «κλεμμένες γενιές» των παιδιών των πολύπαθων αυτοχθόνων της ηπείρου.

Τα παραδείγματα βέβαια, δεν είναι μόνο όσα παραθέσαμε παραπάνω. Η ιστορία του πλανήτη μας, δυστυχώς, προσφέρει εκατοντάδες ζητήματα προς μελέτη

και στοχασμό σχετικά με την σκληρότητα του ανθρώπινου είδους. Η γενοκτονία των Αρμενίων, της Ρουάντα, των Πυγμαίων, της Βοσνίας, είναι κάποια μονάχα περιστατικά μιας μεγάλης μαύρης λίστας. Σε όλες τις περιπτώσεις, όπως και στην ποντιακή γενοκτονία, παρατηρούμε ότι υπάρχει μια τάση άρνησης και απενεχοποίησης από τους θύτες, όπως και ιδεολογικής εκμετάλλευσης αυτών των γεγονότων από τους φορείς της εξουσίας. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, φαίνεται ότι γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης αυτών των τραυματικών γεγονότων και μεταφοράς τους από το σκοτάδι και τη λήθη στην επιφάνεια. Οι προσπάθειες αυτές πραγματοποιούνται κυρίως μέσα από την εισαγωγή αυτών των θεμάτων στα ιστορικά βιβλία των σχολείων και φυσικά δεν είναι καθόλου εύκολες στην υλοποίησή τους. Στην επόμενη ενότητα θα δούμε ενδεικτικά κάποιες από τις επιχειρήσεις διδακτικής προσέγγισης αμφιλεγόμενων ιστορικών θεμάτων σε σχολεία.

1.2.6. Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και η αμφισβήτηση

Ο όρος γενοκτονία, είναι και αυτός ένας όρος πολυσυζητημένος, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που η χρήση του για την περιγραφή ορισμένων γεγονότων έχει διχάσει ιστορικούς ερευνητές και όχι μόνο. Η υποκειμενικότητα που συνοδεύει το περιεχόμενο του όρου, καθώς και το νομικό κώλυμα που προκύπτει από την σχετικά πρόσφατη γέννηση της ίδιας της λέξης, είναι βασικοί λόγοι που έχουν πυροδοτήσει διαμάχες αναφορικά με το αν είναι ορθή ή όχι η χρήση του όρου για συγκεκριμένα ιστορικά ζητήματα.

Με τον όρο γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού και σύμφωνα με τον ορισμό του ομώνυμου λήμματος που βρίσκουμε στο λεξικό των Totten and Bartrop (2008, σσ. 337), εννοούνται οι σφαγές και οι εκτοπισμοί Ελλήνων Ποντίων που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1914-1923 στην περιοχή του Πόντου από τους Νεότουρκους. Σχετικά τώρα με τον ευρύτερο όρο γενοκτονία, ο Ανθεμίδης στην Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού (2006, τόμος 1, σσ. 217) αναφέρει ότι αυτός διαμορφώθηκε στη δίκη της Νυρεμβέργης και των ναζιστών το 1945 και αφορά την ολοκληρωτική εξόντωση μιας φυλής.

Ο Πολωνός δικηγόρος και πατέρας του όρου Raphael Lemkin στη διατύπωση του αρχικού ορισμού (1944), επισημαίνει πως σε γενικές γραμμές η γενοκτονία δε σημαίνει απαραίτητα την άμεση καταστροφή ενός έθνους, εκτός εάν επιτυγχάνεται με

μαζικές δολοφονίες όλων των μελών ενός έθνους. Η γενοκτονία ορίζεται ως μια συντονισμένη στρατηγική με σκοπό να εξοντώσει μια ομάδα ανθρώπων, μια διαδικασία που θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω ολοκληρωτικού αφανισμού, καθώς και με άλλες στρατηγικές που εξαλείφουν τα βασικά στοιχεία ύπαρξης ενός συνόλου, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας, του πολιτισμού και της οικονομικής υποδομής.

Η υποκειμενικότητα του όρου, όπως και το γεγονός ότι νομικά η γενοκτονία των Ποντίων δε μπορεί να θεωρηθεί αδίκημα, καθώς η νομική έννοια κατοχυρώθηκε πολύ μετά τα γεγονότα (1948), έχουν γεννήσει αρκετές φορές διαμάχες και διαφωνίες σχετικά με το εάν πρέπει να χρησιμοποιείται ο όρος γενοκτονία, για να περιγράψει τα γεγονότα που βίωσαν οι Πόντιοι κατά τα έτη 1914 έως 1923. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, την περίοδο που συγγράφεται η παρούσα εργασία το Ποντιακό Ζήτημα έχει βρεθεί στο προσκήνιο των κοινωνικών συζητήσεων και πυροδοτήθηκαν ξανά οι συζητήσεις περί χρήσης ή μη του όρου. Οι επικριτές της χρήσης του όρου, ιστορικοί και όχι μόνο, προτάσσουν ως κύριο επιχείρημα το γεγονός πως τα γεγονότα που έλαβαν χώρα την εν λόγω περίοδο στον Πόντο μπορούν να δικαιολογηθούν ως πράξεις ή αντίποινα πολέμου, όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση που δύο χώρες βρίσκονται σε πολεμικό καθεστώς.

Πιο συγκεκριμένα, η μια πλευρά ερευνητών συμμαρτίζεται το αφήγημα των Ποντίων όπως εκφράζεται από την ποντιακή κοινότητα και το οποίο χαρακτηρίζει τα γεγονότα γενοκτονικά, καθώς θεωρείται ότι υπήρχε οργανωμένο σχέδιο από την πλευρά του κεμαλικού καθεστώτος για εξόντωση του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή, πολύ πριν ξεσπάσει ο ελληνοτουρκικός πόλεμος και υπογραφούν οι συμφωνίες ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ των δύο κρατών. Η πλευρά αυτή, επίσης, πιστεύει ότι πραγματοποιείται εσκεμμένα αποσιώπηση και άρνηση της γενοκτονίας από ορισμένους κύκλους που στοχεύουν στην εκμετάλλευση του γεγονότος προς ικανοποίηση συμφερόντων. Από την αντίθετη πλευρά, βρίσκονται όσοι αρνούνται να χρησιμοποιήσουν τον όρο γενοκτονία και χρησιμοποιούν όρους όπως εθνικάκαθαρση, ανταλλαγή πληθυσμών, καταστροφή κ.ά., για να περιγράψουν τα γεγονότα της ίδιας περιόδου.

Κάνοντας μια αναδρομή στα πρώτα χρόνια μετά την άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα, θα διαπιστώσουμε ότι ήδη από τη δεκαετία του '30, στον απόηχο του

ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας μεταξύ του Κεμάλ και του Βενιζέλου, στην επίσημη ελληνική ιδεολογία γίνεται προσπάθεια αποσιώπησης των ιστορικών γεγονότων της περιόδου 1919-1922 και του ελληνοτουρκικού πολέμου, ο οποίος παρουσιάζεται αποκλειστικά ως αγώνας για την απελευθέρωση του τουρκικού εδάφους από την συμμαχική κατάληψη. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, ακόμα και μετά τη μεταπολίτευση, για διπλωματικούς λόγους επεδίωξαν τη συστηματική απόκρυψη της ιστορίας των Ελλήνων της Ανατολής και οι όποιες προσπάθειες για καταγραφή της ιστορικής μνήμης γίνονταν από πρόσφυγες λόγιους και συγγραφείς. Στην ελληνική αντιπολίτευση και συγκεκριμένα στην Αριστερά, το ΚΚΕ εξέφρασε την άποψη πως η Ελλάδα υπήρξε όργανο του δυτικού ιμπεριαλισμού και ευθύνεται για την επίθεση στη Σμύρνη, ενώ *«το κεμαλικό καθεστώς παρουσιάζεται ως επαναστατικό και εθνικοαπελευθερωτικό έναντι στην ελληνική κατοχή»* (Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε. & Αγτζίδης, Βλ., 2010, σσ. 246). Ακόμα, όταν ξεκίνησε ο διάλογος τη δεκαετία του '80 για την αναγνώριση της γενοκτονίας, η αντίληψη της Δεξιάς, όπως και των Ποντίων που ανήκαν πολιτικά σε αυτόν το χώρο, ήταν ότι δεν έπρεπε να τεθεί ζήτημα γενοκτονίας. Ωστόσο, οι αντιρρήσεις αυτές των συντηρητικών Ποντίων, κάμφθηκαν στο Β' Παγκόσμιο συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού, όπου ο στόχος της αναγνώρισης της γενοκτονίας έγινε ομόφωνα αποδεκτός.

Ένας σημαντικός κύκλος διαμαχών στον ελληνικό χώρο θα ξεσπάσει και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, όταν με αφορμή την αναγνώριση της γενοκτονίας των Αρμενίων από το γαλλικό κοινοβούλιο, θα αναθερμανθεί ο δημόσιος διάλογος στην Ελλάδα για τη διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας Μικρασιατών και Ποντίων. Την ίδια περίοδο, πλήθος αντιδράσεων στα προσφυγικά σωματεία, θα προκαλέσουν οι δηλώσεις τριών ερευνητών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, ότι δεν υπήρξε γενοκτονία. Οι τρεις μελετητές, ανέφεραν χαρακτηριστικά ότι οι κατά τόπους σφαγές και διωγμοί που διαπράχθηκαν σε συνθήκες πολέμου δε νομιμοποιούν τη χρήση του όρου γενοκτονία, λέξη ανύπαρκτη πριν το 1944, η οποία περιγράφει τη συστηματική και προγραμματισμένη εξόντωση ενός ολόκληρου έθνους. Στο ίδιο πλαίσιο αυτή τη δεκαετία, κινούνται δημοσιεύσεις αρκετών ιστορικών που θεωρούν ότι η μόνη πραγματική γενοκτονία του 20^{ου} αιώνα είναι αυτή των Εβραίων. Αυτή η γενίκευση της αντιπροσφυγικής ιδεολογίας θα πάρει τη μορφή μιας οργανωμένης αμφισβήτησης της γενοκτονίας, που συνοδεύεται από εκδόσεις βιβλίων, άρθρων και ιδεολογικών

αφηγημάτων, που θεωρούν τη μικρασιατική εκστρατεία μια επεκτατική κίνηση ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα και τους διεκδικητές της αναγνώρισης της γενοκτονίας, εθνικιστές του ακροδεξιού χώρου. Οι διαφωνίες και οι διενέξεις για τη χρήση ή μη του όρου γενοκτονία συνεχίζονται μέχρι τις μέρες μας, με πιο πρόσφατο παράδειγμα τις δηλώσεις του Έλληνα Υπουργού Παιδείας Φίλη Νίκου το Νοέμβριο του 2015, ο οποίος υποστήριξε δημόσια πως δε θεωρεί τα γεγονότα της επίμαχης περιόδου στον Πόντο ως γενοκτονία. Το περιστατικό αυτό μάλιστα θα λέγαμε ότι αποτελεί το πιο σημαντικό παράδειγμα έκφρασης της γενοκτονικής άρνησης των τελευταίων ετών στη χώρα μας, αφού προήλθε από το στόμα ενός επίσημου φορέα της ελληνικής κυβέρνησης.

Ο διχασμός που αναφέραμε έως τώρα, αφορά το εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας, της χώρας δηλαδή που βάσει του επίσημου ιστορικού αφηγήματός της υπήρξε το θύμα των συμβάντων της περιόδου. Στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου, τα γεγονότα παρουσιάζονται εντελώς διαφορετικά με εναλλαγή στο ρόλο του θύτη και του θύματος. Όπως διαβάζουμε σε ανακοίνωση της ιστοσελίδας του τουρκικού υπουργείου εξωτερικών με τίτλο *‘‘Setting the record straight on Pontus propaganda against Turkey’’*, «στο ερώτημα: ποιος διέπραξε γενοκτονία, οι Τούρκοι απαντούν με βεβαιότητα: οι Έλληνες. Η τουρκική πλευρά θεωρεί ότι το ζήτημα της γενοκτονίας γεννήθηκε από το ελληνικό κράτος και υπηρετεί κρατικούς στόχους.» (Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε. & Αγτζίδης, Βλ., 2010, σσ. 264). Ωστόσο, και στην Τουρκία, παρά το αυστηρό καθεστώς και την ποινικοποίηση της αντίθετης με την κρατική ιδεολογία, άποψης, υπάρχουν αρκετοί Τούρκοι ιστορικοί και επιστήμονες που θεωρούν ότι τα κεμαλικά στρατεύματα ακολούθησαν τακτικές και ενήργησαν με πράξεις εναντίον των Ελλήνων του Πόντου, που περιγράφονται ως γενοκτονία.

Τέλος, καλό είναι να αναφέρουμε ότι στόχος της συγκεκριμένης εργασίας δεν αποτελεί να προχωρήσει σε ανάλυση, σύγκριση ή συσχέτιση όρων, αλλά ούτε σκοπεύει να πείσει τους αναγνώστες αν είναι ορθό ή ακατάλληλο να αναφερόμαστε στα γεγονότα χρησιμοποιώντας τη λέξη γενοκτονία. Ο στόχος σε αυτό το πρώτο μέρος είναι σαφής και αφορά στην αμερόληπτη παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων, αφήνοντας στην κρίση των αναγνωστών το πως θα τα χαρακτηρίσουν και το εάν είναι επαρκής ή όχι όρος γενοκτονία. Σε κάθε περίπτωση αυτό που προέχει είναι η ανάδειξη ενός σημαντικού εγκλήματος σε βάρος αθώου και άμαχου πληθυσμού, που η διεθνής

κοινότητα οφείλει να αναγνωρίσει και να αποδώσει, έστω και καθυστερημένα, ηθική δικαιοσύνη. Η ατιμωρησία και η αποσιώπηση τόσο σπουδαίων γεγονότων μπορεί κάλλιστα να οδηγήσει στην επανάληψή τους, σε μια περιοχή μάλιστα που μειονοτικοί λαοί, όπως οι Κούρδοι, συνεχίζουν να προβληματίζονται με την παρουσία τους τη σημερινή τουρκική ηγεσία.

1.3. Η Ιστορία της αναγνώρισης της ποντιακής γενοκτονίας

Από το 1985, οπότε και πραγματοποιήθηκε το πρώτο παγκόσμιο παμποντιακό συνέδριο στη Θεσσαλονίκη, ξεκίνησε μια σημαντική προσπάθεια από ποντιακά σωματεία, αλλά και από μεμονωμένα άτομα του ακαδημαϊκού χώρου και όχι μόνο, για την προβολή και φυσικά την αναγνώριση της γενοκτονίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Εκφράστηκε, επίσης, η ανάγκη να πραγματοποιηθεί μια μεγάλη ηθική, διανοητική και πολιτική προσπάθεια διεκδίκησης του δικαιώματος των Ποντίων στη μνήμη, αλλά και κάμψης των παραμορφώσεων και αλλοιώσεων, που ήταν πλέον ορατές στις εκφράσεις της ποντιακής ταυτότητας (Χαραλαμπίδης, Μ., 2000, σσ. 9-10). Ο Εξερτζόγλου (2011, σσ. 199), θεωρεί πως το αφήγημα της γενοκτονίας ήταν απαραίτητο προκειμένου να υλοποιηθεί το αίτημα για το δικαίωμα στη μνήμη, το οποίο στην πράξη δεν αναφέρεται στη δυνατότητα των Μικρασιατών να θυμούνται τις εμπειρίες του πολέμου, των σφαγών και της ξενιτιάς, αλλά στην υποχρέωση της ελληνικής πολιτείας να το υιοθετήσει ως επίσημο ιστορικό αφήγημα.

Στο εσωτερικό της Ελλάδας οι προσπάθειες των ποντιακών σωματείων και οργανώσεων από τη δεκαετία του '80 και έπειτα, βρήκαν θετική ανταπόκριση. Έτσι, η ελληνική βουλή, με δύο αποφάσεις της, τον Φεβρουάριο του 1994 και τον Οκτώβριο του 1998, ανακήρυξε τη 19^η Μαΐου, ημέρα αποβίβασης του Μουσταφά Κεμάλ στην Αμισό, ως μέρα μνήμης της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού από τους Τούρκους, θεσμοποιώντας έτσι το γενοκτονικό αφήγημα ως κρατική ιδεολογία. Επίσης, ορίστηκε η 14^η Σεπτεμβρίου, ημέρα κατάληψης της Σμύρνης από τον τουρκικό στρατό, ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Το 2004, το ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων αποφασίζει την έκδοση του συγγραφικού έργου του καθηγητή ιστορίας Φωτιάδη Κωνσταντίνου με τίτλο: «*Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*», σφραγίζοντας με αυτόν τον τρόπο επισήμως τη μνήμη του ποντιακού ελληνισμού ως κομμάτι της ελληνικής ιστορίας. Τέλος, το 2005

η ελληνική πολιτεία ενσωμάτωσε την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού και της γενοκτονίας στην εκπαίδευση, εισάγοντας σχετικό κεφάλαιο στο εγχειρίδιο του μαθήματος της Ιστορίας στην Γ΄ τάξη του Λυκείου. Ωστόσο, το σχετικό κεφάλαιο αφαιρέθηκε 10 χρόνια αργότερα από την πανελλαδικώς εξεταζόμενη ύλη και ουσιαστικά δεν διδάσκεται πλέον στα ελληνικά δημόσια σχολεία.

Σε διεθνές επίπεδο, τώρα, οι προσπάθειες δεν είχαν την εξέλιξη που επιδίωκαν οι ποντιακές οργανώσεις. Η απουσία οργανωμένης διεθνούς προβολής μέσα από ένα ολοκληρωμένο ιστορικό αφήγημα, αλλά και το γεγονός ότι η γενοκτονία των Ποντίων επισκιάστηκε από την μεγαλύτερη σε διάσταση αρμενική, που συντελέστηκε την ίδια περίοδο, ήταν οι βασικοί λόγοι αποτυχίας του κινήματος της αναγνώρισης στο εξωτερικό. Παρόλα αυτά, το Δεκέμβρη του 2007, η Διεθνής Ένωση Μελετητών των Γενοκτονιών αναγνώρισε τη γενοκτονία των Ελλήνων και των Ασσυρίων, εκδίδοντας σχετικό ψήφισμα. Τέλος, η γενοκτονία του Πόντου, έχει αναγνωριστεί διεθνώς από 7 πολιτείες των Η.Π.Α. το διάστημα μεταξύ 2002-2008, το 1994 από την κυπριακή βουλή, το 2009 από την τοπική βουλή της νότιας Αυστραλίας, το 2013 από την τοπική βουλή της Νέας Νότιας Ουαλίας στην Αυστραλία και τέλος το 2015 το κράτος της Αρμενίας αναγνώρισε την γενοκτονία των Ποντίων και των Ασσυρίων από τους Τούρκους. Το επίσημο τουρκικό κράτος ποτέ δεν παραδέχτηκε τα εγκλήματα που διέπραξε και δεν ασπάζεται τον όρο γενοκτονία. Αποδίδει τους θανάτους σε λοιμούς, ασθένειες και κυρίως σε φυσικές απώλειες πολέμου. Ωστόσο, πάρα πολλοί Τούρκοι επιστήμονες έχουν χαρακτηρίσει δημοσίως τα γεγονότα ως γενοκτονία.

2. Γενική Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού

Εισαγωγή

Είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς ποιος λαός κατοίκησε πρώτος στις όχθες του Εύξεινου Πόντου. Από την προϊστορία, μέχρι την πρόσφατη ιστορία, η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας μοιράζεται μεταξύ αρκετών διαφορετικών φυλών και λαών, που άλλοτε έζησαν ειρηνικά και μεγαλούργησαν για πολλά χρόνια και άλλοτε επιδόθηκαν σε μάχες επικράτησης. Ωστόσο, το ελληνικό στοιχείο υπήρξε έντονο από τα αρχαία χρόνια, τόσο στον μικρασιατικό Πόντο, όσο αργότερα και στην κριμαϊκή χερσόνησο (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Α΄, σσ. 15). Η παρουσία των Ελλήνων στην περιοχή τοποθετείται χρονικά πριν το 1000 π.Χ., ενώ η πρώτη ίδρυση ελληνικών

αποικιών πραγματοποιήθηκε κατά τον αποικισμό των αρχαίων ελληνικών φυλών στη Μικρά Ασία και στον Εύξεινο Πόντο, τον 8 αιώνα π.Χ. Ο αποικισμός των Ελλήνων στη Μαύρη Θάλασσα συνοδεύεται με μεγάλη πολιτισμική, οικονομική, εμπορική άνθιση και ακμή, τη διατήρηση της ελληνικής συνείδησης και ταυτότητας, αλλά και από έναν τραγικό επίλογο με τον οριστικό και βίαιο ξεριζωμό του ελληνικού στοιχείου από τις περιοχές του Εύξεινου Πόντου. Όπως αναφέρει ο Γάλλος γεωγράφος Bruneau (2000, σσ. 34): «από την αρχή της ιστορίας του, ο Ποντιακός Ελληνισμός βρίσκεται σε ακριτική θέση, στα σύνορα του Ελληνισμού[...]. Η σχετική απόστασή του επέτρεψε να γίνει ένα αυτόνομο κέντρο του Ελληνισμού, ένα Κράτος σε πολλές περιόδους της Ιστορίας του: βασίλειο του Μιθριδάτη (108-64 π.Χ.), αυτοκρατορία της Τραπεζούντας των Μεγάλων Κομνηνών (1204-1461 μ.Χ.), σχέδιο για τη δημοκρατία του Πόντου (1918-1919 μ.Χ.).»

Στις σελίδες αυτού του πρώτου μέρους που ακολουθούν θα επιχειρήσουμε, ανιχνεύοντας τις σχετικές ιστορικές πηγές, αλλά χωρίς να επεκταθούμε σε λεπτομέρειες, να παρουσιάσουμε στους αναγνώστες μία συνοπτική και ταυτόχρονα περιεκτική άποψη για αυτό που ονομάζουμε *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*. Μια Ιστορία σχεδόν άγνωστη και ανεξερεύνητη για τους περισσότερους νεοέλληνες, ακόμα και για τους σύγχρονους Πόντιους των νεότερων γενεών. Θα ξεκινήσουμε από τα χρόνια του πρώτου αποικισμού και θα καταλήξουμε στα χρόνια των διωγμών και της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Ιδιαίτερη έμφαση και βαρύτητα σε αυτήν την σύντομη ιστορική ανασκόπηση θα δοθεί στα δραματικά γεγονότα της περιόδου 1914-1923, τα οποία κατά τη γνώμη μας είναι αυτά που σημάδεψαν την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.

2.1. Γεωγραφικά και μορφολογικά στοιχεία

Είναι αρκετά δύσκολο να αποδώσουμε ακριβή γεωγραφικό προσδιορισμό σε αυτό που ονομάζουμε Πόντος, καθώς τα σύνορά του μεταβλήθηκαν πολλές φορές κατά το πέρασμα των ετών. Σύμφωνα πάντως με το Σαμουηλίδη (1992, σσ. 12): «ο Πόντος βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Μικρασίας. Στα βόρειά του βρέχεται από τον Εύξεινο Πόντο (Μαύρη Θάλασσα), στα ανατολικά συνορεύει με την χώρα των Κόλχων (Κολχίδα), τη σημερινή Λαζική, στα δυτικά ορίζεται από την Παφλαγονία και νότια από την Καππαδοκία». Σύντομος και ταυτόχρονα ακριβής και προσδιοριστικός

είναι ο ορισμός του Bruneau (2000, σσ. 27): «Η περιοχή του Πόντου ορίζεται σαν μια παράκτια λωρίδα με περίπου 100 χιλιόμετρα φάρδος, έχοντας σαν δυτικό σύνορο τη Σινώπη και ένα ανατολικό όριο που φτάνει ως την Κολχίδα ή Γεωργία.». Σήμερα, οι περιοχές του Πόντου και οι μεγαλουπόλεις του, ανήκουν στο τουρκικό κράτος, ενώ κάποιες περιοχές με μεγάλες συγκεντρώσεις Ελλήνων, όπως το Βατούμ ανήκουν στη σημερινή Γεωργία (βλ. χάρτη 1). Σημαντικές πόλεις της περιοχής υπήρξαν:

- Δυτικά: Οινόη, Άνω Αμισός, Ινέπολις, Σινώπη, Πάφρα, Σαμψούντα
- Ανατολικά: Τραπεζούντα, Κερασούντα, Ριζούντα, Σούρμενα, Όφρις, Λιβερά, Τρίπολις, Ματσούκα.
- Νοτιοανατολικά: Αργυρούπολη, Σάντα, Κρώμνη, Κοτύωρα, Νικόπολη.

Χάρτης 1 - Οι σημαντικότερες πόλεις του Εύξεινου Πόντου και γεωγραφικός προσδιορισμός

Μελετώντας τον παραπάνω χάρτη δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς πως η μεγαλύτερη συγκέντρωση των ελληνικών πόλεων του Πόντου βρισκόταν στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Οι περισσότερες από αυτές τις πόλεις μάλιστα υπήρξαν σημαντικά οικονομικά κέντρα και σπουδαία εμπορικά λιμάνια. Τα παράλια του Πόντου είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους ομαλά, ενώ η περιοχή διαρρέεται από πολλούς ποταμούς. Όπως φαίνεται και στο χάρτη, ο Πόντος, νότια των παραλίων,

διασχίζεται από πολλά βουνά, με πυκνή βλάστηση, γνωστά με το όνομα Ποντικά *Όρη ή Ποντικές Άλπεις*, τα οποία αποτελούν συνέχεια του Καυκάσου.

Η γεωγραφική τοποθεσία του Πόντου και τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά του τον καθιστούν μία πολύ εύφορη και πλούσια χώρα. Από τα πρώτα χρόνια του αποικισμού οι Έλληνες εκμεταλλεύτηκαν τη γενναιοδωρη γη και ασχολήθηκαν με τη δενδροκομία, τη γεωργία (σιτάρι, καπνά, κριθάρι, φασόλια, πορτοκάλια, γεώμηλα κ.ά.), την παραγωγή γάλακτος και βουτύρου, την μεταλλωρυχεία, την αλιεία και το εμπόριο (Βαλαβάνης, Γ., 1986, σσ. 17-21). Στην ίδια ιστορική μελέτη διαβάζουμε επίσης πως ο Πόντος ήταν ξακουστός για τα μεταλλεία και τον υπόγειο πλούτο του, με κυριότερα κέντρα παραγωγής μεταλλευμάτων, την Αργυρούπολη (άργυρος, χαλκός και μόλυβδος), την Τρίπολη και τη Νικόπολη.

Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν στην εκτενή εργασία τους οι Αβραμίδης κ.ά. (1991, τόμος Α΄, σσ. 19), στην Κερασούντα και τα Κοτύωρα υπήρχαν 21 μεταλλεία, που παρήγαγαν ασημόχωμα, 34 μεταλλεία/ορυχεία χαλκού, 3 ορυχεία χαλκού και μολύβδου, 2 μαγγανίου, 10 σιδήρου και 2 ανθρακωρυχεία. Στην Αργυρούπολη επίσης λειτουργούσαν 37 μεταλλεία αργύρου και 6 χαλκού.

2.2. Η ποντιακή διάλεκτος

Σύμφωνα με τον ορισμό του Κοντοσόπουλου (1994, σσ. 10) *«η ποντιακή ή ποντική διάλεκτος ήταν η μορφή της ελληνικής που μιλούσαν οι Ελληνόφωνοι κάτοικοι του ανατολικού τμήματος της μικρασιατικής παραλίας του Ευξείνου Πόντου και σε αρκετό βάθος στην αντίστοιχη ενδοχώρα συνολικά σε 800 οικισμούς (πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά)»*.

Ο γεωγραφικός χώρος που μιλούσαν τα ποντιακά στη Μ. Ασία ήταν αρκετά μεγάλος, ώστε να αναπτυχθούν μέσα σ' αυτόν διαλεκτικές διαφορές κατά τόπους. (Κοντοσόπουλος, Ν., 1994). Έτσι, σύμφωνα με την άποψη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (όπως αναφέρεται στο Κοντοσόπουλο, Ν., 1994, σσ. 11-13), η ποντιακή διάλεκτος χωρίζεται σε τρεις διαλεκτικές υποομάδες :

- Τη δυτική/νιώτικη ομάδα (Οινόη, Άνω Αμισός, Ινέπολις, Σινώπη)

- Την ανατολική/τραπεζουντιακή ομάδα (Τραπεζούντα, Κερασούντα, Ριζούντα, Σούρμενα, Όφισ, Λιβερά, Τρίπολις, Ματσούκα)
- Τη νοτιοανατολική ομάδα/χαλδιώτικη ομάδα (Αργυρούπολη, Σάντα, Κρώμνη, Κοτύωρα, Νικόπολη, ελληνόφωνα χωριά της περιοχής της Κολωνίας, στα χωριά των Ποντίων μεταλλωρύχων κ.ά.).

Η ποντιακή διάλεκτος παρουσιάζει μεγάλη εγγύτητα με την Κοινή ελληνική γλώσσα, ενώ ταυτόχρονα, λόγω της γεωγραφικής και γλωσσικής απόστασης του Πόντου από τη μητροπολιτική Ελλάδα, έχει διατηρήσει πολλά αρχαϊκά χαρακτηριστικά, που μαρτυρούν και την Ιωνική της καταγωγή. Οι επιδράσεις που δέχτηκε από την τουρκική γλώσσα τα τελευταία χρόνια είναι σημαντικές, χωρίς ωστόσο να έχουν επηρεάσει την ελληνική της υπόσταση. Η Κωνσταντινίδου στο άρθρο της με τίτλο *“Αρχαίες λέξεις που διασώζονται στην ποντιακή διάλεκτο”* (ανακτήθηκε 9/2/2016 από: http://epontos.blogspot.gr/2013/09/blog-post_3858.html), αναφέρει παραδείγματα που αποδεικνύουν την εγγύτητα της ποντιακής διαλέκτου με την αρχαία ελληνική γλώσσα και παράλληλα αποτελούν περίτρανη απόδειξη ότι η ελληνική συνείδηση παρέμεινε ακλόνητη κι επαυξημένη στον Πόντο, παρ’ όλες τις εχθρικές επιθέσεις και τις προσπάθειες αφομοίωσης που δέχτηκε για πολλούς αιώνες από ξένους λαούς. Σύμφωνα πάντα με την Κωνσταντινίδου, μερικά ενδεικτικά παραδείγματα λέξεων που διασώθηκαν στην ποντιακή ενώ η νέα ελληνική δεν τα κράτησε, είναι τα εξής:

- Αντίθετα με τη λατινική λέξη «τσεκούρι», που χρησιμοποιείται στη νέα ελληνική, η ποντιακή χρησιμοποιεί τη λέξη «αξινάριν», η οποία προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «αξίνη».
- Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη «ρούχο». Ενώ, δηλαδή, η ποντιακή χρησιμοποιεί τη λέξη «λώμα», που προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «λώπη» (ένδυμα), η νεοελληνική χρησιμοποιεί τη σλαβική λέξη «ρούχο».
- Το ρήμα «κλωτσώ» αντικατέστησε το αρχαίο «λακτίζω», ενώ στην ποντιακή υπάρχει ως «λαχτίζω».
- Το «κρούω» διατηρήθηκε ακέραιο στην ποντιακή, ενώ στη νέα ελληνική χρησιμοποιείται κυρίως το «χτυπάω».

- Αρχαϊκά στοιχεία έχουν και ουσιαστικά όπως η λέξη «φέγγος» (=φως στην αρχαία και φεγγάρι στην ποντιακή), καθώς και οι λέξεις: «ψύχος», «στέγος» «γέλος» (γέλως στην αρχαία). Εγγύτερα στην ποντιακή διάλεκτο απ' ότι στη Νέα Ελληνική είναι και οι λέξεις: «ωβόν» (αρχ. το ωόν, το αβγό) και «ωτίν» (αρχ. ο ους, του ωτός, το αυτί).

Τέλος, η ιστοσελίδα ethnologue (ανακτήθηκε 3/11/2015 από: www.ethnologue.com/language/pnt), η οποία παρέχει έγκυρες πληροφορίες για όλες τις γλώσσες και τις διαλέκτους παγκοσμίως, αναφέρει για την ποντιακή διάλεκτο, ότι ταξινομείται στην Ινδοευρωπαϊκή οικογένεια (Ελληνική, Αττική) και χρησιμοποιείται σήμερα από 400.000 Πόντιους στην Ελλάδα.

2.3. Ποντιακή μουσική και παράδοση

Η ποντιακή διάλεκτος, επίσης, είναι αυτή που χρησιμοποιήθηκε μέσα στα ποντιακά τραγούδια. Οι Έλληνες του Πόντου αγαπούσαν ιδιαίτερα τη μουσική και εξέφραζαν μέσα από αυτή τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους. Η ποντιακή μουσική και οι παραδοσιακοί χοροί του Πόντου ήταν κομμάτι της καθημερινής ζωής των Ποντίων, καθώς συνόδευαν τις χαρές, τις στεναχώριες, το φαγητό, τα γλέντια, τους γάμους, τον ξεριζωμό και τα δεινά που υπέφεραν, τις πολεμικές τους επιχειρήσεις και άλλες πολλές στιγμές της ζωής τους. Τα ποντιακά τραγούδια, επιπλέον, θεωρούνται ως τρόπος αποτύπωσης της λογοτεχνικής έκφρασης των Ελλήνων του Πόντου και ανάλογα με την περίοδο που γράφτηκαν ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες:

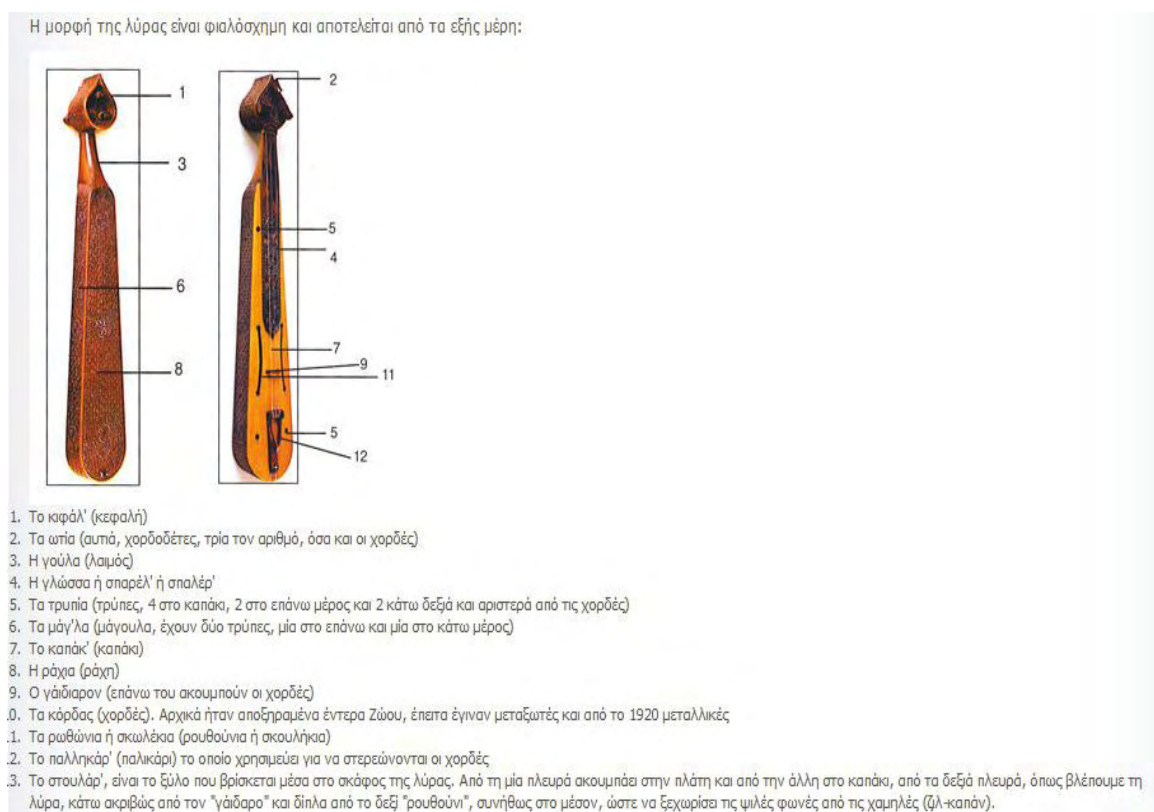
1. Τραγούδια Βυζαντινής περιόδου από τον 10ο αιώνα με τη δράση των Ακριτών του Πόντου μέχρι την Άλωση της Τραπεζούντας από τους Τούρκους το 1461. Τα τραγούδια αυτά αποτελούν τα *έπη του ακριτικού κύκλου*.
2. Τραγούδια της μεταβυζαντινής περιόδου, από τον 15ο ως τον 19ο αιώνα, με τους θρήνους που εκφράζουν από τη μια πλευρά τον πόνο της εθνικής συμφοράς με την άλωση της Πόλης και από την άλλη την κρυφή ελπίδα για την αναγέννηση και αποκατάσταση του έθνους.

3. Τραγούδια της σύγχρονης περιόδου. Σ' αυτήν εντάσσονται όλα τα νεότερα τραγούδια της κοινωνικής ζωής - εορταστικά, ερωτικά, γαμήλια, νανουρίσματα - που αποτελούν την πλουσιότερη συνέχιση των ποντιακών παραδόσεων (Κετετζίδης, Ν., *Μουσική Ποντιακή Παράδοση*, ανακτήθηκε 12/11/2015 από: www.pontos.gr).

Τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιεί ο ποντιακός λαός είναι έγχορδα (λύρα), πνευστά (αγγείο, κλαρίνο ή φλογέρα) και κρουστά (νταούλι). Είναι όργανα παραδοσιακά που τα κατασκευάζουν ειδικοί λαϊκοί τεχνίτες.

Η ποντιακή λύρα ή κεμεντζέ, αποτελεί το βασικό μουσικό όργανο της ποντιακής μουσικής και παράλληλα θεωρείται έως και σήμερα σύμβολο του Ποντιακού Ελληνισμού. Η ποντιακή λύρα, σύμφωνα με την *Εγκυκλοπαίδεια Ποντιακού Ελληνισμού* (Ευσταθιάδης, Σ., 2006, τόμος 3, σσ. 121) είναι ένα δοξαρωτό μουσικό όργανο και εμφανίστηκε στον Πόντο περίπου τον 10ο-12ο αιώνα.

Η ποντιακή λύρα και τα μέρη της

Οι ποντιακοί χοροί αποτελούν βασικό στοιχείο της ποντιακής παράδοσης και είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την ποντιακή λύρα και τα τραγούδια. Δε θεωρούνται μόνο ένα μέσο διασκέδασης, αλλά φέρουν μαζί τους την ιστορία, τη γεωγραφία, και βέβαια τον πολιτισμό των Ποντίων, ενώ υπάρχουν δεκάδες παραλλαγές και διαφορετικές μορφές τους ανάλογα με τις επιδράσεις που δέχτηκαν από άλλες γειτονικές φυλές. Χορεύονται σε κύκλο, στη μέση του οποίου συνήθως βρίσκεται ο λυράρης. Κάποιοι από τους βασικότερους χορούς της περιοχής του Πόντου είναι: το ομάλ, η τρυγόνα, η σαρίγουζ, το τικ, το κότσαρι, το τρομαχτόν, το κωτς, η λετσίνα, η σερενίτσα, η σέρρα, το διπάτ, το εμπροπίς και πολλοί άλλοι.

2.4. Ο Πόντος στην ελληνική Μυθολογία

Το σημείο από όπου θα πιάσουμε την άκρη του νήματος για να ξετυλίξουμε το κουβάρι της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού τοποθετείται στα βάθη της ελληνικής μυθολογίας, στους θρύλους του Φρίξου και της Έλλης και στη συνέχεια της Αργοναυτικής εκστρατείας.

Έτσι, λίγο πριν ο Φρίξος αυτοθυσιαστεί και ενώ η αδελφή του Έλλη στεκόταν δίπλα και έκλαιγε για τον επικείμενο χαμό του, ένα χρυσόμαλλο κριάρι κατέβηκε από τον ουρανό. Τα δύο παιδιά τότε πήδηξαν στη ράχη του, το κριάρι ανέβηκε πάλι στον ουρανό και πέταξε προς την Ανατολή. Όταν όμως περνούσαν πάνω από μια στενή θάλασσα, η Έλλη ζαλίστηκε και έπεσε. Από τότε η θάλασσα αυτή ονομάζεται *Ελλάσποντος*. Μόνος του τότε ο Φρίξος, συνέχισε το ταξίδι του και έφτασε στην παραλιακή πόλη Κολχίδα, όπου και χάρισε το δέρμα του ζώου στον τοπικό άρχοντα, τον βασιλιά Αιήτη.

Αρκετά χρόνια αργότερα, τα απομεινάρια αυτού του χρυσού δέρματος θα αναζητήσει ο Ιάσοντας με το πλήρωμά του, τους Αργοναύτες. Ο σφετεριστής βασιλιάς της αρχαίας Ιωλκού, ο Πελίας ανέθεσε στον ανιψιό του Ιάσωνα να μεταβεί στην Κολχίδα του Πόντου και να φέρει στη Θεσσαλία το θρυλικό χρυσόμαλλο δέρας, με αντάλλαγμα το θρόνο. Ο Ιάσοντας δέχτηκε και έτσι ξεκίνησε η Αργοναυτική

εκστρατεία, που ονομάστηκε έτσι από το πλοίο που κατασκεύασε ο ναυπηγός Άργος, την *Αργώ*.

Όπως αναφέρει ο Σαμουηλίδης (1992, σσ. 8), «η Αργοναυτική εκστρατεία αποτελεί την πρώτη ομαδική συλλογική ενέργεια των Ελλήνων, πριν από την άλλη αποικιστική εκστρατεία, τον Τρωικό πόλεμο [...]». Πιο συγκεκριμένα, η Αργοναυτική εκστρατεία τοποθετείται χρονικά τον 14^ο ή 13^ο π.Χ. αιώνα, όταν άκμαζαν τα βασίλεια της Μυκηναϊκής εποχής και πολύ πριν από τον Τρωικό πόλεμο, που έγινε στις αρχές του 12^{ου} π.Χ. αιώνα, του οποίου οι αρχηγοί της ελληνικής στρατιάς ήταν απόγονοι των Αργοναυτών (Κορομηλιά, Μ., 1991, σσ. 17).

Σύμφωνα με το συλλογικό έργο των Αβραμίδη Γ. κ.ά. (1991, τόμος Α', σσ. 41-49), υπήρξαν και άλλοι ελληνικοί μύθοι της αρχαιότητας που σχετίζονται με τον Πόντο και την ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Ένας πολύ παλιός μύθος είναι αυτός του Τιτάνα Προμηθέα, ο οποίος τιμωρήθηκε από το Δία διότι έκλεψε τη φωτιά από τους Θεούς για να τη δώσει στους ανθρώπους. Η τιμωρία του Προμηθέα ήταν να τον δέσει ο Ήφαιστος σε ένα βράχο στον Καύκασο. Εκεί ερχόταν καθημερινά ένας αετός και του έτρωγε το συκώτι, το οποίο όμως τη νύχτα ξαναμεγάλωνε. Χιλιάδες χρόνια κράτησε αυτή η ιστορία, ώσπου ο Ηρακλής σκότωσε με τα βέλη του τον αετό και ελευθέρωσε τον Προμηθέα.

Με τον Πόντο σχετίζονται επίσης και κάποιοι από τους άθλους του Ηρακλή. Έτσι, στον ένατο άθλο ο βασιλιάς Ευρυσθέας ζητά από τον Ηρακλή τη ζώνη της βασίλισσας των Αμαζόνων, της Ιππολύτης. Οι Αμαζόνες, ήταν λαός γυναικοκρατούμενος και φιλοπόλεμος που κατοικούσαν στην περιοχή του Πόντου. Κατά μία εκδοχή του μύθου, ο Ηρακλής σκότωσε την Ιππολύτη και έτσι πήρε τη ζώνη της, ενώ κατά μία άλλη η Ιππολύτη δέχτηκε να δώσει τη ζώνη της στον Ηρακλή, αλλά σκοτώθηκε σε μάχη που προκάλεσαν αργότερα οι Αμαζόνες φοβούμενες ότι ο Ηρακλής θα ξεγελάσει τη βασίλισσά τους και θα την απαγάγει. Κάποιοι μύθοι μάλιστα αναφέρουν πως και ο Θησέας βρέθηκε αντιμέτωπος με τις Αμαζόνες στην περιοχή του Πόντου, κλέβοντας μάλιστα τη βασίλισσά τους Αντιόπη, την οποία έφερε μαζί του στην Αθήνα. Αργότερα, οι αντρογυναίκες Αμαζόνες εκστράτευσαν εναντίον της Αθήνας για να εκδικηθούν για την αρπαγή της βασίλισσάς τους.

Επίσης, στο 10^ο άθλο του ο Ηρακλής, όπως προαναφέραμε, βρέθηκε στον Καύκασο, όπου σκότωσε τον αετό και ελευθέρωσε τον Προμηθέα, ο οποίος ως αντάλλαγμα τον καθοδήγησε και τον συμβούλεψε να συναντήσει τον Άτλαντα, για να τον βοηθήσει να πάρει τα χρυσά μήλα των Εσπερίδων. Τέλος, υπάρχει και μία σχετική με την παρευξείνια περιοχή εκδοχή του τελευταίου άθλου του Ηρακλή, όπου ο ήρωας κατεβαίνει στον Άδη και παλεύει με τον Κέρβερο, εισερχόμενος από μία πύλη που βρίσκεται νοτιοδυτικά του Εύξεινου Πόντου και συγκεκριμένα στην Ηράκλεια (Κορομηλά, Μ., 1991, σσ. 28).

Αυτές και άλλες πολλές είναι οι μυθολογικές αναφορές που σχετίζονται με την περιοχή του Εύξεινου Πόντου και τοποθετούνται χρονικά ανάμεσα στο 1400 και 600 π.Χ. Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε παραπάνω κάποιους από τους πιο ξακουστούς μύθους της αρχαιότητας με σκοπό να προβάλλουμε την αρχή της ελληνικής παρουσίας και επιρροής στον Εύξεινο Πόντο. Από τις μυθικές και παραμυθένιες αφηγήσεις, λοιπόν, θα προχωρήσουμε στη συνέχεια στις ιστορικές καταγραφές.

2.5. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία

2.5.1. Ο αποικισμός των Ελλήνων στον Πόντο: 7^{ος} αιώνας - 4^{ος} αιώνας π.Χ.

Η λέξη «Πόντος» συναντάται αρκετές φορές σε έργα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, ιστορικών και γεωγράφων, όπως ο Πίνδαρος, ο Ησίοδος, ο Στράβωνας, ο Ξενοφώντας και ο Ηρόδοτος. Όταν χρησιμοποιείται για να ονομάσει θαλάσσιο χώρο, ταυτίζεται με τον Εύξεινο Πόντο (Αβραμίδης, Γ. κ.ά, 1991, τόμος Α', σσ. 11). Όπως μας πληροφορεί μάλιστα ο Σαμουηλίδης (1992, σσ. 10), ο Εύξεινος Πόντος κατά την αρχαιότητα ονομαζόταν Άξενος, δηλαδή αφιλόξενος, λόγω του ότι εκεί επικρατούσαν συχνές θύελλες και τα νερά ήταν επικίνδυνα. Η ονομασία Εύξεινος επικράτησε αργότερα για να "καλοπιαστεί" η θάλασσα και να μη σηκώνει φουρτούνες, ως ευφημισμός.

Άξια αναφοράς είναι η μαρτυρία που παραθέτει στο έργο του «Κύρου Ανάβασις», ο Έλληνας στρατιωτικός, ιστορικός και φιλόσοφος Ξενοφώντας και αφορά τις ελληνικές πόλεις του Πόντου που επισκέφτηκαν οι Μύριοι κατά την επιστροφή τους στην Ελλάδα. Στα γεγονότα που περιγράφονται και τοποθετούνται

χρονικά το 401 π.Χ, οι Μύριοι έρχονται σε επαφή με Έλληνες που κατοικούν σε ελληνικές πόλεις του Πόντου, όπως η Τραπεζούντα, τα Κοτύωρα, η Σινώπη, η Αμισός και η Κερασούντα. (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Α΄, σσ. 18-19). Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από το έργο του Ξενοφώντα Κύρου Ανάβασις που παραθέτουμε παρακάτω *«Άντρες στρατιώτες, μας έστειλε η πόλη των Σινωπέων για να σας επαινέσουμε από τη μια γιατί σαν Έλληνες νικάτε του βαρβάρους και απ' την άλλη να σας συγχαρούμε, γιατί αφού υπομείνατε πολλές και φοβερές τλαιπωρίες φτάσατε σώοι έως εδώ. Έχουμε όμως την απαίτηση, επειδή είμαστε και εμείς Έλληνες, να απολαύσουμε μερικές ευεργεσίες από εσάς [...]»* (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 17-18).

Ο ερχομός, ωστόσο, των πρώτων Ελλήνων αποίκων στην περιοχή του Πόντου συντελέστηκε ιστορικά πολύ πριν την περίοδο στην οποία αναφέρεται ο Ξενοφώντας. Σύμφωνα με τον Αγτζίδη (2009, τόμος Α΄, σσ. 15), οι Έλληνες αποτελούν έναν από τους αρχαιότερους λαούς της περιοχής του Πόντου, καθώς τα πρώτα ελληνικά ευρήματα χρονολογούνται γύρω στον 10^ο αιώνα π.Χ και η πρόωμη παρουσία των Ελλήνων εκεί σχετίζεται με την αναζήτηση σιδήρου. Σύμφωνα με το Βαλαβάνη, διαβάζουμε πως σύμφωνα με τον αυστριακό μελετητή της Ιστορίας του Πόντου Φολμεράνερ, *«την αρχαιοτάτην Γραικιάν και τας αρχαιοτάτας Γραικικής χώρας, δεν πρέπει να ζητώμεν εν Πελοποννήσω και εν Αττική, ουδέ εν Δωρίδι, αλλά εις τας κοιλάδας του Καυκάσου και εις τας Ανατολικάς ακτάς του Ευξείνου Πόντου»* (1986, σσ. 17). Η πρώτη, πάντως, επίσημη αναφορά για την εγκατάσταση των ελληνικών φύλων στον Πόντο ταυτίζεται με το δεύτερο αποικισμό των Ελλήνων μεταξύ 8^{ου} και 7^{ου} αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με τις αρχαίες ελληνικές πηγές, οι Μεγαρείς και οι Μιλήσιοι ήταν αυτοί που πρώτοι αποίκισαν στην περιοχή προς αναζήτηση προϊόντων αλιείας και μεταλλευμάτων, ιδρύοντας πόλεις όπως η Σινώπη, η Αμισός, η Τραπεζούντα, η Ηράκλεια, τα Κοτύωρα και άλλες. Οι πρώτοι Έλληνες που έφτασαν στα παράλια του Ευξείνου Πόντου εργάστηκαν σκληρά, καλλιέργησαν τη Γη, ανέπτυξαν το εμπόριο και την αλιεία, πολέμησαν με τους ντόπιους λαούς, έχτισαν ναούς και έργα τέχνης. Παράλληλα μεταλαμπάδευσαν στην περιοχή το πνεύμα του ελληνικού πολιτισμού, το οποίο οι άποικοι όχι μόνο διατήρησαν, αλλά κατάφεραν να εξελίξουν και με το πέρασμα των χρόνων να δημιουργήσουν έναν πολιτισμό ανεξάρτητο, με ιδιαίτερα ιδεώδη και χαρακτηριστικά. Από αυτούς τους πρώτους Ίωνες άποικους γεννιέται ο Ποντιακός Ελληνισμός και η περιοχή του Πόντου συναντά το ελληνικό στοιχείο.

2.5.2. Το Βασίλειο του Πόντου: 4^{ος}-1^{ος} αιώνας π.Χ.

Τα χρόνια περνούν στον Πόντο με τους Έλληνες να ζουν και να αναπτύσσονται ειρηνικά. Την περίοδο της περσική κυριαρχίας οι πόλεις του Πόντου θα περάσουν στην κυριαρχία των Περσών βασιλέων, διατηρώντας όμως την εσωτερική τους αυτονομία. Επίσης, περιόδους ειρήνης και ευημερίας απόλαυσε ο Πόντος και κατά τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων, όπου οι Έλληνες κατάφεραν να ξεελληνίσουν αρκετά γειτονικά φύλα και να μεταδώσουν τον ελληνικό πολιτισμό στην ευρύτερη περιοχή.

Παράλληλα με την αλεξανδρινή περίοδο, στην περιοχή του Πόντου έχουμε την ίδρυση ενός ανεξάρτητου βασιλείου με έντονες ελληνικές επιρροές. Βάσει των ισχυρισμών του Σαμουηλίδη (1992, σσ. 24), *«ιδρυτές αυτού του ποντιακού κράτους, ήταν οι Πέρσες σατράπες Αριοβαρζάνης (363-337 π.Χ), που έγινε ο πρώτος βασιλιάς του Πόντου και ο Μιθριδάτης ο Α΄ (337-302 π.Χ), σύγχρονος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που στέριωσε το ανεξάρτητο κράτος του στην περιοχή της ανατολικής Μαύρης Θάλασσας»*. Κατά την κυριαρχία του Μιθριδάτη, πρωτεύουσα του κράτους υπήρξε η Αμάσεια, ενώ στην επικράτεια του βασιλείου ανήκαν όλες οι πόλεις των ακτών του Ευξείνου Πόντου (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α΄, σσ.29).

Μετά το θάνατο του Μιθριδάτη Α΄, στην εξουσία ανέρχεται ο γιος του Μιθριδάτης ο Β΄ (302-266 π.Χ), ο οποίος πολεμώντας με το Λυσίμαχο, βασιλιά της Θράκης, έχασε αρκετές από τις κτίσεις του πατέρα του, αλλά σε αντιστάθμισμα κατέκτησε την Καππαδοκία και την Παφλαγονία. Οι βασιλιάδες που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια ήταν : ο Αριοβαρζάνης ο Β΄ (266-255 π.Χ), ο Μιθριδάτης ο Γ΄ (255-222 π.Χ) που παντρεύτηκε Ελληνίδα, ο Μιθριδάτης ο Δ΄ (222-184 π.Χ) που επέκτεινε και άλλο το βασίλειο και ο Μιθριδάτης ο Ε΄ ο ευεργέτης (157-120 π.Χ), ο οποίος συμμαχούσε με τους Ρωμαίους και προσάρτησε στο ποντιακό κράτος τη Μεγάλη Φρυγία.

Το 120 π.Χ ανεβαίνει στο θρόνο του βασιλείου ο τελευταίος και διασημότερος βασιλιάς του Πόντου, ο Μιθριδάτης ο Στ΄, ο Ευπάτωρ (120-63 π.Χ.). Ο ίδιος, έχοντας Ελληνίδα μητέρα, απέκτησε από μικρός ελληνική εκπαίδευση, ενώ κατά τη διάρκεια της βασιλείας του προσπάθησε να ξεελληνίσει το κράτος και να συνενώσει τον ελληνικό με τον περσικό πολιτισμό. Στο πρόσφατο έργο του Αγτζίδη " Έλληνες του

Πόντου'' (2009, τόμος Α', σσ. 25), υπογραμμίζεται πως «ο Ευπάτωρ υπήρξε μια προικισμένη προσωπικότητα που προσπάθησε να εκφράσει την ύστατη ελληνική αντίσταση στον ρωμαϊκό επεκτατισμό [...] και προβάλλοντας τον εαυτό του ως απελευθερωτή των Ελλήνων, υποκίνησε την κοινωνική εξέγερση των ελληνικών πόλεων που βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κατοχή.» Ο Μιθριδάτης ο Στ', με τη δράση, το σθένος και την έντονη πολεμική του δράση, δημιούργησε πολλά προβλήματα στους Ρωμαίους αυτοκράτορες.

Χάρτης 2-Οι πόλεις του Πόντου κατά την περίοδο του Μιθριδάτη Στ' 120-63 π.Χ.

Ο Ευπάτωρας, για να αντιμετωπίσει την ρωμαϊκή απειλή στην περιοχή, κήρυξε εναντίον της Ρώμης τέσσερις πολέμους, οι οποίοι έμειναν στην ιστορία ως *Μιθριδατικοί πόλεμοι*.

- Α΄ Μιθριδατικός πόλεμος (89-84 π.Χ.). Ο Μιθριδάτης συμμαχεί με τους Αρμένιους, τους Αθηναίους και τους Λακεδαιμόνες, με σκοπό να οργανώσει ελληνική αντίσταση κατά των Ρωμαίων και του επικεφαλής των ρωμαϊκών στρατευμάτων Σύλλα. Το 88 π.Χ. εξοντώνει 80.000 περίπου Ρωμαίους που βρίσκονταν στην Έφεσο της Μικράς Ασίας και αναγκάζει τον Σύλλα σε συνθηκολόγηση με τη συνθήκη της Δαρδάνου.
- Β΄ Μιθριδατικός πόλεμος (83-81 π.Χ.). Ο Μιθριδάτης αποκρούει αποτελεσματικά τις προσπάθειες των Ρωμαίων στρατηγών για κατάληψη ποντιακών εδαφών.
- Γ΄ Μιθριδατικός πόλεμος (74-67 π.Χ.). Ο ποντιακός στρατός, σε συμμαχία με τον Αρμένιο βασιλιά Τιγράνη, γνωρίζει τις πρώτες του σημαντικές ήττες από

τους Ρωμαίους και το στρατηγό Λούκουλλο. Ο Λούκουλλος, με δυνατό στρατεύμα, προελαύνει και κυριαρχεί σε περιοχές της Φρυγίας, στην Αμισό, στη Σινώπη, στην Ηράκλεια και στην Αμάσεια. Το 67 π.Χ. ο Μιθριδάτης, αποδυναμωμένος καταφέρνει να κερδίσει μία σημαντική μάχη στην περιοχή Ζήλα και να ανακαταλάβει προσωρινά περιοχές του βασιλείου του.

- Δ΄ Μιθριδατικός πόλεμος (66-63 π.Χ.). Η διοίκηση του στρατού της Ρώμης περνάει στον Πομπήιο, ο οποίος με μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις νίκησε τον Μιθριδάτη επανειλημμένα. Ταυτόχρονα ο Μιθριδάτης χάνει την υποστήριξη του Τιγράνη, ενώ ο γιος του Φαρνάκης ο Β΄, αποστατεί εναντίον του και συμμαχεί με τον Πομπήιο. Απελπισμένος και απογοητευμένος, ο Μιθριδάτης πεθαίνει το 63 π.Χ. στο Παντικάπαιο της Ρώμης.

Με το θάνατο του τελευταίου Μιθριδάτη βασιλιά γράφεται ο επίλογος του πρώτου ανεξάρτητου ποντιακού κράτους και εγκαινιάζεται η ρωμαϊκή κυριαρχία στην περιοχή του Πόντου. Όπως επισημαίνει ο μελετητής του αρχαίου Πόντου Patrik Counillon (Bruneau, M. 2000, σσ. 53): *«το βασίλειο του Μιθριδάτη αποτέλεσε το τελευταίο ελληνιστικό βασίλειο της περιοχής πριν τη ρωμαϊκή κατάκτηση, μοναδική στιγμή της ιστορίας όπου ο Πόντος αποτελεί μια πολιτική ολότητα πριν το βασίλειο της Τραπεζούντας[...].»* Κατά τη διάρκεια ζωής του ποντιακού βασιλείου, το κράτος των Ποντίων γίνεται γνωστό στον υπόλοιπο κόσμο ως ανεξάρτητη δύναμη, με συγκεκριμένο γεωγραφικό προσανατολισμό και με κυρίαρχο χαρακτηριστικό το ελληνικό πνεύμα.

2.5.3. Η Ρωμαιοκρατία στον Πόντο: 1^{ος} αιώνας π.Χ. – 4^{ος} αιώνας μ.Χ. (63 π.Χ.-330 μ.Χ)

Με το θάνατο του μεγάλου Πόντιου βασιλιά Μιθριδάτη Στ΄ και τη νίκη του Πομπηίου, το βασίλειο του Πόντου χάνει την ανεξαρτησία του και παραδίδεται στη ρωμαϊκή κυριαρχία. Ο Πομπήιος ιδρύει εκείνη την εποχή την επαρχία της Βιθυνίας, την οποία προσάρτησε στο ρωμαϊκό κράτος και τα όριά της έφταναν ως τον Ίρη ποταμό (βλ. Χάρτη 4), αλλά σ΄ αυτήν δεν περιλαμβανόταν η περιοχή των Γαγγρών (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α΄, σσ. 61).

Χάρτης 3 - Ο Πόντος κατά την περίοδο της Ρωμαϊοκρατίας

Τα υπόλοιπα εδάφη του Πόντου και της ευρύτερης περιοχής της Μικράς Ασίας, διαιρέθηκαν και μοιράστηκαν από τον Πομπήιο σε τοπικούς άρχοντες και ηγεμόνες που συνεργάστηκαν μαζί του στο παρελθόν. Έτσι, όπως βλέπουμε και στον παραπάνω χάρτη, μία απ' τις νέες επαρχίες που δημιουργήθηκαν ήταν αυτή της Γαλατίας, υπό την ηγεσία του τετράρχη Δηϊόταρου και ονομάστηκε «*Πόντος Γαλατικός*». Ο Πομπήιος, για να ευχαριστήσει τον γιο του Μιθριδάτη, το Φαρνάκη Β', για την πατροκτονία και τη βοήθεια που παρείχε στη Ρώμη, δώρισε σε αυτόν την Ταυρική Χερσόνησο μαζί με τις γειτονικές επαρχίες και ο Φαρνάκης ονομάστηκε «Βασιλιάς του Βοσπόρου». Ο ανατολικός Πόντος αρχικά δόθηκε το 36 π.Χ στον εγγονό του Μιθριδάτη Πολέμωνα και γι' αυτό ονομάστηκε «*Πόντος Πολεμωνιακός*», ενώ αργότερα τα εδάφη αυτά ενώθηκαν σε μία ενιαία επαρχία υπό την ηγεσία του βασιλιά της Καππαδοκίας Αρχέλαου και το μέρος ονομάστηκε «*Πόντος Καππαδοκικός*». Το 64 μ.Χ. ο Πολεμωνιακός Πόντος θα προσαρτηθεί στη ρωμαϊκή επαρχία της Γαλατίας.

Κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας, η περιοχή του Πόντου διένυσε μία περίοδο μακράς ειρήνης και ευημερίας. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις των παραεξείνιων παραλίων, όπως η Τραπεζούντα και η Σινώπη, συνέχιζαν να αναπτύσσονται και να ακμάζουν, ενώ το ελληνικό στοιχείο αφομοίωσε τις περισσότερες επιρροές της ρωμαϊκής επέκτασης, διατηρώντας παράλληλα την ελληνική γλώσσα και θρησκεία. Οι Ρωμαίοι, έχοντας επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους στην Μεγάλη Ελλάδα, παρείχαν αρκετές αυτονομίες στις περιοχές και τις πόλεις του Πόντου, ενώ οι Ρωμαίοι διοικητές ασκούσαν μόνο επιφανειακή εξουσία. «*Από τις*

αρχαίες παράλιες ελληνικές πόλεις, η Αμισός διατηρεί αρχικά το καθεστώς της ελεύθερης πόλης, χάρη στο Λούκουλλο, ενώ η Σινώπη αποτελεί αποικία, διοικούμενη σύμφωνα με το δίκαιο των Ιταλών.» (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α', σσ. 61)

Το καθεστώς αυτό επικράτησε στην περιοχή του ρωμαιοκρατούμενου Πόντου μέχρι και τους πρώτους μετά Χριστόν αιώνες. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν αυτά τα χρόνια ήταν μικρές και σχετίζονταν κυρίως με τον τρόπο διοίκησης των επαρχιών και των πόλεων. Τα σύνορα κάποιων επαρχιών μεταβλήθηκαν, ενώ κάποιες περιοχές πέρασαν στην απ' ευθείας εποπτεία του ρωμαϊκού κράτους ή παρέμειναν ανεξάρτητες. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες όλο αυτό το διάστημα ενίσχυσαν και διέδωσαν τον ελληνικό πολιτισμό, ενώ συνετέλεσαν στη δημιουργία της αριστοκρατικής τάξης με σκοπό να έχουν ένα δυνατό σύμμαχο και έμμεση επιρροή στην περιοχή.

Από το 260 μ.Χ. και έπειτα φαίνεται πως οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες περιορίζουν σημαντικά τις ελευθερίες των ποντιακών επαρχιών και πόλεων αποστέλλοντας οικονομικούς επόπτες, ενώ βαρβαρικά φύλα ξεκινούν επιδρομές στις ανατολικές επαρχίες του Πόντου. Πιο συγκεκριμένα, το 262 μ.Χ. ο Πάρθος βασιλιάς Σαπώρ εισβάλλει στις ανατολικές επαρχίες, το 267 μ.Χ. οι Γότθοι πραγματοποιούν επιδρομές στη Γαλατία, την Καππαδοκία, την Ιωνία και τη Βιθυνία, ενώ το 275 μ.Χ. η Τραπεζούντα καταλαμβάνεται από βαρβαρικά φύλα, όπως οι Έρουλοι. Από τα χρόνια αυτά και έως τον 5^ο αιώνα μ.Χ. πολλές από τα σπουδαία αστικά ποντιακά κέντρα, όπως η Τραπεζούντα, διανύουν μία περίοδο παρακμής και συνεχών επιδρομών από ξένους κατακτητές που ανακόπτουν προσωρινά την ανοδική τους πορεία.

Σημαντική αλλαγή στη διοίκηση του Πόντου, πραγματοποιείται κατά την περίοδο της διακυβέρνησης από τον αυτοκράτορα Διοκλητιανό (284-305 μ.Χ.) και η διαίρεση αυτή διατηρείται έως το 535 μ.Χ. Ο Διοκλητιανός αποφάσισε να χωρίσει την περιοχή του Πόντου σε τρεις επαρχίες, τον *Διόσποντο* στα δυτικά, τον *Πολεμωνιακό Πόντο* στα ανατολικά και την *Μικρά Αρμενία* που περιελάμβανε τις περιοχές στον Άνω Ευφράτη μέχρι τη Σεβάστεια και τη Νικόπολη του Πόντου (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 31-33).

Ταυτόχρονα, από το 250 μ.Χ. και έπειτα αρχίζει να διαδίδεται στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου, αλλά και σε όλη την Μικρά Ασία, η νέα θρησκεία του Χριστιανισμού. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, όπως ο Δεκίος και ο Διοκλητιανός, να ξεκινήσουν μια σειρά διωγμών εναντίον των πρώτων Χριστιανών. Εκείνος που θα σταματήσει τους διωγμούς των Χριστιανών, θα αναγνωρίσει ως επίσημη τη νέα θρησκεία και θα αναλάβει την αναγέννηση της αυτοκρατορίας, είναι ο Μέγας Κωνσταντίνος. Ο Μέγας Κωνσταντίνος το 330 μ.Χ. μεταφέρει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας στο Βυζάντιο, που ονομάζεται προς τιμήν του Κωνσταντινούπολη και στην ουσία θέτει τα θεμέλια για την αρχή μιας σπουδαίας ιστορικής περιόδου και τη γέννηση μιας νέας μεγάλης αυτοκρατορίας, της Βυζαντινής.

2.5.4. Ο Βυζαντινός Πόντος και η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας: 330 μ.Χ.-1461μ.Χ.

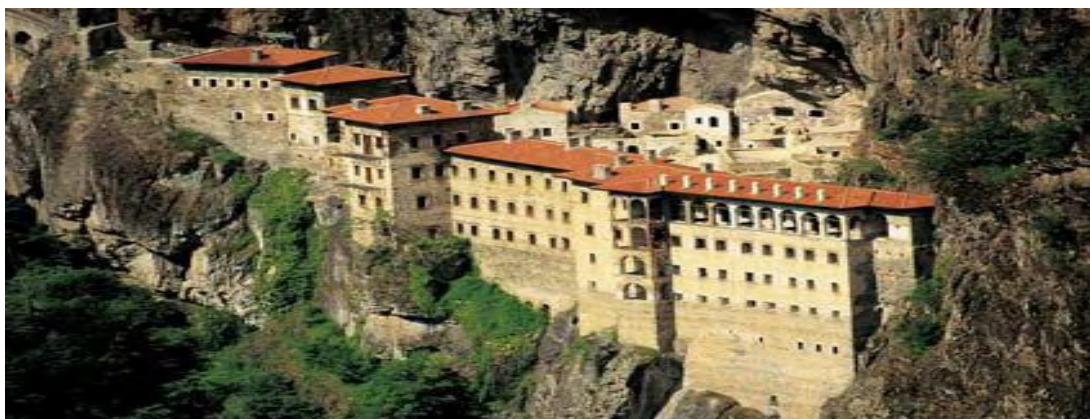
Από τη διάσπαση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε ανατολικό και δυτικό τμήμα το 395 μ.Χ. ο Πόντος περνάει στη διοίκηση του ανατολικού τμήματος. Το δυτικό κομμάτι της αυτοκρατορίας δέχεται συνεχείς επιθέσεις από βάρβαρους λαούς, όπως οι Βησιγότθοι, οι Οστρογότθοι, οι Βάνδαλοι και αρχίζει σταδιακά να παρακμάζει. Παράλληλα, στην ανατολική πλευρά της αυτοκρατορίας γεννιέται ένας νέος πολιτισμός, έχοντας ως πεμπτούσια τη νέα θρησκεία και τον ελληνικό πολιτισμό. Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο το 330 μ.Χ. από τον Μέγα Κωνσταντίνο θα σηματοδοτήσει και επίσημα την έναρξη της Βυζαντινής περιόδου και θα μεταφέρει το κέντρο του κόσμου στην Ανατολή και συγκεκριμένα στη νέα πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη.

Την περίοδο αυτή στον Πόντο το γεγονός που κυριαρχεί είναι η ανάδειξη και η διάδοση του Χριστιανισμού. Οι Πατέρες της εκκλησίας, όπως αρχικά ο Απόστολος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος και αργότερα ο Γρηγόριος Θεολόγος και ο Μέγας Βασίλειος που έζησαν στον Πόντο, βρήκαν πρόσφορο έδαφος ώστε να μεταδώσουν το πνεύμα και τις αρχές της νέας θρησκείας. Τα πρώτα χρόνια (3^{ος} αιώνας) η εξάπλωση του Χριστιανισμού εμποδίστηκε βίαια από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες Διοκλητιανό και Μαξιμιανό, οι οποίοι κήρυξαν στον Πόντο έντονους διωγμούς Χριστιανών. Αξίζει να σημειώσουμε πως έως τότε στην περιοχή του Πόντου επικρατούσε η παγανιστική

λατρεία του Θεού Μίθρα, που λατρευόταν στο όρος Μίθριο του Πόντου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μάλιστα ο Ανδρεάδης (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Α΄, σσ. 32): «η επικράτηση του χριστιανισμού σηματοδότησε την απώλεια του εθνωνυμίου Έλλην- το οποίο εξάλλου είχε αποκτήσει αποκλειστικά θρησκευτική σημασία δηλώνοντας τον παγανιστή- και την παράλληλη επικράτηση του ονόματος Ρωμαίος, δηλαδή Ρωμίος, που επιβιώνει μέχρι σήμερα στους παρευξείνιους ελληνικούς πληθυσμούς». Αργότερα, ωστόσο, και κυρίως με τις ενέργειες του φιλοχριστιανού Μ. Κωνσταντίνου που ευνόησε και προώθησε τον Χριστιανισμό, η νέα θρησκεία καθιερώθηκε στον Πόντο και εξελίχθηκε σε ενοποιητικό χαρακτηριστικό των ελληνικών και εξελληνισμένων φυλών. Η χριστιανική θρησκεία ένωσε τα χαρακτηριστικά της με τον ελληνικό πολιτισμό, δημιουργώντας ένα ισχυρό αμάλγαμα που ασπάστηκαν οι περισσότεροι λαοί της νεοσύστατης Βυζαντινής αυτοκρατορίας ως στοιχείο της πολιτισμικής τους ταυτότητας. *«Ιδιαίτερα ο αρχιεπίσκοπος Νεοκαισάρειας Γρηγόριος θεωρούσε απαραίτητο το μπόλιασμα του χριστιανισμού με την ελληνική φιλοσοφία[...], αλλά με αυτόν τον τρόπο και η ελληνική παράδοση της φιλοσοφίας διασώθηκε από τον χριστιανισμό, λόγω της ανάγκης που είχε ο δεύτερος από τον πρώτο.»* (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 33).

Κατά τα πρωτοβυζαντινά χρόνια ο Πόντος είναι διαιρεμένος σε δύο μεγάλες επαρχίες: τον Πολεμωνιακό Πόντο (Νεοκαισάρεια, Τραπεζούντα, Κερασούντα, Πολεμώνιο, Κόμανα) και τον Ελενόποντο (Αμάσεια, Ζήλα, Αμισός, Σινώπη), που πήρε το όνομά του προς τιμήν της μητέρας του Μ. Κωνσταντίνου, Ελένης. Τα χρόνια αυτά, επίσης, ο Πόντος αποτελεί μία αυτόνομη επαρχία της Ανατολής με πρωτεύουσα την Καισάρεια της Καππαδοκίας, ενώ οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου συνειδητοποιούν γρήγορα τη σπουδαία γεωστρατηγική του θέση, που θα μπορούσε να αποτελέσει ασπίδα για την Πόλη από τις επιδρομές των βαρβάρων από την Ανατολή και την Περσία. Την ίδια περίοδο κάνουν έντονη την παρουσία τους οι πρώτοι εκκλησιαστικοί ηγέτες του Πόντου, όπως ο επίσκοπος Δόμνος και ο επίσκοπος Ατάρβιος, οι οποίοι μάλιστα θα συμμετάσχουν στην Α΄ (325 μ.Χ.) και Δ΄ (451 μ.Χ.) Οικουμενική Σύνοδο αντίστοιχα. Σύμφωνα μάλιστα με τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Αγτζίδης (2009, τόμος Α΄, σσ. 35), στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο το 451 μ.Χ. ο Πόντος θα ενταχθεί στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης.

Η έντονη παρουσία του Χριστιανισμού στην ποντιακή κοινωνία επισφραγίζεται με το χτίσιμο του μεγάλου μοναστηριού της Παναγίας Σουμελά κατά τα τέλη του 4^{ου} αιώνα, σε ορεινή περιοχή της Τραπεζούντας. *«Το μοναστήρι τούτο χτισμένο το 386, περίπου, σ' έναν γιγάντιο βράχο, [...] έπαιξε σπουδαίο ρόλο, όχι μόνο στη συντήρηση του Χριστιανισμού, αλλά και στην καλλιέργεια των γραμμάτων, καθώς και στην περίθαλψη των Ποντίων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.»* (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 35). Η παράδοση θέλει την εκκλησία να χτίστηκε από δύο Αθηναίους μοναχούς, τον Σωφρόνιο και τον Βαρνάβα, οι οποίοι βρέθηκαν στον Πόντο παρακινούμενοι από ένα όνειρο που είδαν. Η εικόνα της Παναγίας που τοποθέτησαν οι δύο μοναχοί στο Μοναστήρι φιλοτεχνήθηκε από τον ευαγγελιστή Λουκά και αρχικά ονομαζόταν Παναγία Αθηνιώτισσα, επειδή ήρθε στον Πόντο από την Αθήνα.

Μοναστήρι Παναγίας Σουμελά

Με την ραγδαία εξάπλωση του Χριστιανισμού, άρχισαν να εκχριστιανίζονται και ταυτόχρονα να εξελληνίζονται και άλλες γειτονικές φυλές που ζούσαν στον Πόντο. Οι ορεινές φυλές της Κολχίδας, οι Τζάνοι, οι λαοί του Καυκάσου, οι λαοί που κατοικούσαν στα βουνά των Ποντικών Άλπεων και οι Λαζοί, φαίνεται πως μέχρι τον 6^ο αιώνα είχαν εκχριστιανιστεί και ταυτόχρονα ενταχθεί πλήρως στην ελληνική κοινωνία του Πόντου. Όπως αναφέρει η Κορομηλά (1991, σσ. 72): *«οι ροπαλοφόρες πατριές που ζούσαν στις πτυχές των Ποντικών Άλπεων εκχριστιανίστηκαν, συνέδεσαν τις τύχες τους με την τύχη των ελληνικών και εξελληνισμένων πληθυσμών και ανέλαβαν την άμυνα της παραθαλάσσιας Τραπεζούντας, φρουρώντας την παραμεθόριο ζώνη κοντά στα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας [...]»*

Από την εποχή της βασιλείας του Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.) και έπειτα, αρχίζει να αναπτύσσεται σημαντικά η πόλη της Τραπεζούντας. Ο Ιουστινιανός αντιλαμβάνεται γρήγορα τη σπουδαία στρατηγική σημασία του Πόντου, που θα μπορούσε να εξελιχθεί σε ορμητήριο για τις πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή, αλλά και να αποτελέσει πρώτη ζώνη άμυνας για τις επιθέσεις των βαρβάρων της Ανατολής. «Γι' αυτό το λόγο, με εντολή του Ιουστινιανού, ανοικοδομήθηκαν όλα τα παραλιακά ποντιακά φρούρια των πόλεων και ιδιαίτερα τα ψηλά και οχυρά τείχη της Τραπεζούντας.» (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 39). Επιπλέον, ο Ιουστινιανός καταργεί την έως τότε διοικητική διαίρεση του Πόντου και εγκαινιάζει μία νέα διοικητική διαίρεση, αυτή των Θεμάτων. Ένα από τα σπουδαιότερα Θέματα του Βυζαντίου, κοιτίδα του Ελληνισμού και του Χριστιανισμού, θα αποτελέσει το Θέμα της Χαλδίας, που περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του Πόντου και είχε πρωτεύουσα την Τραπεζούντα. Όπως μάλιστα υπογραμμίζει ο αυστριακός ιστορικός Φαλμεράιερ, (1992, σσ. 39) το όνομα Πόντος είχε εξαφανιστεί εδώ και πολύ καιρό και οι μεμονωμένες επαρχίες ονομάζονταν πλέον Θέματα.

Τα επόμενα χρόνια (9^{ος}-11^{ος} αιώνας) τα ανατολικά εδάφη της αυτοκρατορίας θα δεχτούν σημαντικές επιθέσεις από τους ξένους λαούς που κατεβαίνουν από τον Βορρά και τα βάθη της Ανατολής. Τις επιθέσεις αυτές θα αποκρούσουν αποτελεσματικά και ηρωικά οι ακριτικοί λαοί του Πόντου, η φήμη των οποίων θα εξαπλωθεί σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Από τα κατορθώματά τους θα γεννηθεί το ακριτικό έπος, που είναι αναμφίβολα ποντιακής προέλευσης και θα αναδειχθεί σε κυρίαρχο λογοτεχνικό επίτευγμα της ποντιακής λογοτεχνίας και των Ελλήνων του Πόντου. Τα ακριτικά έπη, με πιο ξακουστό το έπος του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα, και οι παραλλαγές τους διασώθηκαν και φυλάχθηκαν σαν πνευματικός θησαυρός από τους Έλληνες του Πόντου.

Ο Πόντος θα συνεχίσει να αποτελεί επαρχία και κομμάτι του Βυζαντίου έως τον 11^ο αιώνα, όπου εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια αυτονομίας και σταδιακής χαλάρωσης των σχέσεων με την κεντρική διοίκηση. Αρχικά, τον 11^ο αιώνα αναδύεται από την ποντιακή κοινωνία η οικονομικά ισχυρή και με μεγάλη επιρροή στον ελληνικό πληθυσμό οικογένεια των Γαβράδων από την Αργυρούπολη. Οι Γαβράδες επιχειρήσαν μέσα από μια σειρά εξεγέρσεων και ανταρσιών να αποκοπούν από την διοίκηση της Πόλης και να αυτονομήσουν την επαρχία τους. «Από τις εξεγέρσεις που

πραγματοποίησαν, ορισμένες είχαν επιτυχή έκβαση, ενώ άλλες κατεστάλησαν». (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Α΄, σσ. 36). Το σημαντικότερο, ωστόσο, ιστορικό γεγονός της περιόδου αποτελεί χωρίς αμφιβολία η βυζαντινή συντριβή στη μάχη του Μαντζικέρτ το 1071 μ.Χ., η οποία και αποτέλεσε την αρχή για την επέλαση στην Μικρά Ασία των πρώτων τουρκικών φυλών, των Σελτζούκων Τούρκων (Βλ. Χάρτη 4). «Μέσα σε μία δεκαετία μετά το Μαντζικέρτ, μεγάλο τμήμα της Χερσονήσου είχε κατακλυστεί από τους νέους εισβολείς, και αργά μεν αλλά σταθερά άρχισε ο σταδιακός εξισλαμισμός της μέχρι πρότινος «σπονδυλικής στήλης του Βυζαντίου». (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α΄, σσ. 110).

Στον Πόντο, ο δούκας Θεόδωρος Γαβράς Α΄, το 1075, θα οργανώσει στρατό και θα καταφέρει να διώξει από την Τραπεζούντα τους Σελτζούκους Τούρκους, κρατώντας έτσι την πόλη σε ανεξάρτητο καθεστώς. Ωστόσο, ο ίδιος τελικά δεν κατάφερε να γλιτώσει από τις βιαιότητες των μουσουλμάνων, καθώς, όπως αναφέρει ο Λυμπερόπουλος (1999, σσ. 30), το 1098 συνελήφθη από τον Τούρκο Αμίρ Αλή και βασανίστηκε φρικτά για να αποδεχτεί το Ισλάμ. Έπειτα από την άρνησή του οι βασανιστές του τον διαμέλισαν και ο Αμίρ Αλή κατασκεύασε με το κρανίο του χρυσό κύπελλο.

Χάρτης 4 - Το Βυζάντιο στο τέλος της βασιλείας του Μανουήλ Α' Κομνηνού (1180) και η εμφάνιση των Σελτζούκων Τούρκων

Οι αποστασίες εναντίον της αυτοκρατορίας θα συνεχιστούν και από τους απόγονους της οικογένειας των Γαβράδων και τον 12^ο αιώνα, μέχρι να φτάσουμε στην επίσημη ανεξαρτητοποίηση του Πόντου και τη δημιουργία της αυτοκρατορίας της

Τραπεζούντας το 1204 από μεγάλη Βυζαντινή οικογένεια, αυτή των Μεγάλων Κομνηνών.

2.5.5. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας: 1204 μ.Χ.-1461 μ.Χ.

Το έτος 1185 ο λαός της Βασιλεύουσας εξοργισμένος και αγανακτισμένος από την διακυβέρνηση του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Κομνηνού βγαίνει στους δρόμους και περικυκλώνει το παλάτι. Η επανάσταση αυτή είχε ως αποτέλεσμα ο ίδιος ο Ανδρόνικος, όπως και ο γιος του Μανουήλ, να χάσουν τη ζωή τους στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν απ' το οργισμένο πλήθος και να γραφτεί με αυτόν τον τραγικό τρόπο ο επίλογος του τελευταίου Κομνηνού αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης. Το 1185, ωστόσο, οι συγγενείς του οι Κομνηνοί, βλέποντας την άσχημη εξέλιξη των πραγμάτων, αποφασίζουν να απομακρύνουν τους δύο γιους του Μανουήλ, Αλέξιο και Δαβίδ, από την επαναστατημένη πρωτεύουσα και να τους στείλουν στην αυλή της θείας τους, βασίλισσας Θάμαρ της Γεωργίας. Το έτος 1204 η Κωνσταντινούπολη πέφτει στα χέρια των σταυροφόρων και σε ολόκληρη την επικράτεια της αυτοκρατορίας επικρατεί μεγάλη σύγχυση. Την περίοδο, λοιπόν, που οι δυτικοί εχθρικοί στρατοί κατέστρεφαν την Κωνσταντινούπολη, ο Αλέξιος Κομνηνός αναστύλωνε και πάλι το θρόνο των πατέρων του στην Τραπεζούντα.

Οι δύο νεαροί Κομνηνοί, ο Αλέξιος και ο Δαβίδ, έχοντας τη βοήθεια της βασίλισσας Θάμαρ, κατάφεραν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να κυριαρχήσουν σε όλες σχεδόν τις παραθαλάσσιες πόλεις του Πόντου από την πρωτεύουσα Τραπεζούντα μέχρι την Αμισό και από την Τρίπολη μέχρι την Παφλαγονία. Το νέο ποντιακό κράτος εκτεινόταν παραλιακά της Μαύρης Θάλασσας, έως 70 χιλιόμετρα προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, και περιελάμβανε όλες τις σπουδαίες ελληνικές μεγαλουπόλεις όπως την Τρίπολη, την Κερασούντα, την Οινόη, τη Σινώπη, την Ινέπολη, την Αργυρούπολη, τη Σεβάστεια, τη Νικόπολη και άλλες (Βλ. Χάρτη 5). Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών δέχτηκαν με ζήλο τους νέους ηγεμόνες καθώς από καιρό έψαχναν την ευκαιρία για ανεξαρτησία και αυτονομία από την Βυζαντινή επικυριαρχία και δημιουργία ενός ξεχωριστού βασιλείου, στα πρότυπα του μιθριδατικού.

Την εποχή που σχηματίζεται η ανεξάρτητη αυτοκρατορία της Τραπεζούντας γεννιούνται άλλα δύο αντίπαλα ως προς τη διεκδίκηση του Βυζαντινού θρόνου ελληνικά κράτη, το Δεσποτάτο της Ηπείρου και η αυτοκρατορία της Νίκαιας, όπου ο ηγέτης της Θεόδωρος Λάσκαρης θα αποδειχθεί τελικά ο πιο ισχυρός από όλους και θα στεφθεί νέος αυτοκράτορας. (Βλ. Χάρτη 5).

Χάρτης 5- 1204 μ.Χ. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και τα δύο νέα ελληνικά κράτη.

Ο μονοκέφαλος αετός.
Εμβλημα της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών

Το 1204 μ.Χ., λοιπόν, έχουμε την ίδρυση ενός ανεξάρτητου ποντιακού κράτους, για δεύτερη φορά στην ιστορία μετά την κατάλυση του Βασιλείου του Πόντου. Πρώτος αυτοκράτορας αναλαμβάνει ο Αλέξιος ο Α΄, επονομαζόμενος και Μέγας Κομνηνός, ενώ θα ακολουθήσουν άλλοι 19 αυτοκράτορες της οικογένειας των Μεγάλων Κομνηνών. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας κατάφερε να εδραιώσει την ύπαρξή της για 257 χρόνια και έγινε η μακροβιότερη βυζαντινή δυναστεία, αποκρούοντας αποτελεσματικά τις επιθέσεις των Τούρκων ακόμα και οχτώ χρόνια έπειτα από την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Το 1461 ο Δαβίδ Μέγας Κομνηνός έγινε ο τελευταίος αυτοκράτορας της Τραπεζούντας παραδίδοντας την πόλη στα στρατεύματα του Μωάμεθ του Πορθητή.

Στα χρόνια της διακυβέρνησης των Μεγάλων Κομνηνών η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας θα γνωρίσει μεγάλη ευημερία και πρόοδο σε όλους τους τομείς. Η αυτοκρατορία αναδείχθηκε σε ελληνική εθνική κιβωτό στην άκρη του βυζαντινού

κόσμου, γιατί όχι μόνο διατήρησε τον ελληνικό πολιτισμό του, αλλά και τον στερέωσε ώστε να αντέξει στην κατοπινή δοκιμασία, την Τουρκοκρατία. Σπουδαία ανάπτυξη γνώρισαν το εμπόριο, οι τέχνες και οι επιστήμες, ενώ εκείνη την περίοδο στον Πόντο χτίστηκαν πανέμορφα κτίρια, σχολεία και χιλιάδες εκκλησίες. Η ίδια η πρωτεύουσα Τραπεζούντα οχυρώθηκε και στολίστηκε με σπουδαία κτίρια και μοναστήρια, αλλά ξεχώρισε ιδιαίτερα ως κέντρο καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων και της λογοτεχνίας.

Σε αυτό το σημείο της θρησκευτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ακμής του θα βρεθεί ο Πόντος το 1461 υπό τον τουρκικό ζυγό και οι Έλληνες της περιοχής για πρώτη φορά συναντούν, συμβιώνουν και συνυπάρχουν με τους μουσουλμάνους και τον ισλαμισμό.

2.5.6. Τα χρόνια της Τουρκοκρατίας στον Πόντο: 1461 μ.Χ. – 1908 μ.Χ.

Από τη μέρα που έπεσε στα χέρια των Οθωμανών η Τραπεζούντα ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου εισάγεται σε μία πρωτόγνωρη και ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο. Οι Οθωμανοί Τούρκοι σε πολλές περιπτώσεις παρουσίασαν βίαιη συμπεριφορά προς τους κατεκτημένους λαούς και προσπάθησαν να επιβάλλουν με κάθε τρόπο τη θρησκεία τους, το Ισλάμ.

Μερικά χρόνια μετά την παράδοση της Τραπεζούντας στους Οθωμανούς αρχίζουν οι μαζικοί εξισλαμισμοί των ελληνικών πληθυσμών του Πόντου, αλλά και όλης της κατακτημένης ελληνικής επικράτειας. Χιλιάδες χριστιανοί απειλούνται και αναγκάζονται να αλλαξοπιστήσουν, ενώ κάποιοι άλλοι ασπάζονται επιφανειακά το Ισλάμ και είναι οι λεγόμενοι Κρυπτοχριστιανοί. Οι μουσουλμάνοι μετατρέπουν τις περισσότερες εκκλησίες και τα μοναστήρια του Πόντου σε τζαμιά, ενώ επιβάλλουν στους μη μουσουλμάνους βαρύτερους φόρους, όπως το χαράτσι. Οι εξισλαμισμοί συνεχίστηκαν μέχρι το 1923 και μάλιστα τις περισσότερες φορές είχαν βίαιο και εξαναγκαστικό χαρακτήρα. Όπως γράφει ο Φωτιάδης (2004, τόμος Α΄, σσ. 110): *«από έκθεση του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη προς το Πατριαρχείο πληροφορούμαστε ότι το έτος 1917-1918 δύο χωριά της περιοχής Σινώπης, το Γιοκαπίκιοι και η Σέρνα, προσχώρησαν βίαια στο Ισλάμ για να γλιτώσουν».*

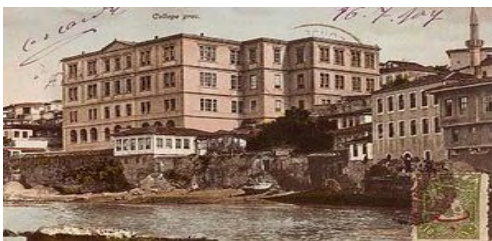
Αποτέλεσμα των παραπάνω μεθόδων που εφάρμοσαν οι Οθωμανοί, ήταν ένας σημαντικός αριθμός Ελλήνων χριστιανών (περίπου 190.000, σύμφωνα με στατιστική του Πατριαρχείου το 1914) να εξισλαμιστούν και σταδιακά να αφομοιωθούν στη μουσουλμανική κοινωνία. Κατάλοιπα αυτών των ομάδων μάλιστα ζουν ακόμα και σήμερα στη σύγχρονη Τουρκία, γνωρίζοντας ελληνικές διαλέκτους και τηρώντας ελληνικά ήθη και έθιμα. Οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι το 1923 παρέμειναν στην Τουρκία, καθώς η Συνθήκη της Λωζάννης προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών λαμβάνοντας υπόψη μονάχα το θρήσκευμα και όχι άλλες ιδιαιτερότητες, όπως γλώσσα, καταγωγή ή πολιτισμό (Φωτιάδης, Κ., 2004).

Μια ακόμη συνέπεια της καταπιεστικής συμπεριφοράς των κατακτητών ήταν η πρώτη μαζική μετανάστευση των Ελλήνων του Πόντου προς τη νότια Ρωσία και τον Καύκασο, αλλά και αργότερα προς τη γειτονική Γεωργία. Ο Βαλαβάνης (1986, σσ. 10-12) επισημαίνει πως, λόγω των φοβερών διωγμών και της τρομοκρατίας που εφαρμόστηκαν μετά την πτώση της αυτοκρατορίας των Κομνηνών, οι κάτοικοι των παραμεθόριων προς τη Ρωσία περιοχών του Πόντου αναγκάστηκαν να καταφύγουν εκεί και να ιδρύσουν σπουδαίες ελληνικές παροικίες, όπως η Μαριούπολη. Όπως μάλιστα τονίζει ο συγγραφέας, οι περιορισμοί που έθεσαν στη μόρφωση των Ελλήνων οι Ρώσοι είχε ως αποτέλεσμα πολύ από αυτούς να απολέσουν κομμάτι της εθνικής τους συνείδησης και να αφομοιωθούν μέσα στην αχανή ρωσική αυτοκρατορία.

Λόγω των εξαναγκαστικών μετοικήσεων του ελληνικού πληθυσμού προς τη Ρωσία και τη Γεωργία, των βίαιων εξισλαμισμών, αλλά και τον ερχομό μουσουλμανικών πληθυσμών προς τον Πόντο και τον Καύκασο, ο μουσουλμανικός πληθυσμός του Πόντου αρχίζει να αυξάνεται σταδιακά. Ο Φωτιάδης μάλιστα υπογραμμίζει ότι από τον 18^ο αιώνα και έπειτα παρατηρούμε αλματώδη αύξηση του μουσουλμανικού στοιχείου στον Πόντο και μείωση του χριστιανικού. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει ο συγγραφέας (Φωτιάδης, Κ. 2004, τόμος Α', σσ. 181) για την περιοχή του Όφεως, *«όπου το 1515 ζούσαν 2.532 χριστιανικές οικογένειες και 50 μουσουλμανικές οικογένειες σε σύνολο 2.402. Το 1554 ζούσαν στον Όφη 2.629 χριστιανικές και 359 μουσουλμανικές οικογένειες σε σύνολο 3.088, και το 1583 ζούσαν στον Όφη 3.115 χριστιανικές και 976 μουσουλμανικές οικογένειες σε σύνολο 4.091»*.

Παρά τις προαναφερθείσες αντιξοότητες, το ελληνικό πνεύμα αποδείχθηκε πολύ ισχυρό και ανθεκτικό. Η εθνική συνείδηση των Ελλήνων του Πόντου ποτέ δεν αλλοιώθηκε και δεν εξαφανίστηκε, όπως συνέβη με πολλές άλλες φυλές της Μικράς Ασίας που εξισλαμίστηκαν και χάθηκαν (Σαμουηλίδης, Χρ., 1992, σσ. 143-144). Μπορεί κάποιος υπό την απειλή των Τούρκων να άλλαξαν γλώσσα ή θρησκεία, ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων του Πόντου διατήρησε είτε κρυφά, είτε φανερά τη χριστιανική πίστη, την παιδεία, τις παραδόσεις, τα έθιμα, τους θρύλους και τραγούδια.

Σπουδαία πολιτισμικά καταφύγια για τους Έλληνες του Πόντου αποδείχθηκαν τα χριστιανικά μοναστήρια της Ανατολής, όπως η Παναγία Σουμελά, όπου οι Χριστιανοί συγκεντρώθηκαν γύρω από αυτά και υπό την προστασία του Πατριαρχείου διέσωσαν την πίστη τους. Αξίζει να αναφέρουμε ότι αρκετοί Σουλτάνοι, όπως και ο Πορθητής, αναγνώρισαν τη θρησκευτική οργάνωση των Ελλήνων και αντιμετώπιζαν τους Πατριάρχες ως εθνάρχες των χριστιανικών κοινοτήτων. Σημαντικές κοιτίδες ελληνισμού υπήρξαν κατά την Τουρκοκρατία και τα μεταλλεία του Πόντου, και κυρίως αυτά της Αργυρούπολης και της Νικόπολης. Οι Σουλτάνοι αντιλήφθηκαν την οικονομική αξία των μεταλλείων και προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τη γνώση των Πόντιων μεταλλωρύχων παρέχοντάς τους προνόμια. Η Άννα Μπαλλιάν σε άρθρο της σχετικά με την εξόρυξη πολύτιμων μετάλλων στην τουρκοκρατούμενη Αργυρούπολη (Κορομηλά, Μ., 1991, σσ. 229) επισημαίνει πως *«το 1546 σύμφωνα με την Οθωμανική συνθήκη να κόβονται νομίσματα κοντά στα μεταλλεία, ιδρύεται το νομισματοκοπείο της Τζάνζα, και το 1553 τα εισοδήματα του Σουλτάνου από τα μεταλλεία αναφέρονται στα φορολογικά κατάστιχα της Τραπεζούντας»*.

Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Επιστέγασμα των προνομίων και ελευθεριών που δόθηκαν κατά καιρούς στους Έλληνες από τους Σουλτάνους αποτελεί η ίδρυση ενός ελληνικού σχολείου, του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας. Το 1682, ένας Τραπεζούντιος δάσκαλος ο Σεβαστός Κυμινήτης, ιδρύει στην Τραπεζούντα ένα ελληνικό εκπαιδευτικό ίδρυμα γυμνασιακής και ανώτερης παιδείας. Τα επόμενα χρόνια στο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας θα συρρεύσουν και θα φοιτήσουν χιλιάδες Έλληνες από τον Πόντο, τη Ρωσία και τον

Καύκασο και με αυτόν τον τρόπο θα διατηρηθεί ζωντανή η φλόγα της ελληνικής συνείδησης μέσα στα δύσκολα χρόνια του τουρκικού ζυγού. Το Φροντιστήριο θα λειτουργήσει έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου και θα κλείσει οριστικά από τους Νεότουρκους εθνικιστές.

Το 17^ο και 18^ο αιώνα οι Τούρκοι ενίσχυσαν πολύ την επιθετική συμπεριφορά τους προς τους Έλληνες, κυρίως των ποντιακών πόλεων, αναγκάζοντάς τους σε πολλές περιπτώσεις να μετοικήσουν προς το εσωτερικό του Πόντου και την επαρχία. Καθοριστικό γεγονός της εν λόγω περιόδου αποτελούν οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι, μια σειρά πολεμικών συγκρούσεων που ξέσπασαν από το 16^ο αιώνα στην περιοχή των Βαλκανίων, της Κριμαίας, της Νότιας Ρωσίας και του Καυκάσου και συνεχίστηκαν κατά διαστήματα μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Από τους σημαντικότερους ρωσοτουρκικούς πολέμους για τον Ελληνισμό θεωρείται ο πόλεμος του 1768-1774, όπου η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να υπογράψει τη Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή. Με την εν λόγω συνθήκη οι Έλληνες απέκτησαν το δικαίωμα να πραγματοποιούν θαλάσσιο εμπόριο στη Μαύρη Θάλασσα χρησιμοποιώντας ρωσική σημαία στα πλοία τους.

Με την επικράτηση τους στον πόλεμο του 1768, οι Ρώσοι κατακτούν και περιοχές του Καυκάσου. Ενίσχυση της παρουσίας των Ρώσων στην περιοχή επήλθε κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878, όπου τα τσαρικά στρατεύματα προέλασαν μέχρι τη Γεωργία και την Αρμενία καταλαμβάνοντας το Καρς και το Βατούμ. Ο ερχομός των Ρώσων προς τα νότια προσέλκυσε αρκετούς Πόντιους, που αναζητούσαν πιο ασφαλή εδάφη για να ζήσουν και μετοίκησαν ομαδικά. Η μετανάστευση Ποντίων εκείνη την περίοδο ήταν μαζική. Από το 1800 και έπειτα περίπου εκατό χιλιάδες Πόντιοι εγκαταστάθηκαν στο Σοχούμι, στο Βατούμ, στο Τέρεκ, στο Ερζεζούμ και στο Καρς. Βάσει, μάλιστα, των ισχυρισμών του Τσατσανίδη, το κύμα φυγής προς τον Καύκασο και τη Γεωργία συνεχίστηκε μέχρι και το 1830, υποκινούμενο πολλές φορές από τη Ρωσία. (Bruneau, M., 2000, σσ. 163-165).

Κατά την ελληνική επανάσταση του 1821, οι Έλληνες του Πόντου δεν έμειναν αμέτοχοι. Αρχικά, τα ποντιακής καταγωγής αδέρφια Υψηλάντη είχαν ουσιαστική συμμετοχή στην υποκίνηση και διεξαγωγή της επανάστασης. Επιπλέον, πάρα πολλοί ήταν οι εθελοντές Πόντιοι από τη Σινώπη, την Τραπεζούντα και άλλες πόλεις, οι

οποίοι συμμετείχαν εθελοντικά στην επανάσταση πολεμώντας στην πρώτη γραμμή των μαχών. Ωστόσο, στον τουρκοκρατούμενο Πόντο την περίοδο της επανάστασης οι Τούρκοι πραγματοποιούν αντίποινα, αυξάνοντας τους διωγμούς και τη φορολογία έναντι των Ελλήνων.

Κλείνοντας το κεφάλαιο της Τουρκοκρατίας στον Πόντο, είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως ο ερχομός και η εγκατάσταση των Τούρκων στην περιοχή του Πόντου ήταν καθοριστικός για τις ζωές των Ποντίων. Οι επιρροές που δέχτηκαν από τα μουσουλμανικά φύλα σε πολλούς τομείς, όπως η γλώσσα, οι καθημερινές συνήθειες, η μουσική, το φαγητό κ.ά., ήταν σημαντικές. Σε κάποιες περιπτώσεις οι Έλληνες έγιναν μουσουλμάνοι κρατώντας τη γλώσσα τους, άλλες φορές κράτησαν τη χριστιανική θρησκεία τους αλλά μιλούσαν την τουρκική γλώσσα (τουρκόφωνοι), αλλού έγιναν μουσουλμάνοι αλλά κρυφά διατήρησαν τη χριστιανική θρησκεία, ενώ τέλος σε άλλες περιπτώσεις, όπως στον δυτικό Πόντο, ελληνικά φύλα έγιναν ένα με το τουρκικό έθνος και χάθηκαν για πάντα. Το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων, ωστόσο, διατήρησε με αυταπάρνηση την ελληνική εθνική συνείδηση, ενίσχυσε την ορθόδοξη χριστιανική πίστη, λαμβάνοντας στήριξη από τα μεγάλα μοναστήρια του Πόντου και ακόμα διέσωσε και ανέδειξε την ελληνική παιδεία έχοντας ως προπύργιο το σπουδαίο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Τραπεζούντας. Οι Έλληνες έμαθαν να ζουν με τους Τούρκους στις ίδιες πόλεις και στις ίδιες γειτονιές. Άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε μέσα σε συγκρούσεις και διενέξεις. Όλα αυτά βέβαια μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οπότε και έχουμε τον αιματηρό διωγμό όλων των Ελληνοποντίων από τα χώματα των προγόνων τους και την εξαναγκαστική μετοίκησή τους στην Ελλάδα.

Πριν δούμε αναλυτικά τα δραματικά γεγονότα της περιόδου της γενοκτονίας, θα παραθέσουμε παρακάτω έναν ενδεικτικό πίνακα που παρουσιάζει την κατανομή των ελληνικών και τουρκικών οικογενειών τα χρόνια της τουρκοκρατίας σε κάποιες μεγάλες πόλεις του Εύξεινου Πόντου.

Πάρθεν η Ρωμανία

Ένα πουλί, καλό πουλί έβγαιν' από την Πόλη,
ουδέ σ' αμπέλια κόνεψε, ουδέ σε περιβόλια,
μόνο πήγε κι εκόνεψεν εις του Ηλιού το
κάστρο.

Έσειξε το 'να του φτερό, στο αίμα βουτηγμένο,
Έσειξε τ' άλλο του φτερό, χαρτίν είχε
γραμμένο.

Να το διαβάσει δε μπορεί, ούδ' ο
Μητροπολίτης!

Ποντιακό ποίημα για την Αλωση της Πόλης

**ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1520-1523**

Πόλεις			
	Σύνολο νοικοκυριών	Χριστιανικά	Μουσουλμανικά
Τραπεζούντα	1.113	916	197
Ρίζαιο	248	246	2
Κερασούντα	255	220	35
Τρίπολη	233	225	8
Κόραλλα	141	134	7

Χωριά			
	χριστιανικές οικογένειες	μουσουλμανικές οικογένειες	νεομουσουλμαν. οικογένειες
Κίλαγού ('Ατινα)	67	23	—
Βανάκ ('Ατινα)	49	—	2
Χούντζα ('Οφεις)	63	—	—
Τσίκαρα (Ρίζαιο)	7	2	—
Μιρόκαλα (Ρίζαιο)	36	—	3
Ξάνος (Ρίζαιο)	67	8	—
Μενοχώρτ' (Ρίζαιο)	40	30	—
Ογιάν/Αθγιάν (Σούρμενα)	38	—	1
Χορτοκόπ' (Ματσούκα)	41	—	—
Μουρλί (Ματσούκα)	20	1	—
Μοζαντό (Ματσούκα)	25	—	1

Περιοχές					
περιοχή	Σύνολο νοικοκυριών	χριστιανικά νοικοκυριά	μουσουλμανικά νοικοκυριά	χωριά	οικισμοί
Τραπεζούντα (καζάζ)	13.730	12.632	1.094	119	7
Ματσούκα (ναχιγιές)	1.907	1.655	252	47	2
Σούρμενα (ναχιγιές)	2.514	2.390	124	23	2
'Οφεις (καζάζ)	2.402	2.352	50	—	—
Ρίζαιο (καζάζ)	6.152	5.680	472	(σε 29 χ.)	—
Χερσίν (καζάζ)	671	457	214	(σε 34 χ.)	—
'Ατινα (καζάζ)	3.685	3.096	384	(σε 30 χ.)	—
'Αρχαθις (καζάζ)	2.969	2.659	310	49	—
Τσεπνί (ναχιγιές)	1.674	1.194	33	52	10
Πλάτανα (ναχιγιές)	720	607	113	—	—

Οι ελληνικές και μουσουλμανικές οικογένειες στον Πόντο τα χρόνια της Τουρκοκρατίας (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α', σσ. 295)

3. Οι διωγμοί και η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου: 1908-1923

3.1. Πληθυσμιακή κατανομή

Μία από τις άσχημες πτυχές του να μελετά κανείς την Ιστορία αποτελεί το γεγονός ότι ορισμένες φορές θα βρεθεί αμήχανα αντιμέτωπος με την κτηνώδη πλευρά του ανθρώπινου είδους. Εκατοντάδες είναι οι σελίδες των βιβλίων της Παγκόσμιας Ιστορίας που περιγράφουν ακραίες πράξεις, θηριωδίες, βασανιστήρια και δολοφονίες ολόκληρων λαών. Ο πόλεμος, το μίσος, ο φανατισμός είναι κάποιοι από τους λόγους που αποκαλύπτουν τη ζώδη φύση των ανθρώπων και οδηγούν σε ενέργειες που ο σύγχρονος αναγνώστης δύσκολα μπορεί να κατανοήσει και πολύ περισσότερο να δικαιολογήσει. Δυστυχώς, η περίοδος της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού που περιγράφεται σε αυτή την ενότητα είναι γεμάτη με τέτοιες ενέργειες και δικαιολογημένα θεωρείται μία από τις πιο μελανές σελίδες, όχι μόνο της Ελληνικής, αλλά και της Παγκόσμιας Ιστορίας.

Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια η συμβίωση χριστιανών και μουσουλμάνων παρουσίαζε σημαντικές δυσκολίες. Πριν προχωρήσουμε στα γεγονότα της περιόδου, αξίζει να εξετάσουμε τα πληθυσμιακά μεγέθη Ελλήνων και Τούρκων στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου. Το να προσδιορίσει κανείς βέβαια τα ακριβή πληθυσμιακά μεγέθη των Ελλήνων του Πόντου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν είναι εύκολο εγχείρημα. Οι πηγές που διαθέτουμε είναι ελάχιστες, με αμφίβολη αξιοπιστία και μας παρέχουν μονάχα μια προσεγγιστική εικόνα για την κατανομή του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, πληροφορίες για τα πληθυσμιακά μεγέθη των Ελλήνων αντλούμε κυρίως από την απογραφή του Πατριαρχείου σε συνεργασία με τα ελληνικά προξενεία που έγινε το 1912 και από την οθωμανική απογραφή του 1914. Η οθωμανική απογραφή αναφέρει πως σε όλη τη Μικρά Ασία κατοικούσαν 1.085.378 Έλληνες, από τους οποίους οι 267.482 ήταν εγκατεστημένοι στον Πόντο, ενώ κατά την πατριαρχική ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου ήταν 414.170 άτομα σε σύνολο 2.068.402 ατόμων (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Β', σσ. 40).

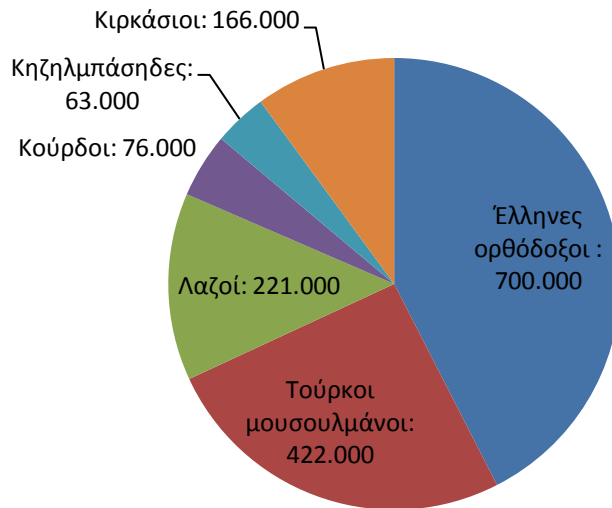
Η οθωμανική απογραφή του 1914, χαρακτηρίζεται από πολλές ελλείψεις, αλλά και πολιτικές σκοπιμότητες. Ο Βαλαβάνης (1986, σσ. 14-16) υπογραμμίζει πως η οθωμανική στατιστική δε μπορούσε να έχει επιστημονική ισχύ, καθώς σε μία κακοδιοικούμενη χώρα μια στατιστική μελέτη προσκρούει στο οπισθοδρομικό πνεύμα των κυβερνώντων και στην υπολανθάνουσα αντίδραση των πληθυσμών για διάφορους λόγους. Την παραπάνω άποψη ενισχύει και ο Μπράβος (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Β', σσ. 40), που επισημαίνει πως οι Οθωμανοί στη στατιστική τους

κατέγραφαν μονάχα τους άντρες και όχι τα γυναικόπαιδα του ελληνικού πληθυσμού. Από την άλλη ο Αγτζίδης (2009, τόμος Β', σσ. 40) αναφέρει ότι και η πατριαρχική απογραφή υπολείπεται του πραγματικού αριθμού των Ελλήνων, καθώς πολλοί Έλληνες απέφευγαν να δηλωθούν στα μητρώα για να γλιτώσουν τη φορολογία ή επειδή φοβόντουσαν να δώσουν τα στοιχεία τους στους Τούρκους.

Ωστόσο, αρκετοί ερευνητές τα επόμενα χρόνια προσπάθησαν να μας παρουσιάσουν μέσα από τις έγκυρες μελέτες τους την πληθυσμιακή κατανομή στην περιοχή του Πόντου, λαμβάνοντας υπόψη κατά κύριο λόγο έγγραφα προξενείων των πόλεων του Πόντου, εκθέσεις του Πατριαρχείου και του υπουργείου εξωτερικών της Ελλάδας, αλλά και αρχαικό υλικό από προξενία και υπουργεία ξένων κρατών. Από το πλήθος των σημαντικών ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια επιλέξαμε να εξετάσουμε αυτές του Αρχιμανδρίτη Πανάρετου Τοπαλίδη, του Οικονομίδη, του Βαλαβάνη, του Λαμψίδη Γ. και του Φωτιάδη. Όλοι οι παραπάνω συγγραφείς και ερευνητές καταλήγουν στον αριθμό των περίπου 700.000 Ελληνοποντίων που κατοικούσαν στην περιοχή του Πόντου κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αριθμό που θα ενστερνιστούμε και εμείς στην παρούσα μελέτη.

Αμέσως μετά ακολουθούν ενδεικτικά διαγράμματα για την πληθυσμιακή κατανομή στην περιοχή του Πόντου την περίοδο αυτή. Σε αυτό το σημείο να σημειώσουμε πως στην περιοχή του Πόντου εκτός από Έλληνες ορθόδοξους και Τούρκους μουσουλμάνους κατοικούν επίσης σε μικρότερο αριθμό και άλλα μωαμεθανικά φύλλα όπως Κούρδοι, Λαζοί, Κιρκάσιοι και Κηζηλμπάσηδες, ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, Κρυπτοχριστιανοί, Αρμένιοι, Γεωργιανοί, Αλβανοί, Αθίγγανοι, Άραβες, Ιουδαίοι και Πέρσες. Τέλος, στον αριθμό των Ποντίων πρέπει να συνυπολογιστεί και αριθμός των Ελλήνων που είχαν μετοικήσει στη Ρωσία τα προηγούμενα χρόνια και ήταν κατά συντριπτική πλειοψηφία ποντιακής καταγωγής. Ο Τοπαλίδης (1929, σσ. 246), συγκεκριμένα, υπολογίζει τους Έλληνες του Πόντου πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο σε 697.000, ενώ αυτούς που κατέφυγαν στη Ρωσία σε περίπου 515.000.

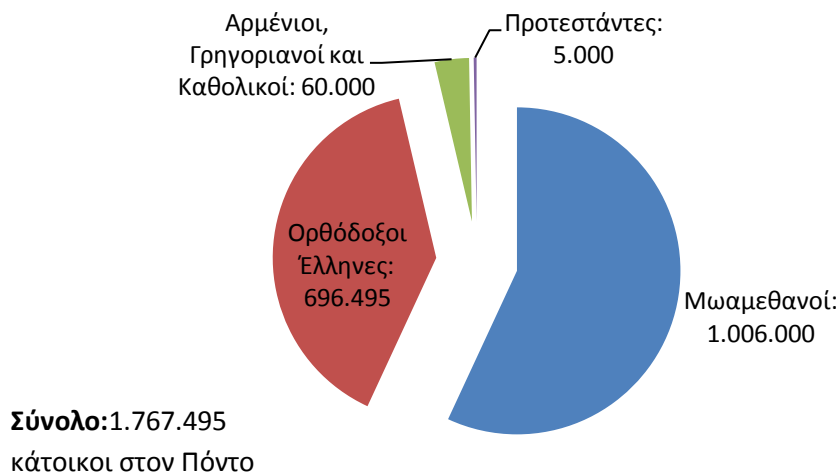
Μελέτη Δημοσθένη Οικονομίδη

Σύνολο: 700.000
 Έλληνοπόντιοι σε σύνολο **2.048.250** κατοίκων στην περιοχή του Πόντου. Σε αυτούς δεν υπολογίζονται οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι και οι κρυπτοχριστιανοί.

Οικονομίδης Δ. (όπως αναφέρεται στο Φωτιάδη, Κ., 2004, τόμος Α', σσ.207-211)

Μελέτη Κωνσταντίνου Φωτιάδη

Φωτιάδης, Κ. (όπως αναφέρεται στον Αγτζίδη, Βλ., 1991, σσ. 22-23)

Μελέτη Γιώργου Λαμψίδη: Ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου στις αρχές του

Λαμψίδης, Γ.- Οι πρόσφυγες του 1922, Αθήνα, 1982. (όπως αναφέρεται στο Σαμουηλίδη, Χρ., 1992, σσ. 225)

Περιοχές	Έλληνες	Εκκλησίες	Σχολεία	Μαθητές
Τραπεζούντα	94.000	265	130	12.500
Ροδόπολη	57.000	80	79	4.500
Χαλδία	128.000	280	227	14.200
Νεοκαισάρεια	98.000	425	290	19.290
Αμάσεια και Σαμφούντα	183.000	440	396	30.000
Κολωνία και Νικόπολη	68.000	155	140	5.200
Σινώπη	22.000	155	139	5.200
Σύνολο	650.000	1.890	1.401	85.890

20^{ου} αιώνα.

Η πόλη της Σινώπης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

3.2. Τα γεγονότα της περιόδου: 1908-1914

Τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα βρίσκουν την οθωμανική αυτοκρατορία με σημαντικά προβλήματα και γενικότερη παρακμή σε πολλούς τομείς. Ολοένα και περισσότερα εδάφη χάνονται από την επικράτεια, τα οικονομικά προβλήματα είναι μεγάλα και οι υπήκοοι της αυτοκρατορίας, ιδιαιτέρως οι Τούρκοι είναι απογοητευμένοι και αγανακτισμένοι με τη διοίκηση του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ. Όπως αναφέρει σε άρθρο του ο Κωνσταντίνος Φωτιάδης (*Η Δημοκρατία του Πόντου*, ανακτήθηκε 7/12/2015 από: <http://www.pontos.gr/default.aspx?catid=269>), «αυτή την περίοδο ο Ελληνισμός του Πόντου έχει θεαματικό προβάδισμα συγκριτικά με τις άλλες εθνότητες της ευρύτερης περιοχής στον οικονομικό και πνευματικό τομέα. Στη Σαμψούντα το 1896, από τις 214 επιχειρήσεις οι 156 είναι ελληνικές. Στην Τραπεζούντα από τις 5 τράπεζες οι 4 είναι επίσης ελληνικές».

Τον Ιούλιο του 1908 εμφανίζεται στο πολιτικό προσκήνιο ένα νέο και φιλόδοξο κίνημα που υπόσχεται να τερματίσει τα δεινά του *Μεγάλου Ασθενούς* και να εφαρμόσει τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης για ισονομία και ισοπολιτεία μεταξύ των υπηκόων της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Βερέμης, Θ. & Κολλιόπουλος, Γ., 2006, σσ. 315-318). Το κίνημα των Νεοτούρκων, όπως ονομάστηκε, ξεκίνησε την επανάσταση το 1908 από τη Θεσσαλονίκη με την υποστήριξη της στρατιωτικής ηγεσίας και κερδίζοντας την εύνοια όλων των λαών της αυτοκρατορίας πέτυχε την εκθρόνιση του Χαμίτ και την επαναφορά του συντάγματος του 1876. Στην ίδρυση του κινήματος μάλιστα συμμετείχε και ο τότε νέος αξιωματικός του τουρκικού στρατού, Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος στο μέλλον θα εξελιχθεί σε μεγάλος ηγέτης του κόμματος και της Τουρκίας, αλλά ταυτόχρονα και στον άνθρωπο που θα δώσει εντολή για τη σφαγή εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων στην περιοχή του Πόντου.

Οι Νεότουρκοι και το κόμμα τους «Ένωση και πρόοδος» αρχικά έδωσαν την εντύπωση στους Έλληνες υπόδουλους πως θα αναγνώριζαν τα δικαιώματά τους και θα αποκτούσαν ισότητα με τους Τούρκους. Ωστόσο, όπως αναφέρουν οι Βερέμης και Κολιόπουλος (2006, σσ. 318), οι Νεότουρκοι σύντομα φανέρωσαν τις πραγματικές τους προθέσεις που κάθε άλλο παρά καθεστώς ισονομίας και ισοπολιτείας δε θύμιζαν. Όπως φάνηκε, το κόμμα «Ένωση και πρόοδος», ήταν μία οργάνωση με σκληρό

εθνικιστικό πυρήνα, που θεωρούσε ως μοναδική λύση για τη σωτηρία της αυτοκρατορίας τον πλήρη εκτουρκισμό όλων των λαών που ζούσαν στην επικράτειά της. Όπως διαβάζουμε στη μελέτη του Γεωργανόπουλου (2001, σσ. 90) για το Νεοτουρκικό κίνημα, οι εκπρόσωποι του κινήματος προέβησαν άμεσα σε ενέργειες που φανέρωναν τις προθέσεις τους, όπως ήταν η αποστολή προπαγανδιστών σε όλη τη χώρα μετά την επικράτησή τους, αναγνώριση της τουρκικής γλώσσας ως μοναδικής επίσημης, επιβολή της τουρκικής γλώσσας στην κατώτερη και μέση εκπαίδευση με σκοπό την "οθωμανοποίηση" των εθνοτήτων, παρανομίες στις εκλογές κ.ά.

Για τους Έλληνες του Πόντου η ίδρυση και η επικράτηση του νεοτουρκικού κινήματος αποδείχθηκε μοιραία. Λίγα χρόνια αργότερα οι Νεότουρκοι υπό τις οδηγίες του Κεμάλ και κατανοώντας πως είναι αδύνατος ο εκτουρκισμός των Ποντίων, θα επιλέξουν την ακραία λύση του βίαιου εκτοπισμού και της εξόντωσης. Η επιθετικότητα των Νεοτούρκων εναντίον των Ελλήνων του Πόντου ξεσπά λίγους μόνο μήνες μετά την ανάληψη της εξουσίας και εκφράζεται κυρίως μέσα από δολοφονίες, ληστείες και καταπάτηση της περιουσίας των χριστιανών σε διάφορες πόλεις με πυκνό ελληνικό πληθυσμό. (Γεωργανόπουλος, Ε., 2001, σσ. 77-92).

Από το 1911 και έπειτα η επιθετικότητα εναντίον των Ποντίων από τη διοίκηση του κόμματος των Νεοτούρκων εντείνεται, τρομοκρατώντας τους Έλληνες. Την ίδια περίοδο οι Νεότουρκοι αποφασίζουν για πρώτη φορά τον έμμεσο διωγμό Ελλήνων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, καλώντας τους στα τάγματα εργασίας (ή στην τουρκική γλώσσα, αμελέ ταμπουρού). Οι Έλληνες κλήθηκαν για δεύτερη φορά μαζικά στα όπλα από την διοίκηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με την έναρξη του

Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1914. Τότε όποιος δεν παρουσιαζόταν στην επιστράτευση θα θανατωνόταν ως λιποτάκτης. Στα τάγματα εργασίας οι χριστιανοί δεν έπαιρναν όπλα αλλά στέλνονταν σε εξοντωτικά έργα

και πολλοί έχαναν τη ζωή τους κάτω από άθλιες συνθήκες και χωρίς επαρκή διατροφή.

Έλληνες του Πόντου στα τάγματα εργασίας

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φωτιάδης

(2004, τόμος Α΄, σσ. 569): «σύμφωνα με τα γερμανικά αρχεία μέχρι το τέλος του 1917 επιστρατεύτηκαν περισσότεροι από 200.000 Έλληνες 15 μέχρι 48 ετών. Πολλοί από αυτούς πέθαναν από την κακή μεταχείριση, τις αρρώστιες, την πείνα και το κρύο».

Οι μαρτυρίες των Ελλήνων που επιβίωσαν από τα τάγματα εργασίας είναι συγκλονιστικές. «Από το πρωί μέχρι τα μεσάνυχτα κουβαλούσαμε πυρομαχικά και άλλα εφόδια για το στρατό που πολεμούσε ή επισκευάζαμε τους δρόμους.[...] Ένα κομμάτι ψωμί και μια νερόβραστη σούπα, δυο φορές την ημέρα ήταν το φαγητό μας.[...] Κάθε μέρα πέθαινε και κάποιος από την εξάντληση ή το ξυλοκόπημα. [...] Το Νοέμβριο άρχιζε να μας θερίζει και ο τύφος [...] ενώ πολλές φορές αντικαθιστούσαμε τα ζώα στο να τραβάμε κάρα.» (Μουτσόπουλος, Ν., Βακαλόπουλος, Κ. & Κεσόπουλος, Αρ., 2006, σσ. 138).

Ήταν η πρώτη φορά που αποκαλύφθηκε το απάνθρωπο σχέδιο των Νεότουρκων, να εξοντώσουν δηλαδή τους χριστιανούς ως μη αφομοιώσιμους στο νεοσύστατο τουρκικό κράτος.

3.2.1 Το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου

Τη συγκεκριμένη περίοδο που εξετάζουμε εκτυλίσσονται παράλληλα και άλλα σημαντικά γεγονότα που αξίζει να αναφέρουμε, καθώς επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα τη ζωή των Ελλήνων του Πόντου. Αρχικά, το 1908 έχουμε την προσωρινή λήξη του Μακεδονικού αγώνα, που ξεκίνησε το 1904 στη Μακεδονία μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Τουρκίας. Οι εχθροπραξίες διακόπηκαν προσωρινά το 1908 με την εμφάνιση του κινήματος των Νεοτούρκων και την υποτιθέμενη ισότητα μεταξύ των λαών που διακήρυττε. Την ίδια περίοδο βρίσκεται σε έξαρση το Κρητικό ζήτημα, όπου οι Νεότουρκοι τήρησαν αδιάλλακτη στάση και δηλητηρίασαν τις σχέσεις Τουρκίας-Ελλάδας (Γεωργανόπουλος, Ε., 2001, σσ. 77-78). Αυτή η κόντρα με την ελληνική κυβέρνηση είχε ως αποτέλεσμα, η κεντρική διοίκηση των Νεότουρκων να στραφεί με βίαιο και εκδικητικό τρόπο εναντίον των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Την ίδια στάση κράτησαν οι Τούρκοι και στον ιταλο-οθωμανικό πόλεμο που ξέσπασε το 1911, ξεσηκώνοντας το μουσουλμανικό λαό εναντίον των χριστιανών με το πρόσχημα ότι οι Ιταλοί και γενικότερα οι χριστιανοί, ξεκινούν ιερό πόλεμο εναντίον των μωαμεθανών. Όπως γράφει ο Φωτιάδης (2004), ο Ρώσος πρόξενος της Τραπεζούντας Μπραντ, σε επιστολή του προς το αρμόδιο υπουργείο,

υπογραμμίζει πως οι Νεότουρκοι καλούσαν το μουσουλμανικό πληθυσμό σε πόλεμο κατά των χριστιανών για την υπεράσπιση του Ισλάμ. Στην ίδια έκθεση γίνεται αναφορά και στην πολιτική εκφοβισμού των Τούρκων, που έριχναν πυροβολισμούς τις νύχτες στις γειτονιές της πόλης για να τρομάξουν τους χριστιανούς, οι οποίοι πολλές φορές φοβόντουσαν να βγουν από τα σπίτια τους.

Γυρνώντας πάλι στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας, αξίζει να αναφερθούμε στην εμφάνιση ενός φιλόδοξου και αρκετά ικανού πολιτικού προσώπου που με τις αποφάσεις του θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας. Το πρόσωπο αυτό δεν είναι άλλο από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τον οποίο κάλεσε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος το 1909, αμέσως μετά από το κίνημα στο Γουδί, να αναλάβει την τύχη της χώρας σε μία πολύ δύσκολη περίοδο. Ο Βενιζέλος άμεσα οργάνωσε το στρατό και το στόλο και προετοίμασε τη χώρα για τους Βαλκανικούς πολέμους που ακολούθησαν.

Το 1912 οι βαλκανικές χώρες (Σερβία, Μαυροβούνιο, Ελλάδα και Βουλγαρία) αποφάσισαν να συνασπιστούν και να στραφούν από κοινού εναντίον της Τουρκίας. Ο *Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος* έληξε το Μάιο του 1913 με την υπογραφή της ιστορικής συνθήκης του Λονδίνου και την παραχώρηση των εδαφών της Μακεδονίας στους νικητές συμμάχους. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους ξεσπά ο *Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος* ανάμεσα στη Βουλγαρία και στο συνασπισμό Ελλάδας-Σερβίας με στόχο να πετύχει κάθε χώρα μια ευνοϊκότερη κατανομή των μακεδονικών εδαφών που απώλεσε η οθωμανική αυτοκρατορία. Ο πόλεμος θα λήξει λίγους μήνες αργότερα με την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου και με νικητές την Ελλάδα και τη Σερβία που πέτυχαν σπουδαίες στρατιωτικές επιτυχίες.

Η ισχυροποίηση και επικράτηση των βαλκανικών χωρών στη Μακεδονία, εξόργισε τους Τούρκους που για άλλη μια φορά ξέσπασαν στους Έλληνες του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Αυτή τη φορά οι απειλές έγιναν πιο ανοιχτές, οι διωγμοί αυξήθηκαν και ο πόλεμος έλαβε κάθε δυνατή μορφή. Μοιράστηκαν όπλα στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, ενώ στην Τραπεζούντα οι τουρκικές εφημερίδες προέτρεπαν τους μουσουλμάνους να αρχίσουν τις σφαγές εναντίον των χριστιανών (Φωτιάδης, Κ., 2004). Επίσης, μεγάλη διάσταση πήραν ξανά οι στρατολογήσεις των Ελλήνων του Πόντου στα τάγματα εργασίας, όπου σε κάποιες περιπτώσεις άδειασαν

από άντρες ολόκληρα ελληνικά χωριά. Την ξαφνική αλλαγή στάσης αυτήν την περίοδο επιβεβαιώνει μέσα από την προσωπική του μαρτυρία και ο Χαράλαμπος Μουρατίδης (1998, σσ. 12), αυτόπτης μάρτυρας των δραματικών γεγονότων: «*Το 1912 μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους, η ένταση και η εχθρότητα των Τούρκων μεγάλωσε ακόμη περισσότερο. Οι εγκληματικές πράξεις εναντίον των Ελλήνων, χωρίς ιδιαίτερο λόγο, αποτελούσαν καθημερινό φαινόμενο*».

Κλείνοντας την παρουσίαση της συγκεκριμένης περιόδου, θα λέγαμε ότι οι Νεότουρκοι είχαν κάνει σαφές πλέον ότι στόχος τους ήταν η πάση θυσία απομάκρυνση των Ελλήνων από τα τουρκικά εδάφη ή ακόμα και ο αφανισμός των χριστιανών με σφαγιασμό. Η πάλαι ποτέ ειρηνική συμβίωση Ελλήνων και Τούρκων στις πόλεις του Πόντου και της Μικράς Ασίας είχε γίνει πλέον αδύνατη αφού η προπαγάνδα του νεοτουρκικού κινήματος κατάφερε να εδραιώσει το θρησκευτικό μίσος ακόμα και στις ψυχές του απλού μουσουλμανικού λαού.

3.3. Τα γεγονότα της περιόδου 1914-1918: Α΄ φάση της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού

3.3.1. Ιστορικό πλαίσιο της περιόδου

Στη συγκεκριμένη υποενότητα θεωρούμε καλό να ξεκινήσουμε με την παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων που συμβαίνουν παράλληλα με τα όσα διαδραματίζονται στον Πόντο και επηρέασαν σημαντικά τις εξελίξεις.

Το μεγάλο γεγονός της περιόδου δεν είναι άλλο από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που ξεκίνησε τον Αύγουστο του 1914 και έληξε το Νοέμβρη του 1918. Η λήξη του πολέμου βρήκε νικήτριες τις Δυνάμεις της Αντάντ (κυρίως Μεγάλη Βρετανία, Ιταλία, Γαλλία, Ρωσία, ΗΠΑ, Ελλάδα) και ηττημένες τις χώρες της Τριπλής Συμμαχίας (Οθωμανική αυτοκρατορία, Γερμανία, Αυστροουγγαρία και Βουλγαρία). Η Οθωμανική αυτοκρατορία μετά τη λήξη του πολέμου βρίσκεται σε πολύ δυσμενή και άσχημη κατάσταση. Έχει αποδυναμωθεί ακόμα περισσότερο και τα χαμένα της εδάφη διεκδικούνται πλέον από τις νικήτριες δυνάμεις.

Η Ελλάδα τα χρόνια αυτά διέρχεται από μια μεγάλη πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική κρίση. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου είχε αφήσει εκκρεμότητες και άλυτα ζητήματα, όπως αυτό του καθορισμού των ελληνο-αλβανικών συνόρων και της

κυριαρχίας στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τα οποία έπρεπε να διευθετήσει άμεσα ο Βενιζέλος. Ο Βενιζέλος αποφάσισε σε αυτήν την περίπτωση να θυσιάσει τη Βόρειο Ήπειρο, η οποία παραχωρήθηκε στην Αλβανία και να εξασφαλίσει εγγυήσεις από τις Μεγάλες Δυνάμεις για την διασφάλιση της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Γ., 2006, σσ. 329-330).

Με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914 στο εσωτερικό της Ελλάδας ξεσπά μια έντονη πολιτική και στρατιωτική κρίση που έχει τις ρίζες της στη διαφωνία του Βενιζέλου με τον βασιλιά Κωνσταντίνο για το ποια στάση πρέπει να τηρήσει η Ελλάδα στον πόλεμο που μόλις ξέσπασε. Ο Κωνσταντίνος και το στρατιωτικό επιτελείο, με εκφραστή κυρίως τον Μεταξά θεωρούσαν, ως πιο κατάλληλη λύση την ουδετερότητα της χώρας, ενώ ο πρωθυπουργός ήταν υπέρ της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Η διαφωνία ήταν τόσο μεγάλη με αποτέλεσμα να οδηγήσει ακόμα και σε παραίτηση της κυβέρνησης Βενιζέλου το 1915, οπότε και επήλθε η οριστική ρήξη μεταξύ των δύο πλευρών, ο Εθνικός Διχασμός όπως ονομάστηκε. Μετά από μια σειρά πολιτικών εξελίξεων ο Βενιζέλος το 1916 θα σχηματίσει αυτόνομη κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη και θα οργανώσει με τη βοήθεια των συμμάχων στρατό με σκοπό την είσοδο στον πόλεμο. Μπροστά στον υπαρκτό κίνδυνο πολιτικού αδιεξόδου, οι Μεγάλες Δυνάμεις, Γαλλία και Αγγλία, θα αποφασίσουν να επέμβουν άμεσα στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας και να αναγκάσουν το διαφωνούντα βασιλιά Κωνσταντίνο και τον πρωθυπουργό Ζαΐμη σε παραίτηση. Την πρωθυπουργία αναλαμβάνει ξανά ο Βενιζέλος που με μεγάλη καθυστέρηση θα εισάγει το 1917 την Ελλάδα στον Παγκόσμιο Πόλεμο. Η λήξη του πολέμου θα βρει την Ελλάδα στις κερδισμένες χώρες και ο Βενιζέλος θα μεταβεί στη συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1919 με σημαντικές εθνικές διεκδικήσεις στις αποσκευές του, όπως η διεκδίκηση της Βορείου Ηπείρου, των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας, της Θράκης και των νησιών του ανατολικού Αιγαίου.

Παράλληλα με τα προαναφερθέντα γεγονότα, στην Ανατολή επικρατεί μεγάλος αναβρασμός. Ρωσία και Τουρκία με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ξεκινούν πάλι τις μάχες στην περιοχή της Υπερκαυκασίας. Αποτέλεσμα της εκστρατείας του Καυκάσου, όπως ονομάστηκε η επέλαση της Ρωσίας προς το νότο, ήταν η κυριαρχία της στην ευρύτερη περιοχή των ανατολικών παραλίων του Εύξεινου Πόντου. Σύμφωνα με τον Αγτζίδη (1991, σσ. 42), στις 16 Απριλίου του 1916 ο

ρωσικός στρατός θα φτάσει μέχρι την Τραπεζούντα, κάνοντας τους Έλληνες του ανατολικού Πόντου να νιώσουν για πρώτη φορά μετά από 455 χρόνια απελευθερωμένοι και γεμάτοι αυτοπεποίθηση. Το αίσθημα αυτό της απελευθέρωσης θα πάρει σάρκα και οστά με την ίδρυση της *«Προσωρινής κυβέρνησης της Τραπεζούντας»*, η οποία θα αναγνωριστεί τυπικά από τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής και θα παραμείνει ανεξάρτητη για περίπου δύο χρόνια. Εμπνευστής και οργανωτής των ελληνικών δράσεων στον Πόντο είναι ο μητροπολίτης Χρύσανθος, εξαιρετικός διπλωμάτης, λόγιος και άνθρωπος με ηγετική προσωπικότητα, που θα αποτελέσει μάλιστα εξέχουσα φυσιογνωμία του Πόντου αυτήν την δύσκολη χρονική στιγμή.

Οι νίκες της Ρωσίας στον Καύκασο φαίνεται πως αναζωπύρωσαν ακόμα περισσότερο την εχθρική στάση των Νεοτούρκων απέναντι στους χριστιανικούς λαούς της επικράτειας. Αυτή τη φορά στο μάτι του κυκλώνα βρέθηκε ο αρμένικος λαός, που αποτέλεσε το πρώτο θύμα της ακραίας εθνικιστικής πολιτικής των Νεοτούρκων. Έτσι, το 1915 με υπουργικές αποφάσεις η τουρκική διοίκηση θα βάλει τη σφραγίδα της σε ένα από τα πιο φρικιαστικά εγκλήματα πολέμου όλων των εποχών, τον αφανισμό δηλαδή δια θανάτου των Αρμενίων από την οθωμανική επικράτεια. Όπως σημειώνουν στο λεξικό τους για τις παγκόσμιες γενοκτονίες οι Totten and Bartrop (2007, σσ. 19-20) , αυτήν την περίοδο σφαγιάστηκαν περίπου 1.500.000 Αρμένιοι από τα χέρια των Τούρκων. Οι σφαγές των Αρμενίων ανησύχησαν τους Πόντιους, οι οποίοι πλέον ήταν βέβαιοι για τις προθέσεις των Τούρκων, ενώ ταυτόχρονα γνώριζαν ότι ήταν ο επόμενος στόχος. *«Ο εξισλαμισμός των επιζώντων Αρμενίων, ειδικά των γυναικών και των παιδιών, υπήρξε επίσης μέσο της επίσημης νεοτουρκικής εξουσίας για την ολοκλήρωση των σχεδίων της»* (Αγτζίδης, Βλ., 2009, τόμος Β΄, σσ. 61). Επίσης, ο Φωτιάδης μας παρουσιάζει (2004, τόμος Α΄, σσ. 536), σημαντικά ντοκουμέντα, όπως για παράδειγμα την άποψη του Σακίρ Μ. στη μυστική συνάντηση Τούρκων αξιωματούχων στις αρχές του 1915 στη Θεσσαλονίκη σχετικά με το αρμένικο ζήτημα: *«Τα έθνη που απόμειναν από παλιά στην Αυτοκρατορία μας μοιάζουν με ξένα και βλαβερά χόρτα που πρέπει να ξεριζωθούν»* (Μπεχαεντίν Σακίρ).

Για τους Έλληνες που κατοικούν αυτήν την περίοδο στην επικράτεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η κατάσταση γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη. Ήδη από το 1913, ξεκίνησαν οι διωγμοί ελληνορθόδοξων πληθυσμών στη Μικρά Ασία, ενώ ταυτόχρονα τέθηκε επί τάπητος το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών, με το

Βενιζέλο να είναι εισηγητής αυτής της ιδέας (Εξερτζόγλου, Χ., Σταματόπουλος, Δ., Ozil, A., Κατσάπης, Κ. & Τσετλάκα, Α-Μ., 2011, σσ. 63). Η ιδέα αυτή με την έναρξη του πολέμου πάγωσε, αλλά οι βίαιοι εκτοπισμοί Ελλήνων στη Μικρά Ασία και τον Πόντο συνεχίστηκαν. Όπως αναφέρει ο Σταματόπουλος (Εξερτζόγλου, Χ. κ.ά., 2011, σσ. 65-66), η πολιτική περιορισμού του ελληνορθόδοξου στοιχείου διατηρήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του Πολέμου (1914-1918). Στους 153.890 ήδη εκτοπισθέντες μέχρι το 1914, προστέθηκαν άλλοι 144.559 από τα δυτικά και βορειοδυτικά παράλια. Την ίδια περίοδο το φαινόμενο των βίαιων εκτοπισμών παρατηρήθηκε και στον Πόντο με 257.019, ενώ στην Ανατολική Θράκη την πενταετία 1913-1918, οι εκτοπισμένοι έφτασαν τους 773.915.

Κλείνοντας την ανασκόπηση στα γεγονότα της περιόδου 1914-1918, αξίζει να αναφερθούμε στην κομμουνιστική επανάσταση του 1917 στη Ρωσία, που άλλαξε τις ισορροπίες στο εσωτερικό της χώρας και επηρέασε άμεσα τον Πόντο. Η Ρωσία το 1917 με την επικράτηση των μπολσεβίκων αποχωρεί από τη συμμαχία και σταματά την επέλασή της στον Καύκασο. Οι Ρώσοι θα αποχωρήσουν από τις περιοχές του Πόντου που είχαν καταλάβει κατά τον *Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο* και οι Τούρκοι σταδιακά θα ανακτήσουν τα χαμένα τους εδάφη στην περιοχή. Αρχικά, η νέα κυβέρνηση θα κρατήσει ουδέτερη στάση προς τους Έλληνες του Πόντου και το καθεστώς στην Τραπεζούντα. Ωστόσο, το 1919 η ελληνική κυβέρνηση θα στείλει το *Α΄ Σώμα Στρατού* να πολεμήσει στο πλευρό των συμμάχων στην Ουκρανία εναντίον των μπολσεβίκων. Το γεγονός αυτό θα εξοργίσει τους Ρώσους και θα τους στρέψει εναντίον των Ελλήνων της νότιας Ρωσίας, οι οποίοι θα αναγκαστούν να μετακινηθούν μαζικά και να βρουν καταφύγιο κυρίως προς τον Πόντο. Το 1918, τέλος, θα υποχωρήσουν τα ρωσικά στρατεύματα από την Τραπεζούντα και οι Έλληνες κάτοικοί της θα χάσουν την προστασία τους. Φοβούμενοι τη θηριωδία των Τούρκων πολλοί Τραπεζούντιοι θα ακολουθήσουν το ρωσικό στρατό και θα μεταναστεύσουν στον Καύκασο και τα παράλια της Γεωργίας (Αγτζίδης, Βλ., 2009, σσ. 94).

3.3.2. Τα γεγονότα στον Πόντο: 1914-1918

Το 1913 ο στρατιωτικός σύνδεσμος του νεοτουρκικού κινήματος, η τριανδρία Ενβεέρ Πασάς-Ταλαάτ Πασάς-Τζαμάλ Πασάς, θα ανατρέψουν τον Κιαμίλ Πασά και θα επιβάλουν στην αυτοκρατορία διδακτορικό καθεστώς. Η Τουρκία θα προσχωρήσει

υπό νεοτουρκικό καθεστώς στον Πόλεμο τον Οκτώβρη του 1914 στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων με βασικό στόχο να επανακτήσει τα χαμένα εδάφη της και να ανακάμψει.

Το έτος του 1913, η Γερμανία αυξάνει την επιρροή της στην Οθωμανική αυτοκρατορία, στέλνοντας τον στρατηγό Λίμαν Φον Σάντερς, να αναλάβει τη στρατιωτική διοίκηση του τουρκικού στρατού. Σχεδόν όλοι οι σύγχρονοι συγγραφείς της ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού συμφωνούν στο γεγονός ότι ο Γερμανός στρατηγός ήταν αυτός που υποστήριξε και προώθησε την ιδέα των διωγμών, των εκτοπίσεων και των σφαγών των ξένων λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Φωτιάδης (2004) αναφέρεται στον Λίμαν Φον Σάντερς ως τον άνθρωπο που συμβούλεψε την ηγεσία των Νεότουρκων να προβούν στη γενοκτονία των Ποντίων. Σε απόσπασμα (Μουτσόπουλος, Ν. κ.ά., 2006, σσ. 92) από λόγο του Φον Σάντερς προς τους Τούρκους, ο στρατηγός φαίνεται να χρησιμοποιεί βαρύτατους και σκληρούς χαρακτηρισμούς για τους Έλληνες λέγοντας:

«[...]σας διαβεβαιώ [...] Με το σύστημα που προτείνω, ο θάνατος τους θα είναι βέβαιος [...] η μισητή και άτιμη αυτή ράτσα θα ξεκληριστεί και θα χαθεί για πάντα [...]».

Οι Έλληνες σε όλη την επικράτεια του Πόντου αυτήν την περίοδο ζουν με το φόβο των Τούρκων, αφού οι ληστείες σε ελληνικές περιουσίες, οι βιαιοπραγίες, οι αναγκαστικές επιστρατεύσεις στα τάγματα εργασίας και οι εκτοπισμοί του πληθυσμού προς το εσωτερικό της Τουρκίας βρίσκονται σε έξαρση. Αρκετοί από τους χιλιάδες άντρες που είχαν ήδη σταλεί στα τάγματα εργασίας και υπέφεραν από τις κακουχίες κατάφεραν να λιποτακτήσουν και να καταφύγουν στα βουνά της Τουρκίας και του Πόντου. Εκεί μπόρεσαν να οργανωθούν και να σχηματίσουν αντάρτικες ομάδες σωτηρίας, με σκοπό την υπεράσπιση των οικογενειών τους και των υπόλοιπων Ποντίων που υπέφεραν. Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι Νεότουρκοι αλλά και σύγχρονοι Τούρκοι ιστορικοί χρησιμοποιούν έντεχνα τη δράση αυτοάμυνας των αντάρτικων ποντιακών ταγμάτων για να δικαιολογήσουν τα εγκλήματα που διέπραξαν οι ίδιοι σε βάρος των άμαχων πληθυσμών του Πόντου.

Το σχέδιο των Τούρκων για αφανισμό με κάθε τρόπο όλων των ξένων λαών παίρνει σάρκα και οστά με τη γενοκτονία του αρμένικου λαού το 1915, ο οποίος ήταν ο πρώτος στόχος των Τούρκων αλλά όχι και ο τελευταίος. Όπως γράφει ο Σαμουηλίδης

(1992, σσ. 248-249), το Δεκέμβριο του 1916 εκπονήθηκε από τους Τούρκους στρατηγούς Εμβέρ και Ταλαάτ σχέδιο εξόντωσης του άμαχου ελληνικού πληθυσμού του Πόντου που προέβλεπε, *«άμεση εξόντωση μόνον των ανδρών των πόλεων από 16-60 ετών και γενική εξορία όλων των ανδρών και γυναικόπαιδων των χωριών στα ενδότερα της Ανατολής με πρόγραμμα σφαγής και εξόντωσης»*. Το πρόγραμμα ξεκίνησε 15 ημέρες αργότερα και εφαρμόστηκε κυρίως στις περιοχές της Σαμψούντας και της Πάφρας.

Οι Τούρκοι πλέον απροκάλυπτα και φανερά καταστρώνουν σχέδια για τον τρόπο με τον οποίο θα καταφέρουν να αφανίσουν κάθε Έλληνα από την περιοχή του Πόντου και του Καυκάσου. Ο Τσιρκινίδης (Μουτσόπουλος, Ν. κ.ά., 2006, σσ. 92-93) κάνει αναφορά σε κάποιους από τους τρόπους και σε ορισμένες από τις μεθόδους που χρησιμοποίησαν οι τουρκικές κυβερνήσεις για να εξοντώσουν τον ελληνικό πληθυσμό. Μερικές από αυτές είναι: *«επιστράτευση και εξόντωση νέων, στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης, δουλειά 18ωρη και αγγαρείες κάτω από άθλιες συνθήκες, τους έβγαζαν από θερμό λουτρό και τους υποχρέωναν να πεζοπορούν γυμνοί μέσα σε δριμύ χειμωνιάτικο ψύχος, βιασμοί γυναικών, εκτελέσεις εν ψυχρώ, λεηλασίες, απελάσεις κ.ά.»*.

Ο Πολυχρόνης Ενεπεκίδης (Αγτζίδης, Βλ., τόμος Β', 2009, σσ. 63), αναφερόμενος στις εκτοπίσεις-εξορίες κατοίκων ολόκληρων χωριών και στις εξοντωτικές εκείνες πορείες, θα χαρακτηρίσει το μαρτύριο των Ποντίων σαν ένα Άουσβιτς εν ροή. *«[...] οι άνθρωποι πέθαιναν καθ' οδόν, δεν περπατούσαν για να φτάσουν κάπου. Όχι. Περπατούσαν για να πεθάνουν από τις κακουχίες, την αγωνιά, την πείνα, τον εξευτελισμό του ανθρώπου.»*

Εκατοντάδες είναι τα αρχεία και τα επίσημα έγγραφα από προξενεία και υπουργεία ξένων χωρών, ακόμα και των χωρών των Κεντρικών δυνάμεων, που περιγράφουν τις φρικαλεότητες των Τούρκων κατά των Ελλήνων. Αναρίθμητες επίσης είναι και οι γραπτές μαρτυρίες από επιζώντες της γενοκτονίας που περιγράφουν ανατριχιαστικά γεγονότα και απάνθρωπες πράξεις βίας από τη μεριά των Τούρκων. Παρακάτω θα παραθέσουμε ενδεικτικά κάποια αυστρογερμανικά έγγραφα (σύμμαχοι των Τούρκων στον Πόλεμο) για την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε,

όπως τα αντλήσαμε από το άρθρο του Φωτιάδη (ανακτήθηκε 2/2/2016 από: <http://www.pontos-news.gr/pontic-article/106984>):

Στις 16 Ιουλίου 1916 ο Γερμανός πρόξενος της Αμισού Kückhoff επισήμανε στο υπουργείο Εσωτερικών, στο Βερολίνο:

«Από αξιόπιστες πηγές ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός της Σινώπης και της παραλιακής περιοχής της επαρχίας Κασταμονής έχει εξοριστεί. Εξορία και εξολόθρευση είναι στα τουρκικά η ίδια έννοια, γιατί όποιος δεν δολοφονείται, πεθαίνει ως επί το πλείστον από τις αρρώστιες και την πείνα.»

Τον Δεκέμβριο του 1916, όπως επίσης και τον Ιανουάριο του 1917, ο Αυστριακός πρέσβης της Κωνσταντινουπόλεως Pallavicini πληροφορούσε την κυβέρνησή του για τα τελευταία γεγονότα στον Πόντο και συγκεκριμένα στη μαρτυρική Αμισό:

«11 Δεκεμβρίου 1916. Ληλατήθηκαν 5 ελληνικά χωριά, κατόπιν κάηκαν. Οι κάτοικοι εκτοπίστηκαν. 12 Δεκεμβρίου 1916. Στα περίχωρα της πόλης καίγονται χωριά. 14 Δεκεμβρίου 1916. Ολόκληρα χωριά καίγονται μαζί με τα σχολεία και τις εκκλησίες. 17 Δεκεμβρίου 1916. Στην περιφέρεια Σαμψούντας έκαψαν 11 χωριά. Η λεηλασία συνεχίζεται. Οι χωρικοί κακοποιούνται. 31 Δεκεμβρίου 1916. 18 περίπου χωριά κάηκαν εξ ολοκλήρου. 15 εν μέρει. Περίπου 60 γυναίκες βιάστηκαν. Ελεηλάτησαν ακόμη και εκκλησίες.»

Το ίδιο χρονικό διάστημα ο Γερμανός πρέσβης Kühlmann ενημέρωνε τον αρχικαγκελάριο Hollweg στο Βερολίνο:

«Οι πρόξενοι Σαμψούντας (Bergfeld) και Κερασούντας (Schede) αναφέρουν για τις άμεσα απειλούμενες μετατοπίσεις των ελληνικών παραλιακών πληθυσμών... Μέχρι τώρα δολοφονήθηκαν 250 αντάρτες. Αιχμαλώτους δεν κρατούν. 5 χωριά παραδόθηκαν σε στάχτη.

[...] Ελληνικές προσφυγικές οικογένειες, οι περισσότερες γυναίκες και παιδιά, πολύ μεγάλος αριθμός εξορίζονται από τα παράλια προς τη Σεβάστεια. Η ανάγκη είναι μεγάλη.»

Το 1917 η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο και οι Τούρκοι αυξάνουν ακόμα περισσότερο τους διωγμούς και τις βιαιοπραγίες απέναντι στους Έλληνες. Σύμφωνα

με τις εκθέσεις του ελληνικού Υπουργείου Περιθάλψεως που στάλθηκε στον μικρασιατικό Πόντο αυτήν την περίοδο για να εκτιμήσει την κατάσταση αναφέρεται πως παραπάνω από 200.000 Έλληνες θανατώθηκαν μέχρι το 1919 (Αγτζίδης, Βλ., 2009, σσ. 65). Το τέλος του Πολέμου θα βρει την Ελλάδα νικήτρια και την Οθωμανική αυτοκρατορία ηττημένη και ακόμα πιο αποδυναμωμένη. Οι Έλληνες του Πόντου αναθάρρησαν μετά από πολύ καιρό και αποφάσισαν να οργανωθούν πολιτικά ζητώντας, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, ακόμα και την ανεξαρτησία τους. Ο μητροπολίτης Χρυσανθος υπήρξε για άλλη μια φορά πρωτεργάτης της πολιτικής αφύπνισης και οργάνωσης του Ποντιακού Ελληνισμού και βασικός διάυλος επικοινωνίας μεταξύ Πόντου, Ελλάδας και Μεγάλων Δυνάμεων. Ολοκληρώνοντας τη συγκεκριμένη υποενότητα, θα σημειώσουμε ότι δυστυχώς η επίσημη ελληνική κυβέρνηση, όλα αυτά τα χρόνια απορροφημένη στα εσωτερικά προβλήματα και τον Εθνικό Διχασμό, δεν προχώρησε σε καμιά ουσιαστική ενέργεια βοήθειας προς τους Έλληνες του Πόντου.

3.4. Τα γεγονότα της περιόδου 1919-1923: Β΄ φάση της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού

3.4.1. Το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου

Οι συμμαχικές δυνάμεις της Αντάντ συνέτριψαν τις Κεντρικές Δυνάμεις και την Οθωμανική αυτοκρατορία, ενώ το Νοέμβρη του 1918 υπογράφεται η Συνθήκη Ανακωχής του Μούδρου που τερμάτιζε τον *Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου εγκατέστησαν στρατιωτικές δυνάμεις

στην επικράτεια της Τουρκίας και τα ελληνικά λιμάνια του Πόντου γέμισαν με συμμαχικά πλοία.

Μετά τη Συνθήκη του Μούδρου, ακολούθησε η υπογραφή άλλων δύο σημαντικών συνθηκών. Αρχικά, το Νοέμβριο του 1919 υπογράφηκε η Συνθήκη του Νεϊγύ με τη Βουλγαρία, η οποία μεταξύ άλλων όριζε και την ανταλλαγή ελληνικών και βουλγαρικών πληθυσμών που κατοικούσαν στη Μακεδονία, και αργότερα το 1920 υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών με την Τουρκία.

Ο Βενιζέλος από τη λήξη του Πολέμου και έπειτα, επιδίωξε να εκμεταλλευτεί την ευνοϊκή συγκυρία της περιόδου για την Ελλάδα και να εφαρμόσει επεκτατική πολιτική. Εξάλλου, το πνεύμα της Μεγάλης Ιδέας και του αλυτρωτισμού που κυριαρχούσαν στα εθνικά στρώματα και στον ελληνικό λαό, έδιναν ώθηση στον Έλληνα πρωθυπουργό (Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Γ., 2006, σσ. 355). Έτσι, το Μάιο του 1919 με τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων στέλνεται ελληνικός στρατός στη Σμύρνη, με σκοπό να επιβληθεί προσωρινή ελληνική διοίκηση, ενώ μετά από πέντε χρόνια θα διεξαγόταν δημοψήφισμα για την διατήρησής της.

Στη συνδιάσκεψη των νικητών που έγινε στο Παρίσι το 1918, πέρα από τις ελληνικές διεκδικήσεις που κατατέθηκαν από την ελληνική πλευρά, υπήρξε και επίσημο αίτημα από τους Έλληνες του Πόντου για τη δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Ήδη από το 1918, ελληνικά σωματεία και οργανώσεις στον Πόντο με επικεφαλής τον μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, προωθούσαν το αίτημα δημιουργίας ενός ποντιακού κράτους. Οι Πόντιοι μάλιστα τύπωσαν χάρτη με τις διεκδικούμενες περιοχές και σχεδίασαν τη σημαία του νέου κράτους. Όπως επισημαίνει ο Αλεξανδρής (Αγτζίδης, Βλ., 2009, σσ. 104), οι αρχηγοί των συμμαχικών δυνάμεων, όπως ο Αμερικάνος πρόεδρος Ουίλσον, υποστήριζαν τη δημιουργία του ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Ωστόσο, τα σχέδια των Ποντίων έμειναν στα χαρτιά, καθώς η πρόταση δεν υποστηρίχθηκε από την ελληνική πλευρά και το Βενιζέλο. Ο Βενιζέλος ευνοούσε τη δημιουργία ενός αρμενικού κράτους, στο οποίο θα περιεχόταν και ο Πόντος, θεωρώντας μια τέτοια λύση πιο ρεαλιστική και εφικτή. Οι Έλληνες του Πόντου, αλλά και της διασποράς εναντιώθηκαν σε αυτήν την απόφαση του Έλληνα πρωθυπουργού και προσπάθησαν να τον μεταπείσουν. Οι Πόντιοι της Αθήνας επισήμαναν σε τηλεγράφημά τους στον Βενιζέλο τα εξής:

Η σημαία της Δημοκρατίας του Πόντου

«Δηλώσεις υμετέρας Εξοχότητος, εκχωρούσαι Νομόν Τραπεζούντας σχεδιαζομένω Αρμενικώ κράτει εμποιοῦσιν εντύπωσιν Ποντίοις. Αδυνατούμεν πιστεύσαι τοιαύτη Υμών αστοργία ενί των εκλεκτοτέρων τμημάτων Μικρασιατικού Ελληνισμού, παρά παν ιστορικόν, εθνικόν, πραγματικόν δίκαιον». (Φωτιάδης, Κ., χ.χ., *Η Δημοκρατία του Πόντου*,

ανακτήθηκε 12/3/2016 από: <http://www.pontos.gr/default.aspx?catid=269>)

Εν τέλει οι Σύμμαχοι προέκριναν τη δημιουργία ποντο-αρμενικής ομοσπονδίας το 1920, η οποία ωστόσο απροστάτευτη από τους συμμάχους και χωρίς ουσιαστική στρατιωτική δύναμη έπεσε γρήγορα θύμα του κεμαλικού κινήματος.

Το 1920 ο Βενιζέλος θα οδηγήσει σε μια πολύ δύσκολη συγκυρία τη χώρα σε εκλογές, όπου και θα ηττηθεί. Έτσι, επανέρχεται στο θρόνο της Ελλάδας ο Κωνσταντίνος και οι σχέσεις της Ελλάδας με τις συμμαχικές δυνάμεις διέρχονται σε περίοδο κρίσης. Μετά από σειρά μαχών μεταξύ ελληνικού και τουρκικού στρατού, η ελληνική στρατιωτική δύναμη θα διασπαστεί οριστικά στη Σμύρνη τον Αύγουστο του 1922. Την ίδια εποχή, την ηγεσία της Τουρκίας και του στρατού έχει αναλάβει ο Μουσταφά Κεμάλ, που αυτονομήθηκε από την κεντρική οθωμανική διοίκηση και ηγήθηκε ενός νέου εθνικιστικού κινήματος, του κεμαλικού. Το νέο αυτό εθνικιστικό κίνημα, επίσης, κατάφερε να αναπτύξει φιλικές και συμμαχικές συναναστροφές με τους πρώην αντιπάλους της Τουρκίας, Ιταλία, Γαλλία και Ρωσία. Οι Ρώσοι μπολσεβίκοι, μάλιστα, προσέφεραν ανοιχτά βοήθεια και υποστήριξη στον τουρκικό στρατό κατά τον ένοπλο αγώνα των Ποντίων.

Μετά την ταπεινωτική ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία από τον Κεμάλ, ακολούθησε το 1923 η υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης, όπου μεταξύ άλλων η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη και συμφωνήθηκε ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας βάσει θρησκευτικής συνείδησης. Έτσι, μετακινήθηκαν από τη Μικρά Ασία στην Ελλάδα 1.650.000 Τούρκοι υπήκοοι, χριστιανικού θρησκευματος και από την Ελλάδα στην Τουρκία 670.000 Έλληνες υπήκοοι, μουσουλμανικού θρησκευματος. Με αυτόν τον βάνουσο και αναξιοπρεπή τρόπο έπεσε η αυλαία ενός ένδοξου και μακραίωνου ελληνικού πολιτισμού στις περιοχές του Πόντου και της Μικράς Ασίας.

3.4.2. Τα γεγονότα στον Πόντο (1919-1923)

Από το 1916 το αντάρτικο κίνημα του Πόντου άρχισε να έχει συστηματική οργάνωση. Οι Πόντιοι αντάρτες, λιποτάκτες των ταγμάτων εργασίας οι περισσότεροι, δημιούργησαν σε πολλές επαρχίες του Πόντου αμυντικές στρατιωτικές ομάδες με κύριο σκοπό την προστασία των γυναικόπαιδων και του άμαχου πληθυσμού από τις βιαιότητες των Τούρκων και των τσετών.

Η δράση του ποντιακού αντάρτικου φαίνεται να ανησύχησε ιδιαίτερα την τουρκική διοίκηση, η οποία για να αποτρέψει τα χειρότερα, απέστειλε στις 19 Μαΐου του 1919 στην Σαμψούντα τον Μουσταφά Κεμάλ με σαφή εντολή την εξάλειψη της δράσης των Πόντιων ανταρτών με κάθε τρόπο. Από αυτή την ημέρα ξεκινά τυπικά η δεύτερη και σκληρότερη φάση της ποντιακής γενοκτονίας. Ο Κεμάλ με τη βοήθεια του νεοτουρκικού κοιμητώριου συγκροτεί τη μυστική οργάνωση Mutafai Milliye, κηρύσσοντας το μίσος εναντίον των Ελλήνων του Πόντου, με το σύνθημα *‘‘Η Τουρκία για τους Τούρκους’’*. Μέσα σε λίγα χρόνια ο Κεμάλ θα καταφέρει να πετύχει αυτό που δεν πέτυχε το σουλτανικό καθεστώς στους πέντε αιώνες της τυραννικής διοίκησής του, να εξοντώσει δηλαδή τον ελληνισμό του Πόντου και της Ιωνίας (Αβραμίδης, Γ. κ.ά., 1991, τόμος Α΄, σσ 329).

Μέλος της οργάνωσης του Κεμάλ ήταν και ο Τοπάλ Οσμάν, ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως ένας από τους μεγαλύτερους δήμιους των Ποντίων. Ο Βαλαβάνης (1986, σσ. 145-148) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι τα θύματα του Οσμάν Αγά και των τσέτηδών του, υπολογίζονται περίπου στις 70.000. Ο Κεμάλ και οι τσέτες, θα καταφέρουν να εξοντώσουν την περίοδο 1918-1922 περίπου 120.000 Πόντιους.

Πιο συγκεκριμένα, από την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914) ως την μικρασιατική καταστροφή (1922), οι Νεότουρκοι με τα σκληρά μέτρα που έλαβαν εναντίον των Ελλήνων του Πόντου με τη μέθοδο των εξοριών, βιασμών, σφαγών, εξανδραποδισμών και απαγχονισμών εξόντωσαν σύμφωνα με τον Τοπαλίδη (Αγτζίδης, Βλ., χ.χ., *Η Γενοκτονία των Ποντίων*, ανακτήθηκε 14/4/2016 από: <http://www.pontos-news.gr/pontic-article/3515>):

α.	κατά	την	περίοδο	1914-1918	170.576	Ποντίους
β.	κατά	την	περίοδο	1918-1922	119.122	Ποντίους
	δηλαδή		συνολικά		289.698	Ποντίους

ποσοστό δηλαδή 41,56% σε σύνολο 697.000 Ελλήνων κατοίκων, ενώ κατά τον Βαλαβάνη (1986, σσ. 23-24) οι απώλειες των Ποντίων σύμφωνα με τη Μαύρη Βίβλο του Κεντρικού Συμβουλίου των Ποντίων στην Αθήνα ανέρχονται σε 303.238 ως το 1922, και 353.000 ως το Μάρτιο του 1924, ποσοστό που ξεπερνάει το 50% του ολικού πληθυσμού των Ελλήνων του Πόντου.

Εκατοντάδες είναι οι εκθέσεις και τα έγγραφα που μαρτυρούν τις φρικαλεότητες του τουρκικού καθεστώτος για αυτήν την περίοδο. Οι Τούρκοι συνεχίζουν τις σφαγές Ελλήνων, καταστρέφουν με φωτιές συνήθως, σπίτια και περιουσίες, βιάζουν τις γυναίκες και δημιουργούν ορφανοτροφεία, όπου εξισλαμίζονται εκατοντάδες παιδιά που οι γονείς τους φονεύθηκαν απ' τους τσέτες.

Η κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο περιγράφεται χαρακτηριστικά στην παρακάτω έκθεση-καταγγελία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας το 1919:

«Από του κινήματος του Κεμάλ ο διωγμός καθίσταται μάλλον θηριώδης και μάλλον εξοντωτικός. Οι ελληνικοί πληθυσμοί και οι αρμένικοι τοιούτοι δεν φονεύονται πλέον δια μαχαιρών και όπλων, άλλα θνήσκουσι κατόπιν φρικωδών μαρτυριών και βασάνων πρωτοφανών εν τη ανθρωπίνη ιστορία. [...]» (Φωτιάδης, Κ., 2004, τόμος Β', σσ. 357).

Τα επόμενα χρόνια 1920-1921, οι νίκες των ελληνικών στρατευμάτων στον δυτικό Πόντο εξοργίζουν τους Τούρκους, οι οποίοι αυτά τα χρόνια θα ολοκληρώσουν το φρικιαστικό έργο τους και θα αφανίσουν σχεδόν παντελώς το ελληνικό στοιχείο από τα χώματα του Πόντου. Ο Σταματόπουλος (Εξερτζόγλου, Χ. κ.ά., 2011, σσ. 72-75), αναφέρει πως στις μάχες μεταξύ ελληνικού και τουρκικού στρατού την άνοιξη του 1921 στην περιοχή της Βιθυνίας και του δυτικού Πόντου παρατηρείται κύμα βιαιοτήτων του ελληνικού στρατού σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς, πιθανότατα επειδή υπήρχαν φόβοι ότι οι συγκεκριμένοι πληθυσμοί θα συνέπρατταν με τα κεμαλικά στρατεύματα. Στα παράλια των Μουδανιών έλαβε χώρα συστηματική καταστροφή των μουσουλμανικών χωριών από τον ελληνικό στρατό, οι Κιρκάσιοι (μουσουλμανική φυλή) συνέπραξαν με τον ελληνικό στρατό και προχώρησαν σε σφαγές τούρκων αμάχων. Σε απάντηση των σφαγών αυτών εντάθηκαν οι διώξεις του ελληνορθόδοξου στοιχείου από Τούρκους εθνικιστές στην περιοχή της Μπάφρας και της Μερζιφούντας (Εξερτζόγλου, Χ. κ.ά., 2011, σσ. 74-75).

Πέρα από τα έγγραφα και τις εκθέσεις των στρατιωτικών απεσταλμένων και πρεσβευτών στον Πόντο, σημαντικό τεκμήριο της τουρκικής σκληρότητας αποτελούν οι προσωπικές μαρτυρίες Ελλήνων που διασώθηκαν από τη γενοκτονία. Παρακάτω παραθέτουμε απόσπασμα από το προσωπικό αρχείο του αυτόπτη μάρτυρα Χαράλαμπου Μουρατίδη (1998, σσ. 17-18) κατά την περίοδο κορύφωσης της γενοκτονίας το 1920 στην περιοχή του δυτικού Πόντου και της επαρχίας Αντάπαζαρ.

«Δέκα μέρες ύστερα από τον ερχομό μου στο χωριό, στις 28 Ιουνίου, οι τσέτες διέταξαν όλους τους άντρες από 17 ως και 70 χρόνων να πάνε στην παραλία για να χτίσουν χαρακώματα, έτσι ώστε να αποφευχθεί κάποια απόβαση ρωσικών στρατευμάτων. Ο πραγματικός σκοπός τους όμως ήταν διαφορετικός. Δίπλα στη θάλασσα σχηματίζοντας γωνία υπήρχε κάποια λιμνούλα με καλαμιές. Πηγαίνοντας τους άντρες σ' εκείνο το σημείο από το οποίο ο τρόπος διαφυγής ήταν σχεδόν αδύνατος, οι τσέτες προσπάθησαν να δέσουν τους Έλληνες έτσι ώστε να μπορέσουν να τους σφάζουν. Ένα όμως παλικάρι που κατάλαβε τι γινόταν όρμησε και χτύπησε έναν Τούρκο για να αποφύγει το δέσιμο και άρχισε να τρέχει προς το βουνό. Όμως τα βόλια των Τούρκων ήταν πολύ πιο γρήγορα και έτσι το θαρραλέο παλικάρι έπεσε νεκρό. Το όλο όμως επεισόδιο έδωσε χρόνο και στους υπόλοιπους άντρες των τριών χωρών να αρχίσουν να τρέχουν προς όλες τις κατευθύνσεις. Πολλοί σκοτώθηκαν, ακόμη περισσότεροι τραυματίστηκαν και όσοι πήδηξαν μέσα στη λίμνη με τις καλαμιές κατάφεραν να γλιτώσουν. [...]

[...] Πανικόβλητο όλο το χωριό άρχισε να τρέχει προς τα πιο κοντινά μικρά δασάκια έξω από το χωριό, μιας και το μεγάλο και πιο ασφαλές δάσος ήταν αρκετά μακριά. Μέσα στον τρελό εκείνο πανικό μητέρες ξέχασαν τα παιδιά τους, παιδιά χάθηκαν από τις οικογένειες τους μέσα στο χάος που δημιουργήθηκε. [...] Έτσι, χωρίς τίποτε, μέναμε τα βράδια μέσα στο δάσος με το φόβο των Τούρκων να οδηγεί μητέρες να πνίγουν τα μωρά τους που έκλαιγαν για το θήλασμά τους, για το νερό τους. Τόσος ήταν ο τρόμος...

Εγώ εκείνη την ημέρα είχα πάει να πάρω τα γελάδια για να τα πάω σε άλλο χωράφι για βοσκή. Περνώντας έξω από το χωράφι μας όπου υπήρχε το καλύβι άκουσα τις γυναίκες να με φωνάζουν: «Άστα γελάδια και τρέχα. Έρχονται οι Τούρκοι να μας σφάζουν!»

Το αντάρτικο του Πόντου δεν κατάφερε ποτέ να αποτελέσει μία ενιαία οντότητα με κεντρική διοίκηση ή να ενωθεί με τον ελληνικό στρατό. Έτσι, με τον αποδεκατισμό των ελληνικών στρατευμάτων το αντάρτικο θα διαλυθεί, έχοντας

ωστόσο καταφέρει να διασώσει και να προστατέψει εκατοντάδες αμάχους και γυναικόπαιδα. Τα ποντιακά σωματεία στον Πόντο, αλλά και σε όλο τον κόσμο κάνουν έκκληση για βοήθεια προς τους συμμάχους και την ελληνική κυβέρνηση, χωρίς ωστόσο να βρουν ποτέ ανταπόκριση στα αιτήματά τους. Χαρακτηριστικό είναι το τηλεγράφημα των Ποντίων της Σαμψούντας προς τον Βενιζέλο:

«Κατάστασις Κερασούντος φρικτή. Κίνδυνος συνολικής σφαγής Ελλήνων υφίσταται. Πείνα αποδεκατίζει πληθυσμόν ελληνικόν απηνώς φορολογηθέντα υπό Οσμάν Αγά. Περιουσίαι εδημεύθυσαν. Εργατικά τάγματα ανασυγκροτηθέντα συντελούν καταστροφήν εναπομεινάντων λειψάνων. Ικετεύομεν σεβαστήν κυβέρνησιν εν ονόματι φιλανθρωπίας μεριμνήσει προς άμεσον λήψιν μέτρων προληπτικών ολοσχερούς εξοντώσεως Ελληνισμού Κερασούντος.» (Φωτιάδης, Κ., 2004, τόμος Β', σσ. 521).

Μέχρι και το 1923, όσοι Πόντιοι δεν είχαν σφαγιαστεί από τους κεμαλικούς στρατιώτες, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και μετακινήθηκαν κυρίως προς την Ελλάδα ή την Σοβιετική Ένωση. Ο Σωφρόνης Χατζησαββίδης στο άρθρο του με τίτλο *“Τα ποντιακά στον ελλαδικό χώρο”* (ανακτήθηκε 10/12/2015 από: <http://www.poe.org.gr>), τονίζει ότι από τα 1.221.849 άτομα που υπολογίζονται οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα με την ανταλλαγή των πληθυσμών, ένας αριθμός, που οι εκτιμήσεις τον ανεβάζουν σε 300-400 χιλιάδες άτομα, ήταν ποντιακής καταγωγής. Οι άνθρωποι αυτοί εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Μακεδονία και τη Θράκη, ενώ ένας αριθμός αστών κυρίως Ποντίων εγκαταστάθηκε στις γύρω από την Αθήνα και Πειραιά περιοχές. Ο Michel Bruneau (2000, σσ. 30-31) υπογραμμίζει πως οι Έλληνες του Πόντου σήμερα σε όλο τον κόσμο υπολογίζονται σε περίπου 2.000.000. Το 1986 ο αριθμός τους υπολογιζόταν σε 850.000 στην Ελλάδα, με τα 7/10 στη Μακεδονία και τη Θράκη, ενώ περίπου 200.000 κατοικούν στην περιοχή των Αθηνών.

4. Διδακτικές προσεγγίσεις των Συμβολικών Πολέμων της γενοκτονίας και του Ολοκαυτώματος

Εισαγωγή

Στο πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της εργασίας μας παραθέσαμε ορισμένα παραδείγματα που μαρτυρούν το πόσο περίπλοκη και πολυπρισματική μπορεί να γίνει η μελέτη της ιστορίας. Επίσης, διαπιστώσαμε ότι κυρίαρχο ρόλο στη διαχείριση του ιστορικού παρελθόντος ενός έθνους έχουν τα σχολικά εγχειρίδια της ιστορίας. Όταν η ιστορία μετατρέπεται σε εργαλείο και αποκτά έντονη ιδεολογική χροιά, οι φορείς της εξουσίας βλέπουν το σχολικό βιβλίο ως τον τέλειο Δούρειο Ίππο διάδοσης των εκάστοτε ιδεών. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ξεσπάσουν κατά καιρούς σε πάρα πολλές χώρες του κόσμου έντονες διαμάχες, γνωστές ως *“πόλεμοι των εγχειριδίων”*. Το τι πρέπει να διδαχθεί στο σχολείο, το πως αυτό θα εκφραστεί και το τι θα απορριφθεί από τη διδακτέα ύλη της ιστορίας, ήταν βασικά ερωτήματα που απασχόλησαν στην εκάστοτε περίπτωση την κοινή γνώμη και το

δημόσιο διάλογο. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της φιλονικίας που ξέσπασε το 1994 στην Αμερική με αφορμή τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας και διήρκησε 2 ολόκληρα χρόνια. Οι Nash, Crabtree και Dunn μέσα από το έργο τους (*History on Trial*, 2000, σσ. 3-16) καλούσαν τότε την αμερικανική εκπαιδευτική ηγεσία να ακολουθήσει το παράδειγμα των υπολοίπων χωρών όπως η Ιαπωνία, η Γερμανία, η Πολωνία κ.α. και να παρουσιάσει στα σχολικά βιβλία όλες τις πτυχές της αμερικανικής ιστορίας, μετατρέποντας παράλληλα τους μαθητές σε σκεπτόμενους και κριτικούς αναγνώστες.

Πόσο εύκολο είναι, όμως, να επιτευχθεί αυτή η διδακτική μετατόπιση της ιστορίας από τη σφαίρα του ακαδημαϊσμού στο σχολικό βιβλίο; Πόσο εύκολο είναι να διατυπωθεί μία «ορθή αφήγηση», πάνω σε τόσο διχαστικά ζητήματα, όπως τα προαναφερθέντα, που έχουν οδηγήσει ανθρώπους ακόμα και στα δικαστήρια; Φυσικά και η διδασκαλία των επίμαχων αυτών ζητημάτων αποτελεί μία τεράστια πρόκληση για εκπαιδευτικούς και φορείς. Φυσικά και η ιδεολογία με την οποία είναι ποτισμένα τα διχαστικά θέματα δε μπορεί να ξεπλυθεί εύκολα. Η προσέγγισή τους, ωστόσο, κρίνεται απαραίτητη, τόσο για τους μαθητές, όσο και για τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι οφείλουν να ξεπεράσουν τις προκαταλήψεις ή τους φόβους του παρελθόντος και να χαράξουν νέα πρωτοπόρα μονοπάτια στη διδακτική τους πορεία. Ο δρόμος αυτής της προσέγγισης θα είναι δύσβατος και επικίνδυνος, αλλά ταυτόχρονα γεμάτος αναστοχασμό, κριτική σκέψη, αναθεώρηση και επαναπροσδιορισμό.

Όσον αφορά το ελληνικό σχολείο, δυστυχώς προσπάθειες τέτοιων επικοδομητικών προσεγγίσεων δεν έχουν ενσωματωθεί ακόμα στο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Μεμονωμένα προγράμματα και σχέδια εργασίας αποτελούν ηλιαχτίδα στο σκοτάδι. Το διχαστικό ζήτημα της γενοκτονίας που μελετά η εργασία μας, μέχρι πρότινος είχε μια μικρή θέση στα εγχειρίδια του Λυκείου, ενώ σήμερα έχει βρεθεί εκτός εξεταστέας ύλης, βυθίζοντας ακόμα περισσότερο στο σκοτάδι την ιστορική ελληνική εκπαίδευση. Παρακάτω θα παραθέσουμε κάποιες από τις προσπάθειες που έχουν γίνει στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό για τη διδασκαλία διχαστικών ζητημάτων και τα οποία θα μας βοηθήσουν στην οργάνωση και υλοποίηση του εκπαιδευτικού μας υλικού. Για άλλη μια φορά, το Ολοκαύτωμα της εβραϊκής

φυλής, κατέχει εξέχοντα ρόλο, καθώς έχει προσεγγιστεί διδακτικά πολλές φορές στη διεθνή, αλλά και εγχώρια εκπαιδευτική πραγματικότητα.

4.1. Διδακτική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος στο εξωτερικό

Αρκετό, λοιπόν, εκπαιδευτικό υλικό από τη διεθνή βιβλιογραφία αντλήσαμε από τη θεματική περιοχή του εβραϊκού Ολοκαυτώματος. Τα δείγματα που μελετήσαμε προέρχονται κυρίως από προσπάθειες εκπαιδευτικών και όχι μόνο, να προσεγγίσουν το Ολοκαύτωμα με τρόπο συμπληρωματικό ως προς την προκαθορισμένη διδακτέα ύλη και να προσφέρουν προς επεξεργασία επιπρόσθετο υλικό σχετικά με το θέμα. Το υλικό αυτό τις περισσότερες περιπτώσεις βασίζεται στη βιωματική επαφή των μαθητών με το Ολοκαύτωμα, μέσα από την επεξεργασία πρωτογενών πηγών και κυρίως προφορικών ή γραπτών μαρτυριών Εβραίων που είχαν συμμετοχή στα γεγονότα του Ολοκαυτώματος. Αρχικά, στο Ισραήλ, όπου το ζήτημα έχει κεντρικό ρόλο στο μάθημα της Ιστορίας, ο συγγραφέας Rachel Raz, παρουσίασε ένα ενδιαφέρον σχέδιο μαθήματος με τίτλο «*Teaching the Holocaust to Middle-School Students*» (Ανακτήθηκε 23/3/2016 από www.xinxiren.net/sheet/teaching-the-holocaust-to-middle-school-students.aspx), όπου περιέχονται διαδραστικές και πρωτότυπες δραστηριότητες για μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο Raz θέτει ως βασικούς στόχους της εκπαιδευτικής παρέμβασης τους εξής:

1. Οι μαθητές να μάθουν την ιστορία του Ολοκαυτώματος και των γεγονότων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.
2. Να θυμηθούν και να έρθουν σε επαφή με τα θύματα.
3. Να κατανοήσουν πως τα γεγονότα του Ολοκαυτώματος επηρέασαν τις ζωές του ατομικά ή και τη σημερινή κοινωνία μέσα στην οποία ζουν.

Η διδασκαλία του μαθήματος ξεκινά με μία βιωματική δραστηριότητα, όπου ο εκπαιδευτικός φέρνει μία άδεια βαλίτσα μέσα στην τάξη και ζητά από τους μαθητές να γράψουν ή να ζωγραφίσουν σε ένα χαρτί εντός 10 λεπτών, τι θα έπαιρναν μαζί τους εάν κάποιος τους ανακοίνωνε ότι έπρεπε να φύγουν άμεσα για έναν άγνωστο τόπο. Ακολουθούν ερωτήσεις όπως:

1. Πως αισθάνεσαι που έπρεπε να αποφασίσεις κάτω από την πίεση του χρόνου;
2. Πως αισθάνθηκες όταν σου είπαν να πακετάρεις κάποια από τα πράγματά σου;

3. *Τι πιστεύεις ότι νιώθουν οι άνθρωποι που πρέπει να εγκαταλείψουν το σπίτι τους;*

Μετά από την αρχική δραστηριότητα ακολουθούν δράσεις όπως η ανάγνωση και σχολιασμός ημερολογίων παιδιών που ήταν στα γκέτο, ανάγνωση ποιημάτων σχετικών με το Ολοκαύτωμα, προβολή σχετικών βίντεο, διενέργεια ατομικών ερευνών μέσα από την επαφή με μάρτυρες του Ολοκαυτώματος, ανάγνωση βιβλίων, επίσκεψη σε Μουσείο Ολοκαυτώματος, επαφή με έργα τέχνης που έχουν σχέση με το Ολοκαύτωμα ή που δημιούργησαν θύματα του Ολοκαυτώματος κ.α. Εν κατακλείδι, θα λέγαμε πως η παρούσα εργασία αποτελεί ένα αξιόλογο και ολοκληρωμένο πλάνο διδασκαλίας που σίγουρα είναι σε θέση να μας παρέχει αρκετές ιδέες κατά την παραγωγή του δικού μας εκπαιδευτικού υλικού.

Στο Ισραήλ, επίσης, εδρεύει το ίδρυμα Yad Vashem, το οποίο έχει αφιερώσει τη δράση του στη μνήμη του Ολοκαυτώματος με σημαντική συμβολή και στην εκπαίδευση. Έτσι, λοιπόν, αν ανατρέξει κάποιος στο διαδικτυακό τόπο του ιδρύματος (ημερομηνία πρόσβασης: 23/3/2016, <http://www.yadvashem.org/>) μπορεί να εντοπίσει αρκετό και αξιόλογο υλικό σε μορφή σχεδίων μαθημάτων για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Όσον αφορά τα πλάνα μαθήματος που απευθύνονται στο Δημοτικό σχολείο, οι δραστηριότητες που μελετήσαμε στα πλαίσια του σχεδιασμού της εργασίας μας, αφορούν βιωματικού τύπου προσεγγίσεις, όπως η επεξεργασία ημερολογίων παιδιών από τα Γκέτο. Στην Ευρώπη και στην Αμερική, επίσης, τα τελευταία έτη έχουν πραγματοποιηθεί πάρα πολλές προσπάθειες προσέγγισης του Ολοκαυτώματος στα πλαίσια της σχολικής εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Χρήσιμο εκπαιδευτικό υλικό, σε παρόμοια κατεύθυνση με αυτό του ιδρύματος Yad Vashem, θα βρούμε και στη σελίδα του μουσείου μνήμης του Ολοκαυτώματος των Η.Π.Α (ημερομηνία πρόσβασης: 23/3/2016, <http://somewereneighbors.ushmm.org/>). Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που προσφέρονται στον ιστότοπο είναι χωρισμένες ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης, ενώ για την κάθε μία ξεχωριστά υπάρχουν στόχοι, γενική περιγραφή και οδηγίες για τον εκπαιδευτικό. Τέλος, στην εν λόγω σελίδα βρίσκουμε αρκετές δραστηριότητες που περιέχουν έννοιες όπως γενοκτονία, θύματα, εξόντωση, μετανάστευση κ.ά. και θα μπορούσαν κάλλιστα να προσαρμοστούν στην περίπτωση της διδασκαλίας της γενοκτονίας των Ποντίων.

4.2. Διδακτική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, πολλοί εκπαιδευτικοί, ιστορικοί ή άλλοι επιστήμονες, έχουν σχεδιάσει προγράμματα προσέγγισης των τραγικών περιστατικών του Ολοκαυτώματος. Οι προσπάθειες αυτές αφορούν συνήθως σχέδια εργασίας ή ολοκληρωμένες δραστηριότητες που απευθύνονται σε όλες τις βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης. Ο καθηγητής ιστορίας Γιώργος Κόκκινος είναι από τους ανθρώπους που πρωταγωνιστούν τα τελευταία χρόνια στον ελλαδικό χώρο στην ανάδειξη του θέματος του Ολοκαυτώματος και στη διδακτική του προσέγγιση. Ο ίδιος μάλιστα και η συγγραφική του ομάδα το 2007 εξέδωσαν το βιβλίο με τίτλο *‘Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο’*, το οποίο αποτελεί μία ολοκληρωμένη πρόταση διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στο συγκεκριμένο έργο επισημαίνεται, αρχικά, η δυσκολία που περικλείεται γύρω απ’ την διδακτική προσέγγιση τέτοιων ζητημάτων καθώς, πρώτον, αποτελεί εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα η εξισορρόπηση του συναισθηματικού φορτίου με τους κανόνες της ιστορικής έρευνας, ενώ, δεύτερον, οι εκπαιδευτικοί που αγγίζουν αυτά τα θέματα συνηθίζουν να μη θέτουν σε εφαρμογή ψύχραιμες διδακτικές προσεγγίσεις, αλλά να παρασύρονται σε μία τακτική επίκρισης και κοινωνικής κριτικής ή ακόμα ταύτισης με τα θύματα. Η αποστασιοποίηση, λοιπόν, από τις πολιτικές διαχείρισης του θέματος κρίνεται αναγκαία, ώστε ο εκπαιδευτικός απαλλαγμένος από τις όποιες προσωπικές του στάσεις και προκαταλήψεις να εφαρμόσει επιτυχώς διδακτικά προγράμματα με τόσο ιδιαίτερο περιεχόμενο (Κόκκινος, Γ., Βλάχου, Μ. & Σακκά, Β., 2007, σσ. 53-54).

Σχετικά με το διδακτικό πλάνο που προτείνουν οι συγγραφείς για το Δημοτικό σχολείο, παρουσιάζεται πρώτα απ’ όλα, η γενική σκοποθεσία του προγράμματος. Ένα σχέδιο μαθήματος για το Ολοκαύτωμα, λοιπόν, μπορεί να δομηθεί πάνω στη βάση γενικότερων διδακτικών στόχων, όπως:

- *Η κατανόηση των συνεπειών που μπορούν να προκαλέσουν σε οποιαδήποτε κοινωνία η προκατάληψη, ο ρατσισμός και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις.*
- *Η συνειδητοποίηση της αξίας του πλουραλισμού και η ανάπτυξη στάσεων αποδοχής της ποικιλομορφίας* (Κόκκινος, Γ. κ.ά., 2007, σσ. 181).

Πιο συγκεκριμένα, οι ειδικοί στόχοι που θα πρέπει να επιτευχθούν με το πέρας της διδασκαλίας χωρίζονται σε γνωστικούς, στάσεις-αξίες, δεξιότητες και μερικοί από αυτούς είναι:

- *Συνειδητοποίηση της πολυπλοκότητας των ιστορικών διαδικασιών.*
- *Κατανόηση εννοιών όπως Ολοκαύτωμα, γενοκτονία, εθνοκάθαρση, δικαιώματα, ρατσισμός, εγκλήματα πολέμου κ.α.*
- *Συνειδητοποίηση της σημασίας του σεβασμού όλων αδιακρίτως των ανθρώπων.*
- *Οργάνωση και επεξεργασία πληροφοριών, σχολιασμός, ερμηνεία θεμάτων (Κόκκινος, Γ. κ.ά., 2007, σσ. 182).*

Το εν λόγω πρόγραμμα προβλέπεται να εφαρμοστεί παράλληλα με το μάθημα της Ιστορίας στις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού και απαρτίζεται από δραστηριότητες, κυρίως, συλλογής και οργάνωσης πληροφοριών, σχολιασμού και συζήτησης πηγών, ανάγνωσης και επεξεργασίας αποσπασμάτων του ημερολογίου της Άννας Φρανκ και τέλος, σχολιασμού φωτογραφιών από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των θυμάτων. Το παρόν υλικό είναι σε θέση να αποτελέσει χρήσιμο οδηγό κατά το σχεδιασμό του εγχειριδίου της Ιστορίας του Ποντιακού Πολιτισμού, σε επίπεδο διατύπωσης των στόχων και περιεχομένου του εκπαιδευτικού υλικού.

4.3. Διδακτική προσέγγιση της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού

Όσον αφορά, τώρα, τη διδακτική προσέγγιση της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, οι προσπάθειες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα είναι ελάχιστες. Οι πιο ολοκληρωμένες, που επιλέξαμε να μελετήσουμε στα πλαίσια της εργασίας μας, είναι δύο. Η πρώτη πρόταση είναι του Βλάσση Αγτζίδη και αφορά μόνο τη διδακτική προσέγγιση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, ενώ η δεύτερη, έχει τη μορφή διαθεματικού σχεδίου εργασίας και δημιουργήθηκε από το Σύνδεσμο Ποντίων Εκπαιδευτικών.

Το έργο του Αγτζίδη με τίτλο *‘‘Διδάσκοντας τη Γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού σε μαθητές’’*, απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που θέλουν να ασχοληθούν με το θέμα της γενοκτονίας των Ελλήνων της Ανατολής στα πλαίσια της Ευέλικτης Ζώνης. Στο παρόν έργο δεν υπάρχουν συγκεκριμένες δραστηριότητες, αλλά ο συγγραφέας παρουσιάζει στους

εκπαιδευτικούς την κατεύθυνση που όφειλε να έχει η διδασκαλία, προτείνοντας μάλιστα αρκετές πηγές, τις οποίες θα μπορούσαν να επιλέξουν για παρουσίαση στην τάξη. Αρχικά, ο συγγραφέας τονίζει τους σκοπούς και το σκεπτικό του εγχειρήματος. Κάποιοι από αυτούς είναι οι παρακάτω:

- *Ο βασικός σκοπός της ιστορικής εκπαίδευσης είναι να προετοιμάσει και να διαμορφώσει υπεύθυνους και ενεργούς πολίτες που να μπορούν να ερμηνεύσουν τα ιστορικά γεγονότα και να χρησιμοποιήσουν τα συμπεράσματα στο παρόν. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν η ιστορική γνώση μεταδίδεται δημιουργικά, αναπτύσσεται και καλλιεργείται το κριτικό πνεύμα, δεν εγκλείεται αποκλειστικά στο παρελθόν όπου συνέβη το γεγονός, αντιμετωπίζοντάς το ως μοναδικό και ανεπανάληπτο.*
- *Η παρουσίαση του γεγονότος της Γενοκτονίας στο μικρασιατικό Πόντο θα πρέπει απαραίτητως να ενταχθεί στο ευρύτερο Ιστορικό Πλαίσιο, μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκε, ώστε οι μαθητές να έχουν μια καλή εποπτεία της εποχής και των κρίσιμων παραμέτρων. Δηλαδή, να παρουσιαστεί αναλυτικά το γεγονός ότι η Γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού υπήρξε τμήμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Ανατολής, η οποία με τη σειρά της εντάσσεται στο πλαίσιο των αποφάσεων των Νεότουρκων (Οκτώβριος 1911) για εξόντωση των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.*
- *Θα πρέπει να περιγραφούν με ακρίβεια οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που επέλεξαν τη μέθοδο της Γενοκτονίας για την επίλυση των εσωτερικών αντιθέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, να παρουσιαστούν αναλυτικά τα αίτια τα οποία οδήγησαν στην επιλογή αυτών των μεθόδων. Πρέπει να κατανοηθεί στο βάθος η μειοψηφική τάση του милитарιστικού τουρκικού εθνικισμού (Νεότουρκοι-Κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος»), η οποία θα επικρατήσει πραξικοπηματικά το 1908 και θα οδηγήσει στις αποφάσεις για τις Γενοκτονίες.*

Αμέσως μετά παρουσιάζονται οι προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για να έχουμε καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα, όπως είναι η ακριβής ορολογία, αλλά δίνεται και σαφής περιγραφή του ιστορικού πλαισίου από το οποίο ο εκπαιδευτικός θα αντλήσει τα σχετικά αφηγήματα. Επίσης, προσφέρεται το περιεχόμενο των ορισμών που θα χρησιμοποιηθούν και υπογραμμίζεται η ανάγκη για αποσαφήνιση

όρων όπως «εγκλήματα πολέμου», «σφαγές», «γενοκτονία», «εθνοκάθαρση» κ.ά. Τέλος, ο εκπαιδευτικός μπορεί να βρει στη συγκεκριμένη εργασία, πηγές άντλησης υλικού, υποστηρικτική βιβλιογραφία, καθώς και αναλυτικές συστάσεις και οδηγίες που θα υποβοηθήσουν την επιχειρούμενη διδακτική πράξη (Αγτζίδης, Βλ., 2012, το σχέδιο ανακτήθηκε 25/4/2016 από: <https://kars1918.wordpress.com/2012/04/09/teaching2>).

Η πρόταση του Συνδέσμου Ποντίων Εκπαιδευτικών (ανακτήθηκε 25/4/2016 από: www.alfavita.gr/sites/default/files/attachments/ekronisi_ergasias_pede.doc) αποτελεί σαφώς πιο ολοκληρωμένο εγχείρημα διδακτικής προσέγγισης της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ποντίων Εκπαιδευτικών είναι επιστημονικό σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με έδρα την Αθήνα και μέλη του, εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, απ' όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό. Το σχέδιο εργασίας που θα παρουσιάσουμε παρακάτω, δημιουργήθηκε με τη συμβολή μελών και φίλων του σωματείου και έχει τίτλο «Ποντιακός Ελληνισμός». Η έκταση του είναι αρκετά μεγάλη (περίπου 50 σελίδες) και απευθύνεται σε μαθητές Δευτεροβάθμιας και Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι συγγραφείς του αναφέρουν πως ο χρόνος της υλοποίησής του μπορεί να προσαρμοστεί ανάλογα με την περίπτωση και να διαρκέσει από 1 έως 4 μήνες. Στο πρώτο μέρος, το σχέδιο εργασίας παρουσιάζεται με μορφή με την οποία προτείνεται να εφαρμοστεί στο Γυμνάσιο ή το Λύκειο, ενώ στο δεύτερο μέρος βλέπουμε το ίδιο σχέδιο με κάποιες τροποποιήσεις, κατάλληλες ώστε να εναρμονίζεται με τις απαιτήσεις μαθητών του Δημοτικού σχολείου. Εμείς θα σταθούμε ιδιαίτερα στο μέρος που απευθύνεται στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, μελετώντας προσεκτικά τη δομή και το περιεχόμενό του, καθώς είναι το μοναδικό πρότυπο έργο που πλησιάζει τη δικιά μας προσπάθεια παραγωγής υλικού.

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, το σχέδιο εργασίας του σωματείου, χωρίζεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες:

- Α: Η Γεωγραφία του Πόντου
- Β: Η Ιστορία του Πόντου
- Γ: Η ζωή στον Πόντο
- Δ: Τα ιστορικά γεγονότα του 20^{ου} αιώνα – Γενοκτονία

Ως γενικός στόχος του έργου ορίζεται η γνωριμία των μαθητών με το σημαντικό τμήμα του ελληνισμού, που ευρισκόμενο εκατοντάδες μίλια μακράν του ελλαδικού χώρου, ανέπτυξε σημαντικές ιδιαιτερότητες, που το βοήθησαν να επιβιώσει διατηρώντας την ελληνικότητά του, πολλές φορές μέσα από οριακές συνθήκες. Έπειτα, στην αρχή κάθε θεματικής ενότητας, παρουσιάζονται ξεχωριστά ο γενικός και οι ειδικοί στόχοι, ενώ αμέσως μετά παρατίθενται οι δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες ακολουθούν τη φιλοσοφία της σύγχρονης διδακτικής και των προτάσεων του αναλυτικού προγράμματος για το μάθημα της Ιστορίας, έχοντας χαρακτήρα ομαδοσυνεργατικής, διαθεματικής και βιωματικής προσέγγισης της γνώσης. Οι μαθητές χωρίζονται πριν την έναρξη του προγράμματος σε τρεις ή τέσσερις ομάδες εργασίας. Έτσι, για κάθε θεματικό άξονα παρέχονται δραστηριότητες για όλη την τάξη, όπως αναζήτηση πηγών στο διαδίκτυο, συζήτηση θεμάτων, μελέτη ιστορικής γραμμής κ.ά., ενώ αμέσως μετά ακολουθούν διαφορετικές δραστηριότητες για κάθε ομάδα μαθητών. Στο παρόν σχέδιο εργασίας δεν υπάρχει ιστορικό συγκείμενο, αλλά γίνεται από τους συγγραφείς παραπομπή σε συγκεκριμένη βιβλιογραφία για μελέτη ή σε ψηφιακό υλικό. Τέλος, πριν το κλείσιμο της εκάστοτε ενότητας προτείνονται μέθοδοι αξιολόγησης των μαθητών.

Θα παραθέσουμε ενδεικτικά, από την τρίτη θεματική ενότητα «Η ζωή στον Πόντο», ένα συγκεκριμένο παράδειγμα δραστηριότητας από το σχέδιο εργασίας. Στην υποενότητα των ομαδικών δραστηριοτήτων, η 3^η ομάδα αναλαμβάνει τη μελέτη του ποντιακού πολιτισμού:

Πολιτισμός

- *Εξετάζουν την οργάνωση της ελληνικής κοινότητας Τραπεζούντας και προχωρώντας σε γενικεύσεις εξάγουν συμπεράσματα για τη δομή, την οργάνωση και το ρόλο των ποντιακών κοινοτήτων στη ζωή τους.*
- *Ερευνούν για τα γράμματα και τις τέχνες. Ιδιαίτερα εξετάζουν την εκπαίδευση και το ρόλο της στην ανάπτυξη. Κάνουν ειδική μνεία στα σχολεία του Πόντου και επικεντρώνουν την προσοχή τους στο σημαντικότερο όλων, το σχολείο – πρότυπο του ποντιακού ελληνισμού, το Φροντιστήριο Τραπεζούντας. Φέρνουν εικόνες του σχολείου, των μαθητών του, εκπαιδευτικών του και άλλα σχετικά τεκμήρια.*

- Μελετούν την ανάπτυξη της λογοτεχνίας. Διαβάζουν αποσπάσματα από το βιβλίο του Δ. Ψαθά «Γη του Πόντου». Αναφέρονται στο παραμύθι και το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στην αγωγή των παιδιών. Βρίσκουν ποντιακά παραμύθια. Τα φέρνουν στην τάξη, τα διαβάζουν (στην ποντιακή διάλεκτο αλλά και στη νεοελληνική) και τα δραματοποιούν.
- Κάνουν λόγο για την ανάπτυξη του λαϊκού και λόγιου θεάτρου.
- Προσκαλούν στο σχολείο τους επώνυμους Πόντιους από το χώρο των γραμμάτων, των τεχνών ή του αθλητισμού, τους θέτουν ερωτήματα, με τη μορφή συνέντευξης, για την ιστορία των οικογενειών τους και τη μέχρι σήμερα διαδρομή τους. Καταγράφουν ή βιντεοσκοπούν τις συνεντεύξεις.

Οι δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν ανταποκρίνονται στον παρακάτω μαθησιακό στόχο:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές την πολιτιστική κληρονομιά του ποντιακού ελληνισμού, εντοπίζοντας στοιχεία της ποντιακής παράδοσης στην καθημερινή τους ζωή (γάμος, δομή της οικογένειας, χοροί, τραγούδια, πανάρχαια έθιμα, πχ ταφικό έθιμο, μωμόγεροι, κ.ά.).

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε ότι η παρούσα εργασία αποτελεί μια ουσιαστική και είναι σε θέση να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά από έναν εκπαιδευτικό. Η μελέτη της είναι ιδιαίτερα πρόσφορη όσον αφορά στην παροχή βοήθειας και κατευθύνσεων κατά το δικό μας σχεδιασμό. Ωστόσο, στην εκπόνηση της εργασίας μας θα επιχειρήσουμε να κάνουμε ένα βήμα παραπάνω, εισάγοντας εκτός από δραστηριότητες, και το ιστορικό συγκείμενο στα πρότυπα του σχολικού εγχειριδίου. Επιπλέον, η πρόταση του Σωματείου, έχει τη μορφή σχεδίου εργασίας και μελετά σφαιρικά τον Ποντιακό Πολιτισμό, αγγίζοντας ευρύτερα θέματα, όπως η καθημερινή ζωή ή ο πολιτισμός ενώ αντιθέτως, η εργασία μας, ακολουθώντας τη δομή σχολικού εγχειριδίου, επικεντρώνεται κατά βάση στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, με ψήγματα διεπιστημονικών προεκτάσεων στη Γεωγραφία, στη Γλώσσα και στη Λογοτεχνία.

B' ENOTHTA

EPEYNHTIKO

MEPOS

1. Προβληματισμός

Ο προβληματισμός μας για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας προήλθε από τη διαπίστωση ότι η σύγχρονη νέα γενιά, και ειδικότερα οι μαθητές όλων των βαθμίδων της ελληνικής εκπαίδευσης, έχουν ουσιαστική έλλειψη ιστορικών γνώσεων για ένα σημαντικό κομμάτι της ελληνικής ιστορίας, την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.

Όποιος έχει εμπλακεί ως εκπαιδευτικός ή εκπαιδευόμενος στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δε θα δυσκολευτεί να καταλήξει στην παραπάνω διαπίστωση. Ελάχιστες είναι οι σελίδες των σχολικών ιστορικών εγχειριδίων που αναφέρονται στα γεγονότα της περιόδου της Μικρασιατικής Καταστροφής, του Ποντιακού Ζητήματος και της γενοκτονίας, με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί σημαντικό κενό ιστορικής γνώσης. Δεν είναι δύσκολο, επίσης, να επισημάνει κανείς πως οι οδυνηρές αυτές εποχές και η τραγική για τους Έλληνες κατάληξη του πολέμου, είναι μνήμες που δε μπορούν να συμβάλλουν θετικά στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των νέων Ελλήνων και επιλέγεται σκοπίμως να ακολουθείται πολιτική αποσιώπησής τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Βλάσσης Αγτζίδης (2009, τόμος Α', σσ. 10),

«πολλοί είναι οι λόγοι για τους οποίους επιχειρήθηκε η αποσιώπηση των τραγικών γεγονότων, η απόθεση της τραυματικής εμπειρίας, η απόκρυψη του κόστους της ήττας, ο εξωραϊσμός του τουρκικού εθνικισμού.[...] Η ένταση του Διχασμού, οι ενοχές για την ανορθολογική διαχείριση της μικρασιατικής πρόκλησης και ο κυνικός επαναπροσδιορισμός των νέων διεθνών προσανατολισμών της χώρας, προκάλεσαν την πολιτική της σιωπής και της λήθης».

Άξιο αναφοράς είναι επίσης και το γεγονός πως το ελληνικό κράτος συμπεριέλαβε για πρώτη φορά το Ποντιακό Ζήτημα στα βιβλία της ιστορίας της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μόλις το 1982. Ωστόσο, είναι ηθικά αποδεκτή μια τέτοια στέρηση της ιστορικής μνήμης από μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού και η αδυναμία κατανόησης της ιστορικής τους συνέχειας; Είμαστε ικανοποιημένοι που τα παιδιά μας δε γνωρίζουν τι σημαίνει Πόντιος ή δε μπορούν να προσδιορίσουν στο χάρτη που βρίσκεται η Σμύρνη ή ο Πόντος;

Πρόσφατα βρέθηκα να διδάσκω το μάθημα της ιστορίας σε μαθητές Πέμπτης Δημοτικού σε ιδιωτικό εκπαιδευτικό οργανισμό. Σε ένα από τα κεφάλαια της Βυζαντινής ιστορίας αναφέρεται αποσπασματικά η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και η δυναστεία των Κομνηνών. Τότε άδραξα την ευκαιρία να απευθυνθώ στους μαθητές ρωτώντας τους εάν γνωρίζουν ποιοι είναι οι Πόντιοι και που βρίσκεται η Τραπεζούντα. Η παντελής έλλειψη γνώσεων των παιδιών και η αδυναμία να δώσουν μια απάντηση δεν με εξέπληξε. Στο παρελθόν έχω γίνει αρκετές φορές αποδέκτης αυτής της άγνοιας, όχι μόνο από μαθητές, αλλά και από συζητήσεις με ενήλικες στον κοινωνικό μου περίγυρο.

Αυτή η άγνοια των νεοελλήνων φυσικά και είναι δικαιολογημένη. Τα σχολικά βιβλία της ιστορίας αναφέρονται ελάχιστα και αποσπασματικά στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ενώ η ελληνική πολιτεία δεν κάνει καμιά προσπάθεια ένταξης σχετικών κεφαλαίων στο Αναλυτικό Πρόγραμμα της Ιστορίας. Αντίθετα μάλιστα, το 2015 το υπουργείο Παιδείας, με αιφνιδιαστική του απόφαση αφαίρεσε από την πανελλαδικώς εξεταζόμενη διδακτέα ύλη της Γ΄ Λυκείου το κεφάλαιο *«Ο Παρευξείνιος Ελληνισμός κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα»*.

Ας μιλήσουμε, όμως, πιο συγκεκριμένα, παραθέτοντας τα σημεία έμμεσης ή άμεσης αναφοράς σε θέματα της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού από τα σχολικά

εγχειρίδια του μαθήματος της Ιστορίας, ξεκινώντας από την Τρίτη τάξη του Δημοτικού και καταλήγοντας στην Τρίτη τάξη του Λυκείου.

- **Γ΄ Δημοτικού:** Στην 3^η ενότητα και στο κεφάλαιο 5, συναντάμε αναφορά στον Εύξεινο Πόντο, μέσα από το μύθο των άθλων του Ηρακλή και συγκεκριμένα την επίσκεψη του ήρωα στο βασίλειο των Αμαζόνων στον Πόντο. Κάποιες ακόμα γεωγραφικές αναφορές έχουμε στα μαθήματα που μιλούν για το μύθο του Φρίξου και της Έλλης και της Αργοναυτικής εκστρατείας στην Κολχίδα του Πόντου (4^η ενότητα).
- **Δ΄ Δημοτικού:** Στη 2^η ενότητα με τίτλο Αρχαϊκά Χρόνια και συγκεκριμένα στο 5^ο Κεφάλαιο που σχετίζεται με το Β΄ αποικισμό των ελληνικών φύλων, γίνεται απλή αναφορά για τη δημιουργία ελληνικών αποικιών στον Εύξεινο Πόντο.
- **Ε΄ Δημοτικού:**
  - Στην 4^η ενότητα του βιβλίου με τίτλο *“Το βυζαντινό κράτος και οι γειτονικοί λαοί”*, στο μάθημα 20, υπάρχει εκτενής αναφορά στη φύλαξη των ανατολικών συνόρων από τους Ακρίτες, στα ακριτικά τραγούδια και στο Βασίλειο Διγενή Ακρίτα. Επίσης, στο ίδιο μάθημα παρατίθεται και πηγή με απόσπασμα παραδοσιακού τραγουδιού του Πόντου από τον ακριτικό κύκλο.
  - Προχωρώντας λίγο παρακάτω, στην 6^η ενότητα και στο μάθημα 30β. *“Τα ελληνικά κράτη μετά την Άλωση”*, θα συναντήσουμε αναφορά στην Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, ενώ λίγες σελίδες παρακάτω, στο μάθημα που σχετίζεται με την Άλωση της Πόλης, διαβάζουμε στην ιστορική πηγή 7, έναν παραδοσιακό θρήνο του Πόντου για την πτώση της Κωνσταντινούπολης.
- **Στ΄ Δημοτικού:**
  - Στην ενότητα Β, κεφάλαιο 6, γίνεται σύντομη αναφορά στη μετανάστευση των Ποντίων το 17^ο - 18^ο αιώνα (περίοδος

τουρκοκρατίας) και στην ίδρυση των ελληνικών παροικιών στη νότια Ρωσία και στις Παραδουνάβιες περιοχές.

- Στην ενότητα Δ, υπάρχει ξεχωριστό κεφάλαιο (5^ο) με τίτλο *‘‘Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος’’*. Σ’ αυτό το κεφάλαιο επισημαίνονται μεταξύ άλλων ο τρόπος διοίκησης του Πόντου την περίοδο της τουρκοκρατίας, η πνευματική και οικονομική ανάπτυξη του Πόντου, η έκταση που πήρε το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού και τέλος πραγματοποιείται σύντομη αναφορά στο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας.
- Τέλος, στην ενότητα Ε, κεφάλαιο 5 με τίτλο *‘‘Η Μικρασιατική Καταστροφή’’*, δε συναντάμε καμία αναφορά στη γενοκτονία των Ποντίων στο ιστορικό κείμενο του μαθήματος. Ωστόσο, στο συνοδευτικό κείμενο *Ματιά στο παρελθόν* στο τέλος του κεφαλαίου με τίτλο *‘‘Οι γενοκτονίες των λαών’’*, οι συγγραφείς του σχολικού εγχειριδίου αναφέρουν: *«Η σφαγή και ο συστηματικός διωγμός των Ελλήνων του Πόντου και της Δυτικής Μικράς Ασίας την περίοδο 1914-1922 προσέλαβαν διαστάσεις γενοκτονίας»*.
- **Α΄ Γυμνασίου:** Στο 4^ο Κεφάλαιο *‘‘Αρχαϊκή Εποχή’’*, γίνεται απλή αναφορά στις ελληνικές αποικίες του Ευξείνου Πόντου και στις εμπορικές δραστηριότητες των αποίκων.
- **Β΄ Γυμνασίου:** Καμία ουσιαστική αναφορά.
- **Γ΄ Γυμνασίου:** Μοναδική ουσιαστική αναφορά υπάρχει στο 8^ο κεφάλαιο (*Ο Μικρασιατικός Πόλεμος*) και στην ενότητα 36 με τίτλο *‘‘Ο ελληνισμός της δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου’’*, όπου εντός μιας σύντομης παραγράφου δίνονται πληροφορίες για το κίνημα ανεξαρτητοποίησης των Ποντίων και για την προσωρινή ίδρυση του ποντοαρμενικού κράτους. Επίσης, ορισμένες πληροφορίες σχετικά με τον ελληνισμό του Πόντου κατά τον 20^ο αιώνα δίνονται στην 1^η πηγή της ενότητας.
- **Α΄ Ενιαίου Λυκείου:** Καμία ουσιαστική αναφορά.
- **Β΄ Ενιαίου Λυκείου:** Στο κεφάλαιο 4 (*Η λατινοκρατία και η παλαιολόγεια εποχή 1204-1453*), στην ενότητα 2 γίνεται λόγος για την ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας.

- **Γ΄ Ενιαίου Λυκείου Γενικής Παιδείας:** Στο Γ΄ κεφάλαιο και συγκεκριμένα στην 5^η ενότητα με τίτλο ‘‘Ο Μικρασιατικός Πόλεμος’’, έχουμε αναφορά στην κίνηση για την ανεξαρτησία του Πόντου το 1919 και στη στάση του Βενιζέλου απέναντι στα αιτήματα των Ποντίων. Επίσης, παραθέτεται χάρτης της Δημοκρατίας του Πόντου, των περιοχών δηλαδή που οι Πόντιοι επεδίωκαν να εντάξουν στο νέο κράτος.
- **Γ΄ Ενιαίου Λυκείου Κατεύθυνσης:** Η 5^η ενότητα του σχολικού εγχειριδίου με τίτλο ‘‘Παρευξείνιος Ελληνισμός’’, μέσα από 6 σχετικά κεφάλαια, παρέχει ουσιαστικές πληροφορίες για τον Ποντιακό Ελληνισμό από την περίοδο των αρχαίων αποικιών έως τον 20^ο αιώνα και τη γενοκτονία.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι οι ιστορικές πληροφορίες που παρέχονται μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας όλων των τάξεων της εκπαίδευσης είναι συνοπτικές και ελάχιστες. Εξαιρέση αποτελεί το εγχειρίδιο θεωρητικής κατεύθυνσης της Γ΄ τάξης του Ενιαίου Λυκείου, στο οποίο περιέχεται εκτενής ενότητα για τον Παρευξείνιο Ελληνισμό. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια μονάχα ένα μικρό μέρος της ενότητας βρισκόταν εντός διδακτέας ύλης, ενώ από το 2015 και έπειτα ολόκληρη ενότητα αφαιρέθηκε απ΄ την ύλη. Επομένως, στην ουσία η εν λόγω ενότητα δε διδάσκεται επισήμως και εξαρτάται από τη θέληση του εκάστοτε εκπαιδευτικού εάν θα δοθεί σημασία στην ενότητα ή θα παρακαμφθεί. Στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, απουσιάζουν ουσιαστικές αναφορές στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ενώ χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι στο κεφάλαιο της Μικρασιατικής Καταστροφής του εγχειριδίου της έκτης τάξης, η θέση που κατέχει το γεγονός της γενοκτονίας των Ποντίων είναι η αναφορά, σε μια μόνο σειρά, στο συνοδευτικό κείμενο στο τέλος του κεφαλαίου. Στο εγχειρίδιο της Στ΄ τάξης, μάλιστα, επιχειρείται να παρουσιαστεί κομμάτι της Ιστορίας των Ποντίων κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, μέσα, όμως, από ένα κεφάλαιο όπου συγχωνεύτηκαν σε ένα σύντομο κείμενο οι Έλληνες της Θράκης, της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Στις λοιπές τάξεις της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι αναφορές στον Παρευξείνιο Ελληνισμό είναι επίσης μηδαμινές και περιορισμένες σε μονάχα δύο θέματα: στην ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας τη Βυζαντινή περίοδο και στην κίνηση για δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους το 1919.

Διαπιστώνοντας, λοιπόν, το κενό που υπάρχει στη διδακτέα ύλη του μαθήματος της Ιστορίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και τυγχάνοντας αποδέκτης της ιστορικής άγνοιας των σύγχρονων μαθητών, κατέληξα στον καθορισμό του σκοπού και των επιμέρους στόχων της παρούσας εργασίας. Επιπλέον, η αμιγώς ποντιακή μου καταγωγή, το ηθικό χρέος που αισθάνομαι σαν εκπαιδευτικός και το προσωπικό μου ενδιαφέρον για το θέμα, ήταν βασικοί παράγοντες προσανατολισμού.

Στη μελέτη που ακολουθεί θα προχωρήσουμε στην παραγωγή διδακτικού υλικού με βασικό θεματικό άξονα την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού. Το εκπαιδευτικό υλικό θα έχει τη μορφή σύντομου διδακτικού εγχειριδίου, ενώ θα υπάρχει η δυνατότητα να εφαρμοστεί από τους εκπαιδευτικούς παράλληλα και επικαλυπτικά με το μάθημα της ιστορίας στην τελευταία τάξη του Δημοτικού σχολείου. Ακόμα, στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πακέτο θα περιλαμβάνονται συνοδευτικές δραστηριότητες με διεπιστημονικές προεκτάσεις σε γνωστικούς τομείς της Γεωγραφίας, της Λογοτεχνίας, των Εικαστικών, της Μουσικής και της Γλώσσας. Αξίζει να αναφέρουμε ότι έως και σήμερα δεν έχει υπάρξει επίσημη παρεμφερής διδακτική πρόταση, που να περιλαμβάνει εκτός από δραστηριότητες και συνοδευτικό ιστορικό κείμενο.

2. Ο σκοπός της έρευνας

Όπως προκύπτει από τα όσα προαναφέραμε, θεωρούμε επιτακτική την ανάγκη ένταξης τμημάτων της Ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού στο επίσημο Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος της Ιστορίας σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα, θεωρούμε αναγκαίο να ενταχθεί κεφάλαιο, στα πλαίσια της διδασκαλίας της Μικρασιατικής Καταστροφής, με αναφορά στα δεινά που υπέστησαν οι Έλληνες του Πόντου την ίδια περίοδο. Ωστόσο, όσο το επίσημο ελληνικό κράτος συνεχίζει να περιθωριοποιεί ένα κομμάτι της ελληνικής ιστορίας και να αγνοεί ένα από τα σημαντικότερα εγκλήματα εις βάρος του λαού μας, όπως είναι η γενοκτονία των Ποντίων, οφείλουμε ως εκπαιδευτικοί να αναλάβουμε την ευθύνη που μας αναλογεί και να δράσουμε στα πλαίσια των δυνατοτήτων που μας παρέχονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα. Με αυτό ακριβώς το σκεπτικό, η παρούσα εργασία παρουσιάζει μια εναλλακτική, ρεαλιστική και καινοτόμο λύση κάλυψης των κενών που υπάρχουν στην ύλη του μαθήματος, προτείνοντας την ένταξη του εγχειριδίου διδασκαλίας της ποντιακής ιστορίας στο πρόγραμμα, μέσα από την αξιοποίηση των ωρών της Ευέλικτης Ζώνης.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, θα λέγαμε ότι **βασικός σκοπός** της ερευνητικής μας εργασίας είναι να αναδειχθεί η ιστορική άγνοια των μαθητών σχετικά με θέματα της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, να σχεδιαστεί διδακτικό εγχειρίδιο Ιστορίας του Πόντου για το Δημοτικό Σχολείο και να διερευνηθεί ο βαθμός συμβολής του εγχειριδίου στην ιστορική κατανόηση των μαθητών.

3. Ερευνητικά Ερωτήματα και Υποθέσεις

Το βασικό ερώτημα που μας προβλημάτισε και αφύπνισε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον αφορούσε το τι άραγε γνωρίζουν οι σημερινοί μαθητές για τον Ποντιακό Ελληνισμό και την Ιστορία του. Το παρόν ερώτημα αναλύθηκε σε επιμέρους ερωτήματα και πήρε σάρκα και οστά μέσα από το σχεδιασμό της έρευνάς μας. Με αφορμή το βασικό ερευνητικό ερώτημα προέκυψε η δημιουργία του διδακτικού εγχειριδίου ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, που στοχεύει στην παροχή των πιο ουσιαστικών ζητημάτων σχετικά με το θέμα. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται αναλυτικά όλα τα βασικά και τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, ενώ στη δεύτερη στήλη παραθέτουμε τις αντίστοιχες ερευνητικές υποθέσεις που θα μας καθοδηγήσουν στην ερευνητική διαδικασία.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ
1. Σε ποιο σημείο βρίσκεται το γνωστικό επίπεδο των	1. Οι μαθητές της έκτης τάξης αναμένεται να εμφανίσουν

<p>σημερινών μαθητών της έκτης τάξης του Δημοτικού σχετικά με ζητήματα που αφορούν τον Ποντιακό Ελληνισμό και την Ιστορία του;</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Σε τι ποσοστό οι μαθητές μπορούν να προσδιορίσουν με ακρίβεια γεωγραφικά την τοποθεσία του Εύξεινου Πόντου; ➤ Σε τι βαθμό οι μαθητές γνωρίζουν πολιτισμικά χαρακτηριστικά του Ποντιακού Ελληνισμού; ➤ Σε ποιο επίπεδο βρίσκονται οι ιστορικές τους γνώσεις σχετικά με σημαντικά ιστορικά γεγονότα της Ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού, όπως η Γενοκτονία ή η ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας; 	<p>σημαντικά γνωστικά κενά σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ελάχιστοι μαθητές, ίσως και κανένας, είναι σε θέση να προσδιορίσουν το γεωγραφικό σημείο της περιοχής του Πόντου. ➤ Υποθέτουμε ότι οι γνώσεις των μαθητών για τον πολιτισμό των Ποντίων περιορίζονται στην αναγνώριση της ποντιακής λύρας ως παραδοσιακό όργανο του Πόντου. ➤ Οι μαθητές έχουν σημαντικές ελλείψεις και γνωστική άγνοια σχετικά με σημαντικά θέματα της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, ακόμα και με θέματα που έχουν διδαχθεί σε προηγούμενες τάξεις, όπως η ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας.
<p>2. Σε τι βαθμό το εγχειρίδιο διδασκαλίας ποντιακής ιστορίας που σχεδιάσαμε είναι σε θέση να προσφέρει τις απαραίτητες ιστορικές γνώσεις και δεξιότητες στους μαθητές;</p>	<p>2. Οι μαθητές στην πλειοψηφία τους μετά την επαφή με το εγχειρίδιο θα καλύψουν σε σημαντικό βαθμό τα ιστορικά κενά.</p>

<p>➤ Σε τι επίπεδο βρίσκονται οι γνώσεις των μαθητών γύρω από θέματα της ποντιακής ιστορίας μετά το πέρας της εφαρμογής;</p>	<p>➤ Μετά το τέλος του προγράμματος το σύνολο των μαθητών θα έχει αποκτήσει βασικές γνώσεις για θέματα ιστορίας του Πόντου.</p>
<p>3. Σε τι ποσοστό οι μαθητές ανταποκρίθηκαν στις απαιτήσεις και στο βαθμό δυσκολίας του εγχειριδίου διδασκαλίας;</p>	<p>3. Οι περισσότεροι μαθητές θα ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και στο βαθμό δυσκολίας του εγχειριδίου. Μαθητές με χαμηλότερο γνωστικό επίπεδο ενδέχεται να δυσκολευτούν σε κάποιες απ' τις δραστηριότητες διεπιστημονικού περιεχομένου.</p>

4. Μεθοδολογία Έρευνας

4.1. Δειγματοληψία

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρουν οι Cohen, Morrison και Manion (2007, σσ. 130), η δειγματοληψία που επιλέξαμε ορίζεται ως «βολική» και περιλαμβάνει την επιλογή ατόμων που βρίσκονται κοντά στο περιβάλλον του ερευνητή και λειτουργούν ως υποκείμενα της ερευνητικής διαδικασίας. Ως ερευνητές διαλέξαμε αυτό το δείγμα διότι είχαμε εύκολη πρόσβαση στο συγκεκριμένο σχολείο που επιλέξαμε για την εφαρμογή του προγράμματος. Το σχολείο είναι το 5^ο Δημοτικό Νέας Ιωνίας και η Στ' τάξη με 24 μαθητές, οι οποίοι αποτέλεσαν και τα υποκείμενα της έρευνάς μας. Οι μαθητές προέρχονται από οικογένειες με μεσαίο ή χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και οι σχολικές τους επιδόσεις εκτιμήθηκαν από την εκπαιδευτικό της τάξης άκρως ικανοποιητικές. Επιπλέον, 3 από τους 24 μαθητές ανέφεραν ότι έχουν ποντιακή

καταγωγή από τουλάχιστον έναν πρόγονό τους. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δε σχετίστηκε με την έρευνά μας, όπως για παράδειγμα με τις επιδόσεις τους στο pre-test.

Όπως πολύ καλά γνωρίζουμε, το δείγμα μας είναι μικρό για να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό και παράλληλα δεν επιδιώκουμε να χρησιμοποιήσουμε τα συμπεράσματά μας με σκοπό να τα γενικεύσουμε στον ευρύτερο πληθυσμό, βασιζόμενοι στο παρόν δείγμα. Παρόλα αυτά, το δείγμα μας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας μέσης Στ' τάξης σε σχέση με τον ευρύτερο μαθησιακό πληθυσμό, που περιλαμβάνει μαθητές από όλες τις κοινωνικές τάξεις και από διαφορετικά γνωστικά επίπεδα.

4.2. Είδος έρευνας

Η έρευνα μας κατατάσσεται στο πεδίο των εμπειρικών ερευνών και συγκεκριμένα στις εκπαιδευτικές έρευνες. Μέσα από τη μελέτη μας επιδιώκουμε την προαγωγή και τη βελτιστοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όπως και την εξέλιξη της διδακτικής του μαθήματος της Ιστορίας στο ελληνικό σχολείο. Τα αποτελέσματά μας θα εξαχθούν μετά από διδακτική παρέμβαση στο πεδίο και συστηματική αλληλεπίδραση με τα υποκείμενα της έρευνας.

Η παρούσα έρευνα ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία των ποσοτικών πειραματικών μελετών, αφού το κύριο χαρακτηριστικό της πειραματικής έρευνας είναι ότι ο ερευνητής μελετά το αποτέλεσμα της συστηματικής του παρέμβασης πάνω στην ανεξάρτητη μεταβλητή, ως προς την εξαρτημένη μεταβλητή, έχοντας φροντίσει εξ' αρχής να έχει τις υπόλοιπες μεταβλητές υπό έλεγχο. Πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος την οποία ακολουθεί η έρευνά μας είναι το **προ-πειραματικό σχέδιο**, με μια πειραματική ομάδα και μέτρηση πριν και μετά την παρέμβαση (one group pre-post test). Όπως αναφέρουν οι Cohen και Marion (1994, σσ. 230-231), πολύ συχνά οι εκθέσεις που αναφέρονται στην αξία μιας νέας διδακτικής μεθόδου ή ενδιαφέροντος, που προκαλείται από κάποιον νεωτερισμό στο αναλυτικό πρόγραμμα ή κάτι άλλο, αποκαλύπτουν ότι ένας ερευνητής έχει μετρήσει μία ομάδα βάσει μιας εξαρτημένης μεταβλητής, έπειτα εισάγει έναν πειραματικό χειρισμό και αφού μετρήσει πάλι τις στάσεις της ομάδας μετά την παρέμβαση, προχωρά στον υπολογισμό των διαφορών της βαθμολογίας πριν και μετά το πρόγραμμα. Οι όποιες διαφορές αποδίδονται στις

επιδράσεις του πειραματικού χειρισμού και του προγράμματος που εφαρμόστηκε. Αξίζει, τέλος, να σημειώσουμε, πως όπως υπογραμμίζει και η Σαραφίδου (2011, σσ. 43), οι έρευνες τέτοιου τύπου είναι ανεπαρκείς για την τεκμηρίωση αιτιώδους σχέσης, δε διαθέτουν δηλαδή εσωτερική εγκυρότητα.

4.3. Μεθοδολογία και ερευνητικά εργαλεία

Πριν την έναρξη της παρέμβασής μας ελέγχουμε τις υπάρχουσες γνώσεις των μαθητών μέσω του pre-test. Το pre-test έχει διάρκεια περίπου 10 λεπτών και περιέχει ερωτήσεις γνωστικού περιεχομένου σχετικά με ευρύτερα θέματα της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Αμέσως μετά ακολουθεί η διδακτική μας παρέμβαση με την εφαρμογή του συνοπτικού εγχειριδίου ιστορίας, διάρκειας περίπου 10 διδακτικών ωρών. Το post-test μοιράστηκε μετά τη λήξη των διδασκαλιών και θα περιέχει γενικές αλλά και πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις, κατά αντιστοιχία πάντοτε με τους διδακτικούς στόχους που θέσαμε στο σχεδιασμό της παρέμβασής μας. Από τη διαφορά στην επίδοση ανάμεσα στα δύο τεστ φαίνεται κατά πόσο το διδακτικό εγχειρίδιο και η παρέμβασή μας κρίνονται αποτελεσματικά ή όχι.

Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις που περιέχονται στα 2 τεστ είναι γνωστικού περιεχομένου, αφορούν αποκλειστικά θέματα του Ποντιακού Ελληνισμού, ενώ χωρίζονται σε 3 θεματικές κατηγορίες: **Γεωγραφικός προσδιορισμός, Πολιτισμός και Μυθολογία-Ιστορία**. Μέσω του pre-test, οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν σε 10 γενικές ερωτήσεις εντός 10 λεπτών και με αυτόν τον τρόπο να αποτυπώσουν τις όποιες προϋπάρχουσες γνώσεις τους για το θέμα. Το post-test, που θα ακολουθήσει μετά το πέρας της διδακτικής παρέμβασης, θα διαρκέσει 15 λεπτά, ενώ περιέχει 6 ακόμη ερωτήσεις, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται με σκοπό να διερευνηθεί αν τα παιδιά έχουν κατανοήσει εις βάθος ειδικότερα θέματα της ποντιακής ιστορίας. Τα συμπεράσματά μας θα προκύψουν μετά από τη σύγκριση της επίδοσης των μαθητών στα δύο γνωστικά τεστ.

Εκτός, από τα πειραματικά εργαλεία των τεστ, χρησιμοποιήθηκε και το εργαλείο του **ερωτηματολογίου** (βλ. παράρτημα). Το ερωτηματολόγιο έχει τη μορφή κλειστών ερωτήσεων και μοιράστηκε στους μαθητές στο τέλος του προγράμματος. Ο σχεδιασμός των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε με γνώμονα την ηλικία των μαθητών και το γεγονός ότι οι περισσότεροι εξ αυτών είχαν για πρώτη φορά επαφή με

το συγκεκριμένο ερευνητικό εργαλείο. Για αυτό το λόγο τα ερωτηματολόγια έχουν απλή μορφή κλειστών ερωτήσεων (Ναι, Όχι, Δε γνωρίζω) και είναι σύντομης χρονικής διάρκειας (10 ερωτήσεις-5 λεπτά). Με τη βοήθεια των ερωτηματολογίων αποτυπώθηκε με ποσοτικό τρόπο η άποψη των μαθητών για το βαθμό δυσκολίας του εγχειριδίου και το βαθμό ανταπόκρισής τους στις απαιτήσεις του. Βασικός σκοπός της χορήγησής τους είναι να συμπεράνουμε ως ερευνητές το ποσοστό ανταπόκρισης των μαθητών στις απαιτήσεις του εγχειριδίου και σε δεύτερο επίπεδο (εκτός μετρήσεων έρευνας) να διαπιστώσουμε εάν υπήρχαν σημεία στο εγχειρίδιο που δεν ανταποκρίνονταν με το γνωστικό ή ηλικιακό επίπεδο των μαθητών (π.χ. ιστορική πηγή με δυσνόητο περιεχόμενο), έτσι ώστε να τροποποιηθούν σε μεταγενέστερη έκδοσή του. Θεωρούμε πως δεν υπάρχει συσχέτιση με τη γενική επίδοση, καθώς για παράδειγμα παρά την υψηλή επίδοση που μπορεί να παρουσιάσουν οι μαθητές στο post-test, ενδέχεται να υποδείξουν μια συγκεκριμένη δραστηριότητα που δεν κατάφεραν οι περισσότεροι να ανταποκριθούν. Επομένως, τα **ερευνητικά εργαλεία** μας είναι τα 2 τεστ μέτρησης της επίδοσης πριν και μετά τη διδακτική μας παρέμβαση και το ερωτηματολόγιο μέτρησης του επιπέδου ανταπόκρισης των μαθητών.

Στον πειραματικό σχεδιασμό εξετάζεται η σχέση ανάμεσα στην εξαρτημένη και την ανεξάρτητη μεταβλητή (Σαραφίδου, Γ.-Ο., 2011, σσ. 42). Στη δική μας μελέτη, ως **ανεξάρτητη μεταβλητή** ορίζεται η διδακτική παρέμβαση, με την εφαρμογή ενός πρωτότυπου εκπαιδευτικού υλικού. Η εκπαιδευτική παρέμβαση έχει στόχο να φέρει τους μαθητές σε επαφή με τον Ποντιακό Ελληνισμό και μέσω του διδακτικού εγχειριδίου να τους παρέχει βασικές ιστορικές γνώσεις. Το πρόγραμμά μας χαρακτηρίζεται πρωτότυπο καθώς οι μαθητές δεν έχουν διδαχθεί έως τώρα το συγκεκριμένο κομμάτι της ελληνικής ιστορίας. Ως **εξαρτημένες μεταβλητές** ορίζουμε, πρώτον την επίδοση των μαθητών στο post-test και δεύτερον το επίπεδο ανταπόκρισης των μαθητών στις απαιτήσεις του εγχειριδίου.

5. Υλοποίηση Προγράμματος

5.1. Χρονοδιάγραμμα Εφαρμογής

Το παρόν πρόγραμμα εφαρμόστηκε για πρώτη φορά την άνοιξη του 2016 στα πλαίσια της υλοποίησης διπλωματικής ερευνητικής εργασίας για το πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας «*Σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης και παραγωγής διδακτικού υλικού*». Οι διδασκαλίες έλαβαν χώρα τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο στο 5^ο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ιωνίας στη Στ' Δημοτικού. Η πρώτη μέρα εφαρμογής του προγράμματος ήταν η Παρασκευή 11 Μαρτίου και ακολούθησαν άλλες 6 επισκέψεις στο σχολείο μέχρι και τη Δευτέρα 4 Απριλίου, οπότε πραγματοποιήθηκε η τελευταία διδασκαλία. Το πρόγραμμα εντάχθηκε στο σχολικό πρόγραμμα μέσω των ωρών της Ευέλικτης Ζώνης και της Γυμναστικής αξιοποιώντας συνολικά 10 διδακτικές ώρες. Ο ερευνητής επισκεπτόταν το σχολείο τις ημέρες Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή (εκτός αργιών), αξιοποιώντας κάθε φορά μία ή δυο διδακτικές ώρες από το ημερήσιο ωρολόγιο πρόγραμμα. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε από τον ίδιο τον ερευνητή με την παρουσία του δασκάλου της τάξης κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών ως απλού παρατηρητή. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο ερευνητής δεν είχε καμία προηγούμενη επαφή με τους μαθητές, καθώς επισκέφτηκε πρώτη φορά το συγκεκριμένο σχολείο για τις ανάγκες της έρευνας.

5.2. Δεοντολογία

Κατά την πρώτη ημέρα επίσκεψης στο πεδίο της έρευνας φροντίσαμε σαν ερευνητές να ενημερώσουμε πλήρως τον διευθυντή και τους εμπλεκόμενους εκπαιδευτικούς για το περιεχόμενο της ερευνητικής μας εργασίας και για τις ενέργειες που απαιτούσε η υλοποίηση του προγράμματος. Συζητήσαμε αναλυτικά τα στάδια διεξαγωγής και ολόκληρο το εκπαιδευτικό υλικό της μελέτης, όπως και τα ερευνητικά εργαλεία που θα χρησιμοποιήσουμε. Επίσης, διευκρινίσαμε στους εκπαιδευτικούς πως δε θα χρησιμοποιηθούν τα προσωπικά δεδομένα των μαθητών για τις ανάγκες της έρευνας και πως η όποια συμμετοχή τους στην παροχή ερευνητικών στοιχείων θα γίνεται πάντοτε ανώνυμα. Την ίδια ενημέρωση κάναμε και στους μαθητές κάθε φορά που τους ζητούσαμε να συμπληρώσουν κάποιο ερευνητικό εργαλείο. Τέλος, για την παρουσία μας στο σχολείο ενημερώθηκε ο σχολικός σύμβουλος της περιοχής και οι γονείς των μαθητών.

5.3. Σχεδιασμός διδασκαλιών

Όπως έχουμε προαναφέρει, το πρόγραμμα στηρίζεται κυρίως στην αξιοποίηση του διδακτικού εγχειριδίου Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Προτείνεται η εφαρμογή του στην τελευταία τάξη του Δημοτικού μέσα από τις ώρες της Ευέλικτης Ζώνης και παράλληλα πάντα με την ύλη του επίσημου μαθήματος της Ιστορίας. Ως καταλληλότερη στιγμή εφαρμογής θεωρήθηκε η περίοδος όπου οι μαθητές, βάσει του Αναλυτικού Προγράμματος, διδάσκονται μέσω του σχολικού τους εγχειριδίου τα γεγονότα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής καταστροφής. Επίσης, η ιδανική χρονική διάρκεια για την περάτωση του προγράμματος υπολογίζεται σε 10 με 12 διδακτικές ώρες και καλό θα είναι η διάρκειά του να μην ξεπεράσει τον 1 μήνα. Οι δραστηριότητες που προτείνονται και οι επιδιωκόμενοι διδακτικοί στόχοι ανταποκρίνονται πλήρως στις σύγχρονες θεωρίες διδακτικής της Ιστορίας, καθώς και στις προδιαγραφές που ορίζει το σημερινό Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια πραγματοποιείται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σημαντική προσπάθεια για αναμόρφωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών. Στις μέρες μας, λοιπόν, αυτό που χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό Πρόγραμμα Σπουδών είναι η ύπαρξη του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ). Το καινούριο Αναλυτικό

Πρόγραμμα, ουσιαστικά, απορρίπτει το παραδοσιακό στοιχείο που επικρατούσε προηγουμένως και υιοθετεί τη διαθεματική προσέγγιση, η οποία προσβλέπει στην ενοποίηση της σχολικής γνώσης και πραγματώνεται είτε κατακόρυφα, είτε οριζόντια. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα διαθεματικής προσέγγισης, αποτελούν οι διαθεματικές έννοιες που προτείνονται στο ΔΕΠΠΣ για το μάθημα της Ιστορίας (π.χ. χωροχρόνος, σύστημα κ.ά.), που εξετάζονται σε παράλληλη οριζόντια διασύνδεση με τα άλλα μαθήματα, αλλά και οι προτάσεις για διαθεματικά σχέδια εργασίας και διασύνδεση της Ιστορίας με άλλα γνωστικά αντικείμενα, όπως η Αισθητική Αγωγή, η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή κ.ά. Εκτός από την αναμόρφωση του Αναλυτικού Προγράμματος, διαδραματίζονται και αρκετές αλλαγές, όπως για παράδειγμα στην οργάνωση του σχολικού χρόνου, στη δημιουργία ηλεκτρονικών βιβλίων, στο ρόλο του δασκάλου και του μαθητή. Η σημαντική στροφή προς τα ενδιαφέροντα των μαθητών, ο περιορισμός της γνωσιοκεντρικής γνώσης, η διδακτική αξιοποίηση των ΤΠΕ, ο διαχωρισμός γνώσεων και δεξιοτήτων, το άνοιγμα του σχολείου στην καθημερινή ζωή και η εφαρμογή της ολιστικής προσέγγισης της μάθησης είναι στοιχεία που διατρέχουν όλα τα μαθήματα και χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό το προφίλ του ελληνικού ΑΠ. Εν συνεχεία, όσον αφορά στο μάθημα της Ιστορίας, αξίζει να αναφέρουμε ότι γενικός σκοπός, σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ, είναι η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και της ιστορικής συνείδησης του μαθητή, ώστε να καταστεί ιστορικά εγγράμματος. Μέσα από την καλλιέργεια αυτών των δύο πολύ σημαντικών δεξιοτήτων, ο ιστορικά εγγράμματος μαθητής συνειδητοποιεί πως ο σύγχρονος κόσμος αποτελεί συνέχεια του παρελθόντος και πως ο σύγχρονος ιστορικός ορίζοντας συνδέεται άμεσα με τη ζωή του (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Ελλάδας, Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Ιστορίας, 2003).

Το συγκεκριμένο διδακτικό εγχειρίδιο που σχεδιάσαμε, λοιπόν, μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο και ευέλικτο εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών που επιθυμούν να εμπλουτίσουν τις διδασκαλίες τους, αλλά και να παρουσιάσουν στους μαθητές τους σημαντικές ιστορικές πληροφορίες που απουσιάζουν από την επίσημη διδακτέα ύλη. Είναι στην ευχέρεια κάθε εκπαιδευτικού ο τρόπος που θα επιλέξει να αξιοποιήσει το εγχειρίδιο, τα κεφάλαια που θα διδάξει, καθώς και οι ώρες που θα αφιερώσει. Επιπλέον, οι διδακτικοί στόχοι που αναφέρονται στην επόμενη ενότητα είναι ενδεικτικοί και υπάρχει η δυνατότητα αναπροσαρμογής της στοχοθεσίας, όπως

και των διδακτικών μέσων που προτείνονται ανάλογα πάντα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες κάθε τάξης.

Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι τα στάδια και ο σχεδιασμός της διδασκαλίας εναρμονίζεται πλήρως με τις αρχές της σύγχρονης Διδακτικής Επιστήμης του μαθήματος της Ιστορίας. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Σμυρναίος (2008, σελ. 249-259), μια σύγχρονη και συνάμα ρεαλιστική ωριαία διδασκαλία καλό είναι να ανταποκρίνεται στα παρακάτω βήματα:

1. Έλεγχος των προϋπάρχουσων γνώσεων των μαθητών για το θέμα με τη χρήση του Ιστορικού Χάρτη και της Ιστορικής Γραμμής.
2. Επεξεργασία των προ-οργανωτών του μαθήματος (μικρό κείμενο, εικόνες, ερωτήματα), ώστε να «προβληματίσουμε» τους μαθητές.
3. Είσοδος στο θέμα του κεφαλαίου με τη χρήση κάποιου ιστορικού προπλάσματος, κειμένου, ιστορικής πηγής κ.ά., ενώ παράλληλα αφήνουμε τους μαθητές να υποθέσουν το περιεχόμενο του κεφαλαίου. Εντοπισμός μαθήματος χρονικά και γεωγραφικά μέσα από τη χρήση της Ιστορικής Γραμμής και του Ιστορικού Χάρτη αντίστοιχα.
4. Ιστορική αφήγηση με τη χρήση ρητορικών και μη ρητορικών ερωτήσεων, καταγραφή λέξεων-κλειδιών του μαθήματος και δημιουργία Εννοιολογικού Χάρτη.
5. Επεξεργασία εικόνων και ιστορικών πηγών.
6. Εκπόνηση δραστηριοτήτων και διαθεματικών εργασιών.
7. Αξιολόγηση μαθητών (αρχική, διαμορφωτική ή τελική).

Τέλος, στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζονται συνοπτικά οι διδακτικές ενέργειες που ακολουθήθηκαν κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος και ταυτόχρονα αποτελούν διδακτικές προτάσεις για τους εκπαιδευτικούς που πρόκειται να αξιοποιήσουν το εγχειρίδιο. Η οργάνωση των διδασκαλιών στηρίχθηκε στη βασική δομή των σταδίων διδασκαλίας (γνωστική προετοιμασία, επαφή με νέα δεδομένα, επεξεργασία των δεδομένων, ανακεφαλαίωση-συμπεράσματα), ενώ στην παρουσίαση που έπεται, γίνεται αναφορά στους ειδικούς και διεπιστημονικούς διδακτικούς στόχους κάθε κεφαλαίου, στις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών, στα διδακτικά μέσα και εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν, όπως και στους τρόπους αξιολόγησης.

Σχετικά με την αξιολόγηση των μαθητών προτείνουμε αυτή να έχει διαμορφωτικό χαρακτήρα και να διενεργείται σε κάθε φάση της διδασκαλίας μέσω ερωτήσεων, εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και παρατήρησης της συμμετοχής των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να ανατρέχουν συνεχώς στους αρχικούς στόχους, ώστε να ελέγχουν το επίπεδο κάλυψής τους σε κάθε σημείο της διδακτικής παρέμβασης και μέσα από αυτή τη διαδικασία συνεχούς ανατροφοδότησης ο εκπαιδευτικός οφείλει να αναπροσαρμόζει και να αναδιαμορφώνει κατάλληλα τη διδασκαλία του. Στο τέλος του προγράμματος θα μπορούσε προαιρετικά να δοθεί στους μαθητές γραπτό διαγώνισμα γνωστικού ελέγχου όλων των κεφαλαίων που διδάχθηκαν, ως μια μορφή τελικής αξιολόγησης.

5.4. Διδακτικά πλάνα και διδακτικοί στόχοι

Οι μαθητές ήταν χωρισμένοι σε 5 ομάδες των 4 παιδιών και ανάλογα με την περίπτωση εργάζονταν είτε ομαδικά είτε ατομικά. Η μέθοδος διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκε κυρίως ήταν η άμεση διδασκαλία με τη χρήση διαλόγου και ερωταποκρίσεων. Η εφαρμογή του προγράμματος πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της έρευνάς μας και ακολούθησε επακριβώς τα βήματα που περιγράφονται παρακάτω.

Γενικοί διδακτικοί στόχοι προγράμματος:

Στοχεύουμε ώστε οι μαθητές μετά το τέλος του προγράμματος:

- Να γνωρίσουν τα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού από τον 8^ο αιώνα π.Χ. έως το 1923 μ.Χ..
- Να έρθουν σε επαφή με τον ποντιακό πολιτισμό και να συνειδητοποιήσουν τη στενή του σχέση με το ελληνικό πνεύμα.
- Να μπορούν να ερμηνεύσουν τα ιστορικά γεγονότα και να είναι ικανοί να χρησιμοποιήσουν τα συμπεράσματά τους στο παρόν.

1η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εισαγωγή στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 21

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 15 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 11/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

- Γνωριμία με τους μαθητές.
- Προετοιμασία και πρώτη επαφή με το νέο γνωστικό αντικείμενο.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Η 1η διδασκαλία που πραγματοποιήσαμε αφιερώθηκε στη γνωριμία με τους μαθητές, στη γενική συζήτηση-γνωστική προετοιμασία σχετικά με το θέμα του Ποντιακού Ελληνισμού, στην ανάγνωση του εισαγωγικού κειμένου του εγχειριδίου και τέλος, το τελευταίο τέταρτο οι μαθητές ασχολήθηκαν με το pre-test, που τους διανεμήθηκε ως μέρος της ερευνητικής διαδικασίας. Η ουσιαστική επαφή των μαθητών με το διδακτικό εγχειρίδιο και τη νέα γνώση πραγματοποιήθηκε από τη 2^η διδασκαλία και έπειτα.

2^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: 1^ο Κεφάλαιο-Ο Πόντος στη μυθολογία και ο πρώτος αποικισμός

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 16/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Εντοπίσουν την περιοχή του Πόντου στο χάρτη.
- Γνωρίσουν τους αρχαίους ελληνικούς μύθους που αναφέρονται στον Πόντο.
- Συνειδητοποιήσουν πως οι Έλληνες άποικοι ήταν από τους πρώτους ανθρώπους που έχτισαν πόλεις στα παράλια του Εύξεινου Πόντου.

Διεπιστημονικοί Στόχοι:

- Κατανοήσουν τη σημασία της λέξης *πόντος*.
- Θυμηθούν τον τρόπο εντοπισμού της ζώνης βλάστησης και της κλιματικής ζώνης μιας συγκεκριμένης περιοχής στον παγκόσμιο χάρτη.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Έχουν διδαχθεί ότι κατά τα αρχαία χρόνια οι Έλληνες αποίκησαν σε πολλές περιοχές.
- Γνωρίζουν ότι στη Μικρά Ασία υπήρχαν Έλληνες από τα αρχαία χρόνια.
- Έχουν διδαχθεί για τους μύθους της αργοναυτικής εκστρατείας, των άθλων του Ηρακλή και του Φρίξου και της Έλλης.
- Γνωρίζουν ήδη τα διαφορετικά ήδη των χαρτών και τον τρόπο ερμηνείας τους.
- Γνωρίζουν από τη Γεωγραφία, τον τρόπο εντοπισμού μέσω του χάρτη της κλιματικής ζώνης και της ζώνης βλάστησης μιας περιοχής.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (3 λεπτά)

Σχολιασμός της εικόνας 2 του εγχειριδίου, όπου απεικονίζονται οι Αργοναύτες. Ακολουθεί συζήτηση βασισμένη σε καθοδηγητικά ερωτήματα που απευθύνει ο εκπαιδευτικός στους μαθητές σχετικά με το μύθο της αργοναυτικής εκστρατείας.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (12 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει δυνατά τον τίτλο του κειμένου και ζητά από τους μαθητές να υποθέσουν ποιο θα είναι το περιεχόμενο του μαθήματος. Αμέσως μετά, ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση χρησιμοποιώντας όπου χρειαστεί τον χάρτη της περιοχής.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (25 λεπτά)

Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Η τάξη ασχολείται κυρίως με την πηγή του εγχειριδίου και τις δραστηριότητες εμπέδωσης. Πρώτα από όλα ο δάσκαλος κατευθύνει με ερωτήσεις το διάλογο σχετικά με το περιεχόμενο, το νόημα και τα συναισθήματα που γεννήθηκαν μέσα από την αφήγηση.

Στη συνέχεια οι μαθητές επεξεργάζονται στην ολομέλεια και με τη βοήθεια του χάρτη τις δραστηριότητες 2 και 3, ενώ η 1^η δραστηριότητα δίνεται για εργασία στο σπίτι. Οι μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων επεξεργάζονται τις δραστηριότητες με διεπιστημονικές προεκτάσεις και σημειώνουν σε χαρτί τα αποτελέσματά τους. Για την 1^η δραστηριότητα που αφορά τη σημασία της λέξης *πόντος* χρειάστηκε λεξικό της νέας ελληνικής, ενώ για τη 2^η, παγκόσμιος χάρτης και το σχολικό βιβλίο Γεωγραφίας της Στ'.

4. Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)

Κατασκευή του εννοιολογικού χάρτη του μαθήματος από τους μαθητές στα τετράδιά τους με την υποστήριξη του εκπαιδευτικού. Οι μαθητές καταλήγουν στο γενικό συμπέρασμα του μαθήματος.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει.

6. **Μέσα:** Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε και Γεωγραφίας, πίνακας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας-Πόντου, γεωμορφολογικός Πόντου), λεξικό Ν.Ε.

3^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 2-Το βασίλειο του Πόντου (400 π.Χ.-63 π.Χ.)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 23

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 18/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Πληροφορηθούν για την ύπαρξη του ποντιακού βασιλείου και για τη δράση του βασιλιά Μιθριδάτη.
- Περιγράψουν την κατάσταση των ποντιακών πόλεων κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κατοχής.
- Συνειδητοποιήσουν την έντονη επιρροή που είχε το ελληνικό στοιχείο στο Βασίλειο του Πόντου.

Διεπιστημονικός Στόχος:

- Να κατανοήσουν τη σημασία της λέξης *μιθριδατισμός* και να είναι σε θέση να τη χρησιμοποιούν στο λόγο τους, με τη μεταφορική αλλά και την κυριολεκτική έννοια.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Γνωρίζουν ότι περίπου τον 5^ο π.Χ. στον ανατολικό κόσμο κυριαρχούσαν οι Πέρσες.
- Γνωρίζουν το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι Ρωμαίοι κυριάρχησαν στον τότε γνωστό κόσμο (Ρωμαϊκή εποχή).

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (3 λεπτά)

Προβολή μέσω του προτζέκτορα φωτογραφίας από μια ρωμαϊκή λεγεώνα. Καλούμε τους μαθητές να θυμηθούν το συγκεκριμένο στρατιωτικό σχηματισμό, όπως και τις γνώσεις που απέκτησαν στην περσινή τάξη για τη ρωμαϊκή περίοδο.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (12 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει δυνατά τον τίτλο του κειμένου και ζητά από τους μαθητές να υποθέσουν ποιο θα είναι το περιεχόμενο του μαθήματος. Αμέσως μετά, ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση χρησιμοποιώντας όπου χρειαστεί τον χάρτη της περιοχής.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (25 λεπτά)

Σχολιασμός του μαθήματος και των συνοδευτικών εικόνων του εγχειριδίου στην ολομέλεια. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Οι μαθητές επεξεργάζονται την πηγή και απαντούν ατομικά στα τετράδιά τους τη 2^η δραστηριότητα, ενώ η 1^η δραστηριότητα δίνεται για εργασία στο σπίτι. Στη συνέχεια, οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες και με τη βοήθεια του λεξικού, αλλά και του εκπαιδευτικού επεξεργάζονται τη διεπιστημονική δραστηριότητα, που αφορά τη σημασία της λέξης *μυθριδατισμός*. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης των ομάδων σχολιάζονται σε όλη την τάξη.

4. Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)

Εξαγωγή πλαγιότιτλων στο κείμενο της ιστορικής αφήγησης του εγχειριδίου μέσα από διάλογο με όλη την τάξη.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει.

6. **Μέσα:** Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, πίνακας, φωτογραφία ρωμαϊκής λεγεώνας, προτζέκτορας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας), λεξικό Ν.Ε.

4^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 3-Ο Βυζαντινός Πόντος (330 μ.Χ.-1204 μ.Χ.)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 21/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Είναι σε θέση να αφηγούνται τα βασικά γεγονότα της Βυζαντινής περιόδου στον Πόντο.
- Πληροφορηθούν για τους Ακρίτες και για τον τρόπο που έδρασαν.
- Περιγράψουν τους λόγους που ο Πόντος θεωρούταν από τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου σημαντική γεωστρατηγική θέση.
- Αναγνωρίσουν το ρόλο της Χριστιανοσύνης και των ακριτικών τραγουδιών στη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας του Βυζαντινού Πόντου.
- Αιτιολογούν την ελληνικής υπόσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Διεπιστημονικοί στόχοι:

- Να ξαναθυμηθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του ακριτικού έπους και να είναι σε θέση να τα εντοπίσουν μέσα σε ένα ακριτικό τραγούδι.
- Να συμπεράνουν την ελληνική υπόσταση του ποντιακού πολιτισμού, εντοπίζοντας παραλλαγές ακριτικών τραγουδιών του Πόντου, από διαφορετικές περιοχές της ελληνικής επικράτειας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Είναι σε θέση να οριοθετήσουν το χρονικό διάστημα από την ίδρυση έως και την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.
- Γνωρίζουν πως κατά την Βυζαντινή περίοδο, διαδόθηκε η χριστιανική θρησκεία και αποτέλεσε το κύριο χαρακτηριστικό της Αυτοκρατορίας.
- Έχουν διδαχθεί στο παρελθόν ακριτικά τραγούδια.
- Μπορούν να εντοπίσουν σε ένα λογοτεχνικό έργο προσωποποιήσεις, μεταφορές και εικόνες.
- Γνωρίζουν τι σημαίνει ο λογοτεχνικός όρος *παραλλαγή*.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (5 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει τον τίτλο του μαθήματος «*Ο Βυζαντινός Πόντος*» στους μαθητές. Με αφορμή τον τίτλο ξεκινά συζήτηση σχετικά με τη Βυζαντινή περίοδο και οι μαθητές ξαναθυμούνται σύντομα τα όσα έμαθαν στο μάθημα της Ιστορίας στην Πέμπτη τάξη.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (10 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση χρησιμοποιώντας όπου χρειαστεί τον χάρτη της περιοχής ή πραγματοποιεί σχολιασμό σχετικά με το περιεχόμενο του μαθήματος και παραπέμπει τους μαθητές στις συνοδευτικές εικόνες 1 και 2.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (29 λεπτά)

Οι μαθητές υποβάλουν ερωτήσεις σχετικά με το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και σχολιάζουν όλοι μαζί το νέο μάθημα. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Κατά το σχολιασμό της εικόνας 1 (μοναστήρι Παναγίας Σουμελά στον Πόντο), οι μαθητές ερωτώνται, εάν γνωρίζουν πού βρίσκεται η μεγάλη εκκλησία της Παναγίας Σουμελά στην Ελλάδα. Με τη βοήθεια της εικόνας 2 (Διγενής Ακρίτας), πραγματοποιείται σύνδεση με τη λογοτεχνία και η τάξη συζητά για τα ακριτικά τραγούδια.

Ακολουθεί ανάγνωση των πηγών του εγχειριδίου, συζήτηση για το περιεχόμενό τους και επίλυση αποριών. Οι δύο δραστηριότητες εμπέδωσης δίνονται ως εργασίες για το σπίτι. Οι μαθητές έπειτα εργάζονται πάνω στις

δραστηριότητες με προεκτάσεις, όπου γίνεται διεπιστημονική σύνδεση με το μάθημα της λογοτεχνίας και τα ακριτικά τραγούδια. Η 1^η και 2^η διεπιστημονική δραστηριότητα στοχεύουν στη λογοτεχνική επεξεργασία της πηγής 1. Η 1^η δραστηριότητα γίνεται προφορικά, ενώ απαραίτητη θεωρείται η χρήση κάποιου ανθολογίου του Δημοτικού σχολείου, όπου περιέχεται παράδειγμα ακριτικού τραγουδιού. Για την 3^η δραστηριότητα οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες και με τη βοήθεια του διαδικτύου ή της σχολικής βιβλιοθήκης, αναζητούν άλλα ακριτικά τραγούδια από το έπος του Διγενή. Κάθε ομάδα επιλέγει ένα και το παρουσιάζει στην τάξη. Η τελευταία δραστηριότητα απαιτεί παραπάνω χρόνο και μπορεί να συνεχιστεί στο σπίτι ή προτιμότερα σε κάποια άλλη ώρα της Ευέλικτης Ζώνης.

4. Ανακεφαλαίωση (1 λεπτό)

Ο εκπαιδευτικός ζητά από έναν μαθητή να ανακεφαλαιώσει προφορικά και συνοπτικά το περιεχόμενο του σημερινού μαθήματος.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει.

6. Μέσα: Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, ηχεία, ανθολόγιο, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας).

5^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 4-Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας (1204-1261)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 23/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Είναι σε θέση να περιγράψουν την εξέλιξη της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας και το ρόλο που διαδραμάτισε κατά την περίοδο 1204-1461.
- Αντιληφθούν την ανάδειξη της πόλης της Τραπεζούντας ως σπουδαίου πολιτισμικού και οικονομικού κέντρου του ποντιακού Ελληνισμού.
- Αξιοποιούν τη γνώση τους για να συσχετίσουν τη διάδοση και διατήρηση του ελληνικού πνεύματος στον Πόντο με την ύπαρξη της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας.

Διεπιστημονικοί στόχοι:

- Εκφράσουν μέσω της ζωγραφικής, τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, εικονογραφώντας το περιεχόμενο της πηγής του βιβλίου.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Γνωρίζουν ότι το 1204 πραγματοποιήθηκε η άλωση της Πόλης από τους Φράγκους.
- Θυμούνται από την Ιστορία της Ε΄ πως μετά την άλωση από τους Φράγκους, δημιουργήθηκαν 4 νέα ελληνικά κράτη, ένα εξ΄ αυτών ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας.
- Γνωρίζουν τις βασικές τεχνικές σχεδίασης από το μάθημα των Εικαστικών.

1. **Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (5 λεπτά)**

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει στην τάξη το απόσπασμα με τίτλο «*Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας*», από το μάθημα 30β. του σχολικού εγχειριδίου Ιστορίας της Ε΄ Δημοτικού (Ενότητα Στ, σελίδα 93). Οι μαθητές μέσα από συζήτηση ξαναθυμούνται τα γεγονότα της περιόδου.
2. **Επαφή με νέα δεδομένα (10 λεπτά)**

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση χρησιμοποιώντας όπου χρειαστεί τον χάρτη της περιοχής, το χάρτη στην εικόνα 2 του εγχειριδίου ή πραγματοποιεί σχολιασμό σχετικά με το περιεχόμενο του μαθήματος.
3. **Επεξεργασία των νέων δεδομένων (25 λεπτά)**

Οι μαθητές σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και εκφράζουν τις όποιες απορίες τους. Ο εκπαιδευτικός, παράλληλα, με τη βοήθεια των μαθητών σχεδιάζει στον πίνακα τον εννοιολογικό χάρτη του μαθήματος. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Ακολουθεί, η ανάγνωση των πηγών και η προφορική επεξεργασία της 2^{ης} δραστηριότητας εμπέδωσης. Η 1^η δραστηριότητα δίνεται για γραπτή εργασία στο σπίτι. Η διεπιστημονική δραστηριότητα απαιτεί την εικονογράφηση της 2^{ης} πηγής και πραγματοποιείται ατομικά. Ο εκπαιδευτικός λαμβάνει ένα σχέδιο από κάθε μαθητή ως ατομικό μαθησιακό προϊόν.
4. **Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)**

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να εξάγουν ατομικά πλαγιότιτλους για κάθε παράγραφο του νέου μαθήματος.
5. **Αξιολόγηση**

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει.
6. **Μέσα:** Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, εγχειρίδιο Ιστορίας Ε΄ Δημοτικού, υπολογιστής, ηχεία, πίνακας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας).

6^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 5-Ο πολιτισμός του Πόντου

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 90 λεπτά (2 διδακτικές ώρες)

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 28/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Εξάγουν το συμπέρασμα, ότι η ποντιακή διάλεκτος αποτελεί μια μορφή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.
- Σχηματίσουν μια γενική εικόνα για τις καθημερινές ασχολίες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων του Πόντου.
- Γνωρίσουν τη μουσική παράδοση των Ποντίων μέσα από τη βιωματική επαφή με την ποντιακή λύρα και τους παραδοσιακούς ποντιακούς χορούς.
- «Επισκεφτούν» τις μεγαλουπόλεις του Πόντου μέσω της τεχνολογίας και του δορυφόρου.
- Επεξεργαστούν δημιουργήματα της ποντιακής λογοτεχνικής παράδοσης.

Διεπιστημονικοί στόχοι:

- Συσχετίσουν τη λογοτεχνική παράδοση με την ευρύτερη ελληνική, μέσα από την επεξεργασία του ποντιακού ποιήματος *‘Της τρίχας το γεφύρι’* (παραλλαγή του δημοτικού τραγουδιού *‘Το γεφύρι της Άρτας’*).
- Ξαναθυμηθούν τι είναι οι *παραλλαγές* και να εντοπίσουν μερικές από διάφορα μέρη της Ελλάδας.
- Εξασκηθούν στην παραγωγή ομόρριζων λέξεων στη νέα ελληνική γλώσσα, από τις αρχικές λέξεις στην αρχαία και ποντιακή γλώσσα.
- Συνειδητοποιήσουν την άμεση σχέση ανάμεσα στις δυο γλώσσες, μέσα από τη μορφολογική επεξεργασία λέξεων της ποντιακής διαλέκτου και της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Έχουν διδαχθεί στο παρελθόν το δημοτικό τραγούδι «*Το γεφύρι της Άρτας*».
- Γνωρίζουν τη σημασία του λογοτεχνικού όρου παραλλαγή.
- Είναι σε θέση να χρησιμοποιούν την εφαρμογή δορυφορικής πλοήγησης Google Earth.
- Είναι ικανοί να διαχειριστούν ένα διαδικτυακό λεξικό.
- Μπορούν να εντοπίσουν τη γλωσσική ρίζα μια λέξης και να σχηματίσουν παράγωγα.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (3 λεπτά)

Παρουσιάζεται σε όλη την τάξη μέσω του προτζέκτορα βίντεο με τον πυρρίχιο χορό Ποντίων χορευτών από την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών αγώνων. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (12 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση, παραπέμποντας παράλληλα στις συνοδευτικές εικόνες του κεφαλαίου.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (70 λεπτά)

1^ο μέρος (30 λεπτά)

Οι μαθητές σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και εκφράζουν τις όποιες απορίες τους. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Έπειτα, ακολουθεί, η επεξεργασία της ομαδικής 2^{ης} δραστηριότητας εμπέδωσης, όπου απαιτείται η μεταφορά των μαθητών στο εργαστήριο πληροφορικής. Κάθε ομάδα σχεδιάζει την παρουσίασή της σχετικά με μια πόλη που διάλεξε και την προβάλλει στον προτζέκτορα (ομαδικό μαθησιακό προϊόν). Η 1^η δραστηριότητα εμπέδωσης δίνεται για περαιτέρω εξάσκηση στο σπίτι.

2^ο μέρος (40 λεπτά)

Οι μαθητές επιστρέφουν στην τάξη, όπου πραγματοποιείται επίσκεψη από λυράρη που παίζει ποντιακή μουσική, παρουσιάζει το όργανο στους μαθητές και συζητά μαζί τους. Οι μαθητές συμπληρώνουν φύλλο εργασίας σχετικό με

τα μέρη της λύρας (βλ. παράρτημα). Επεξεργαζόμαστε τις δραστηριότητες με προεκτάσεις, όπου γίνεται διεπιστημονική συσχέτιση με τη λογοτεχνία (δημοτικά τραγούδια-παραλλαγές), αλλά και τη γλώσσα (ομόρριζα, παράγωγα). Οι πρώτες δύο διεπιστημονικές δραστηριότητες εκτελούνται προφορικά και ομαδικά, ενώ η τρίτη ατομικά στο εγχειρίδιο Ιστορίας του Π.Ε.

4. Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός με την καθοδήγηση των μαθητών σχεδιάζει στον πίνακα τον εννοιολογικό χάρτη του μαθήματος.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στη 2^η δραστηριότητα εμπέδωσης και στο μαθησιακό προϊόν κάθε ομάδας.

6. **Μέσα:** Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, ηχεία, προτζέκτορας, πίνακας, ποντιακή λύρα, βίντεο, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας), εφαρμογή Google Earth, λεξικό Ν.Ε., φύλλο εργασίας, διαδικτυακό λεξικό ποντιακής διαλέκτου.

7^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 6 - Η Τουρκοκρατία στον Πόντο (1461-1914)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 30/3/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Πληροφορηθούν για τα σημαντικότερα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στον Πόντο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.
- Συνειδητοποιήσουν τη συμβολή που είχε η ίδρυση του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας στη διατήρηση της ελληνικής πολιτισμικής και πνευματικής ύπαρξης του Πόντου.

- Βιώσουν την καταπίεση και τον εκφοβισμό που έζησαν οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου μέσω της ιστορικής ενσυναίσθησης.
- Κατανοήσουν τους λόγους της μετανάστευσης χιλιάδων Ποντίων προς τη Ρωσία και τη Γεωργία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, αλλά και να εικάσουν τις συνέπειες που είχε αυτή η μετακίνηση πληθυσμού.
- Εντοπίσουν τις περιοχές μετοίκισης των κατοίκων του Πόντου και να υποθέσουν τις δυσκολίες που τυχόν συνάντησαν ως πρόσφυγες στη διαδρομή και στη νέα τους πατρίδα, μέσα από τη μελέτη της δορυφορικής απεικόνισης του χάρτη της περιοχής.
- Αποκτήσουν μια γενική εικόνα για τις πληθυσμιακές μεταβολές του πληθυσμού του Πόντου κατά την περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας και να είναι σε θέση να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους αυτές συντελέστηκαν.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Οι μαθητές γνωρίζουν πως μετά το 1453 στην Ελλάδα και στη Μικρά Ασία κυριαρχούν οι Οθωμανοί Τούρκοι (Τουρκοκρατία).
- Έχουν διδαχθεί ξανά στο παρελθόν το φαινόμενο των κρυπτοχριστιανών κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.
- Είναι σε θέση να χρησιμοποιούν την εφαρμογή πλοήγησης Google Maps.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (5 λεπτά)

Καλούμε τους μαθητές να σχολιάσουν την εικόνα 1 του εγχειριδίου, όπου απεικονίζεται το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας. Μέσω καθοδηγητικών ερωτήσεων του εκπαιδευτικού, οι μαθητές επιχειρούν να υποθέσουν τι ήταν το συγκεκριμένο ίδρυμα, ανασύροντας παράλληλα από τη μνήμη τους όσα έμαθαν για το θέμα, στην Ιστορία της Ε'. Έπειτα, ο δάσκαλος διαβάζει τον τίτλο και το εισαγωγικό κείμενο και παροτρύνει τους μαθητές να μαντέψουν το περιεχόμενο του νέου μαθήματος.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (10 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση, παραπέμποντας παράλληλα στις συνοδευτικές εικόνες του κεφαλαίου.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (25 λεπτά)

Οι μαθητές σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και εκφράζουν τις όποιες απορίες τους. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Αμέσως μετά, οι μαθητές διαβάζουν την πηγή, σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενό της και απαντούν ατομικά στη 2^η δραστηριότητα εμπέδωσης (παραγωγή γραπτού λόγου). Η 1^η και 4^η δραστηριότητα αποτελούν εργασίες για το σπίτι. Η 3^η δραστηριότητα απαιτεί τη χρήση υπολογιστή και προτζέκτορα και υλοποιείται προφορικά στην ολομέλεια της τάξης με την παρότρυνση του εκπαιδευτικού. Στο παρόν κεφάλαιο δεν υπάρχουν διεπιστημονικές δραστηριότητες.

4. Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)

Κάθε μαθητής επιχειρεί να σχεδιάσει στο τετράδιό του τον εννοιολογικό χάρτη του νέου μαθήματος, με την υποστήριξη πάντοτε του εκπαιδευτικού.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στη 2^η δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου.

6. Μέσα: Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, ηχεία, προτζέκτορας, πίνακας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας), εφαρμογή Google Maps, λεξικό.

8^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 7 - Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Α΄ φάση:1914-1918)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 45 λεπτά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 1/4/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ:

Οι παρακάτω στόχοι αναφέρονται στα κεφάλαια 7 και 8 (Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου).

Οι μαθητές να:

Ειδικοί στόχοι:

- Γνωρίσουν τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου αυτής (α΄ και β΄ φάση γενοκτονίας) και τα αίτια που οδήγησαν στον ξεριζωμό και τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.
- Αποσαφηνίσουν τους όρους εθνικισμός, μαζικές σφαγές, εκτοπισμός, διωγμός, γενοκτονία, καταστροφή, πρόσφυγας, μετανάστης.
- Συνειδητοποιήσουν το μέγεθος του εγκλήματος της γενοκτονίας και τη σημασία καταδίκης και αποτροπής του.
- Κατανοήσουν τις συνέπειες που είχε για τους Έλληνες της Ανατολής η εμφάνιση του κινήματος των Νεοτούρκων.
- Αντιληφθούν πως η μέθοδος στρατολόγησης στα τάγματα εργασίας ήταν ένα σχέδιο έμμεσης εξόντωσης του χριστιανικού πληθυσμού.
- Μάθουν ότι η ίδρυση του ποντιακού αντάρτικου είχε χαρακτήρα αυτοάμυνας και προστασίας των υπόλοιπων Ελλήνων του Πόντου.
- Εξάγουν το συμπέρασμα πως οι Τούρκοι χρησιμοποίησαν ως πρόφαση και δικαιολογία για τις επιθέσεις τους τη δράση του αντάρτικου του Πόντου.
- Επεξεργαστούν τις γραπτές πηγές με τα έγγραφα και τις μαρτυρίες και να είναι σε θέση να τεκμηριώσουν τη διάπραξη γενοκτονίας από τους Νεότουρκους.
- Πληροφορηθούν για την ύπαρξη και άλλων γενοκτονιών ανά τον κόσμο και να κατανοήσουν τα χαρακτηριστικά τους.
- Νιώσουν τα συναισθήματα των προσφύγων που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους, μέσα από τη συμμετοχή σε βιωματικές δραστηριότητες.
- Ξαναθυμηθούν τα γεγονότα της περιόδου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής εκστρατείας.

- Αντιληφθούν τις συνέπειες της συμμετοχής της Ελλάδας καθώς και της έκβασης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής εκστρατείας για τους κατοίκους του Πόντου.
- Είναι σε θέση να εξηγήσουν τους λόγους για τους οποίους το κίνημα για την ανεξαρτησία του Πόντου απέτυχε.
- Επιχειρηματολογήσουν υπέρ και κατά της χρήσης του όρου γενοκτονία και να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι ο όρος ανταποκρίνεται στα γεγονότα που συντελέστηκαν στον Πόντο την περίοδο 1914-1923.
- Πληροφορηθούν για τον τρόπο αντιμετώπισης των νεοαφιχθέντων προσφύγων του Πόντου και της Μικράς Ασίας, από ένα μεγάλο μέρος Ελλήνων.
- Κατανοήσουν τη σημασία των γεγονότων της περιόδου για τη διαμόρφωση του Ελληνισμού όπως τον ξέρουμε σήμερα.

Διεπιστημονικοί στόχοι

- Έρθουν σε επαφή με λογοτεχνικά κείμενα που αναφέρονται στα γεγονότα της περιόδου.
- Ξαναθυμηθούν τα χαρακτηριστικά του πεζού λόγου και τις αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποιούν οι πεζογράφοι.
- Διαβάσουν σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του σπουδαίου Μικρασιάτη συγγραφέα, Ηλία Βενέζη.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Οι μαθητές γνωρίζουν πως το 1922 συντελέστηκε η Μικρασιατική Καταστροφή οδηγώντας χιλιάδες Έλληνες να μεταναστεύσουν από την Τουρκία προς την Ελλάδα.
- Γνωρίζουν τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και το ρόλο της Ελλάδας σε αυτόν.
- Έχουν διδαχθεί και επεξεργαστεί στο παρελθόν λογοτεχνικά έργα πεζογραφίας.
- Ικανότητα διαχείρισης του προγράμματος προβολής παρουσιάσεων των Windows.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (5 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός προβάλλει στον προτζέκτορα μια φωτογραφία του Ελευθέριου Βενιζέλου, ως αφορμή για την έναρξη συζήτησης σχετικά με τα γεγονότα της περιόδου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σκοπός του διαλόγου είναι οι μαθητές να ξαναθυμηθούν όσα έμαθαν στο σχετικό κεφάλαιο της Ιστορίας Στ΄.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (10 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση, παραπέμποντας παράλληλα στις συνοδευτικές εικόνες του κεφαλαίου. Κατά τη διάρκεια της ιστορικής αφήγησης θεωρείται απαραίτητη η χρήση του γεωγραφικού χάρτη της περιοχής, καθώς και η απόδοση ιδιαίτερης βαρύτητας στην επεξήγηση των όρων: γενοκτονία, εθνικιστικό κίνημα, εκτοπισμοί.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (29 λεπτά)

Οι μαθητές σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και εκφράζουν τις όποιες απορίες τους. Ο εκπαιδευτικός δίνει ιδιαίτερη σημασία στην επεξήγηση των όρων του κεφαλαίου. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Οι μαθητές, σε δεύτερο στάδιο, διαβάζουν τις πηγές με τις μαρτυρίες και πραγματοποιούν διάλογο μεταξύ τους, τον οποίο καθοδηγεί με ερωτήσεις ο εκπαιδευτικός.

Η 1^η δραστηριότητα εμπέδωσης είναι η κατ' οίκον εργασία των μαθητών, ενώ η 3^η βιωματική δραστηριότητα πραγματοποιείται αμέσως μετά την ανάγνωση της πηγής 2 και οι μαθητές απαντούν ατομικά στα τετράδιά τους. Οι απαντήσεις τους, διαβάζονται προς όλη την τάξη και σχολιάζονται.

Η 2^η δραστηριότητα εμπέδωσης απαιτεί τον χωρισμό της τάξης σε 3 ομάδες και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της εργασίας στο πρόγραμμα Power Point. Οι ομάδες αναζητούν πληροφορίες, τις οργανώνουν, τις καταγράφουν στο πρόγραμμα προβολής παρουσιάσεων και επιλέγουν ένα άτομο που θα αναλάβει την παρουσίαση στην τάξη. Απαραίτητη θεωρείται η μεταφορά στο εργαστήριο πληροφορικής, η επίσκεψη στη βιβλιοθήκη του σχολείου και η χρήση του προτζέκτορα. Για να μην υπερβούμε το χρονοδιάγραμμα οι

αναζητήσεις καλό είναι να πραγματοποιηθούν κατά τη διάρκεια κάποιας άλλης ώρας της Ευέλικτης Ζώνης.

Η διεπιστημονική δραστηριότητα τέλος προτείνει την επεξεργασία αποσπασμάτων του αφηγηματικού έργου του Βενέζη και η τάξη εργάζεται σε ομάδες. Μια ομάδα μαθητών αναζητά στη βιβλιοθήκη του σχολείου, άλλα έργα του Βενέζη, καθώς και βιογραφικά στοιχεία του, τα οποία ανακοινώνει σε όλη την τάξη.

4. Ανακεφαλαίωση (1 λεπτό)

Ο εκπαιδευτικός αναθέτει σε έναν μαθητή να ανακεφαλαιώσει προφορικά τα σημαντικότερα σημεία από το σημερινό μάθημα.

5. Αξιολόγηση

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στη 2^η δραστηριότητα εμπέδωσης, όπου οι μαθητές εργάζονται ομαδικά και παρουσιάζουν το μαθησιακό τους προϊόν σε όλη την τάξη.

6. Μέσα: Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, ηχεία, προτζέκτορας, πίνακας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας), βαλίτσα, φωτογραφία Ελ. Βενιζέλου, πρόγραμμα Power Point, βιβλίο με το έργο του Βενέζη «*Το νούμερο 31328*».

9^η διδασκαλία

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Κεφάλαιο 8 - Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Β' φάση:1919-1922)

ΑΡΙΘΜ. ΜΑΘΗΤ.: 24

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 90 λεπτά (2 διδακτικές ώρες)

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 4/4/2016

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ:

Προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες μαθητών:

- Οι μαθητές έχουν διδαχθεί τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Ελλάδα μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη Μικρασιατική Καταστροφή και το προσφυγικό ζήτημα.

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία των μαθητών (5 λεπτά)

Η εικόνα 3 (καραβάνι Ελλήνων προσφύγων) προβάλλεται στον προτζέκτορα. Ο εκπαιδευτικός ζητά απ' τους μαθητές να περιγράψουν αυτό που βλέπουν και να προσπαθήσουν να υποθέσουν το περιεχόμενο του σημερινού μαθήματος.

2. Επαφή με νέα δεδομένα (40 λεπτά)

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να κλείσουν τα βιβλία και ξεκινά την ιστορική αφήγηση, παραπέμποντας παράλληλα στις συνοδευτικές εικόνες του κεφαλαίου. Η ιστορική αφήγηση συνοδεύεται με αποσπάσματα σχετικού ντοκιμαντέρ για τη γενοκτονία και τον Ποντιακό Ελληνισμό που προβάλλονται στην τάξη. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην αποσαφήνιση των όρων 'πρόσφυγας'- 'μετανάστης'.

3. Επεξεργασία των νέων δεδομένων (30 λεπτά)

Οι μαθητές σχολιάζουν όλοι μαζί το περιεχόμενο του νέου μαθήματος και εκφράζουν τις όποιες απορίες τους. Ο εκπαιδευτικός δίνει ιδιαίτερη σημασία στην επεξήγηση των όρων του κεφαλαίου. Συμπληρώνεται η ιστορική γραμμή που βρίσκεται στη 2^η σελίδα του εγχειριδίου. Οι μαθητές, σε δεύτερο στάδιο, διαβάζουν τις πηγές, συζητούν και παράλληλα επεξεργάζονται τις σχετικές δραστηριότητες.

Η 1^η δραστηριότητα εμπέδωσης είναι η κατ' οίκον εργασία των μαθητών, ενώ αμέσως μετά θα ακολουθήσει η 2^η δραστηριότητα που σχετίζεται με την προβολή του ντοκιμαντέρ (παραγωγή γραπτού λόγου-ατομικό μαθησιακό προϊόν).

Η 3^η βιωματική δραστηριότητα απαιτεί το χωρισμό της τάξης σε 3 ομάδες και η συνεχής υποστήριξη-καθοδήγηση του εκπαιδευτικού καθ' όλη τη διάρκειά της κρίνεται σκόπιμη. Η δραστηριότητα ολοκληρώνεται με την εξαγωγή των τελικών συμπερασμάτων μετά από διερευνητικό διάλογο ανάμεσα στις ομάδες

Η 4^η δραστηριότητα, τέλος, συνοδεύεται με την ανάγνωση της πηγής 3 και πραγματοποιείται μέσω προφορικής συζήτησης στην τάξη, την οποία κατευθύνει ο εκπαιδευτικός με καθοδηγητικά ερωτήματα.

4. Ανακεφαλαίωση (5 λεπτά)

Με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, κάθε μαθητής σχεδιάζει στο τετράδιό του τον εννοιολογικό χάρτη του μαθήματος.

5. Αξιολόγηση (10 λεπτά)

Είναι διαμορφωτική και πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής ώρας. Βασίζεται κυρίως στη συμμετοχή και στην ορθή γνωστική παρέμβαση των μαθητών στη διδασκαλία και στις δραστηριότητες που έχουμε αναθέσει. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στη 3^η δραστηριότητα εμπέδωσης, όπου οι μαθητές καλούνται να συνεργαστούν και να επιχειρηματολογήσουν. Το τελευταίο δεκάλεπτο θα δοθούν στους μαθητές τα τελικά τεστ (post-test), που θα αξιοποιηθούν ως ερευνητικό εργαλείο, καθώς και σαν τελική αξιολόγηση του προγράμματος.

6. Μέσα: Εγχειρίδιο Ιστορίας Π.Ε, υπολογιστής, ηχεία, προτζέκτορας, χάρτης (παγκόσμιος, Μικράς Ασίας), βίντεο ντοκιμαντέρ.

5.5. Συλλογή των δεδομένων

Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος και των διδασκαλιών που πραγματοποιήσαμε φροντίσαμε να συλλέξουμε τα απαραίτητα δεδομένα που θα χρειαστούμε στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μας έρευνας. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήσαμε τα τρία ερευνητικά εργαλεία που ετοιμάσαμε και είναι τα εξής: το αρχικό τεστ (pre-test), το τελικό τεστ (post-test) και το ερωτηματολόγιο (βλ. παράρτημα). Με τη χορήγηση του αρχικού τεστ μετρήσαμε τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών για το θέμα, με το τελικό τεστ μετρήσαμε τις επιδόσεις των

μαθητών μετά το πέρας του προγράμματος και τέλος με τη χορήγηση των ερωτηματολογίων συγκεντρώσαμε τις απόψεις των μαθητών σχετικά με το βαθμό δυσκολίας του εγχειριδίου που χρησιμοποιήσαμε στις διδασκαλίες μας. Συγκεκριμένα, τα δεδομένα συλλέχτηκαν την πρώτη και την τελευταία μέρα των διδασκαλιών. Την πρώτη ημέρα εφαρμογής του προγράμματος 11/3/2016 συλλέξαμε τα δεδομένα από τα αρχικά τεστ και την τελευταία ημέρα 4/4/2016 συλλέξαμε τα δεδομένα από τα τελικά τεστ και τα ερωτηματολόγια που χορηγήσαμε στους μαθητές.

6. Επεξεργασία των δεδομένων

6.1. Αρχικό τεστ (pre-test)

Τα αρχικά τεστ (βλ. παράρτημα) μοιράστηκαν στα υποκείμενα της έρευνας με σκοπό να ελέγξουμε τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών για το θέμα πριν την εφαρμογή του προγράμματός μας. Δεδομένου ότι η Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού αποτελεί ένα ζήτημα που δε διδάσκεται επαρκώς στο Δημοτικό σχολείο και οι μαθητές δε γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό τη σχετική ιστορία, επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε στο αρχικό τεστ απλές ερωτήσεις με ευρύτερο θεματικό

προσανατολισμό. Επίσης, κάποιες ερωτήσεις, όπως για παράδειγμα «*Τι ήταν η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε;*», προέρχονται από τη διδακτέα ύλη της Ιστορίας στην Ε΄ ή Στ΄ Δημοτικού. Οι ερωτήσεις του αρχικού τεστ είναι 10 σε αριθμό, κυρίως γνωστικού περιεχομένου και χωρίζονται σε τρεις θεματικές ενότητες:

- *Γεωγραφικός προσδιορισμός*
- *Πολιτισμός*
- *Μυθολογία-Ιστορία*

Στη θεματική ενότητα της γεωγραφίας οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν στο χάρτη την περιοχή του Πόντου και να την κυκλώσουν, να απαντήσουν ποια θάλασσα βρέχει τον Πόντο, να αναφέρουν τουλάχιστον μια πόλη του Πόντου και τέλος να απαντήσουν σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου. Στην ενότητα του πολιτισμού οι μαθητές ερωτώνται αν γνωρίζουν ποιο είναι το παραδοσιακό όργανο του Πόντου, καθώς και αν θυμούνται ποιο ξακουστό εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της τουρκοκρατίας (από την ύλη της Ιστορίας της Στ΄). Τέλος, στην ενότητα ιστορία-μυθολογία υπάρχουν ερωτήσεις σχετικά με το μύθο της αργοναυτικής εκστρατείας, την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, τη γενοκτονία των Ποντίων, ενώ οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν σε ποια χώρα ζουν σήμερα οι περισσότεροι Έλληνες του Πόντου.

6.1.1. Επεξεργασία αρχικού τεστ (pre-test)

Ανάλυση επίδοσης μαθητών

Στα αρχικά τεστ απάντησαν 24 μαθητές, ενώ η κάθε ερώτηση βαθμολογήθηκε με 1 βαθμό στην κλίμακα του 10. Το όνομα κάθε μαθητή παρουσιάζεται κωδικοποιημένο με τη μορφή: *Μ/αύζων αριθμός*.

Κωδικός μαθητή	Βαθμολογική επίδοση
---------------------------	--------------------------------

M1	0/10
M2	1/10
M3	1/10
M4	1/10
M5	1/10
M6	1/10
M7	1/10
M8	1/10
M9	1/10
M10	1/10
M11	2/10
M12	2/10
M13	2/10
M14	3/10
M15	3/10
M16	3/10
M17	3/10
M18	5/10
M19	5/10
M20	5/10
M21	7/10
M22	3/10
M23	3/10
M24	6/10

Μ.Ο. επίδοσης μαθητών	2.5/10
----------------------------------	---------------

Πίνακας 1-Επίδοση μαθητών στο pre-test

6.1.2. Ανάλυση ερωτήσεων/απαντήσεων αρχικού τεστ

Οι ερωτήσεις του αρχικού τεστ (pre-test) εμφανίζονται στον παρακάτω πίνακα με κωδικό Ε/αύξων αριθμός. Οι ερωτήσεις του αρχικού τεστ ήταν 10 και κάθε σωστή απάντηση βαθμολογήθηκε με 1 βαθμό στην κλίμακα του 10.

Κωδικός ερώτησης	Σωστές απαντήσεις/σύνολο μαθητών	Ποσοστό μαθητών που απάντησαν σωστά επί τοις %
-----------------------------	---	---

E1	3/24	12,5%
E2	10/24	41%
E3	2/24	8%
E4	8/24	33%
E5	23/24	96%
E6	0/24	0%
E7	5/24	20%
E8	0/24	0%
E9	4/24	16,5%
E10	8/24	33%

Πίνακας 2- ποσοστό απαντήσεων στα pre-test

6.1.3. Συμπέρασμα ανάλυσης αρχικού τεστ (pre-test)

Οι μαθητές συγκέντρωσαν πολύ χαμηλή επίδοση στα αρχικά τεστ, που τους διανεμηθήκαν την πρώτη ημέρα εφαρμογής του προγράμματος με το Μ.Ο. των επιδόσεων να βρίσκεται μόλις στο 2.5/10. Το γεγονός αυτό φαίνεται να μην αποτελεί έκπληξη, διότι οι μαθητές δεν έχουν διδαχθεί ποτέ στο παρελθόν ζητήματα σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού. Εξάλλου, η ιστορική άγνοια των μαθητών

ήταν κάτι που διατυπώθηκε ως ερευνητική υπόθεση και αναμέναμε να συναντήσουμε πριν την εφαρμογή του προγράμματος.

Με μια γρήγορη ματιά στα αρχικά τεστ και στις ερωτήσεις, είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε τα εξής συμπεράσματα:

1. Ο χαμηλότερος βαθμός ήταν το 0/10 (ένας μαθητής), ενώ ο υψηλότερος το 7/10 (ένας μαθητής).
2. Όλοι οι μαθητές, πλην ενός, απάντησαν σωστά στην ερώτηση *«Ποιο είναι το παραδοσιακό όργανο του Πόντου»*.
3. Κανένας μαθητής δεν απάντησε στις ερωτήσεις που προέρχονταν από τη διδακτέα ύλη της ιστορίας της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, σχετικά με την αυτοκρατορία και το φροντιστήριο της Τραπεζούντας.
4. Μεγάλο ποσοστό σωστών απαντήσεων (8/24) εμφανίζεται στην ερώτηση *«σε ποιο γεγονός αναφερόμαστε με τον όρο γενοκτονία των Ποντίων»*. Το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό στη συγκεκριμένη ερώτηση σε σχέση με το χαμηλό μέσο όρο της επίδοσης των μαθητών πιθανότατα οφείλεται στη μεγάλη διάσταση που πήρε το θέμα της γενοκτονίας στα ΜΜΕ το προηγούμενο χρονικό διάστημα, λόγω των σχετικών δηλώσεων του Υπουργού Παιδείας.
5. 10 από τους 24 μαθητές απαντούν σωστά στην ερώτηση που αφορά το όνομα της θάλασσας που βρέχει την περιοχή του Πόντου. Το υψηλό ποσοστό σωστών απαντήσεων αποδίδεται πιθανόν στη συνάφεια του ονόματος της θάλασσας (Εύξεινος Πόντος) με την περιοχή (Πόντος).
6. Μονάχα 3 από τους 24 μαθητές κύκλωσαν σωστά στο χάρτη την περιοχή του Πόντου, αποδεικνύοντας την έλλειψη ιστορικών και γεωγραφικών γνώσεων που υπάρχει για την ιστορία του Πόντου.
7. Η ιστορική και γεωγραφική σύγχυση επαληθεύεται και από το γεγονός ότι 7 μαθητές κύκλωσαν στο χάρτη την Κωνσταντινούπολη ή την ευρύτερη περιοχή της Θράκης ως την περιοχή του Πόντου, ενώ αρκετοί (8/24) στην ερώτηση *«Σε ποια χώρα βρίσκεται σήμερα ο Πόντος»*, απάντησαν στην Ελλάδα.

8. Μεγάλη σύγχυση και ιστορική άγνοια απορρέει από διάφορες απαντήσεις στις υπόλοιπες ερωτήσεις. Για παράδειγμα στην ερώτηση ανέφερε μια πόλη του Πόντου, πήραμε απαντήσεις όπως Κύπρος, Ξάνθη, Κρήτη, Θράκη.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι διακρίνουμε ουσιαστική έλλειψη γνώσεων σε όλους τους θεματικούς άξονες (γεωγραφία, πολιτισμός, ιστορία) και ιδιαίτερη σύγχυση προκύπτει στο γεωγραφικό προσδιορισμό της περιοχής του Πόντου. Μεγάλη μερίδα των μαθητών συγχέει τον Πόντο με τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη, ενδεχομένως γιατί σε εκείνες τις περιοχές υπάρχει έντονο στοιχείο μουσουλμανικών και χριστιανικών μειονοτήτων. Το 1/3 των μαθητών, ποσοστό αρκετά ικανοποιητικό σε σχέση με το χαμηλό μέσο όρο επίδοσης του συνόλου, παραθέτει σωστή απάντηση στο ερώτημα σχετικά με τη γενοκτονία των Ποντίων. Τέλος, στο θεματικό άξονα του πολιτισμού οι μαθητές φαίνονται πιο ενημερωμένοι σχετικά με την ποντιακή λύρα, πιθανότατα λόγω της μεγάλης προβολής που έχει το συγκεκριμένο όργανο από τα ΜΜΕ ως σύμβολο της ποντιακής μουσικής παράδοσης.

6.2. Τελικό τεστ (post-test)

Τα τελικά τεστ (βλ. παράρτημα) μοιράστηκαν στους μαθητές την τελευταία μέρα του προγράμματος στις 4 Απριλίου 2016. Στα τελικά τεστ έγινε προσθήκη 6 επιπλέον ερωτήσεων, ενώ οι υπόλοιπες ήταν ίδιες με τις ερωτήσεις των αρχικών τεστ. Επιλέξαμε να εμπλουτίσουμε τα τεστ, καθώς οι μαθητές είχαν πλέον διδαχθεί αρκετά από τα ζητήματα που αφορούν την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού και θεωρήσαμε ότι θα ήταν σε θέση να απαντήσουν και σε πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις. Η δομή του τελικού τεστ διατηρήθηκε ίδια με του αρχικού και έτσι οι ερωτήσεις κατανεμήθηκαν στους τρεις θεματικούς άξονες που είχαμε αρχικά ορίσει (γεωγραφία, πολιτισμός, μυθολογία-ιστορία). Απώτερος σκοπός μας, φυσικά, ήταν η σύγκριση των αρχικών επιδόσεων των μαθητών σε σχέση με τις επιδόσεις τους στα τελικά τεστ. Η σύγκριση των επιδόσεων έγινε με τη βοήθεια του λογισμικού προγράμματος SPSS και μας βοήθησε να διαπιστώσουμε εάν η διαφορά στις βαθμολογίες των μαθητών θεωρείται σημαντική ή όχι. Με τη σύγκριση των επιδόσεων θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε σαν ερευνητές εάν το πρόγραμμά μας είχε επιτυχία και εάν οι μαθητές απέκτησαν τελικά ουσιαστικές γνώσεις σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.

6.2.1. Επεξεργασία τελικού τεστ (post-test)

Ανάλυση επίδοσης μαθητών στο τελικό τεστ (post-test)

Στο τελικό τεστ συμμετείχαν και οι 24 μαθητές, ενώ αυτή τη φορά η κάθε ερώτηση βαθμολογήθηκε με 0,625 βαθμούς στην κλίμακα του 10. Όπου χρειάστηκε πραγματοποιήθηκε στρογγυλοποίηση στα δέκατα ή στις μονάδες. Το όνομα κάθε μαθητή παρουσιάζεται κωδικοποιημένο με τη μορφή: *M/αύξων αριθμός*.

Κωδικός μαθητή	Βαθμολογική επίδοση
M1	6/10
M2	3/10
M3	8/10
M4	2,5/10
M5	4,5/10
M6	6,5/10
M7	6,5/10
M8	3/10
M9	7/10
M10	8/10
M11	7,5/10
M12	8/10
M13	6/10
M14	9,5/10
M15	7/10
M16	6,5/10
M17	7/10

M18	10/10
M19	9,5/10
M20	7,5/10
M21	10/10
M22	7/10
M23	7/10
M24	10/10
Μ.Ο. επίδοσης μαθητών	7/10

Πίνακας 3-Επίδοση στα post-test

6.2.2. Ανάλυση ερωτήσεων/απαντήσεων τελικού τεστ

Όπως προαναφέραμε οι ερωτήσεις του τελικού τεστ αυξήθηκαν σε αριθμό σε σχέση με την αρχική δοκιμασία (από 10 σε 16), ενώ η κάθε μια βαθμολογήθηκε με 0,625 βαθμούς στην κλίμακα του 10. Στους επόμενους πίνακες παρουσιάζεται το ποσοστό των μαθητών που απάντησε σωστά σε κάθε ερώτηση, ενώ ακολουθεί περιγραφική επεξεργασία για κάθε ερώτηση. Οι ερωτήσεις του τελικού τεστ είναι κωδικοποιημένες ως: *E.2./αύζων αριθμός (βλ. Παράρτημα-Post test)*.

Κωδικός ερώτησης	Σωστές απαντήσεις/σύνολο μαθητών	Ποσοστό μαθητών που απάντησαν σωστά επί τοις %
E.2.1	13/24	55%
E.2.2	21/24	87,5%
E.2.3	17/24	71%

E.2.4	18/24	75%
E.2.5	24/24	100%
E.2.6	19/24	80%
E.2.7	20/24	83%
E.2.8	19/24	80%
E.2.9	16/24	67%
E.2.10	10/24	41%
E.2.11	20/24	83%
E.2.12	11/24	46%
E.2.13	8/24	33%
E.2.14	19/24	80%
E.2.15	18/24	75%
E.2.16	17/24	71%

Πίνακας 4-Ποσοστά απαντήσεων στα post-test

6.2.3. Περιγραφική ανάλυση ερωτήσεων/απαντήσεων- Συμπεράσματα

Γεωγραφία

1. Η πρώτη ερώτηση αφορούσε τον εντοπισμό στο χάρτη της γεωγραφικής περιοχής του Πόντου και η ερώτηση ήταν κοινή και στα 2 τεστ. Ενώ αρχικά η επίδοση των μαθητών στη συγκεκριμένη ερώτηση ήταν πολύ χαμηλή (μόνο 3 στους 24 εντόπισαν τον Πόντο στο χάρτη), μετά την εφαρμογή των διδασκαλιών το ποσοστό ανέβηκε αρκετά, με περίπου τους μισούς μαθητές να

απαντούν πλέον σωστά. Το 55% των μαθητών που κατάφεραν να βρουν τον Πόντο στον χάρτη του τελικού τεστ, αν και ανεβασμένο σε σχέση με την πρώτη δοκιμασία, θεωρείται μέτριο σε σχέση με τις επιδόσεις στις υπόλοιπες ερωτήσεις. Αν και κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών υπήρχε συνεχής επαφή με το χάρτη της περιοχής, μεγάλη μερίδα των μαθητών φαίνεται να μην είναι ακόμα σε θέση να εντοπίσει με ακρίβεια τον Πόντο. Οι μαθητές που απάντησαν λάθος κύκλωσαν περιοχές στη Μικρά Ασία και στην Κωνσταντινούπολη, δείχνοντας για ακόμα μια φορά τη σύγχυση που επικρατεί με το γεωγραφικό προσδιορισμό του Πόντου και με τον προσανατολισμό στο χάρτη της Μικράς Ασίας-Τουρκίας. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί έκπληξη καθώς οι περισσότεροι από τους μαθητές δεν είχαν κληθεί ποτέ στο παρελθόν να επεξεργαστούν χάρτη της Ανατολής (Μικρά Ασία-Πόντος). Σε κάθε περίπτωση το ποσοστό των μαθητών που απάντησαν σωστά είναι σαφώς βελτιωμένο με αυτό του αρχικού τεστ.

2. Η δεύτερη ερώτηση είναι και αυτή κοινή στα δύο τεστ και καλεί τους μαθητές να απαντήσουν ποια θάλασσα βρίσκεται στην περιοχή του Πόντου. Εδώ αρχικά οι σωστές απαντήσεις ήταν αρκετές (10/24) και μετά τις διδασκαλίες το ποσοστό εκτοξεύτηκε στο 87,5 %. Η πλειοψηφία των μαθητών φαίνεται πλέον να γνωρίζει ότι η θάλασσα που βρέχει τον Πόντο είναι ο Εύξεινος Πόντος ή Μαύρη Θάλασσα.
3. Στη συγκεκριμένη ερώτηση στο αρχικό τεστ ζητήθηκε από τους μαθητές να αναφέρουν μία μεγάλη πόλη του Πόντου και μόνο 2 μαθητές κατάφεραν να απαντήσουν σωστά. Στο τελικό τεστ ζητήσαμε να αναφέρουν 3 πόλεις του Πόντου και η πλειοψηφία των μαθητών (71%) ανταποκρίθηκε με επιτυχία. Το γεγονός αυτό μας κάνει να πιστεύουμε ότι οι μαθητές έχουν πλέον μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τις σημαντικές πόλεις της περιοχής του Πόντου.
4. Η τέταρτη ερώτηση του θεματικού άξονα της γεωγραφίας ήταν κοινή και στα 2 τεστ και ρωτούσε τους μαθητές σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου. Και σε αυτήν την ερώτηση εμφανίζεται μεγάλη διαφορά στην επίδοση μεταξύ αρχικής και τελικής δοκιμασίας. Αρχικά μόνο 8 μαθητές γνώριζαν ότι ο Πόντος βρίσκεται στην Τουρκία, ενώ μετά τις διδασκαλίες το

ζήτημα αυτό φαίνεται να έχει ξεκαθαρίσει για τους περισσότερους μαθητές (18/24) που κατέχουν πλέον τη συγκεκριμένη γνωστική πληροφορία.

Πολιτισμός

1. Η πρώτη ερώτηση που αφορά τη μουσική παράδοση και τη ποντιακή λύρα απαντήθηκε σωστά σχεδόν από όλους τους μαθητές, τόσο στην αρχική όσο και στην τελική γραπτή δοκιμασία. Η μεγάλη ανταπόκριση των μαθητών στη συγκεκριμένη ερώτηση επαληθεύει τη μεγάλη ανάδειξη που έχει η ποντιακή λύρα ως, ίσως, το πιο προβεβλημένο στοιχείο του Ποντιακού Ελληνισμού.
2. Η δεύτερη ερώτηση στο συγκεκριμένο θεματικό άξονα ήταν κοινή και στα δύο τεστ και ζητούσε από τους μαθητές να αναφέρουν το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας ως το πιο γνωστό εκπαιδευτικό ίδρυμα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Η ερώτηση αυτή εντάχθηκε στις γραπτές δοκιμασίες με το σκεπτικό ότι είναι μια πληροφορία που οι μαθητές απέκτησαν από το μάθημα της Ιστορίας της Στ', στα πρώτα κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου. Η ανταπόκριση των μαθητών στο πρώτο τεστ ήταν μηδενική, αφού κανένας μαθητής δεν ήταν σε θέση να θυμηθεί τη συγκεκριμένη ιστορική πληροφορία. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τους αρχικούς ερευνητικούς μας προβληματισμούς, ότι δηλαδή το σχολικό εγχειρίδιο αναφέρεται πολύ σύντομα και επιγραμματικά σε ζητήματα της ποντιακής ιστορίας με αποτέλεσμα οι μαθητές να μη δίνουν την απαιτούμενη βαρύτητα. Ωστόσο, μετά το πέρας των διδασκαλιών και την ιδιαίτερη βαρύτητα που δόθηκε στο ζήτημα της ίδρυσης του Φροντιστηρίου, οι μαθητές ανέβασαν αισθητά τις επιδόσεις, φτάνοντας το ποσοστό του 80% στις σωστές απαντήσεις τους.
3. Η ερώτηση αυτή βρίσκεται μόνο στο τελικό τεστ και καλεί τους μαθητές να ονομάσουν το σπουδαιότερο λογοτεχνικό επίτευγμα της ποντιακής παράδοσης. Αυτή είναι μια γνώση που οι μαθητές απέκτησαν κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος και φάνηκε πως ανταποκρίθηκαν επιτυχώς σε υψηλό ποσοστό (83%).
4. Η τέταρτη ερώτηση υπάρχει μόνο στα τελικά τεστ και καλεί τους μαθητές να απαντήσουν σχετικά με τις ασχολίες των κατοίκων στον Πόντο. Η ανταπόκριση και εδώ ήταν άκρως ικανοποιητική με ποσοστό έγκυρων απαντήσεων 80%.

Ιστορία-Μυθολογία

1. Η πρώτη ερώτηση είναι όμοια και στα 2 τεστ και ζητά από τους μαθητές να ονομάσουν την πρώτη εκστρατεία Ελλήνων στην Κολχίδα του Πόντου σύμφωνα με τη μυθολογία. Οι μαθητές αρχικά εμφάνισαν πολύ χαμηλό ποσοστό επίδοσης με μόλις 5 από τους 24 να αναφέρονται στο μύθο της Αργοναυτικής εκστρατείας. Η επίδοση στη συγκεκριμένη ερώτηση του αρχικού τεστ, αναμέναμε να είναι πιο υψηλή, αν αναλογιστούμε ότι οι διδασκαλίες πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του Βόλου, τη μυθολογική αφηγηρία δηλαδή του ταξιδιού του Ιάσονα προς την Κολχίδα (Ιωλκός). Οι μαθητές πιθανότατα δε ήταν σε θέση να συνδέσουν την Κολχίδα του Πόντου με την εκστρατεία του Ιάσονα. Μετά την εφαρμογή του προγράμματος το 67% των μαθητών φαίνεται πως είναι ικανό να προσδιορίσει σωστά το μύθο που αφορά το ταξίδι των Ελλήνων στον Πόντο, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό των μαθητών συγχέει το μύθο του Ιάσονα με αυτόν του Φρίξου και της Έλλης που διδάχτηκαν επίσης στο πρώτο κεφάλαιο του εγχειριδίου.
2. Η ερώτηση 2 του θεματικού άξονα της ιστορίας, είναι κοινή και στα 2 τεστ και προέρχεται από την διδακτική ύλη της Ε΄ τάξης. Η ερώτηση αφορά την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, ένα ζήτημα που διδάχτηκαν οι μαθητές σε σχετικό κεφάλαιο του σχολικού βιβλίου της περσικής ιστορίας. Τα όσα αναφέραμε για τη βαρύτητα που αποδίδεται σε ζητήματα της ποντιακής ιστορίας στην ερώτηση 2 του άξονα του πολιτισμού, ισχύουν και σε αυτήν την περίπτωση. Δυστυχώς, κανένας μαθητής δε θυμόταν κάτι γύρω από την ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, ενώ ακόμα και μετά τις διδασκαλίες μονάχα οι μαθητές με καλή ή άριστη επίδοση (10/24) κατάφεραν να ανταποκριθούν επιτυχημένα στη συγκεκριμένη ερώτηση. Η σχετικά χαμηλή επίδοση στα τελικά τεστ αποδίδεται στο γεγονός ότι όπως φάνηκε από την επαφή με τους μαθητές, γνώριζαν ελάχιστα έως τίποτα, από την περίοδο της πρώτης άλωσης της Πόλης από τους Φράγκους και την ίδρυση των τεσσάρων ελληνικών αυτοκρατοριών.
3. Η ερώτηση 3 καθώς και οι ερωτήσεις 4, 5, 8 είναι ερωτήσεις ιστορικού περιεχομένου και υπάρχουν μόνο στο τελικό τεστ. Αφορούν ιστορικά ζητήματα που οι μαθητές διδάχτηκαν για πρώτη φορά μέσα από το εγχειρίδιο

ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού και συγκεκριμένα σχετίζονται κατά αντιστοιχία με: το φαινόμενο του Κρυπτοχριστιανισμού στον Πόντο, τα τάγματα εργασίας, το κίνημα της ανεξαρτησίας των Ποντίων και την ημερομηνία μνήμης της γενοκτονίας των Ποντίων. Οι απαντήσεις των μαθητών στις παραπάνω ερωτήσεις ήταν αρκετά ικανοποιητικές με εξαίρεση αυτές που αφορούν στα τάγματα εργασίας και στο κίνημα για την ανεξαρτησία των Ποντίων, όπου οι σωστές απαντήσεις ήταν 46% και 33% αντίστοιχα. Το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό απαντήσεων στην ερώτηση που αφορά την κατάληξη του κινήματος για την ανεξαρτησία πιθανώς αποδίδεται στο ότι η συγκεκριμένη ενότητα διδάχτηκε στο τελευταίο μάθημα όπου ο χρόνος ολοκλήρωσης του προγράμματος ήταν πιεστικός. Επίσης, δεν πρέπει να αγνοούμε ότι πρόκειται για ιστορικά γεγονότα για τα οποία οι μαθητές άκουσαν πρώτη φορά, γεγονός που συνεπάγεται αυξημένη δυσκολία κατανόησης και συσχέτισης με το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο.

4. Η έκτη ερώτηση του τελικού τεστ βρίσκεται όμοια και στις δύο γραπτές δοκιμασίες. Εδώ ζητήθηκε από τους μαθητές να γράψουν σε ποια χώρα πιστεύουν ότι ζει η πλειοψηφία των Ποντίων σήμερα. Οι απαντήσεις τους στα αρχικά τεστ επαλήθευσαν τις ερευνητικές μας υποθέσεις περί μεγάλης σύγχυσης σχετικά με ζητήματα του Ποντιακού Ελληνισμού. Μόνον 4 από τους 24 μαθητές απάντησαν την Ελλάδα, ενώ πήραμε απαντήσεις όπως: στην Κύπρο, στην Τουρκία, στην Κωνσταντινούπολη ή στην Ασία. Μετά το πέρας των διδασκαλιών μας, οι μαθητές φάνηκε να έχουν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για τη μετανάστευση των Ποντίων και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, καθώς το 80% απάντησε σωστά.
5. Τέλος, η έβδομη ερώτηση του τελικού τεστ, που υπήρχε και στην αρχική δοκιμασία, ζητούσε από τους μαθητές να περιγράψουν τον όρο *γενοκτονία των Ποντίων*. Όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα οι απαντήσεις τους στα αρχικά τεστ ήταν ικανοποιητικές σε σχέση με την επίδοση στις υπόλοιπες ερωτήσεις, καθώς 8 μαθητές έδωσαν αρκετά περιεκτικές απαντήσεις σχετικά με τη γενοκτονία. Το υψηλό ποσοστό έγκυρων απαντήσεων σε αυτήν την ερώτηση πιθανότατα οφείλεται στη μεγάλη διάσταση που πήρε το θέμα της γενοκτονίας των Ποντίων στα ΜΜΕ. Στο

τέλος των διδασκαλιών και στο τελικό τεστ, σαφώς περισσότεροι μαθητές (18) ήταν πλέον σε θέση να περιγράψουν τον όρο της γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού.

6.3. Σύγκριση επιδόσεων αρχικού/τελικού τεστ

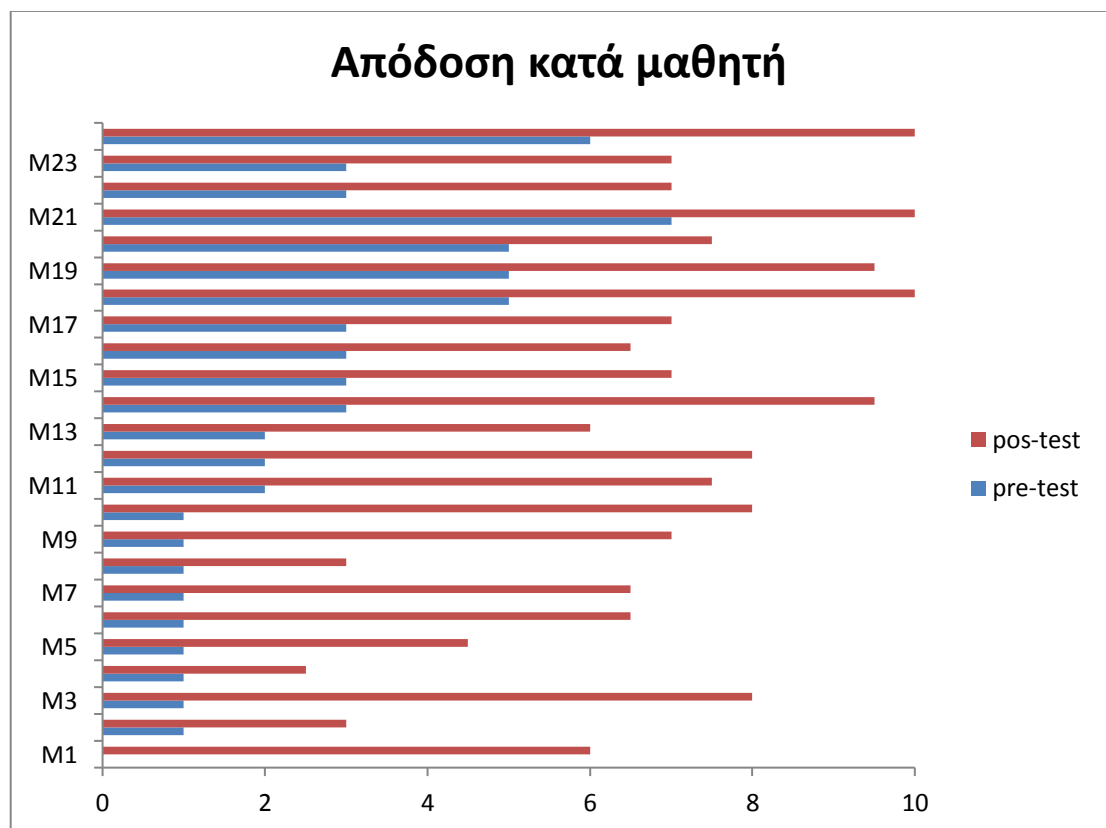
Ο πίνακας και τα διαγράμματα που ακολουθούν προέκυψαν με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος SPSS 19 και μας παρουσιάζουν τη διαφορά ανάμεσα στην επίδοση των μαθητών στην αρχική και στην τελική γραπτή δοκιμασία. Αρχικά, εξετάσαμε την απόδοση των μαθητών στα τεστ και είδαμε ότι τα δεδομένα σε κάθε περίπτωση πληρούσαν το κριτήριο της κανονικότητας (κανονική κατανομή). Για να ελεγχθεί η υπόθεση ότι οι μαθητές θα έχουν καλύτερη απόδοση μετά την παρέμβαση χρησιμοποιήσαμε το t-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Το τεστ ήταν σημαντικό, $t(-7,882) = 2.35$, $p = .00$ και επιβεβαίωσε την ερευνητική υπόθεση. Οι μαθητές είχαν καλύτερη

απόδοση στο post-test ($M = 6.98$, $SD = 2.12$) απ' ότι στο pre-test ($M = 2.54$, $SD = 1.86$).

Κωδικός μαθητή	pre-test	post- test	pre-test percentage	pos-test percentage
M1	0	6	0	60
M2	1	3	10	30
M3	1	8	10	80
M4	1	2,5	10	25
M5	1	4,5	10	45
M6	1	6,5	10	65
M7	1	6,5	10	65
M8	1	3	10	30
M9	1	7	10	70
M10	1	8	10	80
M11	2	7,5	20	75
M12	2	8	20	80
M13	2	6	20	60
M14	3	9,5	30	95
M15	3	7	30	70
M16	3	6,5	30	65
M17	3	7	30	70
M18	5	10	50	100

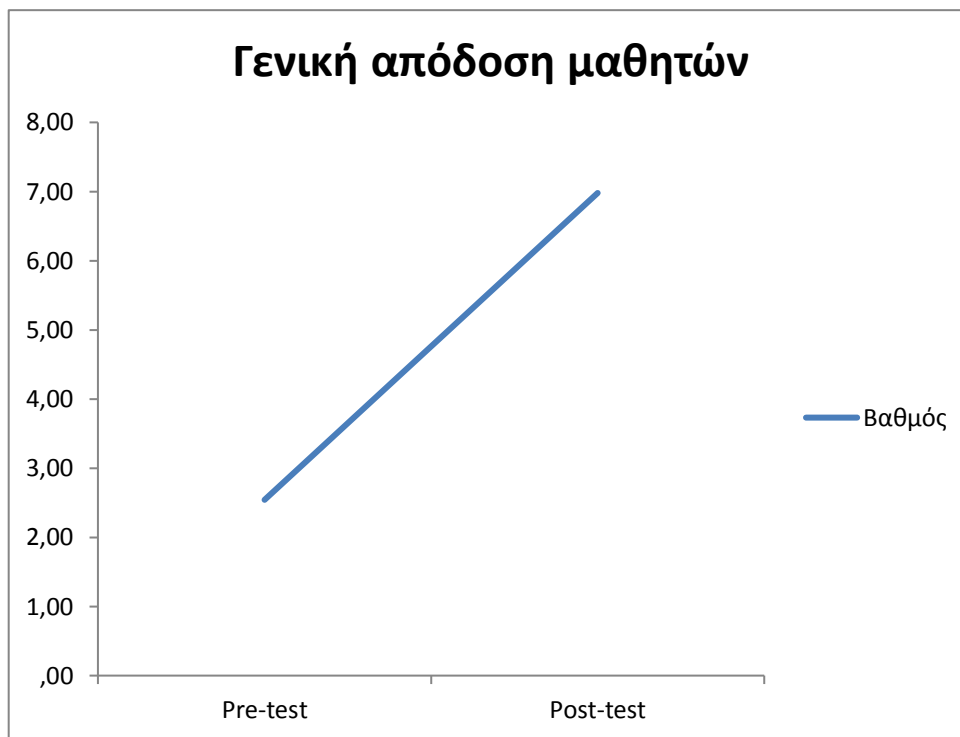
M19	5	9,5	50	95
M20	5	7,5	50	75
M21	7	10	70	100
M22	3	7	30	70
M23	3	7	30	70
M24	6	10	60	100

Πίνακας 5-σύγκριση επιδόσεων στα 2 τεστ

Πίνακας 6

Πίνακας 7

6.3.1. Συμπεράσματα σύγκρισης επιδόσεων

Αυτό που συμπεραίνουμε ως ερευνητές μετά την επεξεργασία των 2 τεστ και της ανάλυσης στο στατιστικό πρόγραμμα είναι ότι σαφέστατα υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ αρχικού και τελικού τεστ. Οι ερευνητικές μας υποθέσεις, λοιπόν, επαληθεύτηκαν, καθώς μετά την εφαρμογή του προγράμματος οι επιδόσεις των μαθητών ανέβηκαν ραγδαία, σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο. Αρκεί μονάχα να σημειώσουμε ότι ο μέσος όρος επίδοσης στην αρχική δοκιμασία ήταν 2,5/10, ενώ στην τελική δοκιμασία η επίδοση των μαθητών έφτασε στο 7/10. Η συγκεκριμένη άνοδος των επιδόσεων επιβεβαιώνει το γεγονός ότι μέσω της εφαρμογής του προγράμματός μας και της υποστήριξης από το εγχειρίδιο της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, οι μαθητές απέκτησαν ουσιαστικές ιστορικές γνώσεις, καλύπτοντας παράλληλα τα κενά τους σε ζητήματα σχετικά με την ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.

Σαν ερευνητές υποθέτουμε ότι η εφαρμογή και μεταφορά του προγράμματος σε άλλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα θα επιφέρει παρόμοια αποτελέσματα, χωρίς βέβαια

αυτό να είναι απολύτως βέβαιο. Το γεγονός ότι οι Έλληνες μαθητές δε διδάσκονται στο σχολείο το παρόν ιστορικό ζήτημα, ενισχύει την πιθανότητα σε μεταγενέστερες εφαρμογές οι μαθητές να εμφανίσουν χαμηλές επιδόσεις στα αρχικά τεστ και σαφώς βελτιωμένες στις δοκιμασίες μετά την εφαρμογή των διδασκαλιών. Είναι, επίσης, σημαντικό να λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι σε περιοχές με αμιγώς ποντιακό πληθυσμό, υπάρχει ενδεχόμενο οι μαθητές να εμφανίσουν αυξημένες επιδόσεις και στα αρχικά τεστ. Ωστόσο, αυτό είναι ένα υποθετικό ζήτημα που αναμένεται να ελεγχθεί σε μελλοντική προέκταση της έρευνάς μας.

6.4. Ερωτηματολόγιο

Όπως προαναφέραμε στη σχετική ενότητα, ένα από τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε ήταν το ερωτηματολόγιο. Τα ερωτηματολόγια τα χορηγήσαμε την τελευταία ημέρα εφαρμογής των διδασκαλιών, αμέσως μετά τα τελικά τεστ και ο σκοπός της χορήγησής τους ήταν να ελέγξουμε εάν οι μαθητές ανταποκρίθηκαν με επιτυχία στο βαθμό δυσκολίας του προγράμματος και πιο συγκεκριμένα του εγχειριδίου ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Στα ερωτηματολόγια απάντησαν 24 μαθητές, δηλαδή το σύνολο των μαθητών της τάξης. Εξαιτίας του γεγονότος ότι η πλειοψηφία των μαθητών δεν είχε επεξεργαστεί ποτέ στο παρελθόν ερωτηματολόγιο προτιμήθηκε ο σχεδιασμός ενός απλού εργαλείου, σύντομου και κατανοητού για τα παιδιά (βλ. παράρτημα). Οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν με ΝΑΙ, ΟΧΙ και ΔΕ ΓΝΩΡΙΖΩ στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, οι οποίες σχεδιάστηκαν με σκοπό να μετρηθεί το ποσοστό ανταπόκρισης των μαθητών στις απαιτήσεις του εγχειριδίου.

6.4.1. Επεξεργασία απαντήσεων ερωτηματολογίου

Ανάλυση ερωτήσεων/απαντήσεων ερωτηματολογίου

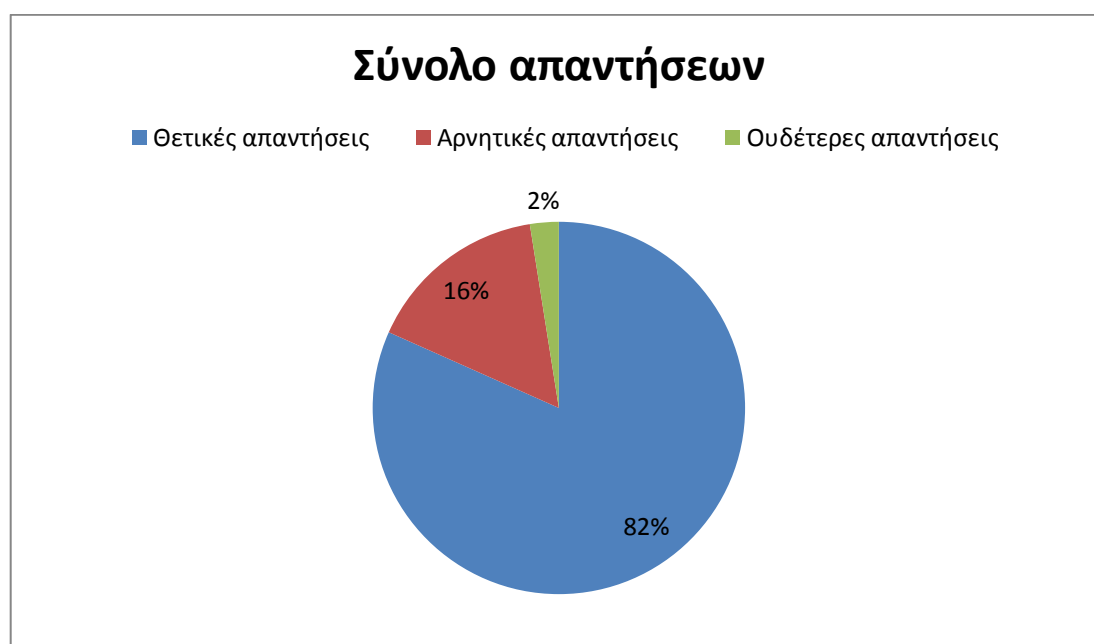
Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζεται ξεχωριστά για κάθε ερώτηση η ανταπόκριση των μαθητών. Στα ερωτηματολόγια απάντησαν και οι 24 μαθητές της τάξης. Οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου κατηγοριοποιούνται ως *Θετικές*, όσες εκφράζουν θετική ανταπόκριση στις απαιτήσεις του εγχειριδίου, *Αρνητικές*, όσες εκφράζουν τη δυσκολία ή αδυναμία των μαθητών να ανταποκριθούν σε κάποια απαίτηση του εγχειριδίου και *Ουδέτερες*, για όσες ερωτήσεις οι μαθητές απέφυγαν να κρατήσουν συγκεκριμένη στάση. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε ότι οι όροι

Θετική και Αρνητική απάντηση δεν αντιστοιχούν με τις απαντήσεις ΝΑΙ και ΟΧΙ στο ερωτηματολόγιο, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. «Δυσκολεύτηκες σε κάποια δραστηριότητα του εγχειριδίου;»), η απάντηση ΟΧΙ θεωρείται Θετική. Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζεται, επίσης, και το ποσοστό θετικών απαντήσεων επί τοις %, ενώ οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου κωδικοποιούνται ως: *Q/αύξων αριθμός*, κατά αντιστοιχία με τον αριθμό των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Μετά τον πίνακα παρατίθεται διάγραμμα πίτας όπου απεικονίζεται σχηματικά το σύνολο των θετικών, αρνητικών και ουδέτερων απαντήσεων που έδωσαν οι μαθητές.

Κωδικός ερώτησης	Θετικές απαντήσεις /σύνολο απαντήσεων	Αρνητικές απαντήσεις/σύνολο απαντήσεων	Ουδέτερες απαντήσεις/σύνολο απαντήσεων	Ποσοστό θετικών απαντήσεων επί τοις %
Q1	22/24	2/24	0/24	91%
Q2	20/24	3/24	1/24	83%
Q3	22/24	2/24	0/24	91%
Q4	21/24	2/24	1/24	88%
Q5	22/24	2/24	0/24	91%
Q6	20/24	4/24	0/24	83%
Q7	15/24	7/24	2/24	63%
Q8	21/24	3/24	0/24	88%
Q9	14/24	10/24	0/24	58%

Q10	19/24	3/24	2/24	80%
-----	-------	------	------	-----

Πίνακας 8-Απαντήσεις ερωτηματολογίου

Πίνακας 9-Διάγραμμα πίτας με το σύνολο των απαντήσεων των μαθητών στα ερωτηματολόγια

6.4.2. Συμπεράσματα ανάλυσης ερωτηματολογίων

Από την επεξεργασία που πραγματοποιήσαμε στα ερωτηματολόγια φάνηκε ότι οι μαθητές ανταποκρίθηκαν με επιτυχία στις απαιτήσεις του εγχειριδίου ιστορίας που σχεδιάσαμε και δε δυσκολεύτηκαν ιδιαίτερα σε κάποια πτυχή του προγράμματος. Έτσι λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι επαληθεύτηκε η ερευνητική μας υπόθεση, ότι δηλαδή οι μαθητές δε θα αντιμετωπίσουν αξιοσημείωτη δυσκολία κατά την επεξεργασία του εγχειριδίου ιστορίας. Τα συμπεράσματα που εξάγαμε μετά την ανάλυση των ερωτηματολογίων επιγραμματικά είναι:

1. Η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών (<80%) αναφέρει πως ανταποκρίθηκε επιτυχώς στις απαιτήσεις του εγχειριδίου και συγκεκριμένα στις εργασίες που δόθηκαν για το σπίτι, στην κατανόηση των εκφωνήσεων των δραστηριοτήτων, στην επίλυση των δραστηριοτήτων του εγχειριδίου, στην κατανόηση των κειμένων και των ιστορικών πηγών του εγχειριδίου, στην κατανόηση των εικόνων, στον αριθμό των κεφαλαίων και στη γενικότερη κατανόηση ιστορικών ζητημάτων που προσφέρθηκαν μέσα από το εγχειρίδιο.
2. Σε δύο ερωτήσεις τα ποσοστά θετικών απαντήσεων ήταν σχετικά χαμηλά σε σχέση με τα υπόλοιπα. Αρχικά, στην ερώτηση 7 που αφορά την έκταση των ιστορικών κειμένων, 7 από τους 24 μαθητές έδωσαν αρνητική απάντηση, καθώς και στην ερώτηση 9, η οποία σχετίζεται με τις διεπιστημονικές απαιτήσεις του εγχειριδίου, 10 μαθητές απάντησαν αρνητικά. Όσον αφορά στην έκταση των κειμένων διαπιστώσαμε ότι οι μαθητές με χαμηλότερες σχολικές επιδόσεις κοπίασαν περισσότερο κατά την ανάγνωση των κειμένων. Ωστόσο, η έκταση των κειμένων είναι αντίστοιχη με εκείνη των κειμένων του σχολικού εγχειριδίου και εντός των φυσιολογικών ορίων για τη συγκεκριμένη ηλικία των μαθητών. Η αδυναμία μικρής μερίδας των μαθητών λοιπόν εκλαμβάνεται ως φυσιολογική και μπορεί να απαλειφθεί μελλοντικά με εκπαιδευτικές παρεμβάσεις διαφοροποίησης και προσαρμογής για τους μαθητές που χρειάζονται περαιτέρω ενίσχυση. Εν συνεχεία, το αυξημένο ποσοστό αρνητικών απαντήσεων (10/24) στην ερώτηση που σχετιζόταν με την ευκολία στο να θυμηθούν οι μαθητές όσα έμαθαν σε άλλα μαθήματα και να τα συνδυάσουν με την ιστορία, ήταν κάτι που προβλέφθηκε στις αρχικές ερευνητικές μας υποθέσεις. Ωστόσο, εκτός από τους μαθητές με χαμηλές επιδόσεις, παρατηρήσαμε και μαθητές με υψηλότερο μαθησιακό επίπεδο να απαντούν πως δυσκολεύτηκαν στο να ανασύρουν και να συνδυάσουν πληροφορίες από άλλες επιστήμες. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τη σχετική αμηχανία των μαθητών μπροστά σε διεπιστημονικές μεθόδους διδασκαλίας, καθώς η διεπιστημονικότητα και η διαθεματικότητα είναι τεχνικές που ακόμα δεν έχουν ενταχθεί πλήρως στην εκπαιδευτική πραγματικότητα. Σε μελλοντικές εφαρμογές, λοιπόν, καλό θα ήταν να πραγματοποιείται η σχετική

προετοιμασία και επανάληψη από τον εκπαιδευτικό σε δραστηριότητες που απαιτούν σύνδεση με άλλα γνωστικά αντικείμενα.

3. Σε σχέση με τις απαντήσεις όπου οι μαθητές κράτησαν ουδέτερη στάση, θεωρούμε ότι δεν επηρεάζουν ουσιαστικά τα αποτελέσματά μας, καθώς ήταν ελάχιστες σε αριθμό. Συγκεκριμένα σε καμία περίπτωση δεν ξεπεράσαμε τις 2 ουδέτερες απαντήσεις με το συνολικό ποσοστό να αγγίζει μόλις το 2%.
4. Οι απαντήσεις των μαθητών στα ερωτηματολόγια και το συμπέρασμα ότι ανταποκρίθηκαν επιτυχώς στις απαιτήσεις του εγχειριδίου συνάδει απόλυτα με τις υψηλές επιδόσεις των μαθητών στα τελικά τεστ και με την ενεργό συμμετοχή αυτών κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών, όπως διαπιστώθηκε από τον ερευνητή.
5. Το ποσοστό της ανταπόκρισης του δείγματος στις απαιτήσεις του προγράμματος που εφαρμόσαμε είναι ένα στοιχείο που μπορεί να επηρεαστεί και από άλλες μεταβλητές, όπως το μαθησιακό επίπεδο των μαθητών, το σχολικό περιβάλλον, τον τρόπο διδασκαλίας από τον εκπαιδευτικό κ.ά. Γι' αυτό το λόγο και για το γεγονός ότι το δείγμα που εξετάσαμε ήταν ιδιαίτερα μικρό, δε θεωρούμε δεδομένη την υψηλή ανταπόκριση των μαθητών σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Σε κάθε περίπτωση τα υψηλά ποσοστά θετικών απαντήσεων (82%) είναι ένα σημάδι ότι το πρόγραμμά μας κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση.

7. Τελικά συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της εργασίας, θα λέγαμε πως επαληθεύσαμε όλες τις αρχικές μας ερευνητικές υποθέσεις. Αρχικά, η επεξεργασία των αρχικών γραπτών δοκιμασιών των μαθητών (pre-test), έδωσε ξεκάθαρες απαντήσεις σχετικά με το επίπεδο των γνώσεων των μαθητών σχετικά με ζητήματα ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Οι μαθητές πριν την εφαρμογή του προγράμματος εμφάνισαν αισθητά χαμηλές επιδόσεις με το μέσο όρο των βαθμολογιών τους να αγγίζει μόλις το 2,5/10. Παράλληλα, από τις απαντήσεις στα αρχικά τεστ επιβεβαιώθηκαν και οι επιμέρους υποθέσεις που πραγματοποιήσαμε, ότι δηλαδή οι μαθητές θα εμφανίσουν δυσκολία στο γεωγραφικό προσδιορισμό της περιοχής του Πόντου (μονάχα 3/24 μαθητές κατάφεραν να προσδιορίσουν γεωγραφικά τον Πόντο) και ότι οι γνώσεις τους

θα περιοριστούν μονάχα στην αναγνώριση της ποντιακής λύρας ως παραδοσιακό όργανο των Ποντίων, όπως και έγινε (23/24 μαθητές απάντησαν σωστά). Τέλος, οι χαμηλές επιδόσεις επιβεβαίωσαν τη γενικότερη σύγχυση και ιστορική άγνοια των μαθητών για θέματα που αφορούν την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού και παράλληλα την αδυναμία του σχολείου να παρέχει τις απαραίτητες ιστορικές γνώσεις ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα.

Εν συνεχεία, μετά το πέρας του προγράμματος και των διδασκαλιών, παρουσιάστηκε σημαντική άνοδος των επιδόσεων των μαθητών, όπως φάνηκε μέσα από την επεξεργασία των τελικών τεστ (post-test). Οι μαθητές συγκέντρωσαν μέσο όρο επίδοσης 7/10, αποδεικνύοντας ότι μέσα από τις διδασκαλίες απέκτησαν σημαντικές ιστορικές γνώσεις και κάλυψαν σε μεγάλο βαθμό τα ιστορικά τους κενά. Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε τις σχετικές ερευνητικές μας υποθέσεις για τη βελτίωση του επιπέδου γνώσεων των μαθητών μετά το τέλος της εφαρμογής του προγράμματος. Την ίδια στιγμή, η μεγάλη διαφορά επιδόσεων μεταξύ αρχικών και τελικών τεστ, αναδεικνύει τη μεγάλη συνεισφορά που είχε σε αυτό το αποτέλεσμα η χρήση του διδακτικού εγχειριδίου Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, πάνω στο οποίο βασίστηκαν οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν είμαστε σε θέση, μέσα από την παρούσα έρευνα να γενικεύσουμε τα προαναφερθέντα συμπεράσματα στο σύνολο, καθώς σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα και σε διαφορετικές συνθήκες πλαισίου, πιθανότατα να υπάρχει και διαφορετική ανταπόκριση των μαθητών.

Τέλος, την τελευταία ημέρα εφαρμογής του προγράμματος χορηγήσαμε ερωτηματολόγια στους μαθητές, ώστε να διαπιστώσουμε το βαθμό ανταπόκρισής του στις απαιτήσεις του εγχειριδίου και την άποψή τους σχετικά με τη δυσκολία που συνάντησαν κατά την επεξεργασία του. Από τις αναλύσεις των απαντήσεων των μαθητών και μέσα από ταυτόχρονη σύγκριση με τις επιδόσεις τους στα τελικά τεστ και τη γενικότερη εικόνα τους κατά την εφαρμογή του προγράμματος, αποδείχθηκε πως η πλειοψηφία των μαθητών είχε θετική ανταπόκριση στις απαιτήσεις του εγχειριδίου (82% θετικών απαντήσεων). Το μοναδικό σημείο που οι μαθητές φάνηκε να κοπίασαν ήταν οι δραστηριότητες διεπιστημονικού περιεχομένου, κάτι που φάνηκε από τις απαντήσεις τους στα ερωτηματολόγια αλλά και από τη χαμηλή τους ανταπόκριση κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών. Η θετική ανταπόκριση των μαθητών

προς το εγχειρίδιο, αλλά και η μικρή δυσκολία που συνάντησαν οι μαθητές στο διεπιστημονικό κομμάτι, ήταν δεδομένα τα οποία προβλέφθηκαν στις αρχικές ερευνητικές μας υποθέσεις και επαληθεύθηκαν στην πράξη.

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε ότι επιτεύχθηκε πλήρως ο βασικός σκοπός της μελέτης μας, δηλαδή να αναδειχθεί η ιστορική άγνοια των μαθητών σχετικά με θέματα Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού και να διερευνηθεί ο βαθμός συμβολής του διδακτικού εγχειριδίου της Ιστορίας του Πόντου, στην ιστορική κατανόηση των μαθητών.

8. Εγκυρότητα-Αξιοπιστία

Κάθε ερευνητής κατά το σχεδιασμό, την εκτέλεση, την επεξεργασία αλλά και την παρουσίαση της μελέτης του οφείλει να λάβει σοβαρά υπ' όψη του τα ζητήματα που αφορούν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνάς του. Στην παρούσα μελέτη πραγματοποιήσαμε προσπάθειες για την ελαχιστοποίηση των παραγόντων που μπορούσαν να απειλήσουν την εγκυρότητά της έρευνας, ενώ αποφύγαμε ενέργειες και πρακτικές που θα έθιγαν την αξιοπιστία της. Με λίγα λόγια, η εγκυρότητα διακρίνεται σε *εσωτερική*, στο βαθμό δηλαδή κατά τον οποίο μια διαφορά στην εξαρτημένη μεταβλητή μπορεί να αποδοθεί στον πειραματικό σχεδιασμό και σε *εξωτερική*, στο κατά πόσο τα αποτελέσματα μπορούν να γενικευτούν στον ευρύτερο πληθυσμό. Η *αξιοπιστία*, από την άλλη, αφορά τη συνέπεια των μετρήσεών μας και τη δυνατότητα αναπαραγωγής των αποτελεσμάτων σε βάθος χρόνου.

Στις μελέτες που αφορούν την εκπαίδευση και τη μαθησιακή διαδικασία, αποφεύγουμε να καταλήγουμε σε γενικευμένα συμπεράσματα, να αποδίδουμε τα ευρήματά μας σε αιτιοκρατικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών και να θεωρούμε ότι η εφαρμογή του ίδιου σχεδιασμού σε άλλα περιβάλλοντα θα επιφέρει τα ίδια αποτελέσματα. Στους κόλπους της εκπαιδευτικής έρευνας δεσπόζοντα ρόλο κατέχει το πλαίσιο μέσα στο οποίο υλοποιείται η έρευνα. Το μαθησιακό περιβάλλον είναι ένα πλαίσιο με περίπλοκες σχέσεις μεταξύ των υποκείμενων και με μεταβλητές που σε καμία περίπτωση δε μπορούν να συνυπολογιστούν στο σύνολό τους από τον ερευνητή. Η πολυπλοκότητα, λοιπόν, του πλαισίου έρευνας απαιτεί σχολαστικό σχεδιασμό και ιδιαίτερη προσοχή στη διατύπωση των ερευνητικών συμπερασμάτων.

Σύμφωνα με τα όσα σημειώνει η Σαραφίδου (2011, σσ. 43), από τον πειραματικό σχεδιασμό με μία ομάδα μαθητών, τον οποίο επιλέξαμε ως ερευνητική μεθοδολογία στη μελέτη μας, απουσιάζουν πολλά χαρακτηριστικά του καθαρά πειραματικού σχεδιασμού. Οι έρευνες αυτού του τύπου είναι ανεπαρκείς για την τεκμηρίωση αιτιώδους σχέσης, δε διαθέτουν δηλαδή εσωτερική εγκυρότητα.

Ως ερευνητές, ωστόσο, προχωρήσαμε σε κάποιες ενέργειες υπεράσπισης της εγκυρότητας κατά τη διεξαγωγή της έρευνάς μας και θα τις αναφέρουμε παρακάτω. Αρχικά και σύμφωνα με τα όσα υπογραμμίζουν οι Cohen, Manion και Morrison (2007, σσ. 195-198), κατά τη φάση του σχεδιασμού ορίσαμε ένα σαφές και κατάλληλο χρονοδιάγραμμα, επιλέξαμε την ορθή μεθοδολογία βάσει της φύσης της μελέτης μας, σχεδιάσαμε τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για να συλλέξουμε τα δεδομένα που θέλαμε, ενώ διατυπώσαμε με σαφήνεια και ακρίβεια τα ερευνητικά ερωτήματα, ώστε να συνδέονται πλήρως με τους επιδιωκόμενους στόχους της έρευνας. Επίσης, τα εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε είχαν όλες τις προδιαγραφές για να συλλέξουν ακριβή, αντιπροσωπευτικά, συναφή και περιεκτικά δεδομένα, αποφεύγοντας τυχόν ασάφειες ή ελλείψεις στις διατυπώσεις των οδηγιών. Το βασικό εργαλείο που σχεδιάσαμε, το εγχειρίδιο Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού, αξιολογήθηκε από τον επιβλέποντα καθηγητή, ώστε να είναι κατάλληλο γλωσσικά και εκφραστικά για το ηλικιακό επίπεδο των μαθητών και ταυτόχρονα περιεκτικό και επιστημονικά ορθό σε σχέση με το περιεχόμενό του. Τέλος, το δείγμα που επιλέξαμε, αν και μικρό σε μέγεθος, θεωρείται αντιπροσωπευτικό του μαθητικού δυναμικού της Ελλάδας σε γνωστικό και κοινωνικό επίπεδο.

Εν συνεχεία, επιδιώξαμε να συλλέξουμε όσο το δυνατόν αυθεντικά και αυθόρμητα δεδομένα στα τεστ δοκιμασίας που αναθέσαμε στους μαθητές. Τα αρχικά τεστ δόθηκαν στους μαθητές την πρώτη μέρα της εφαρμογής, χωρίς οι ίδιοι να γνωρίζουν το θέμα διαπραγμάτευσης του προγράμματος. Έτσι, τα υποκείμενα δεν είχαν την ευκαιρία να προετοιμαστούν ή να αναζητήσουν πληροφορίες που θα επηρέαζαν την επίδοσή τους στο τεστ. Επιπλέον, κατά τη χορήγηση των ερευνητικών εργαλείων φροντίσαμε, ώστε να μην υπάρχουν διαρροές απαντήσεων μεταξύ των μαθητών και ήμασταν αυστηροί με το χρονοδιάγραμμα που είχαμε ορίσει αρχικά για τη συμπλήρωση των τεστ και των ερωτηματολογίων από τους απαντώντες. Τέλος, κατά την ανάλυση των δεδομένων, αποφύγαμε την υποκειμενική ερμηνεία των

στοιχείων που είχαμε συλλέξει και φροντίσαμε να χρησιμοποιήσουμε το αξιόπιστο πρόγραμμα επεξεργασίας ερευνητικών δεδομένων SPSS. Ακόμα, προσέξαμε ιδιαίτερα, ώστε, πρώτον, να υπάρχει πλήρης σύνδεση των συμπερασμάτων με τους στόχους και τα ερωτήματα και δεύτερον, να μην εξάγουμε συμπεράσματα και γενικεύσεις που δεν είναι δυνατό να υποστηριχτούν από τα δεδομένα.

Σε σχέση με την αξιοπιστία της έρευνας, θεωρούμε ότι σε περίπτωση διεξαγωγής της δεύτερη φορά σε μια παρόμοια ομάδα υποκειμένων και σε ένα παρεμφερές περιβάλλον, τα αποτελέσματα που θα συλλέγαμε θα ήταν περίπου ίδια. Το γεγονός ότι το πρόγραμμα που εφαρμόστηκε περιείχε θέματα που δεν υπάρχουν στην επίσημη ύλη του Αναλυτικού Προγράμματος και το αντικείμενο είναι σχεδόν άγνωστο για την πλειοψηφία του μαθητικού δυναμικού, έχει άμεση συνέπεια, σε ενδεχόμενη επανάληψη της έρευνας οι μαθητές να παρουσιάσουν χαμηλά επίπεδα επίδοσης στα αρχικά τεστ. Αναμενόμενη είναι ακόμα και η εμφάνιση υψηλότερης επίδοσης στα τελικά τεστ μετά την εφαρμογή, καθώς το πρόγραμμα και συγκεκριμένα το εγχειρίδιο προσφέρουν αρκετές νέες γνώσεις που είναι σε θέση να καλύψουν τα γνωστικά κενά των μαθητών. Η διαφορά στο βαθμό επίδοσης κυρίως στα τελικά τεστ είναι βέβαιο πως θα διαφέρει ανάμεσα σε διαφορετικά ερευνητικά δείγματα και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Ωστόσο, αναμένεται η διαφορά στο μέσο όρο επιδόσεων μεταξύ αρχικών και τελικών τεστ να είναι σημαντική στη συντριπτική πλειοψηφία των μετρήσεων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πιθανώς να υπάρξει διαφορά στα αρχικά τεστ σε ομάδες μαθητών που είναι στο σύνολό τους ποντιακής καταγωγής και έχουν κάποιες γνώσεις από το οικογενειακό τους περιβάλλον πριν την διεξαγωγή της έρευνας.

Τέλος, η επιστημονικά ορθή σχεδίαση του εγχειριδίου και η κατάλληλη προσαρμογή που έγινε για τις ανάγκες των μαθητών, μας κάνει να πιστεύουμε ότι θα παίρναμε παρόμοιες απαντήσεις και κατά τη χορήγηση των ερωτηματολογίων για την ανταπόκριση και το βαθμό δυσκολίας σε ενδεχόμενη μελλοντική εφαρμογή σε άλλη ομάδα. Ωστόσο, η διατύπωση της άποψης των υποκειμένων είναι πάντα ένα υποκειμενικό στοιχείο, μπορεί να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες και δύσκολα μπορεί να προβλεφθεί με ακρίβεια.

9. Περιορισμοί έρευνας

Ως σημαντικότερο περιορισμό στην έρευνά μας θεωρούμε το μέγεθος του δείγματος. Αν και το δείγμα των 24 μαθητών που αποτέλεσαν τα υποκείμενα της έρευνάς θεωρείται αρκετά χαρακτηριστικό παράδειγμα του γενικότερου μαθητικού πληθυσμού, δεν καθίσταται παράλληλα και επαρκές δειγματικά. Αυτό συνεπάγεται ότι τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της μελέτης μας θα έχουν ασθενή δυναμική και εμβέλεια και σε καμία περίπτωση δε θα είναι ικανά να γενικευτούν στον ευρύτερο πληθυσμό (εξωτερική εγκυρότητα). Ως φοιτητές μεταπτυχιακού προγράμματος δεν είχαμε τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης σε περισσότερα σχολεία και παράλληλα σε μεγαλύτερο πληθυσμό μαθητών. Σε κάθε περίπτωση, η έρευνα θα αποκτούσε μεγαλύτερο κύρος και εγκυρότητα εάν το δείγμα ήταν μεγαλύτερο.

Δευτερευόντως, πολύ σημαντικό μειονέκτημα πιστεύουμε πως ήταν ο περιορισμός του χρονοδιαγράμματος κατά τη διεξαγωγή του προγράμματος. Για την ολοκληρωμένη διεκπεραίωση του προγράμματος απαιτούνται τουλάχιστον 12 διδακτικές ώρες, όταν εμείς είχαμε στη διάθεσή μας μόλις 9. Εν συνεχεία, παρατηρήσαμε σημαντική μεταβολή στο χρονοδιάγραμμα που είχαμε αρχικά ορίσει, διότι απαιτήθηκε ένα χρονικό διάστημα προσαρμογής και εξοικείωσης του ερευνητή με το πεδίο της έρευνας και το δείγμα, με τα οποία ο ερευνητής δεν είχε προηγούμενη επαφή.

Επίσης, ο ελάχιστος χρόνος που διαθέταμε για παραμονή στο ερευνητικό πεδίο, δηλαδή τρία 45λεπτα την εβδομάδα για περίπου 25 μέρες, δε μας έδωσε τη δυνατότητα αξιοποίησης μια μεθόδου τριγωνοποίησης κατά τη συλλογή των

δεδομένων. Ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε τη χρήση και δεύτερης μεθόδου συλλογής δεδομένων που θα αύξανε την εγκυρότητα της μελέτης μας, αλλά δυστυχώς κάτι τέτοιο δεν κατάφερε να πραγματοποιηθεί λόγω της έλλειψης χρόνου και της απουσίας εξοικείωσης του ερευνητή με το πεδίο της έρευνας.

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι και η επισήμανση σχετικά με την εμπειρία του ερευνητή. Ο ερευνητής δεν είχε καμία προηγούμενη εμπειρία εκπόνησης ερευνητικής μελέτης, ούτε και αξιόλογη διδακτική εμπειρία. Έτσι, είναι πολύ πιθανή η ύπαρξη παραλείψεων στο ερευνητικό μέρος ή σε κάποιο άλλο σημείο της μελέτης. Φυσικά, οι όποιες ελλείψεις ελαχιστοποιήθηκαν σημαντικά με τη συμβολή και αξιολόγηση της εργασίας από τους επιβλέποντες καθηγητές, των οποίων η συμβολή ήταν σημαντική για την ολοκλήρωση του έργου μας.

10. Προεκτάσεις έρευνας

Θεωρούμε ότι η έρευνά μας αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι στο χώρο των ιστορικών ερευνών που ασχολούνται με το ποντιακό ζήτημα και τον Παρευξέινο Ελληνισμό. Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας σχεδιάστηκε ένα διδακτικό εγχειρίδιο ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού και εφαρμόστηκε σε συγκεκριμένο ερευνητικό περιβάλλον. Ο σχεδιασμός του εγχειριδίου ήταν κάτι πρωτοποριακό, καθώς δεν εντοπίσαμε παρόμοια ερευνητική δράση σε επίπεδο δημιουργίας διδακτικού εγχειριδίου στη σχετική βιβλιογραφία. Σημαντική προοπτική της ερευνητικής μας προσπάθειας είναι η εφαρμογή του προγράμματος και του εγχειριδίου σε διαφορετικά περιβάλλοντα και σε μεγαλύτερο δείγμα, έτσι ώστε η μελέτη μας να αποκτήσει μεγαλύτερο κύρος, εγκυρότητα και αξιοπιστία. Μεγάλο ενδιαφέρον θα είχε η εφαρμογή των διδασκαλιών και η μέτρηση των επιδόσεων των μαθητών σε ερευνητικό περιβάλλον με δείγμα μαθητές αποκλειστικά ποντιακής καταγωγής. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα σε αμιγώς ποντιακά χωριά της Βόρειας Ελλάδας και η σύγκριση με τα ευρύτερα αποτελέσματα θα παρουσίαζε μεγάλο ενδιαφέρον. Τέλος, θεωρούμε ότι η μελέτη μας μπορεί να συμβάλλει μέσα από τα συμπεράσματα και τα δεδομένα της στη γενικότερη προσπάθεια που πραγματοποιείται τα τελευταία χρόνια στην ανάδειξη και διατήρηση της ιστορικής μνήμης, όπως και στη διάδοση της πολύπαθης ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου στο ευρύ κοινό. Ιδιαίτερα το εγχειρίδιο Ιστορίας του Ποντιακού

Ελληνισμού που κατασκευάσαμε θα μπορούσε να βρει θέση, όχι μόνο σε τμήματα εκμάθησης της ποντιακής ιστορίας των ποντιακών σωματείων και συλλόγων, αλλά και στη δημόσια εκπαίδευση, μέσα από την αξιοποίησή του από εκπαιδευτικούς που θα ήθελαν να καταπιαστούν με ένα ιστορικά σημαντικό και παράλληλα άγνωστο για τους περισσότερους, κομμάτι της ελληνικής ιστορίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αγτζίδης, Βλ. (1991). *Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη γενοκτονία και το σταλινισμό στην περεστρόικα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Αγτζίδης, Βλ. (2009). *Έλληνες του Πόντου. Οι ακρότητες του τουρκικού εθνικισμού* (Τόμος Α' & Β'). Αθήνα: Σκάι Βιβλίο.

Αγτζίδης, Βλ. (2012, 9 Απριλίου). *Διδάσκοντας τη γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού σε μαθητές*. Ανακτήθηκε 25/4/2016 από: <https://kars1918.wordpress.com/2012/04/09/teaching2>.

Αγτζίδης, Βλ. (χ.χ.). *Η Γενοκτονία των Ποντίων*. Ανακτήθηκε 14/4/2016 από: <http://www.pontos-news.gr/pontic-article/3515>

Ανθεμίδης, Α. (2006). Γενοκτονία. Στο Ανθεμίδης, Αχ. κ.ά. (Επιμ.). *Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού* (Τόμος 1, σσ. 217). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε.

Βαλαβάνης, Γ. (1986). *Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Βεργέτη, Μ. (2000). Η ποντιακή ταυτότητα στο ελλαδικό χώρο και ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς της. Στο Bruneau Μ. (Επιμ.). *Η διασπορά του Ποντιακού Ελληνισμού* (σσ. 273-289). Μτφρ. Λουκανίδου, Ο & Τσιρκινίδης Δ. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Γ. (2006). *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Γεωργανόπουλος, Ε. (2001). *Το νεοτουρκικό κίνημα και οι επιπτώσεις του στον Ελληνισμό του Πόντου, 1908-1914*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Γεωργιάδης, Θ. (Επιμ.). (1991). *Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού : ο Πόντος : ιστορία, λαογραφία και πολιτισμός (τόμος Α')*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία.

Δημητρακίδου, Β. (2013-14). *Η κατάσταση της ποντιακής διαλέκτου σε ένα χωριό της Δυτικής Μακεδονίας και η σχέση της με την κατάκτηση της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Πτυχιακή Εργασία, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Εξερτζόγλου, Χ. (2011). Η ιστορία της προσφυγικής μνήμης. Στο Λιάκος, Α. (Επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες: Μια νέα ματιά* (σσ. 191-201). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

Εξερτζόγλου, Χ. (2011). Οι Ελληνορθόδοξες κοινότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας (19^{ος} αιώνας – αρχές 20^{ου}). Στο Λιάκος Α. (Επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες: Μια νέα ματιά* (σσ. 26-53). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

Ευσταθιάδης, Σ. (2006). Λύρα. Στο Ανθεμίδης, Αχ. κ.ά. (Επιμ.). *Εγκυκλοπαίδεια του Ποντιακού Ελληνισμού* (Τόμος 3, σσ. 121). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε.

Κετετζίδης Ν. (χ.χ.). *Μουσική Ποντιακή Παράδοση*. Ανακτήθηκε το 12/11/2015 από: <http://www.pontos.gr/default.aspx?catid=277>.

Κόκκινος, Γ. (2005). *Συμβολικοί πόλεμοι για την ιστορία και την κουλτούρα : το παράδειγμα της σχολικής ιστορίας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής*. Αθήνα. Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε. & Αγτζίδης, Βλ. (2010). *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ταξιδευτής.

Κόκκινος, Γ., Βλαχού, Μ., Σακκά, Β., Κουνέλη, Ε., Κώστογλου, Α. & Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Προσεγγίζοντας το Ολοκαύτωμα στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Κόκκινος, Δ. (1970). *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος : 1800 – 1945*. Αθήνα. Εκδόσεις Μέλισσα.

Κοντοσόπουλος, Γ. (1994). *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Άρθρα του περιοδικού *Εικονογραφημένη Ιστορία, Πάπυρος-Πρες*, τεύχη αρ. 133-154.

Κορομηλά, Μ. (1991). *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πανόραμα.

Κωνσταντινίδου, Α. (2013, 23 Σεπτ.). *Αρχαίες λέξεις που διασώζονται στην ποντιακή διάλεκτο*. Αναρτήθηκε 9/2/2016, από: http://epontos.blogspot.gr/2013/09/blog-post_3858.html.

Λυμπερόπουλος, Β. (1999). *Ο Βυζαντινός Πόντος*. Αθήνα: Δημιουργία.

Μάχη για μια θέση στο πλοίο δίνουν οι πρόσφυγες στη Μυτιλήνη. (2015, 6 Σεπτεμβρίου). Ανακτήθηκε 10/10/2015 από: <http://tvxs.gr/news/ellada/maxi-gia-mia-thesi-sto-ploio-dinoun-oi-prosfyges-sti-mytilini>.

Μουτσόπουλος, Ν., Βακαλόπουλος, Κ. & Κεσόπουλος, Αρ. (2009). *Η γενοκτονία και η προσφυγιά του ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: Τζιαμπήρης-Πυραμίδα.

Ολοκαύτωμα. (χ.χ.). Ανακτήθηκε το 26/1/2016 από: <https://el.wikipedia.org/wiki/Ολοκαύτωμα>.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Ελλάδας. (2003). *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Ιστορίας*.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Ελλάδα. (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών Ιστορίας*.

Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ποντίων Εκπαιδευτικών. (χ.χ.). *Εκπόνηση Σχεδίου Εργασίας «Ποντιακός Ελληνισμός» για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε 25/4/2016 από: www.alfavita.gr/sites/default/files/attachments/ekpronisi_ergasias_pede.doc.

Σαμουηλίδης, Χρ. (1992). *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Σαραφίδου, Γ.-Ο. (2011), *Συνάρθρωση Ποσοτικών και Ποιοτικών Προσεγγίσεων, Η Εμπειρική Έρευνα*. Αθήνα: Gutenberg.

Σμυρναίος, Α. (2013). *Ιστορίας Μάθησις: Ζητήματα φιλοσοφίας και διδακτικής της ιστορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Σταματόπουλος, Δ. (2011). Η μικρασιατική εκστρατεία. Η ανθρωπογεωγραφία της καταστροφής. Στο Λιάκος, Α. (Επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες: Μια νέα ματιά* (σσ. 55-99). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

Τοπαλίδης, Π. (1929). *Ο Πόντος ανά τους αιώνες*. Δράμα: (χ.ε.).

Τσατσανίδης, Π. (2000). Οι ελληνικοί οικισμοί της Γεωργίας: 19^{ος}– 20^{ος} αιώνας. Στο Bruneau, M (Επιμ.). *Η διασπορά του Ποντιακού Ελληνισμού* (σσ. 157-183). Μτφρ. Λουκανίδου, Ο & Τσιρκινίδης Δ. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

Τσιρκινίδης, Χ. (2009). Η γενοκτονία του Ελληνισμού της Ανατολής κατά τον 20^ο αιώνα. Στο Μουτσόπουλος, Ν., Βακαλόπουλος, Κ. & Κεσόπουλος, Αρ.. *Η γενοκτονία και η προσφυγιά του ελληνισμού* (σσ. 89-132). Θεσσαλονίκη: Τζιαμπίρης-Πυραμίδα.

Φωτιάδης, Κ. (2004). *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου* (Τόμος Α΄ & Β΄). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

Φωτιάδης, Κ. (χ.χ.). *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου κατά την περίοδο των Νεοτούρκων (1915-1918)*. Ανακτήθηκε 2/2/2016 από: <http://www.pontos-news.gr/pontic-article/106984/i-genoktonia-ton-ellinon-toy-pontoy-kata-tin-periodo-ton-neotoyrkon-1915-1918>.

Φωτιάδης, Κ. (χ.χ.). *Η Δημοκρατία του Πόντου*. Ανακτήθηκε 12/3/2016 από: <http://www.pontos.gr/default.aspx?catid=269>.

Χαραλαμπίδης, Μ. & Φωτιάδης, Κ. (1991). *Πόντιοι: Δικαίωμα στη Μνήμη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

Χαραλαμπίδης, Μ. (2000). *Αγώνας σε δύο μέτωπα : η αναγνώριση της ποντιακής γενοκτονίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος.

Χατζησαββίδης, Σ. (χ.χ.). *Η Ποντιακή διάλεκτος: Η ιστορία της και η χρήση της στον ελλαδικό χώρο σήμερα*. Ανακτήθηκε 10/12/2015, από <http://www.poe.org.gr/default.aspx?pageid=331>.

Bruneau, M. (2000). Η διασπορά του Ποντιακού Ελληνισμού και οι Έλληνες της ΕΣΣΔ, η εδαφική σχέση. Στο Bruneau, M. (Επιμ.). *Η διασπορά του Ποντιακού Ελληνισμού* (σσ. 27-53). Μτφρ. Λουκανίδου, Ο & Τσιρκινίδης Δ. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

- Butz, A. (n.d.). *The international 'Holocaust controversy*. Ανακτήθηκε 26/1/2016 από: http://www.ihr.org/jhr/v01/v01p--5_Butz.html.
- Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μτφρ. Μητσοπούλου Χ. & Φιλοπούλου Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μτφρ. Κυρανάκης, Σ., Μαυράκη, Μ., Μητσοπούλου, Χρ., Μπιθάρα, Π. & Φιλοπούλου, Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Counillon, P. (2000). Οι Έλληνες του Πόντου στο Βασίλειο του Μιθριδάτη. Η μαρτυρία των αρχαίων γεωγράφων. Στο Bruneau, M. (Επιμ.). *Η διασπορά του Ποντιακού Ελληνισμού* (σσ. 53-65). Μτφρ. Λουκανίδου, Ο & Τσιρκινίδης Δ. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.
- Fallmerayer, Jac. Ph. (1992). *Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας*. Μτφρ. Μαυρίδης, Σ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.
- Gagne, D. (2011). *Holocaust Unit-Front-Loading Lesson Plan*. Ανακτήθηκε 28/3/2016, από <http://www.dematch.net/paper/holocaust-lesson-plan-wikispaces.aspx>
- Guenter, L. (2004). *Were American Indians the Victims of Genocide*. Ανακτήθηκε 25/4/2016, από <http://historynewsnetwork.org/article/7302>.
- How do German students learn the holocaust. (2014, 6 Febr.). Ανακτήθηκε 26/1/2016 από: http://www.slate.com/blogs/quora/2014/02/06/how_do_german_students_learn_about_the_holocaust.html.
- Le Goff, J. (1998). *Ιστορία και Μνήμη*. Μτφρ. Κουμπουρλής, Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Lemkin, R. (2005). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress*. New Jersey: The lawbook exchange. Ανακτήθηκε 15/1/2016, από <https://books.google.gr>.
- Nanjing Massacre. (n.d.). Ανακτήθηκε 3/4/2016, από <http://www.history.com/topics/nanjing-massacre>.

Nash G., Crabtree, Ch. & Dunn, R. (2000). *History on trial: Culture wars and teaching of the past*. New work: Vintage Books.

Ostler, J. (2015). *Genocide and American Indian History*. American History, Oxford Research Encyclopedias. Doi: 10.1093/acrefore/9780199329175.013.3.

Pontic. (n.d.). Ανακτήθηκε 3/11/2015 από: www.ethnologue.com/language/pnt.

Raz, R. (n.d.). *Teaching the Holocaust to Middle-School Students: A Suitcase Full of Dynamic and Interactive Ideas for Unforgettable Lessons*. Ανακτήθηκε 23/3/2016, από <http://www.xinxiren.net/sheet/teaching-the-holocaust-to-middle-school-students.aspx>.

Rummel, R.J. (1998). *Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900*. Berlin-Hamburg-Münster: LIT Verlag. Ανακτήθηκε 13/4/2016, από <https://books.google.gr>.

Stannard, D. (1992). *American Holocaust: The conquest of the world*. New York: Oxford University Press. Ανακτήθηκε 3/2/2016, από <https://onkwehonwerising.files.wordpress.com/2013/06/american-holocaust.pdf>.

The History place, Genocide in the 20th century. (2000). Ανακτήθηκε 26/1/2016 από: www.historyplace.com/worldhistory/genocide/holocaust.htm.

Totten, S. & Bartrop, P. (2008). Pontic Greeks, Genocide. Totten, S. & Bartrop, P., *Dictionary of Genocide* (p. 337). Westport: Greenwood Press. Ανακτήθηκε 22/2/2016, από <https://www.scribd.com/doc/13402762/Dictionary-of-Genocide>.

Γ' ΕΝΟΤΗΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

- **ΑΡΧΙΚΟ ΤΕΣΤ (PRE-TEST)**
- **ΤΕΛΙΚΟ ΤΕΣΤ (POST-TEST)**
- **ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ**
- **ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ
ΜΑΘΗΤΩΝ**

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Συμπλήρωσε το παρακάτω ερωτηματολόγιο για να μάθουμε ποια είναι η γνώμη σου για το μάθημα και το εγχειρίδιο της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Προσπάθησε να είσαι ειλικρινής και θυμήσου ότι δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις!

Φύλο: Αγόρι Κορίτσι

Ημερομηνία: _____

Συμπλήρωσε τον πίνακα με √:

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΔΕ ΓΝΩΡΙΖΩ
1. Κατάφερες να ανταποκριθείς στις εργασίες που δόθηκαν από τον εκπαιδευτικό για το σπίτι; Αν, όχι ανάφερε από κάτω σε ποια/ες δυσκολεύτηκες.*			
2. Ήταν κατανοητή η διατύπωση των εκφωνήσεων των δραστηριοτήτων του εγχειριδίου; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες δυσκολεύτηκες να καταλάβεις τι ζητούσε η δραστηριότητα.*			
3. Δυσκολεύτηκες σε κάποια/ες από τις δραστηριότητες που υπάρχουν στο εγχειρίδιο; Αν ναι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες δυσκολεύτηκες.*			
4. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των κείμενων που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποιο/α κείμενα δυσκολεύτηκες.*			
5. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των ιστορικών πηγών που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες ιστορικές πηγές δυσκολεύτηκες.*			
6. Θεωρείς κατανοητές τις εικόνες που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;			
7. Θεωρείς ότι τα ιστορικά κείμενα που έπρεπε να διαβάσεις σε κάθε κεφάλαιο ήταν μεγάλα σε έκταση και αυτό σε δυσκόλεψε;			
8. Θεωρείς ικανοποιητικό τον αριθμό των κεφαλαίων που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;			
9. Ήταν εύκολο για σένα να θυμηθείς όσα έμαθες σε άλλα μαθήματα και να τα συνδυάσεις με την ιστορία;			

10. Αισθάνεσαι ότι μετά το τέλος των μαθημάτων γνωρίζεις σε ικανοποιητικό βαθμό βασικά ζητήματα σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού;			
--	--	--	--

*1. Εργασίες για το σπίτι που με δυσκόλεψαν:

---

*2. Εκφωνήσεις δραστηριοτήτων που με δυσκόλεψαν:

---

*3. Δραστηριότητες που με δυσκόλεψαν:

---

*4. Κείμενα που με δυσκόλεψαν (ή αποσπάσματα):

---

*5. Ιστορικές πηγές που με δυσκόλεψαν (ή αποσπάσματα):

Αρχικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία:

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;
_____
3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;
_____
4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;
_____

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;
_____
2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Στ');
_____

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;
_____
_____
2. Τι ήταν η *Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας* και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');
_____
_____
_____
_____
3. Που ζει η πλειοψηφία των Ποντίων σήμερα (χώρα);
_____
4. Σε ποιο γεγονός αναφερόμαστε με τον όρο «*Γενοκτονία των Ποντίων*»;
_____
_____
_____

Τελικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία:

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;
_____
3. Ανάφερε τουλάχιστον τρεις μεγάλες πόλεις του Πόντου;
_____
4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;
_____

Πολιτισμός

3. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;
_____
4. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Στ');
_____
5. Ποιο σπουδαίο είδος δημοτικών τραγουδιών γεννήθηκε στον Πόντο τη Βυζαντινή περίοδο;

---

6. Ποιες ήταν οι βασικές ασχολίες των κατοίκων του Πόντου;

Μυθολογία-Ιστορία

5. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

---

6. Τι ήταν η *Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας* και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');

---

7. Τι ήταν οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου και ποια περίοδο εμφανίστηκαν;

---

8. Τι ήταν τα *τάγματα εργασίας*;

---

9. Ποια κατάληξη είχε το *κίνημα για την ανεξαρτησία του Πόντου* το 1918;

---

10. Που ζει η πλειοψηφία των Ποντίων σήμερα (χώρα);

---

11. Σε ποιο γεγονός αναφερόμαστε με τον όρο «*Γενοκτονία των Ποντίων*»;

---

12. Ποια ημέρα κάθε χρόνο τιμούμε τα θύματα της Γενοκτονίας των Ποντίων;

Β΄ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

- **ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ**

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Συμπλήρωσε το παρακάτω ερωτηματολόγιο για να μάθουμε ποια είναι η γνώμη σου για το μάθημα και το εγχειρίδιο της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Προσπάθησε να είσαι ειλικρινής και θυμήσου ότι δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις!

Φύλο: Αγόρι Κορίτσι

Ημερομηνία: 23/11/16

Συμπλήρωσε τον πίνακα με √:

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΔΕ ΓΝΩΡΙΖΩ
1. Δυσκολεύτηκες σε κάποια από τις εργασίες που δόθηκαν από τον εκπαιδευτικό για το σπίτι; Αν ναι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες.*		✓	
2. Ήταν κατανοητή η διατύπωση των εκφωνήσεων των δραστηριοτήτων του εγχειρίδιου; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες δυσκολεύτηκες να καταλάβεις τι ζητούσε η δραστηριότητα.*	✓		
3. Δυσκολεύτηκες σε κάποια/ες από τις δραστηριότητες που υπάρχουν το εγχειρίδιο; Αν ναι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες.*		✓	
4. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των κείμενων που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/α κείμενα δυσκολεύτηκες.*	✓		
5. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των ιστορικών πηγών που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες ιστορικές πηγές δυσκολεύτηκες.*	✓		
6. Βρήκες χρήσιμες τις εικόνες που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;	✓		
7. Θεωρείς ότι τα ιστορικά κείμενα που έπρεπε να διαβάσεις σε κάθε κεφάλαιο ήταν μεγάλα σε έκταση;		✓	
8. Θεωρείς ικανοποιητικό τον αριθμό των κεφαλαίων που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;	✓		
9. Ήταν εύκολο για σένα να θυμηθείς οσα έμαθες σε άλλα μαθήματα και να τα συνδυάσεις με την ιστορία;	✓		
10. Αισθάνεσαι ότι μετά το τέλος των μαθημάτων γνωρίζεις σε ικανοποιητικό βαθμό βασικά ζητήματα σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού;	✓	✓	

*1. Εργασίες για το σπίτι που με δυσκόλεψαν:

Καμία

*2. Εκφωνήσεις δραστηριοτήτων που με δυσκόλεψαν:

Καμία

Τελικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία: 8/04/2016

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου:

Η Μαύρη Θάλασσα

3. Αναφέρετε τουλάχιστον τρεις μεγάλες πόλεις του Πόντου:

Τραπεζούντα, Κερασούντα, Σαφίοντα

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου:

Τουρκία

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου:

Η Πασαμάς

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Στ'):

Το φρονταστήριο της Τραπεζούντας

3. Ποιο σπουδαίο είδος δημοτικών τραγουδιών γεννήθηκε στον Πόντο τη Βυζαντινή περίοδο:

Τα Ακροπολιτικά σφραγίδια

4. Ποιες ήταν οι βασικές ασχολίες των κατοίκων του Πόντου:

Η αλιεία, το κούφι, η κατασκευή υφασμάτων

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

Άρτον, Διόνε και Φρίξο και τα Ελάφια

2. Τι ήταν η Αυτακριατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε΄):

Ιδρύθηκε από τους Βαλκωνούς και ξεκίνησαν σχέδια να είναι η πρώτη αυτονομία της Μικράς

3. Τι ήταν οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου και ποια περίοδο εμφανίστηκαν:

Όταν οι ~~κρυπτοχριστιανοί~~ κρυπτοχριστιανοί προσπάθησαν να κρυφτούν από τους Τούρκους
αποκλειστικά

4. Τι ήταν τα τμήματα εργασίας:

Εκεί πολλοί κρυφούνταν αλλά δεν πολεμούσαν τους Τούρκους

5. Ποια κατάληξη είχε το κίνημα για την ανεξαρτησία του Πόντου το 1918:

Απορρίφθηκε από τον Γούτσο Κοντζίλο

6. Που ζει η πλειοψηφία των Ποντίων σήμερα;

Στη Γερμανία στην Ελλάδα και στην Αμερική

7. Σε ποιο γεγονός αναφερόμαστε με τον όρο «Γενοκτονία των Ποντίων»:

Όταν οι Τούρκοι έκαναν εθνοκάθαρση

8. Ποια ημέρα κάθε χρόνο τιμούμε τα θύματα της Γενοκτονίας των Ποντίων;

19 Μαΐου

Αρχικό τεστ

Μ21

7/10

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία: Τετάρτη 16 Μαρτίου 2016 16-3-2016

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Οχι

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;

Ευρώπειος Πόντος / Μαύρη Θάλασσα

3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;

Τραπεζούντα

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;

Τουρκία

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;

Η ποντιακή λύρα

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

Του Ιάσωνα και το χρυσόμαλλο δέρας

2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');

Αρχικό τεστ

Μ21

7/10

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία: Τετάρτη 16 Μαρτίου 2016 16-3-2016

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Όχι

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;
Εύξεινος Πόντος / Μαύρη Θάλασσα ✓
3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;
Τραπεζούντα ✓
4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;
Τουρκία ✓

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;
Η ποντιακή λύρα ✓
2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');
_____

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;
Του Ιάσωνα και το χρυσόμυθλο δέρασ ✓
2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');
_____

Αρχικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

M10

1110

Ημερομηνία: 15/3/16

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Οχι.

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;

Η Καππία Θάλασσα.

3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;

Κυπρος

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;

Στην Ασία. (είναι πάνω στα χερσόβια εδάφη της Ανατολίας)

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;

Ποντιακή λύρα

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');;

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');;

Η "Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας" ήταν η αυτοκρατορία που εχρημάτισθη στην Τραπεζούντα της Ταρμίας.

2016

Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού

Διδακτικό εγχειρίδιο Ιστορίας για
μαθητές της Στ' Δημοτικού

Μουρατίδης Γιώργος

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 1 -Ο Πόντος στη μυθολογία και ο πρώτος αποικισμός.....	3-4
Κεφάλαιο 2 -Το βασίλειο του Πόντου (400 π.Χ.-63 π.Χ.).....	5-6
Κεφάλαιο 3 -Ο Βυζαντινός Πόντος (330 μ.Χ.-1204 μ.Χ.).....	7-8
Κεφάλαιο 4 -Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας (1204-1261).....	9-10
Κεφάλαιο 5 -Ο πολιτισμός του Πόντου.....	11-13
Κεφάλαιο 6 -Η Τουρκοκρατία στον Πόντο (1461-1914).....	14-15
Κεφάλαιο 7 -Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Α' φάση:1914-1918)....	16-18
Κεφάλαιο 8 -Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Β' φάση:1919-1923)....	19-22

Μουρατίδης Γιώργος

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

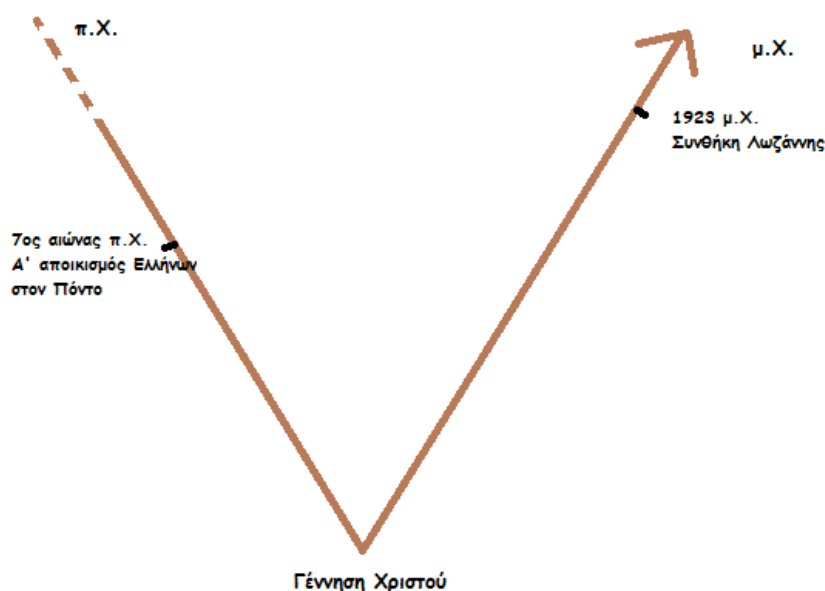
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτική Εκπαίδευσης

2016

Εισαγωγή

Το συγκεκριμένο διδακτικό εγχειρίδιο ιστορίας που κρατάτε στα χέρια σας, θα σας ταξιδέψει σε άγνωστα μέρη και θα σας αφηγηθεί γεγονότα που ίσως να μην είχατε ξανακούσει ποτέ έως τώρα. Μέσα από τις σελίδες αυτού του μικρού βιβλίου θα γνωρίσουμε ένα διαφορετικό κομμάτι της Ελλάδας. Μια διαφορετική Ελλάδα, που κάποτε σε ένα απομακρυσμένο μέρος, αναπτύχθηκε, δημιούργησε σπουδαίο πολιτισμό, αλλά δυστυχώς χάθηκε με τραγικό τρόπο. Αυτός ο τόπος, όπου κάποτε το ελληνικό στοιχείο κυριαρχούσε, ονομάζεται Πόντος και οι Έλληνες ήταν από τους πρώτους λαούς που έχτισαν εκεί τα σπίτια τους.

Ο Εύξεινος Πόντος, λοιπόν, θα είναι ο προορισμός του ταξιδιού μας και στη διαδρομή θα ανακαλύψουμε όλα τα μυστικά αυτής της περιοχής. Θα ξεκινήσουμε από τον 7^ο αιώνα π.Χ., όταν οι πρώτοι Έλληνες άποικοι έφτασαν στην περιοχή του Πόντου και θα καταλήξουμε στο έτος 1923 μ.Χ., όταν αποχώρησαν με βίαιο τρόπο κι οι τελευταίοι κάτοικοι, αφήνοντας πίσω τους τον πολιτισμό που έχτιζαν τόσους αιώνες. Πως έζησαν, όμως, όλα αυτά τα χρόνια οι Έλληνες σε εκείνα τα μέρη και γιατί εκδιώχθηκαν βίαια από τα σπίτια τους; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα, όπως και πολλές άλλες χρήσιμες πληροφορίες για τον ελληνισμό που άκμασε στον Πόντο, βρίσκονται στα κεφάλαια του εγχειριδίου που μόλις ανοίξατε.

Ιστορική γραμμή εξέλιξης της Ιστορίας του Πόντου. Συμπληρώνεται μετά το τέλος κάθε κεφαλαίου.

Κεφάλαιο 1-Ο Πόντος στη μυθολογία και ο πρώτος αποικισμός

Από τα χρόνια του Ομήρου, η λέξη **Πόντος** είχε χρησιμοποιηθεί με τη σημασία **θάλασσα**. Αρκετούς αιώνες αργότερα, την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η λέξη Πόντος ταυτίστηκε γεωγραφικά με το βορειοανατολικό άκρο της Μικράς Ασίας. Ο Πόντος, λοιπόν, είναι μια στενή λωρίδα γης, στα νότια παράλια της Μαύρης Θάλασσας (που λέγεται και Εύξεινος Πόντος), στο βορειοανατολικό άκρο της σημερινής Τουρκίας.

1. Γεωγραφικός προσδιορισμός του Πόντου-Βορειοανατολικό άκρο της Μικράς Ασίας.

Η αρχή της ιστορίας της περιοχής του Πόντου κρύβεται στα βάθη της ελληνικής μυθολογίας και συγκεκριμένα στους μύθους του **Φρίξου και της Έλλης**, της **Αργοναυτικής εκστρατείας**, αλλά και των άθλων του **Ηρακλή**.

Λίγο πριν ο Φρίξος θυσιαστεί και ενώ η αδελφή του Έλλη στεκόταν δίπλα και έκλαιγε για τον επικείμενο χαμό του, ένα χρυσόμαλλο κριάρι

κατέβηκε από τον ουρανό. Τα δύο παιδιά τότε πηδήξαν στη ράχη του, το κριάρι ανέβηκε πάλι στον ουρανό και πέταξε προς

την Ανατολή. Στη διαδρομή, όμως, η Έλλη ζαλίστηκε και έπεσε από το κριάρι σε μια στενή θάλασσα που από τότε ονομάζεται **Ελλάσποντος**. Έτσι, ο Φρίξος, συνέχισε μόνος το ταξίδι και έφτασε σε μια παραλιακή πόλη του Πόντου, την Κολχίδα, όπου και χάρισε το δέρμα του ζώου στον τοπικό άρχοντα, το βασιλιά Αιήτη.

Αρκετά χρόνια αργότερα, τα απομεινάρια αυτού του χρυσού δέρματος από το κριάρι του Φρίξου θα αναζητήσει ο Ιάσωνας, με το πλήρωμά του, τους Αργοναύτες. Σύμφωνα με τον περίφημο μύθο, ο βασιλιάς της αρχαίας Ιωλκού, Πελίας ανέθεσε στον ανιψιό του Ιάσωνα, να μεταβεί στην Κολχίδα του Πόντου και να φέρει στη Θεσσαλία το θρυλικό χρυσόμαλλο δέρας, με αντάλλαγμα το θρόνο.

2. Οι Αργοναύτες.

Τέλος, τον Πόντο επισκέφτηκε και ο Ηρακλής, όταν στον ένατο άθλο ο βασιλιάς Ευρυσθέας ζήτησε από τον ήρωα να του φέρει τη ζώνη της βασίλισσας των Αμαζόνων Ιπολύτης. Οι Αμαζόνες ήταν ένας λαός γυναικοκρατούμενος και κατοικούσαν στην περιοχή του Πόντου.

Οι παραπάνω μύθοι δείχνουν τη στενή σχέση που είχαν οι αρχαίοι Έλληνες με την περιοχή του Πόντου. Ωστόσο, σύμφωνα με την ιστορία και τις αρχαίες ελληνικές πηγές, ο Πόντος κατοικήθηκε πρώτη φορά από Έλληνες περίπου τον 7^ο αιώνα π.Χ. Οι Μεγαρείς και οι Μιλήσιοι ήταν αυτοί που πρώτοι αποίκισαν στην περιοχή αναζητώντας προϊόντα αλιείας και μεταλλεύματα. Οι Έλληνες που έφτασαν στα παράλια του Εύξεινου Πόντου ίδρυσαν μεγάλες πόλεις, όπως η Σινώπη, η Αμισός και η Τραπεζούντα, ανέπτυξαν το εμπόριο, την αλιεία και τη γεωργία, έχτισαν ναούς και έφτιαξαν έργα τέχνης, ενώ παράλληλα μετέφεραν στην περιοχή το πνεύμα του ελληνικού πολιτισμού. Κάπως έτσι λοιπόν, από αυτούς τους πρώτους Ίωνες άποικους γεννήθηκε ο Ποντιακός Ελληνισμός.

Ιστορική πηγή

Απόσπασμα από το έργο του αρχαίου Έλληνα ιστορικού Ξενοφώντα *Κύρου Ανάβασις*, στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρεται στη συμμετοχή των Ελλήνων μισθοφόρων στρατιωτών στην εκστρατεία του Κύρου κατά του αδερφού του Αρταξέρξη. Ήταν περίπου το 400 π.Χ., όταν οι Έλληνες στρατιώτες με επικεφαλής τον ίδιο τον Ξενοφώντα, κατά την επιστροφή τους στην Ελλάδα φτάνουν στον Πόντο, όπου τους συναντά ο πρέσβης των Σινωπέων, ο Εκατόνυμος.

Εκατόνυμος: «Άντρες στρατιώτες, μας έστειλε η πόλη των Σινωπέων για να σας επαινέσουμε, από τη μια γιατί σαν Έλληνες νικάτε τους βαρβάρους και απ' την άλλη να σας συγχαρούμε, γιατί αφού υπομείνατε πολλές και φοβερές ταλαιπωρίες φτάσατε σώοι έως εδώ. Έχουμε όμως την απαίτηση, επειδή είμαστε και εμείς Έλληνες, να απολαύσουμε μερικές ευεργεσίες από εσάς [...].»

Ξενοφώντας: «Εμείς, ω άνδρες Σινωπέις, είμαστε πολύ ικανοποιημένοι γιατί φτάσαμε μέχρι εδώ και διασώσαμε τους εαυτούς μας και την τιμή των όπλων μας. Τώρα, όμως, ενώ πλέον ήλθαμε σε πόλεις ελληνικές, όπως με την Τραπεζούντα, επειδή μας δώσατε τροφές για αγορά, τις προμηθευόμαστε αγοράζοντάς τες. [...]

(Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις*, 5.5.7-5.5.13)

3. Νόμισμα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. με τον Αετό της Σινώπης, που μαρτυρά την εμπορική δραστηριότητα των κατοίκων του Πόντου.

4. Γεωμορφολογικός Χάρτης Πόντου. Πηγή: el.wikipedia.org/wiki/Πόντος

Δραστηριότητες

εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Σε ποιους αρχαίους ελληνικούς μύθους γίνεται αναφορά στην περιοχή του Πόντου και με ποιο τρόπο;
2. Αφού μελετήσεις την ιστορική πηγή, προσπάθησε να περιγράψεις πως αυτή μαρτυρά για την παρουσία του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή.
3. Ο γεωμορφολογικός χάρτης του Πόντου (εικόνα 4) μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες. Μπορείς να υποθέσεις πως ήταν η καθημερινότητα των Ελλήνων του Πόντου (με τι ασχολούνταν, σε ποιες περιοχές έχτιζαν κυρίως τις πόλεις τους, με τι τρέφονταν κ.α.);

Δραστηριότητες με προεκτάσεις

1. Σήμερα μάθαμε τι σημαίνει η λέξη *πόντος*. Χρησιμοποίησε αυτή τη νέα πληροφορία και ίσως μπορέσεις να μαντέψεις τη σημασία των παρακάτω λέξεων: *ποντίζω*, *ποντοπόρος*, *υπερπόντιος*. Αν δυσκολευτείς άνοιξε το λεξικό!
2. Με τη βοήθεια όσων έμαθες στο μάθημα της Γεωγραφίας, μελέτησε στον παγκόσμιο χάρτη την απόσταση του Πόντου από τον Ισημερινό και προσπάθησε να περιγράψεις το κλίμα και τη βλάστηση της περιοχής (κλιματική ζώνη και ζώνη βλάστησης).

Κεφάλαιο 2-Το βασίλειο του Πόντου (400 π.Χ. -63 π.Χ.)

Τα χρόνια περνούσαν στον Πόντο με τους Έλληνες να ζουν και να προοδεύουν ειρηνικά. Την περίοδο της περσικής κυριαρχίας (5^{ος} αιώνας π.Χ.) οι πόλεις του Πόντου θα περάσουν στην κυριαρχία των Περσών βασιλέων, διατηρώντας όμως την εσωτερική τους αυτονομία. Επίσης, περιόδους ειρήνης και ευημερίας διένυσε ο Πόντος και κατά τη διάρκεια των αλεξανδρινών χρόνων (323-31 π.Χ.), όπου οι Έλληνες κατάφεραν να εξελληνίσουν αρκετά γειτονικά φύλα και να μεταδώσουν τον ελληνικό πολιτισμό στην ευρύτερη περιοχή.

Την ίδια εποχή, στην περιοχή του Πόντου έχουμε την ίδρυση ενός ανεξάρτητου βασιλείου με έντονο ελληνικό χαρακτήρα. Ιδρυτής του πρώτου ανεξάρτητου ποντιακού βασιλείου ήταν ο Πέρσης άρχοντας Αριοβαρζάνης (363-337 π.Χ.), ενώ ο διάδοχός του, ο Μιθριδάτης ο Α΄ (337-302

1. Μιθριδάτης Στ΄ ο Ευπάτωρ. Νομισματικό Μουσείο Αθηνών.

π.Χ.), ήταν αυτός που στέριωσε το ανεξάρτητο κράτος στην περιοχή της ανατολικής Μαύρης Θάλασσας. Τα επόμενα χρόνια, το θρόνο του βασιλείου ανέβηκαν απόγονοι της οικογένειας του Μιθριδάτη, ώσπου το 120 π.Χ. στην εξουσία ανέβηκε ο τελευταίος και σπουδαιότερος βασιλιάς του Πόντου, ο

Μιθριδάτης ο Στ΄, ο Ευπάτωρ (120-63 π.Χ.). Ο ίδιος, έχοντας Ελληνίδα μητέρα, απέκτησε από μικρός ελληνική παιδεία, ενώ κατά τη διάρκεια της βασιλείας του προσπάθησε να εξελληνίσει το κράτος και να ενώσει τον ελληνικό με τον περσικό πολιτισμό.

Την επιτυχημένη διακυβέρνηση του Ευπάτορα προσπάθησαν να διακόψουν οι Ρωμαίοι το 89 π.Χ., όταν με τα στρατεύματά τους απείλησαν την περιοχή. Ο Μιθριδάτης ο Στ΄, για να αντιμετωπίσει την απειλή, κήρυξε εναντίον της Ρώμης τέσσερις πολέμους, οι οποίοι έμειναν στην ιστορία ως **Μιθριδατικοί πόλεμοι** (89-63 π.Χ.). Παρά τη γενναία και σθεναρή αντίδραση του Μιθριδάτη, το βασίλειό του τελικά θα παραδοθεί το 63 π.Χ. στους Ρωμαίους και έτσι θα γραφτεί ο επίλογος του πρώτου ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Το κράτος πάντως αυτό, έμεινε στην ιστορία ως ένα ανεξάρτητο βασίλειο, που κυρίαρχο χαρακτηριστικό του ήταν το ελληνικό πνεύμα.

Μετά το θάνατο του τελευταίου Μιθριδάτη στην περιοχή του Πόντου εγκαινιάστηκε η περίοδος της Ρωμαιοκρατίας (63 π.Χ.-330 μ.Χ.). Κατά την εποχή όμως αυτή, η περιοχή του Πόντου έζησε για πολλά χρόνια με ειρήνη και ευημερία. Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις, στα παράλια του Εύξεινου Πόντου, όπως η Τραπεζούντα και η Σινώπη, διατήρησαν την αυτονομία τους και συνέχισαν να ακμάζουν, ενώ το ελληνικό στοιχείο αφομοίωσε τις περισσότερες επιρροές της ρωμαϊκής επέκτασης.

Ιστορική πηγή

«[...]Στην εποχή του Μιθριδάτη, Πόντος επικράτησε να σημαίνει ποντιακή επαρχία με τη διοικητική και την κρατική έννοια της λέξης, και το ποντιακό κράτος κατακυρώθηκε στη διεθνή πολιτική. Ο βασιλιάς αυτός, εκτός από τα μεγάλα πολεμικά κατορθώματα που έκανε, συντέλεσε πολύ και στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού. Ο ίδιος είχε αποκτήσει ελληνική παιδεία και περιστοιχιζόταν από Έλληνες διανοούμενους, ποιητές, φιλοσόφους, πολιτικούς, ιστορικούς, υπουργούς, ακόμα και αξιωματικούς, όπως ήταν οι περίφημοι στρατηγοί του Νεοπτόλεμος και Αρχέλαος. Άλλωστε είχε μητέρα Ελληνίδα, τη Λαοδίκη, που τον επιτρόπευε έως τα 12 του χρόνια, και ο ίδιος παντρεύτηκε Ελληνίδα. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του προσπάθησε να εξελληνίσει το κράτος του, να συνενώσει τον ελληνικό με τον περσικό πολιτισμό, την ελληνική με την περσική θρησκεία, όπως είχε επιχειρήσει να κάνει και ο Μέγας Αλέξανδρος.[...] Με τη δημιουργία του ποντιακού κράτους των Μιθριδατών και ιδιαίτερα με τη συμβολή του Μιθριδάτη του Στ', ο εξελληνισμός του Μεσογειακού Πόντου προχώρησε με ταχύ ρυθμό και σε μεγάλη έκταση, η ελληνική γλώσσα ακούστηκε σε περισσότερα μέρη και χρησιμοποιήθηκε σε ευρύτερη κλίμακα, σαν επίσημο και ανεπίσημο μέσο επικοινωνίας και η ελληνική θρησκεία απλώθηκε παντού[...].»

(Σαμουηλίδης, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, 1992:24-30)

2. Οι πόλεις του Πόντου κατά την περίοδο του Μιθριδάτη Στ' .120-63 π.Χ.

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Για ποιους λόγους ο Μιθριδάτης ο Στ' θεωρείται ο σημαντικότερος βασιλιάς του βασιλείου του Πόντου;
2. Σύμφωνα με την ιστορική πηγή, ποια σχέση είχε ο Μιθριδάτης Στ' ο Ευπάτορας με τον ελληνικό πολιτισμό και πως συνέβαλε στην εξάπλωσή του στην περιοχή του Πόντου και της Μικράς Ασίας;

Δραστηριότητα με προεκτάσεις

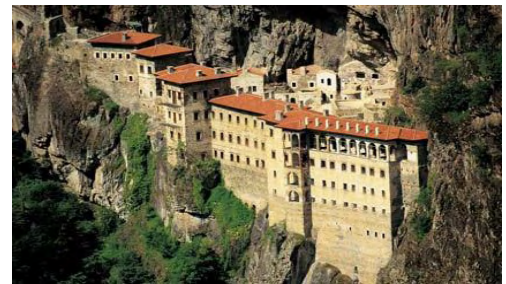
“Μιθριδατισμός”

- Ο βασιλιάς του Πόντου, Μιθριδάτης, έχει καταφέρει να επιβιώσει ακόμα και στις μέρες μας, αφού μια λέξη της ελληνικής γλώσσας έχει το όνομά του. Η λέξη αυτή κρύβει έναν ενδιαφέροντα μύθο από τη ζωή του μεγάλου βασιλιά. Αναζητήστε πληροφορίες στο διαδίκτυο ή σε εγκυκλοπαίδειες και παρουσιάστε τα αποτελέσματα στην τάξη.

Κεφάλαιο 3-Ο Βυζαντινός Πόντος (330 μ.Χ. -1204 μ.Χ.)

Από τους πρώτους μ.Χ. αιώνες η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία αρχίζει να παρακμάζει, ενώ παράλληλα στην ανατολική πλευρά της αυτοκρατορίας γεννιέται ένας νέος πολιτισμός, έχοντας ως βάση του, τη νέα θρησκεία του Χριστιανισμού και τον ελληνικό πολιτισμό. Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στο Βυζάντιο το **330 μ.Χ.** από τον Μέγα Κωνσταντίνο θα σηματοδοτήσει επίσημα την έναρξη της Βυζαντινής ιστορίας και θα μεταφέρει το κέντρο του τότε κόσμου στην Ανατολή και συγκεκριμένα στη νέα πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ήταν ο Απόστολος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Μέγας Βασίλειος που έζησαν στον Πόντο, βρήκαν πρόσφορο έδαφος ώστε να μεταδώσουν το πνεύμα της νέας θρησκείας. Η έντονη παρουσία του Χριστιανισμού στην ποντιακή κοινωνία επισφραγίζεται με το χτίσιμο του μεγάλου μοναστηριού της **Παναγίας Σουμελά** κατά τα τέλη του 4ου αιώνα, σε ορεινή περιοχή της Τραπεζούντας.

1. Μοναστήρι Παναγίας Σουμελά στην Τραπεζούντα του Πόντου.

Από την εποχή της βασιλείας του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.), αρχίζει να αναπτύσσεται σημαντικά η πόλη της Τραπεζούντας. Ο Ιουστινιανός αντιλαμβάνεται γρήγορα τη σπουδαία στρατηγική σημασία του Πόντου, που θα μπορούσε να γίνει ορμητήριο για τις πολεμικές επιχειρήσεις των Βυζαντινών στην περιοχή, αλλά και να αποτελέσει μια πρώτη ζώνη άμυνας απέναντι στις επιθέσεις των βαρβάρων της Ανατολής. Την ίδια εποχή, ο Ιουστινιανός εγκαινιάζει μία νέα διοικητική διαίρεση του κράτους του, αυτή των Θεμάτων. Ένα από τα σπουδαιότερα, λοιπόν, Θέματα του Βυζαντίου, κοιτίδα του Ελληνισμού και του Χριστιανισμού, θα αποτελέσει το **Θέμα της Χαλδίας**, που περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του Πόντου και έχει πρωτεύουσα την Τραπεζούντα.

2. Ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας από το ζωγράφο Δημήτριο Σκουρτέλη.

Τα επόμενα χρόνια (9ος-11ος αιώνας μ.Χ.), τα ανατολικά εδάφη της αυτοκρατορίας δέχτηκαν μεγάλες επιθέσεις από τους ξένους λαούς που κατέβηκαν από το Βορρά ή ήρθαν από τα βάθη της Ανατολής. Τις επιθέσεις αυτές απέκρουσαν ηρωικά οι ακριτικοί λαοί του Πόντου, η φήμη των οποίων εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την αυτοκρατορία. Από τα σπουδαία κατορθώματά τους φτιάχτηκαν μεγάλα λαϊκά τραγούδια, **τα ακριτικά έπη**, με πιο ξακουστό το έπος του **Βασιλείου Διγενή Ακρίτα**, που διασώθηκε ως πνευματικός θησαυρός από τους Έλληνες του Πόντου.

Ιστορικές πηγές

1. "Ακρίτας κάστρον ἔχτιζεν και Ακρίτας Περιβόλην"

[...]Ακρίτας κάστρον ἔκτιζεν και Ακρίτας περιβόλιν
σ' ἓναν ομάλ**, σ' ἓναν λιβάδ' , σ' ἓναν 'πιδέξιον** τόπον.

Ὅσα του κόσμου τα φυτά, εκεί φέρ' και φυτεύει,

και ὅσα του κόσμου τα πουλιά, εκεί παν και φωλεύ' νε.

Πάντα κελαίδναν και ἔλεγαν, πάντα να ζει Ακρίτας,

κ' ἓναν πουρνόν πουρνίτζικον και Κερεκίη* ημέραν

ατά κελαίδναν κ' ἔλεγαν, «Αὐρ' αποθάν' Ακρίτας [...]

Ο Χάρος τον ἐπέντεσεν* απάν' σο σταυροδρόμιν:

-Χάρε, ντο* ἔχεις μετ' ἐμέν και ὅθεν πάγ' ακλουθάς με;

Κι αν κάθουμαι συγκάθεσαι και αν πορπατό ακλουθάς με,

και αν κείμαι* ν' αποκοιμηθώ, γίνεσαι μαζιλάριν;

-Ακούς, ακούς, Ακρίτα μου, ντο λέγ' νε τα πουλόπα;

Πάντα κελαίδναν κ' ἔλεγαν, πολλά θα ζει Ακρίτας,

και ατώρα κελαϊδούν και λέγ' ν': Θε ν' αποθάν' Ακρίτας.

2. «*Η έντονη και διαρκής τάση του Βυζαντίου προς τον εξελληνισμό έως τη μεταβολή του σε ένα ελληνικό εθνικό κράτος, είναι πλέον μια ιστορική διαπίστωση γενικά αποδεκτή. Ανάμεσα στους λαούς που απάρτισαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ο Ελληνισμός αποτελεί το δυναμικότερο, αν όχι το πολυπληθέστερο, στοιχείο της, ήδη από την πρώτη της εμφάνιση.*»

(Νίκος Γ. Σβορώνος, Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού)

*ομάλ: ομαλός τόπος, * πιδέξιον: επιδέξιο, εύφορο

*Κερεκίη: Κυριακή, *επέντεσεν: συνάντησε, *ντο: τι, *κείμαι: ξαπλώνω

(Ακριτικός Κύκλος, Παραλλαγή του Πόντου)

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Με ποιους τρόπους ο Ιουστινιανός αξιοποίησε την περιοχή του Πόντου κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του; Μελετήστε το χάρτη και περιγράψτε τους λόγους που ο Πόντος είχε στρατηγική σημασία για το Βυζάντιο.
2. Προσπάθησε να θυμηθείς ὅσα ἔμαθες στην Ιστορία της Πέμπτης τάξης και γράψε μια παράγραφο, περιγράφοντας για ποιους λόγους πιστεύεται ότι «...ανάμεσα στους λαούς που απάρτισαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ο Ελληνισμός αποτελεί το δυναμικότερο στοιχείο της.» (πηγή 2).

Δραστηριότητες με προεκτάσεις

- Αφού ακούσετε τη μελοποίηση του ακριτικού τραγουδιού της 1^{ης} πηγής, προσπαθήστε να αποδώσετε το νόημά του. *Τι ιστορία διηγείται το τραγούδι; Έχετε ξαναδιαβάσει άλλο ακριτικό τραγούδι;*
- Εντοπίστε εικόνες, προσωποποιήσεις και μεταφορές στο ακριτικό τραγούδι.
- Έχουν γραφτεί δημοτικά τραγούδια (ακριτικά), αλλά και σύγχρονα ποιήματα, με θέμα το Διγενή Ακρίτα και τα κατορθώματά του. Αναζητήστε στη βιβλιοθήκη ή στο διαδίκτυο, διαφορετικά ακριτικά τραγούδια ή παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού από άλλες περιοχές. Κάθε ομάδα θα διαβάσει και θα παρουσιάσει στην τάξη το δικό της τραγούδι. *Πώς περιγράφεται ο Διγενής Ακρίτας; Πως τον φανταζόταν ο λαός; Ποια κοινά χαρακτηριστικά επαναλαμβάνονται στα ακριτικά τραγούδια; Ποια είναι τα βασικά γνωρίσματα του λογοτεχνικού είδους των ακριτικών τραγουδιών;*

Κεφάλαιο 4-Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας (1204-1461)

Καθοριστική σημασία για το μέλλον της Βυζαντινής αυτοκρατορίας είχε η ήττα του στρατού της στη μάχη του Μάτζικερτ το 1071 μ.Χ., γεγονός που παράλληλα σηματοδότησε την αρχή για την επέλαση των πρώτων τουρκικών φυλών, των Σελτζούκων Τούρκων, στη Μικρά Ασία. Από την εποχή αυτή η αυτοκρατορία διέρχεται περιόδους έντονης κρίσης, ενώ η περιοχή του Πόντου αρχίζει να γίνεται ανεξάρτητη από την κεντρική διοίκηση.

Το έτος **1204 μ.Χ.** η Κωνσταντινούπολη θα πέσει στα χέρια των Φράγκων. Ο Πόντος τότε θα ανεξαρτητοποιηθεί πλήρως και θα δημιουργηθεί η **αυτοκρατορία της Τραπεζούντας** από τη Βυζαντινή οικογένεια των **Μεγάλων Κομνηνών**. Πρώτος αυτοκράτορας αναλαμβάνει ο **Αλέξιος ο Α΄**, ενώ θα ακολουθήσουν άλλοι 19 αυτοκράτορες της ίδιας οικογένειας. Οι Κομνηνοί κατάφεραν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να κυριαρχήσουν σε όλες σχεδόν τις παραθαλάσσιες πόλεις του Πόντου από την πρωτεύουσα Τραπεζούντα μέχρι την Αμισό και από την Τρίπολη μέχρι την Παφλαγονία. Το νέο ποντιακό κράτος εκτεινόταν παραλιακά της Μαύρης Θάλασσας και έφτανε έως 70 χιλιόμετρα προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Περιελάμβανε όλες τις σπουδαίες ελληνικές μεγαλουπόλεις, όπως την Τρίπολη, την Κερασούντα, την Οινόη, την Σινώπη, την Ινέπολη, την Αργυρούπολη, τη Σεβάστεια, τη Νικόπολη και άλλες.

Έτσι, λοιπόν, για δεύτερη φορά στην ιστορία μετά την κατάλυση του Βασιλείου του Πόντου, έχουμε την ίδρυση ενός ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Την εποχή, όμως, που σχηματίζεται η ανεξάρτητη αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, γεννιούνται άλλα τρία ελληνικά κράτη που διεκδικούν το χαμένο από τους Φράγκους Βυζαντινό θρόνο, το Δεσποτάτο της Ηπείρου, το Δεσποτάτο του Μυστρά, καθώς και η αυτοκρατορία της Νίκαιας. Ο ηγέτης της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, ο Θεόδωρος Λάσκαρης θα αποδειχθεί τελικά πιο ισχυρός από τους άλλους και θα στεφθεί νέος Βυζαντινός αυτοκράτορας το 1208 μ.Χ (βλ. χάρτη σελ.10).

1.Ο μονοκέφαλος αετός. Έμβλημα της αυτοκρατορίας των Μεγάλων Κομνηνών.

Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας κατάφερε να εδραιώσει την ύπαρξή της για 257 χρόνια και έγινε η μακροβιότερη βυζαντινή δυναστεία, αποκρούοντας αποτελεσματικά τις επιθέσεις των Τούρκων ακόμα και 8 χρόνια μετά από την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Το **1461**, ο Δαβίδ Μέγας Κομνηνός έγινε ο τελευταίος αυτοκράτορας της Τραπεζούντας, παραδίδοντας την πόλη στα στρατεύματα του Μωάμεθ του Πορθητή.

Τα χρόνια της διακυβέρνησης των Μεγάλων Κομνηνών η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας θα γνωρίσει μεγάλη ευημερία και πρόοδο σε όλους τους τομείς. Η αυτοκρατορία αναδείχθηκε σε ελληνική κιβωτός στην άκρη του βυζαντινού κόσμου, γιατί όχι μόνο διατήρησε τον ελληνικό πολιτισμό του, αλλά και τον στερέωσε ώστε να αντέξει στην κατοπινή δοκιμασία, την Τουρκοκρατία. Σπουδαία ανάπτυξη γνώρισαν τότε το εμπόριο, οι τέχνες και οι επιστήμες, ενώ εκείνη την περίοδο στον Πόντο χτίστηκαν πανέμορφα κτίρια, σχολεία και χιλιάδες εκκλησίες. Σε αυτό το σημείο της μεγάλης θρησκευτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ακμής του θα βρεθεί ο Πόντος το 1461 μ.Χ. υπό τον τουρκικό ζυγό και οι Έλληνες της περιοχής για πρώτη φορά αρχίζουν να συμβιώνουν και να συνυπάρχουν με τους μουσουλμάνους.

Ιστορικές πηγές

1. Ένας ξένος για την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

«Το Βασίλειο της Τραπεζούντας, που ανήκει στους λάτρεις του Σταυρού, είναι μια μεγάλη αυτοκρατορία. Ο μονάρχης κάθεται σε θρόνο, φοράει στέμμα, διαθέτει εισοδήματα αντάξια ενός βασιλέως και πολυάριθμη αυλή και χαίρει μεγάλης εκτίμησης εκ μέρους του πάπα. Αυτός και οι υπήκοοι του διακρίνονται για την τέλεια ομορφιά τους. Οι κάτοικοι είναι (ακόμη) φιλοπόλεμοι και απρόμητοι άνδρες. Αδιάκοπα διασχίζουν τη χώρα τους ταξιδευτές που κατευθύνονται προς την επαρχία Κριβν, την έρημο του Καμπσάκ και άλλες χώρες στο Βορρά. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας είναι μεγαλύτερη από το Βασίλειο της Γεωργίας και πιο σπουδαία στα μάτια των χριστιανών μοναρχών, γιατί ο πληθυσμός της είναι μεγαλύτερος και τολμηρότερος. Ο βασιλιάς της Τραπεζούντας είναι από γενιά περισσότερο ένδοξη και υπερέχει πολύ σε δύναμη από τον τωρινό αυτοκράτορα του Βυζαντίου. Οι στρατιώτες του, αν και είναι λίγοι αριθμητικά και άσχημα εξοπλισμένοι, είναι ήρωες και μοιάζουν με φοβερά λιοντάρια που δεν αφήνουν ποτέ τη λεία να τους ξεφύγει.»

Από το έργο του Μαροκινού γεωγράφου και ιστορικού Αλ- Ουμάρι (περ. 1350), στο: A. Beyer, *Shipping in the Empire of Trebizond, Mariner's Mirror* 52 (1966) 3-4.

2. Θρήνος του Πόντου για την Άλωση της Πόλης

Ένα πουλί, καλό πουλί εβγαίν' από την Πόλη, ουδέ σ' αμπέλια κόνεψε*, ουδέ σε περιβόλια μόνο πήγε κι εκόνεψεν εις του Ηλιού το κάστρο. Έσειξε* το 'να του φτερό, στο αίμα βουτηγμένο, έσειξε τ' άλλο του φτερό, χαρτίν είχε γραμμένο. Να το διαβάσει δε μπορεί, ούδ' ο Μητροπολίτης!

Κι ένα παιδί, καλό παιδί έρχεται κι αναγνώθει, το αναγνώθει κι όλο κλαίει κι όλο στηθοκοπιέται:

«Αλί σε μας και βάι σε μας, πάρθηκε η Ρωμανία*».

*κόνεψε: κάθισε, σταμάτησε. *έσειξε: τίναξε, κούνησε.

*Ρωμανία: το Βυζάντιο.

2. Χάρτης 1204 μ.Χ. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και τα δύο νέα ελληνικά κράτη.

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Πως συνέβαλε η ίδρυση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, στη διατήρηση και διάδοση του ελληνικού πολιτισμού;
2. Παρακολουθούμε στην τάξη βίντεο με απαγγελία και [μελοποίηση του θρήνου](https://www.youtube.com/watch?v=WpIhgMSp9tE) της ιστορικής πηγής 2 (<https://www.youtube.com/watch?v=WpIhgMSp9tE>). Γιατί η είδηση της άλωσης της Πόλης προκάλεσε τόσο μεγάλη θλίψη στους κατοίκους του Πόντου;

Δραστηριότητα με προεκτάσεις

- Στην ιστορική πηγή 2 περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο και με τη χρήση έντονων εικόνων, η είδηση της άλωσης της Πόλης από τους Τούρκους. Προσπαθήστε σαν εικονογράφοι να ζωγραφίσετε το συγκεκριμένο απόσπασμα.

Κεφάλαιο 5-Ο πολιτισμός του Πόντου

Η ποντιακή διάλεκτος

Η ποντιακή διάλεκτος θεωρείται μια μορφή της ελληνικής γλώσσας που μιλούσαν οι κάτοικοι των περιοχών του Πόντου. Έχοντας τις ρίζες της στην αρχαία ελληνική γλώσσα, η διάλεκτος των Ποντίων έχει πολλά χαρακτηριστικά που μαρτυρούν την ιωνική της καταγωγή. Παρά τις έντονες επιρροές που δέχτηκε, κυρίως από την τουρκική γλώσσα, κατάφερε να διατηρήσει τον ελληνικό της χαρακτήρα και να αποτελέσει μέσο διάδοσης και έκφρασης του ελληνικού πνεύματος στον ακριτικό Πόντο. Σήμερα η ποντιακή διάλεκτος συνεχίζει να μιλιέται στην Ελλάδα, σε χωριά και πόλεις, όπου υπάρχει έντονη παρουσία Ελλήνων με ποντιακή καταγωγή. Οι νεότεροι Πόντιοι πραγματοποιούν σημαντικές προσπάθειες ώστε να διασώσουν τη γλώσσα των προγόνων τους και να μην επιτρέψουν την εξαφάνιση της με το πέρασμα των χρόνων.

Οι δραστηριότητες των κατοίκων

Η γεωγραφική τοποθεσία του Πόντου και τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά του, τον καθιστούν μια πολλή εύφορη και πλούσια χώρα. Από τα πρώτα χρόνια του αποικισμού οι Έλληνες εκμεταλλεύτηκαν τη γενναιόδωρη γη και ασχολήθηκαν με τη δένδροκομία, τη γεωργία (σιτάρι, καπνά, κριθάρι, φασόλια, πορτοκάλια, γεώμηλα κ.α.), την παραγωγή γάλακτος και βουτύρου, την αλιεία και το εμπόριο. Ακόμα, ο Πόντος ήταν ξακουστός για τα **μεταλλεία** και τον υπόγειο πλούτο του, με κυριότερα κέντρα παραγωγής μεταλλευμάτων, την Αργυρούπολη (άργυρος, χαλκός και μόλυβδος), την Τρίπολη και τη Νικόπολη.

Οι παραλιακές πόλεις του Πόντου, όπως η Σινώπη, η Τραπεζούντα, τα Κοτύωρα, η Σαμψούντα και άλλες, υπήρξαν από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής τους σπουδαία εμπορικά λιμάνια και μεγάλα οικονομικά κέντρα. Τα προϊόντα της γης του Πόντου, κυρίως μέσα από το θαλάσσιο εμπόριο, κατάφεραν να φτάσουν σε μακρινές περιοχές του κόσμου, ενώ οι Πόντιοι έμποροι θεωρούνταν από τους πιο ικανούς και πλούσιους της Ανατολής.

Ποντιακή μουσική και παραδοσιακοί χοροί

Οι Έλληνες του Πόντου αγαπούσαν ιδιαίτερα τη μουσική και εξέφραζαν μέσα από αυτή τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους. Η ποντιακή μουσική και οι παραδοσιακοί χοροί του Πόντου μπορούμε να πούμε ότι ήταν κομμάτι της καθημερινότητας των Ποντίων, καθώς συνόδευαν τις χαρές, τις στεναχώριες, το φαγητό, τα γλέντια, τους γάμους, τον ξεριζωμό και τα δεινά που υπέφεραν, τις πολεμικές τους επιχειρήσεις και άλλες πολλές στιγμές της ζωής τους. Το ακριτικό έπος της Βυζαντινής περιόδου, θεωρείται από τα σπουδαιότερα κατορθώματα της ποντιακής μουσικής παράδοσης και της λογοτεχνικής έκφρασης των Ελλήνων του Πόντου.

Οι ποντιακοί χοροί, επίσης, αποτελούν σημαντικό στοιχείο της ποντιακής παράδοσης και είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την **ποντιακή λύρα ή κεμεντζέ**, η οποία θεωρείται το βασικό μουσικό όργανο της ποντιακής μουσικής και παράλληλα το σύμβολο των Ποντίων. Οι παραδοσιακοί χοροί του Πόντου δεν αποτελούν μόνο ένα μέσο διασκέδασης, αλλά φέρουν μαζί τους την ιστορία, τη γεωγραφία, και βέβαια τον πολιτισμό των Ποντίων.

1. Η ποντιακή λύρα.

Ιστορική πηγή

Της Τρίχας το γεφύρι

Στη γέφυρα, στη γέφυρα,
έλα Δάφνε μου ποταμέ
στης Τρίχας το γεφύρι,
ε, Δάφνε μου κι ευωδιαστέ
Χίλιοι μάστοροι δούλευαν,
έλα Δάφνε μου ποταμέ
και μύριοι μαθητές
ε, Δάφνε μου κι ευωδιαστέ
Όλη τη μέρα έχτιζαν,
έλα Δάφνε μου ποταμέ,
τη νύχτα γκρεμιζόταν,
ε, Δάφνε μου κι ευωδιαστέ
Τι μου δίνεις πρωτομάστορα,
έλα Δάφνε μου ποταμέ
να στεριώσω το γεφύρι σου;
ε, Δάφνε μου κι ευωδιαστέ
Αν σου δώσω τον πατέρα μου,
έλα Δάφνε μου ποταμέ
δεν έχω άλλον πατέρα!
ε, Δάφνε μου κι ευωδιαστέ.

2. Πόντιοι χορευτές και λυράρης.

(Μεταφρασμένο απόσπασμα παραδοσιακού τραγουδιού του Πόντου ‘Της Τρίχας το γεφύρι’)

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Ποιες ήταν οι καθημερινές ασχολίες των Ελλήνων του Πόντου;
2. Χωριστείτε σε 4 ομάδες. Κάθε ομάδα μαθητών θα αναλάβει να παρουσιάσει την ιστορία μιας πόλης του Πόντου από τις παρακάτω: Τραπεζούντα, Αμισός (Σαμψούντα), Σινώπη, Κοτύωρα (Ορντού), Κερασούντα (Γκιρασούν), Αργυρούπολη (Γκιουμούσχανε). Η παρουσίαση πρέπει να περιέχει: βασικές πληροφορίες σχετικά με την πόλη (σημερινός πληθυσμός, οικονομία κ.α.), σύντομη ιστορική αναδρομή και ξενάγηση στην πόλη μέσω του Google earth.

Δραστηριότητες με προεκτάσεις

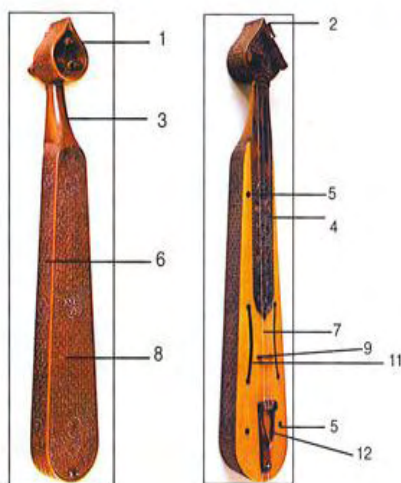
1. Την τάξη επισκέπτεται λυράρης και μας παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά (βλέπε εικόνα 3) της ποντιακής λύρας (κατασκευή, μέρη, τρόπος παιξίματος κ.α.). Ακολουθεί συζήτηση και διάλογος των μαθητών με τον μουσικό. Αμέσως μετά ο μουσικός μιλά στους μαθητές για τους ποντιακούς χορούς και με τη συμβολή του εκπαιδευτικού φυσικής αγωγής τα παιδιά μαθαίνουν να χορεύουν κάποιους απ’ αυτούς.
2. Ο λυράρης παίζει και τραγουδά το παραδοσιακό ποντιακό τραγούδι της πηγής που αποτελεί **παραλλαγή του δημοτικού τραγουδιού ‘Το γεφύρι της Άρτας’**.
  - Εντοπίστε στο διαδίκτυο παραλλαγές και από άλλες περιοχές της Ελλάδας, του δημοτικού τραγουδιού ‘Το γεφύρι της Άρτας’.
  - Ποια κοινά χαρακτηριστικά εντοπίζονται σε όλες τις παραλλαγές;
  - Τι καταλαβαίνουμε από το γεγονός ότι οι Έλληνες του Πόντου μοιράζονταν με την υπόλοιπη Ελλάδα κοινά τραγούδια και παραδόσεις;

3. Ας γνωρίσουμε καλύτερα τη γλώσσα που μιλούσαν οι Έλληνες του Πόντου. Στην πρώτη στήλη του πίνακα υπάρχουν κάποιες λέξεις της ποντιακής διαλέκτου. Στη διπλανή στήλη βρίσκονται οι αντίστοιχες λέξεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

- Εντόπισε στο διαδικτυακό [ποντιακό λεξικό](http://www.pontos-news.gr/lexicon/words/%CE%91) (www.pontos-news.gr/lexicon/words/%CE%91) τη σημασία των λέξεων της πρώτης στήλης.
- Προσπάθησε να σκεφτείς ομόρριζες λέξεις που χρησιμοποιούμε σήμερα στη Νέα ελληνική γλώσσα και τοποθέτησέ τις στο αντίστοιχο κελί της τρίτης στήλης.
- Τι παρατηρείς για τη σχέση ανάμεσα σε αρχαία, νέα και ποντιακή γλώσσα;

Ποντιακή Διάλεκτος	Αρχαία Ελληνική Γλώσσα	Ομόρριζα στη Νέα Ελληνική
Γέλος=	Γέλως	
Λαχτίζω=	Λακτίζω	
Ωβόν=	Ωόν	
Ωτίν=	Ους (ονομ.), του ωτός (γεν.)	
Ριγώ=	Ριγώ	

Η μορφή της λύρας είναι φιαλόσχημη και αποτελείται από τα εξής μέρη:

1. Το κεφάλ' (κεφαλή)
2. Τα ωτία (αυτιά, χορδοδέτες, τρία τον αριθμό, όσα και οι χορδές)
3. Η γούλα (λαιμός)
4. Η γλώσσα ή σπαρέλ' ή σπαλέρ'
5. Τα τρυπία (τρύπες, 4 στο επάνω μέρος και 2 στο επάνω μέρος και 2 κάτω δεξιά και αριστερά από τις χορδές)
6. Τα μάγ'λα (μάγουλα, έχουν δύο τρύπες, μία στο επάνω και μία στο κάτω μέρος)
7. Το καπάκ' (καπάκι)
8. Η ράχια (ράχη)
9. Ο γάδιανρον (επάνω του ακουμπούν οι χορδές)
10. Τα κόρδας (χορδές). Αρχικά ήταν αποξηραμένα έντερα Ζώου, έπειτα έγιναν μεταξωτές και από το 1920 μεταλλικές
11. Τα ρωθόνια ή σκωλέκια (ρουθόνια ή σκουλήκια)
12. Το παλληκάρι' (παλικάρι) το οποίο χρησιμεύει για να στερεώνονται οι χορδές
3. Το στουλάρ', είναι το ξύλο που βρίσκεται μέσα στο σκάφος της λύρας. Από τη μία πλευρά ακουμπάει στην πλάτη και από την άλλη στο καπάκι, από τη δεξιά πλευρά, όπως βλέπουμε τη λύρα, κάτω ακριβώς από τον "γάδιανρον" και δίπλα από το δεξ' "ρουθόνιο", συνήθως στο μέσον, ώστε να ξεχωρίσει τις ψιλές φωνές από τις χαμηλές (ζήλ-καπάν).

3. Η ποντιακή λύρα και τα μέρη της.

Κεφάλαιο 6-Η Τουρκοκρατία στον Πόντο (1461-1914)

Από τη μέρα που η Τραπεζούντα έπεσε στα χέρια των Οθωμανών ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου μπαίνει σε μια πρωτόγνωρη και ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο. Οι Οθωμανοί Τούρκοι σε πολλές περιπτώσεις παρουσίασαν βίαιη συμπεριφορά προς τους κατεκτημένους λαούς και προσπάθησαν να επιβάλλουν με κάθε τρόπο τη θρησκεία τους, το Ισλάμ.

Μερικά χρόνια μετά την παράδοση της Τραπεζούντας στους Οθωμανούς αρχίζουν οι μαζικοί εξισλαμισμοί των ελληνικών πληθυσμών του Πόντου αλλά και ολόκληρης της κατακτημένης ελληνικής επικράτειας. Χιλιάδες χριστιανοί αναγκάζονται να αλλαξοπιστήσουν, ενώ κάποιοι άλλοι ασπάζονται επιφανειακά το Ισλάμ και ονομάζονται **κρυπτοχριστιανοί**. Οι μουσουλμάνοι μετατρέπουν τις περισσότερες εκκλησίες και τα μοναστήρια του Πόντου σε τζαμιά, ενώ επιβάλλουν στους μη μουσουλμάνους βαρύτατους φόρους, όπως το χαράτσι.

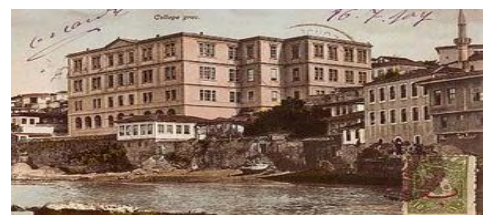
Αποτέλεσμα της συμπεριφοράς αυτής των Οθωμανών, ήταν ο εξισλαμισμός ενός σημαντικού αριθμού Ελλήνων χριστιανών (περίπου 190.000, σύμφωνα με στατιστική του Πατριαρχείου το 1914), οι οποίοι υπό το φόβο του θανάτου άρχισαν σταδιακά να αφομοιώνονται στη μουσουλμανική κοινωνία. Απόγονοι αυτών των Ελλήνων ζουν ακόμα και σήμερα στη σύγχρονη Τουρκία, γνωρίζοντας να μιλούν ελληνικές διαλέκτους και τηρώντας τα ελληνικά ήθη και έθιμα.

Μία άλλη συνέπεια της καταπιεστικής συμπεριφοράς των κατακτητών, ήταν η πρώτη μαζική μετανάστευση των Ελλήνων του Πόντου προς τη νότια Ρωσία, τον Καύκασο και αργότερα προς τη γειτονική Γεωργία. Πάνω από 100.000 Έλληνες του Πόντου, κυρίως από το 1800 και έπειτα, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να εγκατασταθούν σε πιο ειρηνικές περιοχές, όπως το Σοχούμι, το Βατούμ, το Τέρεκ, το Ερζεζούμ και το Καρς.

Παρά τις δυσκολίες αυτές όμως, το ελληνικό πνεύμα αποδείχθηκε πολύ ισχυρό και ανθεκτικό. Η εθνική συνείδηση των Ελλήνων του Πόντου ούτε αλλοιώθηκε ούτε εξαφανίστηκε, όπως συνέβη με πολλές άλλες φυλές της Μικράς Ασίας που εξισλαμίστηκαν και χάθηκαν. Σπουδαία πολιτισμικά καταφύγια για τους Έλληνες του Πόντου αποδείχτηκαν τα χριστιανικά μοναστήρια της ανατολής, όπως η Παναγία Σουμελά, όπου οι Χριστιανοί συγκεντρώθηκαν γύρω τους και υπό την προστασία του Πατριαρχείου διέσωσαν την πίστη τους.

Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας

Επιπλέον, σημαντική συμβολή στη διατήρηση και ανάπτυξη του ελληνικού πνεύματος στον τουρκοκρατούμενο Πόντο είχε το **Φροντιστήριο της Τραπεζούντας**. Το 1682, ένας Τραπεζούντιος δάσκαλος, ο Σεβαστός Κυμινήτης, ιδρύει στην Τραπεζούντα ένα ελληνικό εκπαιδευτικό ίδρυμα γυμνασιακής και ανώτερης παιδείας. Τα επόμενα χρόνια στο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας θα φοιτήσουν χιλιάδες Έλληνες από τον Πόντο, τη Ρωσία και τον Καύκασο και με αυτόν τον τρόπο θα διατηρηθεί ζωντανή η φλόγα της ελληνικής συνείδησης μέσα στα δύσκολα χρόνια του τουρκικού ζυγού. Το Φροντιστήριο θα λειτουργήσει έως και τις αρχές του 20ου αιώνα, όταν θα κλείσει οριστικά από τους Τούρκους.

1. Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Κατά την ελληνική επανάσταση του 1821, οι Έλληνες του Πόντου δεν έμειναν αμέτοχοι. Αρχικά, τα ποντιακής καταγωγής αδέρφια, Αλέξανδρος και Δημήτριος Υψηλάντης είχαν ουσιαστική συμμετοχή στη διεξαγωγή της επανάστασης. Επιπλέον, πάρα πολλοί ήταν οι εθελοντές Πόντιοι από τη Σινώπη, την Τραπεζούντα και άλλες πόλεις, οι οποίοι συμμετείχαν εθελοντικά στην επανάσταση πολεμώντας στην πρώτη γραμμή των μαχών. Ωστόσο, την περίοδο της επανάστασης οι Τούρκοι πραγματοποιούν αντίποινα στον τουρκοκρατούμενο Πόντο, αυξάνοντας τους διωγμούς και τη φορολογία έναντι των Ελλήνων.

Ιστορική πηγή

Αναφορά Βρετανού Υποπρόξενου στην Τραπεζούντα προς το βρετανικό Υπουργείο των Εξωτερικών. Τραπεζούντα, 10 Νοεμβρίου 1857

«Έχω την τιμή να σας πληροφορήσω ότι τον περασμένο Ιούλιο εξακρίβωσα ότι 600, περίπου, αλλοίως τουκογενείς, κυρίως χτίστες, κάτοικοι της Σάντας, ενός χωριού αυτής της περιοχής, επρόκειτο να μεταναστεύσουν στο Πόντο της Ρωσίας. Ο Ρίος Παύλος του οποίου ονομασία

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Μελετήστε προσεκτικά τον παρακάτω πίνακα (εικόνα 2) που απεικονίζει την υπεροχή του ελληνικού πληθυσμού τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας στις μεγάλες πόλεις του Πόντου. Ωστόσο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο πληθυσμός των Τούρκων κατοίκων αυξήθηκε ραγδαία και σε πολλές περιπτώσεις υπερίσχυσε έναντι του ελληνικού. Σε ποιους παράγοντες οφείλεται κατά τη γνώμη σας αυτή η απότομη αλλαγή; Τι συνέπειες μπορεί να είχε αυτή η μεταβολή για τους Πόντιους;

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1520-1523

	Πόλεις		
	Σύνολο νοικοκυριών	Χριστιανικά	Μουσουλμανικά
Τραπεζούντα	1.113	916	197
Ρίζαιο	248	246	2
Κερασούντα	255	220	35
Τρίπολη	233	225	8
Κόραλλα	141	134	7

2. Οι ελληνικές και μουσουλμανικές οικογένειες στον Πόντο τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Εγκυκλοπαίδεια "Ο Πόντος", Τόμος Α', Αβραμίδης κ.α., 1991: 295.

2. Μεταφερθείτε με τη φαντασία σας στη Σινώπη του Πόντου το έτος 1610 και γίνετε κάτοικος της πόλης. Υπό το φόβο των Τούρκων, πολλές οικογένειες της πόλης, όπως και η δική σου, αναγκάστηκαν να αλλάξουν θρήσκευμα και να εξισλαμιστούν. Ωστόσο, βαθιά μέσα τους παρέμειναν Χριστιανοί και τελούσαν μυστικά τις χριστιανικές τελετές. Περιγράψτε, λοιπόν, σε μια σελίδα, την καθημερινότητά σας, ως κρυπτοχριστιανός στην πόλη της Σινώπης.

3. Διαβάστε προσεκτικά την πηγή του βιβλίου. Αμέσως μετά αναζητήστε όλοι μαζί με τη βοήθεια του προτζέκτορα στον παγκόσμιο χάρτη της Google τις περιοχές μετοίκησης των Ποντίων (Καρς, Βατούμ, Σοχούμ, Ερζεζούμ) και "χαράξτε" τις διαδρομές που πιθανώς ακολούθησαν κατά τη μετανάστευσή τους. Συζητήστε τις πιθανές δυσκολίες που συνάντησαν στη διαδρομή και στη νέα τους πατρίδα. Τι συναισθήματα μπορεί να νιώθει κάποιος που αναγκάζεται βίαια να εγκαταλείψει το σπίτι και την πατρίδα του; Συμβαίνουν παρόμοια περιστατικά στις μέρες μας;
4. Με ποιο τρόπο το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας συνέβαλε στη διατήρηση του ελληνικού πνεύματος στον Πόντο κατά τη δύσκολη περίοδο της Τουρκοκρατίας;

3. Η πόλη της Σινώπης.

Κεφάλαιο 7-Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Α' φάση:1914-1918)

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σε ολόκληρο τον Πόντο ζούσαν περίπου 650.000 Έλληνες. Η συμβίωση με τους μουσουλμάνους τις περισσότερες φορές ήταν αρμονική και οι δύο λαοί είχαν μάθει με τα χρόνια να μοιράζονται τα ίδια εδάφη. Ωστόσο, την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκε μια σημαντική αλλαγή στην πολιτική της Τουρκίας που μετέβαλε καθοριστικά την κατάσταση στον Πόντο.

Το κίνημα των Νεοτούρκων

Το καλοκαίρι του 1908, και ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρά εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα, εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή της χώρας ένα νέο και φιλόδοξο κίνημα. Το κίνημα των Νεοτούρκων, όπως ονομάστηκε, είχε εθνικιστικό χαρακτήρα* και βασικός του στόχος ήταν ο πλήρης εκτουρκισμός όλων των λαών που ζούσαν στην αυτοκρατορία. Το νέο κόμμα βρήκε άμεση ανταπόκριση στον τουρκικό λαό και κατάφερε πολύ σύντομα να ανέλθει στην εξουσία.

Για τους Έλληνες του Πόντου η ίδρυση και η επικράτηση του νεοτουρκικού κινήματος αποδείχθηκε μοιραία. Οι Έλληνες του Πόντου και της Μικράς Ασίας αποτελούσαν μεγάλο πρόβλημα στο σχέδιο του κινήματος για τη δημιουργία ενός τουρκικού κράτους απαλλαγμένου από ξένους λαούς. Έτσι, απ' τα πρώτα χρόνια που ανέλαβαν την εξουσία οι Νεότουρκοι, η επιθετικότητα εναντίον των Ελλήνων αυξήθηκε ραγδαία και εκφράστηκε με διάφορους τρόπους, όπως ληστείες, βία και καταστροφές περιουσιών.

Τα τάγματα εργασίας

Η τουρκική διοίκηση πολύ σύντομα διαπίστωσε ότι ο εκτουρκισμός των Ποντίων ήταν αδύνατος και έτσι επιλέχθηκε η ακραία λύση του βίαιου εκτοπισμού και της εξόντωσης. Στα μέσα του 1911, αποφασίστηκε για πρώτη φορά ο έμμεσος διωγμός των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, με την αναγκαστική συμμετοχή των αντρών στα **τάγματα εργασίας** ή όπως τα έλεγαν στην τουρκική γλώσσα, **αμελέ ταμπουρού**. Έτσι, οι Έλληνες κλήθηκαν στα όπλα από την διοίκηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και όποιος δεν παρουσιαζόταν στην επιστράτευση θανατωνόταν

1. Έλληνες του Πόντου στα τάγματα εργασίας.

ως λιποτάκτης. Στα τάγματα εργασίας οι χριστιανοί δεν έπαιρναν όπλα, αλλά στέλνονταν σε εξοντωτικά έργα, όπου πολλοί έχαναν τη ζωή τους κάτω από άθλιες συνθήκες και χωρίς επαρκή διατροφή. Υπολογίζεται πως μέχρι το τέλος του 1917 επιστρατεύτηκαν περισσότεροι από 200.000 Έλληνες, 15 μέχρι 48 ετών, ενώ πολλοί από αυτούς πέθαναν από την κακή μεταχείριση, τις αρρώστιες, την πείνα και το κρύο. Τέλος, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, κάποιοι από τους Έλληνες των ταγμάτων εργασίας κατάφεραν να δραπετεύσουν, δημιουργώντας αντάρτικες ομάδες στα βουνά του Πόντου με σκοπό την αυτοάμυνα και την προστασία των υπόλοιπων Ελλήνων από την απειλή των Τούρκων.

Α΄ φάση γενοκτονίας* (1914-1918)

Μετά τη νίκη της Ελλάδας και των συμμάχων της στους Βαλκανικούς Πολέμους το 1913, η Τουρκία σκλήρυνε ακόμα περισσότερο τη στάση της έναντι των Ελλήνων που βρίσκονταν στα

εδάφη της. Αυτή τη φορά οι απειλές έγιναν πιο ανοιχτές, οι διωγμοί αυξήθηκαν, μοιράστηκαν όπλα στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, ενώ στην Τραπεζούντα οι τουρκικές εφημερίδες προέτρεπαν τους μουσουλμάνους να αρχίσουν τις σφαγές εναντίον των χριστιανών. Επίσης, με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αυξήθηκαν και πάλι οι στρατολογήσεις των Ελλήνων του Πόντου στα τάγματα εργασίας και έτσι σε κάποιες περιπτώσεις άδειασαν από τους άντρες ολόκληρα ελληνικά χωριά. Αθώοι άνθρωποι σφαγιάστηκαν, εκκλησίες, σπίτια και ολόκληρα χωριά κάηκαν, ενώ εκατοντάδες χριστιανοί, φοβούμενοι για τις ζωές τους, αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε άλλες περιοχές. Το 1917 η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ και βρίσκεται αντίπαλος της Τουρκίας που ήταν ήδη σε συμμαχία με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία. Οι Έλληνες της Ανατολής για άλλη μια φορά πλήρωσαν το τίμημα γιατί αυξήθηκαν οι σφαγές και οι βιαιοπραγίες εναντίον τους. Μέχρι και το 1919, οι Έλληνες που έχασαν τη ζωή τους στον μικρασιατικό Πόντο υπολογίζονται περίπου στους 200.000.

***Γενοκτονία**: οργανωμένη ενέργεια με σκοπό να εξοντώσει μια ομάδα ανθρώπων. Μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη θανάτωση ολόκληρου του πληθυσμού ή μεγάλου μέρους αυτού, καθώς και με άλλες ενέργειες που εξαφανίζουν τα βασικά στοιχεία ύπαρξης ενός γένους, όπως είναι η γλώσσα, ο πολιτισμός και η οικονομία.

***Εθνικισμός**: η απόλυτη προσήλωση των ατόμων στο έθνος τους που φτάνει ως την περιφρόνηση και την εχθρότητα προς άλλα έθνη, τα οποία θεωρεί κατώτερα (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Α.Π.Θ.).

Ιστορικές πηγές

1. Ο ελληνισμός του Πόντου στις αρχές του 20ού αιώνα

Ο ποντιακός ελληνισμός [...], παρόλο που δε διατηρούσε άμεση επαφή με την Ελλάδα, είχε διασώσει [...] ένα ιδίωμα της ελληνικής [...]. Η επικοινωνία με την Κωνσταντινούπολη και τη νότια Ρωσία και το ζωνρό εμπόριο της Τραπεζούντας και των άλλων λιμανιών της Μαύρης θάλασσας εξηγούν το σχετικά υψηλό πολιτιστικό επίπεδο και την ανεπτυγμένη συνείδηση της ελληνικότητας των χριστιανών των παραλίων του αποκομμένου Πόντου.

(Ε. Κατσιαδάκη-Γαρδίκια, «Μικρά Ασία», Ιστορία του ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΔ΄, σ. 368.)

...ία κατοίκου της Τρίπολης του Πόντου το 1916.

...ανακοινώθηκε το φιρμάνι, στις 13 τοιχοκολλήθηκε, κι ίσαμε τις 16 έπρεπε η Τρίπολης να έχει εγκαταλείψει σπίτια, χωράφια και πλεύσιμα. [...] Ούτε η Τρίπολης δεν τούρκεψε, ούτε ένας δεν προτίμησε ν' αλλαξοπιστήσει για να Είκοσι πέντε μέρες κράτησε το μαρτύριο της διαδρομής του λευκού θανάτου. ...ανακοινώθηκε επίσημα στους εκτοπισμένους ότι ορίστηκε ως τόπος τους το αρμενικό χωριό Μπιρκ, που ήταν έρημο, γιατί οι 500 οικογένειές να χρόνο νωρίτερα. Το κλίμα του χωριού, δε μας φάνηκε καλό, γιατί το νερό το και δεν μπορούσαν να το πιουν ούτε και οι άρρωστοι με τα καμένα χείλια όμως η ανάγκη να είμαστε όλοι μαζί, κοντά-κοντά, για ν' αντικρίζουμε τη κατοικήσουμε όλοι στο Μπιρκ.[...] Τρεις μήνες είχαν περάσει από την κάμα στο Μπιρκ, έμπαινε ο Μάρτης μήνας κι από τις 13 χιλιάδες που είχαμε ...επληρώσει, δεν μείνανε πια παρά 800, αδύναμοι κι ανίκανοι για κάθε δουλειά. [...]

2. Κότζα Αναστάς. Από τους σπουδαιότερους αγωνιστές του ποντιακού αντάρτικου.

(Κότζα Αναστάς, Η Τρίπολη του Πόντου, 1991)

...επιπερασία Έλληνα από τα τάγματα εργασίας.

«Από το πρωί μέχρι τα μεσάνυχτα κουβαλούσαμε πυρομαχικά και άλλα εφόδια για το στρατό που πολεμούσε ή επισκευάζαμε τους όρμους. ...και μια νερόβραστη σούπα, δυο

Έγγραφο από αρχεία ξένων υπουργείων

4. Ο Γερμανός πρέσβης στον Πόντο Kühlmann ενημερώνει τον αρχικαγκελάριο Hollweg στο Βερολίνο:

«Οι πρόξενοι Σαμψούντας (Bergfeld) και Κερασούντας (Schede) αναφέρουν για τις άμεσα απειλούμενες μετατοπίσεις των ελληνικών παραλιακών πληθυσμών... Μέχρι τώρα εδολογηθήκαν 250 αντάρτες. Αιχμαλώτους δεν κρατούν. 5 χωριά παραδόθηκαν σε στάχτη. [...] Ελληνικές προσφυγικές οικογένειες, οι

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Τι ήταν τα τάγματα εργασίας και με ποιο τρόπο αυτά αποτέλεσαν μέσο εξόντωσης των Ελλήνων;
2. Χωριστείτε σε τρεις ομάδες. Κάθε ομάδα θα αναλάβει να αναζητήσει πληροφορίες στο διαδίκτυο, στη βιβλιοθήκη και σε εγκυκλοπαίδειες για μία από τις ακόλουθες γενοκτονίες της παγκόσμιας ιστορίας : **γενοκτονία Αρμενίων, γενοκτονία Εβραίων, γενοκτονία ιθαγενών της Αμερικής**. Κάθε ομάδα, αφού ορίσει έναν εκπρόσωπο, θα παρουσιάσει σύντομα τα αποτελέσματα της έρευνάς της σε ολόκληρη την τάξη μέσω του προγράμματος προβολής παρουσιάσεων. Θα ακολουθήσει συζήτηση. *Τι χαρακτηριστικά έχει κάθε γεγονός; Τι συνέπειες μπορεί να έχει μια γενοκτονία για την ανθρωπότητα; Γιατί θεωρείται απαραίτητη η καταδίκη τέτοιων πράξεων; Τι κοινά έχουν οι παραπάνω γενοκτονίες και σε τι διαφέρουν;*
3. Ο εκπαιδευτικός φέρνει μία άδεια βαλίτσα μέσα στην τάξη και ζητά από τους μαθητές να γράψουν ή να ζωγραφίσουν σε ένα χαρτί εντός 10 λεπτών, τι θα έπαιρναν μαζί τους εάν κάποιος τους ανακοίνωνε ότι έπρεπε να φύγουν άμεσα για έναν άγνωστο τόπο. Ακολουθούν ερωτήσεις όπως: *Πως αισθάνεσαι που έπρεπε να αποφασίσεις κάτω από την πίεση του χρόνου; Πως αισθάνθηκες όταν σου είπαν να πακετάρεις κάποια από τα πράγματά σου; Τι πιστεύεις ότι νιώθουν οι άνθρωποι που πρέπει να εγκαταλείμουν το σπίτι τους (ιστορική πηγή 2);*

Δραστηριότητες με προεκτάσεις

- Διαβάζουμε και επεξεργαζόμαστε αποσπάσματα από το λογοτεχνικό έργο του Ηλία Βενέζη, «*Το νούμερο 31328*». Συζητάμε όλοι μαζί και συνδέουμε τα γεγονότα με όσα μάθαμε στο σημερινό μάθημα. Παράλληλα αναδεικνύουμε τα χαρακτηριστικά του πεζού λόγου και τις αφηγηματικές τεχνικές που επιλέγει ο συγγραφέας στο συγκεκριμένο έργο, ενώ αναζητάμε πληροφορίες για το έργο και τη ζωή του Βενέζη.

Κεφάλαιο 8-Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (Β' φάση:1919-1923)

Το τέλος του Πολέμου το 1918, θα βρει την Ελλάδα νικήτρια και την Οθωμανική αυτοκρατορία ηττημένη και ακόμα πιο αποδυναμωμένη. Οι Έλληνες του Πόντου αναθάρρησαν μετά από πολύ

καιρό και αποφάσισαν να οργανωθούν πολιτικά, ζητώντας όπως θα δούμε παρακάτω, ακόμα και την ανεξαρτησία τους.

Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)

Το Μάιο του 1919 ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη και με αυτόν τον τρόπο ξεκινά η **Μικρασιατική Εκστρατεία** (1919-1922), με απώτερο στόχο την προσάρτηση εδαφών της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα. Οι Έλληνες στρατιώτες πραγματοποίησαν αρχικά σημαντικές νίκες έναντι των νεοτουρκικών στρατευμάτων και κατάφεραν να φτάσουν έως και τις περιοχές του Δυτικού Πόντου. Ωστόσο, το 1922 ο κεμαλικός στρατός ξεκίνησε την αντεπίθεση και οδήγησε σε πανωλεθρία τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες εξασθενημένες εγκατέλειψαν την Τουρκία και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Κορυφαίο γεγονός της περιόδου αποτέλεσε αναμφίβολα η **καταστροφή της Σμύρνης** το Σεπτέμβριο του 1922, όπου χιλιάδες Έλληνες κάτοικοι έχασαν τη ζωή τους, ενώ η πόλη κάηκε ολοσχερώς και παραδόθηκε στα χέρια των Τούρκων.

1. Μουσταφά Κεμάλ. Πρώτος πρωθυπουργός της Τουρκίας το 1920. Αργότερα ονομάστηκε Ατατούρκ, δηλαδή πατέρας των Τούρκων.

Β΄ φάση γενοκτονίας (1919-1923)

Την περίοδο του ελληνοτουρκικού πολέμου, στον μικρασιατικό Πόντο, τίθεται σε πλήρη εφαρμογή το σχέδιο του ηγέτη της Τουρκίας **Μουσταφά Κεμάλ**, για την εξόντωση με κάθε τρόπο των Ελλήνων της περιοχής.

Εφιάλτης για τους Έλληνες του Πόντου αποτέλεσε η παρουσία και δράση των τσετών στην περιοχή. Οι **τσέτες** ήταν Τούρκοι αντάρτες, οι οποίοι υπό τις οδηγίες των Νεοτούρκων,

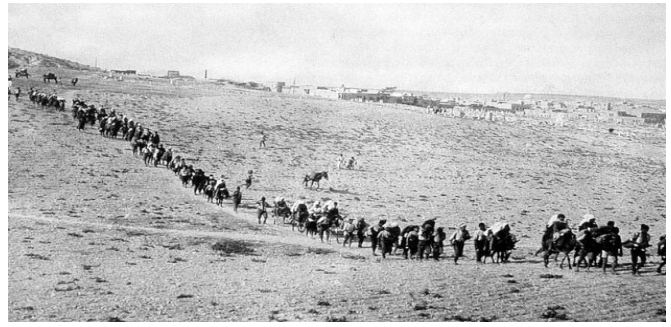
2. Πόντιοι αντάρτες.

πραγματοποιούσαν επιθέσεις εναντίον ελληνικών χωριών, σφάζοντας, καίγοντας και καταστρέφοντας ό, τι έβρισκαν στο πέρασμά τους. Την εποχή αυτή οι Πόντιοι άρχισαν να οργανώνονται με πιο συστηματικό τρόπο σε αντάρτικες ομάδες με σκοπό να προστατεύσουν τις οικογένειες και τις περιουσίες τους, από τις επιδρομές των τσετών. Η δράση του ποντιακού αντάρτικου φαίνεται να ανησύχησε ιδιαίτερα την τουρκική διοίκηση, η οποία για να αποτρέψει τα χειρότερα, απέστειλε στις **19 Μαΐου του 1919** στην Σαμψούντα τον Μουσταφά Κεμάλ με σαφή εντολή την εξάλειψη της δράσης των Πόντιων ανταρτών με κάθε τρόπο. Από αυτή την ημέρα ξεκινά τυπικά η δεύτερη και σκληρότερη φάση της ποντιακής γενοκτονίας. Ο Κεμάλ και οι τσέτες μέχρι το τέλος του 1922

κατάφεραν να εξοντώσουν περίπου 120.000 Έλληνες του Πόντου, ενώ όσοι Πόντιοι δεν είχαν σφαγιαστεί από τους κεμαλικούς στρατιώτες, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και μετακινήθηκαν κυρίως προς την Ελλάδα ή την Σοβιετική Ένωση.

Μετά την ταπεινωτική ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, ακολούθησε το 1923 η υπογραφή της **συνθήκης της Λωζάννης**, όπου μεταξύ άλλων η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη και συμφωνήθηκε ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με βάση τη θρησκεία. Το διάστημα μεταξύ 1914 και 1923, **353.000** Έλληνες του Πόντου εξοντώθηκαν από τους Τούρκους, ενώ άλλοι 400.000 περίπου μετανάστευσαν σε Ελλάδα και Ρωσία. Στην Ελλάδα οι Πόντιοι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Μακεδονία και τη Θράκη, αλλά και στις γύρω από την Αθήνα και τον Πειραιά περιοχές. Με αυτόν το βάνουσο τρόπο έπεσε η αυλαία του ένδοξου και μακραίωνου ελληνικού πολιτισμού στις περιοχές του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Το 1994 η ελληνική Βουλή όρισε με νόμο ως ημέρα μνήμης και τιμής των θυμάτων της γενοκτονίας του Πόντου τη **19^η Μαΐου**.

3. Έλληνες πρόσφυγες εγκαταλείπουν την πατρίδα τους.

Το κίνημα της ανεξαρτησίας των Ελλήνων του Πόντου

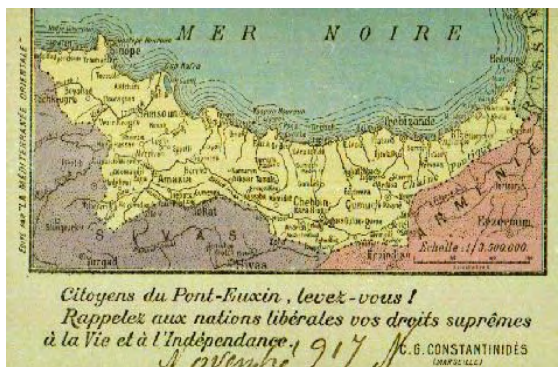
Ήδη από το 1918, ελληνικά σωματεία και οργανώσεις του Πόντου με επικεφαλής τον μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, προωθούσαν το αίτημα δημιουργίας ενός ποντιακού

4. Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος. Ο θρησκευτικός ηγέτης των Ποντίων και κύριος εκρōσωπος του κινήματος για ανεξαρτησία.

κράτους. Το 1918 οι Πόντιοι κατέθεσαν και επίσημα την πρότασή τους στο συνέδριο των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στο Παρίσι, παρουσιάζοντας μάλιστα χάρτη με τις διεκδικούμενες περιοχές και τη σημαία του νέου τους κράτους. Ωστόσο, τα σχέδια των Ποντίων έμειναν στα χαρτιά, καθώς η πρόταση δεν υποστηρίχθηκε από την ελληνική πλευρά και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος υποστήριζε τη δημιουργία ενός αρμένικου κράτους, που θα περιεχόταν και ο Πόντος, θεωρώντας μια τέτοια λύση πιο εφικτή. Εν τέλει οι σύμμαχοι προέκριναν τη δημιουργία ποντοαρμενικής ομοσπονδίας το 1920, η οποία ωστόσο

απροστάτευτη από τους συμμάχους και χωρίς ουσιαστική στρατιωτική δύναμη, έπεσε γρήγορα θύμα του κεμαλικού κινήματος.

5. Ταχυδρομικό δελτάριο με χάρτη του διεκδικούμενου ανεξάρτητου κράτους του Πόντου.

6. Η σημαία της Δημοκρατίας του Πόντου.

Ιστορικές πηγές

1. Έκθεση Υπουργείου Εξωτερικών Ελλάδας

2. Μαρτυρία ενός εκ των θυμάτων που επιβίωσαν από τη γενοκτονία

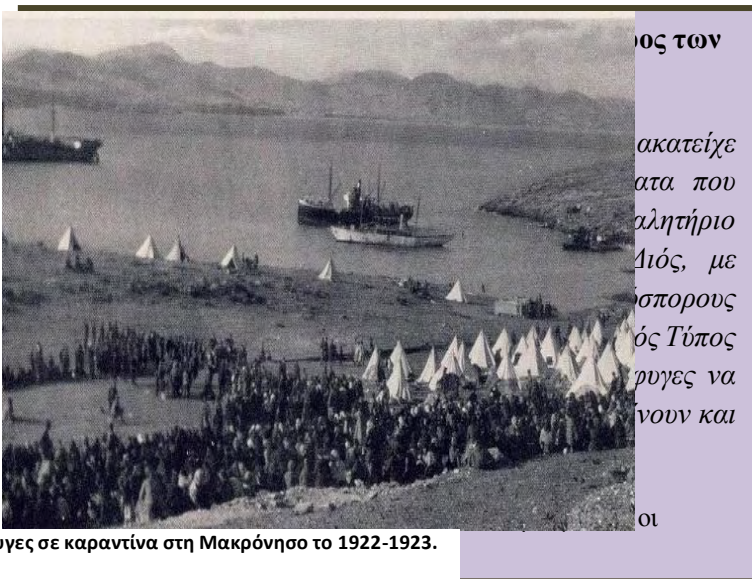

7. 11^ο παμποντιακό φεστιβάλ ποντιακών χορών, Κοζάνη 2015.

Δραστηριότητες εμπέδωσης και διερεύνησης

1. Για ποιο λόγο ο Βενιζέλος δεν υποστήριξε το αίτημα των Ποντίων για ανεξαρτησία, όπως αυτό κατατέθηκε στη συνδιάσκεψη των συμμάχων το 1918 στο Παρίσι;

2. Προβάλλεται μέσω του προτζέκτορα στην αίθουσα απόσπασμα από το [ντοκιμαντέρ](http://www.youtube.com/watch?v=gjCqPYOpWb0) (www.youtube.com/watch?v=gjCqPYOpWb0) που γυρίστηκε στον Πόντο για λογαριασμό της εκπομπής ‘Φάκελοι’, όπου παρουσιάζονται τα γεγονότα της γενοκτονίας, καθώς και πολλές σημαντικές μαρτυρίες και συνεντεύξεις. Ακολουθεί συζήτηση και η γραπτή δραστηριότητα: *Μέσα σε μια παράγραφο προσπάθησε να περιγράψεις ποιο σημείο του ντοκιμαντέρ σου έκανε μεγαλύτερη εντύπωση και αιτιολόγησε την επιλογή σου με επιχειρήματα;*
3. Ο όρος γενοκτονία έχει γίνει η αιτία να ξεσπάσουν σοβαρές διαμάχες ανάμεσα σε ιστορικούς σε ολόκληρο τον κόσμο. Το επίσημο κράτος της Τουρκίας ποτέ δεν αναγνώρισε ότι την περίοδο 1914-1922 στο Πόντο συντελέστηκε γενοκτονία. Επίσης, ακόμα και στην Ελλάδα υπάρχει μια μερίδα επιστημόνων και μελετητών που δεν αποδέχονται τον όρο γενοκτονία για να περιγράψουν τα όσα βίωσαν οι Έλληνες του Πόντου. Αντίθετα, χρησιμοποιούν άλλους όρους, όπως διωγμοί, εθνοκάθαρση ή εκτοπισμοί και θεωρούν ότι όσα συνέβησαν τότε ήταν φυσικές συνέπειες του πολέμου (βλέπε άποψη του Τούρκου καθηγητή ιστορίας που παρουσιάζεται στο ντοκιμαντέρ της εκπομπής ‘Φάκελοι’, της δραστηριότητας 2).
Η αίθουσα λοιπόν μετατρέπεται σε ένα μεγάλο δικαστήριο που θα αποφασίσει εάν τα γεγονότα που συντελέστηκαν στον Πόντο την περίοδο 1914-1922 αποτέλεσαν γενοκτονία ή όχι. Η τάξη χωρίζεται σε τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα αποτελέσει το ακροατήριο, η δεύτερη θα προσπαθήσει με επιχειρήματα να πείσει το κοινό ότι δεν υπήρξε γενοκτονία και η τρίτη θα επιδιώξει να αποδείξει ότι τα γεγονότα της περιόδου είχαν το μέγεθος γενοκτονίας. Στο τέλος θα συζητήσουμε σε ολομέλεια και θα διατυπώσουμε τα τελικά συμπεράσματα.
4. Πώς πιστεύετε ότι αντιμετώπισαν οι Έλληνες τους πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο; Αφού συζητήσετε στην τάξη, διαβάστε την ιστορική πηγή 3.

ος των

ακατείχε
ατα που
αλητήριο
Διός, με
σπορους
ός Τύπος
ρυγες να
νουν και

οι

8. Πόντιοι πρόσφυγες σε καραντίνα στη Μακρόνησο το 1922-1923.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Συμπλήρωσε το παρακάτω ερωτηματολόγιο για να μάθουμε ποια είναι η γνώμη σου για το μάθημα και το εγχειρίδιο της Ιστορίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Προσπάθησε να είσαι ειλικρινής και θυμήσου ότι δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις!

Φύλο: Αγόρι Κορίτσι
 Ημερομηνία: 28/10/16

Συμπλήρωσε τον πίνακα με √:

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΔΕ ΓΝΩΡΙΖΩ
1. Δυσκολεύτηκες σε κάποια από τις εργασίες που δόθηκαν από τον εκπαιδευτικό για το σπίτι; Αν ναι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες.*		√	
2. Ήταν κατανοητή η διατύπωση των εκφωνήσεων των δραστηριοτήτων του εγχειριδίου; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες δυσκολεύτηκες να καταλάβεις τι ζητούσε η δραστηριότητα.*	√		
3. Δυσκολεύτηκες σε κάποια/ες από τις δραστηριότητες που υπάρχουν το εγχειρίδιο; Αν ναι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες.*		√	
4. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των κείμενων που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/α κείμενα δυσκολεύτηκες.*	√		
5. Ήταν εύκολο να καταλάβεις το περιεχόμενο των ιστορικών πηγών που διάβασες στο εγχειρίδιο; Αν όχι, ανάφερε από κάτω σε ποια/ες ιστορικές πηγές δυσκολεύτηκες.*	√		
6. Βρήκες χρήσιμες τις εικόνες που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;	√		
7. Θεωρείς ότι τα ιστορικά κείμενα που έπρεπε να διαβάσεις σε κάθε κεφάλαιο ήταν μεγάλα σε έκταση;		√	
8. Θεωρείς ικανοποιητικό τον αριθμό των κεφαλαίων που υπάρχουν στο εγχειρίδιο;	√		
9. Ήταν εύκολο για σένα να θυμηθείς οσα έμαθες σε άλλα μαθήματα και να τα συνδυάσεις με την ιστορία;	√		
10. Αισθάνεσαι ότι μετά το τέλος των μαθημάτων γνωρίζεις σε ικανοποιητικό βαθμό βασικά ζητήματα σχετικά με την Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού;	√	√	

*1. Εργασίες για το σπίτι που με δυσκόλεψαν:

Καμία

*2. Εκφωνήσεις δραστηριοτήτων που με δυσκόλεψαν:

Καμία

Τελικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία: 08/04/2016

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου:

Η Μαύρη Θάλασσα

3. Αναφέρετε τουλάχιστον τρεις μεγάλες πόλεις του Πόντου:

Τραπεζούντα, Κερασούντα, Σαφίρουντα

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου:

Τουρκία

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου:

Η Πασσαμά Λιρά

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Στ'):

Το φρονταστήριο της Τραπεζούντας

3. Ποιο σπουδαίο είδος δημοτικών τραγουδιών γεννήθηκε στον Πόντο τη Βυζαντινή περίοδο:

Τα Ακροεπικά σφραγίδια

4. Ποιες ήταν οι βασικές ασχολίες των κατοίκων του Πόντου:

Η αλιεία, το κούφι, η κατασκευή υφάσματος

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

Άρτον Νύκτα και Φρίξο και τα Έδινα

2. Τι ήταν η Αυτακριατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε΄):

Ιδρύθηκε από τους Βαλκωνούς και ξεκίνησαν σχέσεις με άλλες εθνοπολιτισμικές κοινότητες

3. Τι ήταν οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου και ποια περίοδο εμφανίστηκαν:

Όταν οι ~~κρυπτοχριστιανοί~~ κρυπτοχριστιανοί προσπάθησαν να κρυφτούν σε απομακρυσμένα

4. Τι ήταν τα τμήματα εργασίας:

αλλάς 15-43 χρόνια
Έτσι πολλοί κρυπτοχριστιανοί προσπάθησαν αλλά στο ποταμό ποταμόντα έβλεπε κάθε μέρα τα κρυπτοχριστιανούς

5. Ποια κατάληξη είχε το κίνημα για την ανεξαρτησία του Πόντου το 1918:

Απορρίφθηκε από τον Γουόκερ Κονσέιλο

6. Που ζει η πλειοψηφία των Ποντίων σήμερα;

Οι περισσότεροι είναι στην Ελλάδα και κυρίως στη Μακεδονία

7. Σε ποιο γεγονός αναφερόμαστε με τον όρο «Γενοκτονία των Ποντίων»:

Όταν οι Νεζαίοντες πέτυχαν ενοποίηση των Ποντίων

8. Ποια ημέρα κάθε χρόνο τιμούμε τα θύματα της Γενοκτονίας των Ποντίων;

19 Μαΐου

Αρχικό τεστ

Όνοματεπώνυμο: Μαρί

Ημερομηνία: Τετάρτη 16 Μαρτίου 2016 16-3-2016

7/10

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Όχι

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;

Εύξεινος Πόντος / Μαύρη Θάλασσα

3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;

Τραπεζούντα

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;

Τουρκία

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;

Η ποντιακή λύρα

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

Του Ιάσωνα και το χρυσόμαλλο δέρας

2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');

Αρχικό τεστ

Μ21

7/10

Όνοματεπώνυμο:

Ημερομηνία: Τετάρτη 16 Μαρτίου 2016 16-3-2016

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Όχι

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;

Εύξεινος Πόντος / Μαύρη Θάλασσα

3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;

Τραπεζούντα

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;

Τουρκία

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;

Η ποντιακή λύρα

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

Του Ιάσωνα και το χρυσόμυθλο δέρα

2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');

Αρχικό τεστ

Όνοματεπώνυμο:

M10

1110

Ημερομηνία: Τετάρτη (16-3-16)

Ποντιακή καταγωγή:

(Απάντησε με ΝΑΙ ή ΟΧΙ. Αν απαντήσεις ΝΑΙ, να αναφέρεις ποιος από την οικογένειά σου έχει ποντιακή καταγωγή. Π.χ. ΝΑΙ. Έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά του μπαμπά μου ή έχω ποντιακή καταγωγή από την πλευρά της μιας γιαγιάς μου ή και οι δυο γονείς μου είναι ποντιακής καταγωγής κτλ.)

Οχι.

Γεωγραφικός προσδιορισμός

1. Στον παρακάτω χάρτη κυκλώστε την περιοχή που πιστεύετε ότι βρίσκεται ο Πόντος.

2. Ποια θάλασσα βρίσκεται πλησιέστερα στην περιοχή του Πόντου;

Η Καρπία Θάλασσα.

3. Ανάφερε τουλάχιστον μία μεγάλη πόλη του Πόντου;

Κυπρός

4. Σε ποιο κράτος ανήκει σήμερα η περιοχή του Πόντου;

Στην Ασία. (είναι πάνω στα χερσαία σύνορα της Ανατολίας).

Πολιτισμός

1. Ποιο είναι το παραδοσιακό μουσικό όργανο του Πόντου;

Ποντιακή λύρα

2. Ποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα ιδρύθηκε στον Πόντο την περίοδο της Τουρκοκρατίας και διατήρησε ζωντανή την ελληνική παιδεία (Ιστορία Ε');;

Μυθολογία-Ιστορία

1. Σύμφωνα με ποιον γνωστό μύθο οι Έλληνες εκστράτευσαν για πρώτη φορά προς την Κολχίδα του Πόντου;

2. Τι ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και πότε ιδρύθηκε (Ιστορία Ε');;

Η "Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας" ήταν η αυτοκρατορία που εχρημάτισθη στην Τραπεζούντα της Ταρμίας.